

OXUCULARIN NƏZƏRİNƏ:

Elektron resursda olan qüsurlar kitabının orijinal variantında olduğu kimidir.

LISSABON
SAMMITTI
'96



- *Ermənistan Respublikasının və Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü;*

- *Azərbaycanın tərkibində Dağlıq Qarabağa öz müqəddəratını təyin etməyə əsaslanan bir razılaşmada müəyyən edilən, Dağlıq Qarabağ üçün ən yüksək özünüidarəetmə dərəcəsi verən hüquqi status;*

- *Məsələnin həllinin müddəalarına əməl olunmasını təmin etmək bərdə bütün tərəflərin qarşılıqlı öhdəlikləri daxil olmaqla Dağlıq Qarabağın və onun bütün əhalisinin təminatlı təhlükəsizliyi.*

Lissabon Sammitində ATƏT-in rəsmi sənədi kimi qəbul edilmiş bəyənətdən.



1997

721

Ф4

L 73

LISSABON SAMMITI '96

45759

АРХИВ

Азәрб. Госу. Респуб.
Б. БЛИОТЕКА
ИМ. М. Ф. ХУНДОВА



AZƏRBAYCAN DÖVLƏT NƏŞRİYYATI
Bakı - 1997

17159

+ T3 (2A)

BBK 32
L 73

Buraxılışına mə'sul

RAMİZ MEHDİYEV

Tərtib edənləri

ƏLİ HƏSƏNOV

ŞAMİL ŞAHMƏMMƏDOV

L 73 **Lissabon sammiti** – 1996. B., – Azərənşr, 1997. 312 səh.

Kitabda Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin ATƏT-in Lissabon zirvə görüşü ərəfəsində Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi və Dağlıq Qarabağ probleminin həlli ilə bağlı gördüyü işləri, keçirdiyi görüşləri, Lissabon zirvə toplantısında Azərbaycan nümayəndə heyətinin fəaliyyətini, o cümlədən Azərbaycan diplomatiyasının gördüyü işlərin respublikamızda müzakirəsini və dəstəklənməsini əks etdirən materiallar toplanmışdır.

Kitabın tərtibində Azər. TAc-ın materiallarından istifadə edilmişdir.

L 0803010407-29 c'lansız
M-651/07/-97

BBK 32

ISBN 5-552-01740-4

© Azərənşr, 1997

ÖN SÖZ

Dövlət müstəqilliyinin qorunması və möhkəmləndirilməsi yolunda inamla irəliləyən Azərbaycan Respublikasının xarici siyasətində beynəlxalq və məhəlli təşkilatlarla hərtərəfli diplomatik iş xüsusi istiqamət təşkil edir. XX əsrin sonu üçün beynəlxalq və məhəlli təşkilatların öz fəaliyyətlərini keyfiyyətcə yeni müstəviyə keçirməsi, beynəlxalq ictimai rəyi düzgün formalaşdırmaq və istiqamətləndirmək, dövlətlərarası mübahisəli məsələləri, münaqişəli halları dinc vasitələrlə nizamlamaq və həll etmək üçün konkret mexanizmlərə malik olması, üzv ölkələrin suverenliyinin qorunması və möhkəmləndirilməsinin əsas təminatçısı rolunda çıxış etməsi müstəqil dövlət quruculuğu prosesini yaşayan hər bir dövlət üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

1993-cü ilin ikinci yarısından başlayaraq Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev cənablarının xalqımızın strateji maraqları üzərində qurulmuş, hərtərəfli düşünülmüş, aydın, ardıcıl və prinsipli xarici siyasəti nəticəsində respublikamızın müstəqillik və təhlükəsizlik məsələləri, Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi, Dağlıq Qarabağ problemi və bütövlükdə Qafqazda sülhün bərqərar olması işi məhz beynəlxalq təşkilatlar vasitəsilə və bölgədə baş verən bütün proseslərə onların fəal təsir etməsi yolu ilə sür'ətləndirilmişdir.

Azərbaycan Respublikası son dörd ildə beynəlxalq və məhəlli təşkilatlar içərisində getdikcə dövlətlərin ən nüfuzlu və nümayəndəli forumuna çevrilən Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı (ATƏT) ilə öz əlaqələrini hərtərəfli qurmuşdur. Əsası 1975-ci ildə qoyulan ATƏT "soyuq müharibə"nin qurtarmasından sonra ümumavropa təhlükəsizlik sistemini formalaşdıran, yeni Avropanın siyasi və iqtisadi həyatının sivil birgəyaşayış qaydalarını müəyyən edən, dövlətlərarası münasibətləri rəqiblik və münaqişə rəlsindən əməkdaşlıq və qarşılıqlı mənafə istiqamətlərinə yönəldən bir təşkilat funksiyasını məharətlə icra edir, dünyada və Avropa qitəsində demokratiya və insan haqlarının, regional təhlükəsizlik və qarşılıqlı əməkdaşlığın hamı tərəfindən qəbul edilmiş prinsip və normalarını müvəffəqiyyətlə həyata keçirir. Bu prinsip və normaların qorunması və həyata keçirilməsində ATƏT-in son iki sammiti xüsusi əhəmiyyət kəsb etmişdir.

Oxuculara təqdim olunan bu kitab nəinki Qafqazın, həm də

bütün Avropa xalqlarının tarixinə sülh, təhlükəsizlik və sabitlik yolunda mühüm mərhələ kimi daxil olan ATƏT-in 1996-cı il Lissabon sammitində Azərbaycan diplomatiyasının fəaliyyətinə həsr olunub. Həm Avropa, həm də ATƏT-in öz tarixində dövrün hesab olunan Lissabon sammitində dünyanın 54 dövlətinin liderləri bir yerə toplanmış, planetimizin XX əsri vəziyyətində başa vurması, beynəlxalq, regional və dövlətlərarası münasibətlərin gələcək inkişafı, Avropada sivilizasiyalı birgəyaşayış və qarşılıqlı təhlükəsizliyin əsas tendensiyaları və perspektivləri ilə bağlı bir çox məsələlər ciddi müzakirə edilmiş, bəşəriyyət üçün həyati əhəmiyyət kəsb edən mühüm qərarlar qəbul olunmuşdur.

Avropada son illərdə baş verən köklü dəyişikliklər, xüsusilə ideoloji qarşıdurmanın aradan qaldırılması, yeni, müstəqil dövlətlərin meydana gəlməsi, Avropa sərhədlərinin genişlənməsi bir tərəfdən, etnik münaqişələrin kəskinləşməsi, cinayətlərin artması, separatçılıq, terrorçuluq, narkobiznes və s. kimi mənfi halların meydana çıxması digər tərəfdən ATƏT-in həm təşkilati strukturunda, həm də funksiyalarında keyfiyyətcə yeni dəyişikliklərin edilməsini vacib bir məsələ kimi beynəlxalq münasibətlərin gündəliyinə çıxarmağı tələb edirdi. Bu baxımdan yeni Avropanın təhlükəsizlik sisteminin ən fəal mə'marlarından və ATƏT-in islahatçılarından olan Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev Budapeştdə olduğu kimi Lissabon sammitində də bütün regionlarda və bütövlükdə qitədə sülh konsepsiyasının həyata keçirilməsi üçün çox əhəmiyyətli fəaliyyət göstərdi. Portuqaliyanın paytaxtı Lissabonda yüksək səviyyələrdə keçən görüşlərdə Azərbaycan lideri Heydər Əliyev erməni tərəfi ilə kəskin qarşıdurmada bu dövlətin işğalçı və irtica diplomatiyası üzərində sülh diplomatiyası ilə parlaq qələbə çaldı. Onun mətin iradəsi və yüksək intellektinə görə Dağlıq Qarabağ problemi ucqar əyalət probleminə Avropa ictimaiyyətinin diqqət mərkəzinə çıxarıldı. Bu problem ümumavropa üçün siyasi xarakter aldı və mahiyyətcə Avropanın, ATƏT-in gələcək taleyi, dünyanın gərginlik ocaqlarında sülhün yaradılması və qorunub saxlanması üçün səmərəli sistemin yaradılması perspektivi, onun həllindən asılı vəziyyətə salındı.

Azərbaycan Prezidentinin ölkəmizin ATƏT, prinsiplərinə, hamılıqla qəbul olunmuş beynəlxalq hüquq normalarına sadıqlığını nümayiş etdirən mövqeyi Erməni-Azərbaycan münaqişəsinə oxşar problemlərin həlli üçün universal formula yaratmağa imkan verdi.

Lissabon sammitində Dağlıq Qarabağ probleminin nizamlanması üçün irəli sürülən üç prinsipi – hər iki respublikanın ərazi bütövlüyü, yüksək muxtariyyət statusu, Dağlıq Qarabağın bütün əhalisi üçün təhlükəsizlik təminatı prinsiplərini ABŞ, Rusiya, Türkiyə, Finlandiya nümayəndə heyətlərinin başçıları öz dövlət-

lərinin adından, İrlandiyanın nümayəndə heyətinin başçısı Avropa Şurasının üzvü olan 15 dövlətin, ATƏT-in fəaliyyətdə olan sədri isə bütün ATƏT üzvü olan dövlətlər adından müdafiə edildiyini bəyan etdilər. Bununla da Ermənistan istisna olmaqla ATƏT üzvü olan 53 dövlətin hamısı Azərbaycan ərazilərinin bütövlüyünü və dəyişməzliyini tanıdılar.

Kitabın quruluşu hadisələrin gedişinə uyğun tərtib olunub. Birinci hissə Lissabon sammiti ərəfəsində Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin ATƏT-in üzvü olan dövlətlərin rəhbərləri ilə keçirdiyi görüşlərə, apardığı ikitərəfli və çoxtərəfli danışıqlara, Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin və Dağlıq Qarabağ probleminin həllinin mümkün metod və vasitələrinin, beynəlxalq hüquq normalarına uyğun gələn prinsiplərinin axtarışı sahəsində həyata keçirdiyi tədbirlərə həsr olunub.

Bu materiallar əsasında aydın olur ki, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Lissabon ərəfəsində Dağlıq Qarabağ probleminin həlli ilə bağlı bütün vəziyyəti, Minsk qrupunun fəaliyyətini və onun nəticələrini, sammiti hazırlayan qrupun Vyanadakı işini, Ermənistanın mövqeyini və sammitdə qəbul ediləcək qərarları, münaqişənin həllinə real köməklik göstərmək imkanında olan Rusiya, ABŞ, Türkiyə, İngiltərə, Fransa, Almaniya və başqa dövlətlərin bu məsələ ilə bağlı mövqelərini və s. mühüm məsələləri ciddi öyrənmiş və müvafiq olaraq öz diplomatik addımlarının əsas istiqamətlərini, konsepsiyasını və taktiki gedişlərini hərtərəfli planlaşdırmış, Lissabonda atılacaq addımlara mühüm diplomatik zəmin yaratmışdır.

İkinci hissədə Azərbaycan Prezidentinin Lissabon sammitindəki gərgin və möhtəşəm diplomatik fəaliyyəti öz əksini tapmışdır. Oxucu bu hissədəki materiallar əsasında Prezident Heydər Əliyevin məntiqi çıxışları, yüksək diskussiya aparmaq bacarığı, ölkəmizin milli maraqlarına tam cavab verən qətiyyətli mövqeyi, Avropa ölkələrinin rəhbərləri ilə apardığı siyasi dialoqları əsasında sammitdə mövcud olan ümumi atmosfərə ilə tanış ola bilərlər.

Bu materiallar əsasında oxucu Lissabonda yaranmış gərgin şəraitdə, Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin yorulmaq bilmədən Dağlıq Qarabağ probleminin həllinin əsas prinsipləri ilə bağlı ATƏT sədrinin xüsusi bəyanatının qəbul edilməsinə və bununla da həmin problemin sülh yolu ilə nizama salınmasında dünyanın 52 dövləti tərəfindən müdafiə olunmasına necə nail olmasının bir daha şahidi olur.

Kitabın üçüncü və dördüncü hissələrində Lissabon sammitinin yekunlarının Azərbaycan ictimaiyyəti tərəfindən müzakirəsinə, xarici ölkələrdə doğurduğu əks-sədanı əks etdirən materiallar və mövzu ilə bağlı kütləvi informasiya vasitələrində dərc olunmuş digər publisistik və analitik yazılar toplanmışdır.

Lissabonda yüksək səviyyədə keçən görüşlərin və Azərbaycan

can diplomatiyasının fəaliyyətinin nəticələri hələ uzun müddət siyasətçilərin, diplomatların, jurnalistlərin və digər tədqiqatçıların diqqət mərkəzində olacaqdır. Ümid edirik ki, oxuculara təqdim olunan bu kitab "Lissabon hücumu" adını almış siyasi fenomeni hərtərəfli analiz və dərk etmək üçün əsas mənbələrdən biri olacaq.

RAMİZ MEHDİYEV

fəlsəfə elmləri doktoru

BİRİNCİ HİSSƏ

LİSSABON SAMMİTİ ƏRƏFƏSİNDƏ
AZƏRBAYCAN PREZİDENTİ
HEYDƏR ƏLİYEVİN
ERMƏNİSTAN–AZƏRBAYCAN
MÜNAQİŞƏSİNİN VƏ
DAĞLIQ QARABAĞ PROBLEMİNİN
HƏLLİ İLƏ BAĞLI
FƏALİYYƏTİ

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
HEYDƏR ƏLİYEV
PREZİDENT SARAYINDA ABŞ KONQRESİNİN ATƏT
KOMİSSİYASININ MƏSLƏHƏTÇİ NÜMAYƏNDƏSİ
MAYKL OKSU QƏBUL ETMİŞDİR**

2 oktyabr 1996-cı il

Qonağı səmimiyyətlə salamlayan dövlətimizin başcısı onun bölgəmizə, habelə Azərbaycana səfərindən məmnun qaldığını bildirdi. Cənab Oksla əvvəllər keçirdiyi görüşlərdən razılıqla söhbət açan prezident Heydər Əliyev demokratiyanın inkişafının müstəqil Azərbaycanın strateji yolu olduğunu bir daha vurğuladı.

ABŞ Konqresi nümayəndəsinin yeni müstəqillik qazanmış ölkələrdə, o cümlədən Azərbaycanda demokratik proseslərin gedişini müşahidə etmək üçün respublikamıza gəlməsini müsbət qiymətləndirən dövlətimizin başcısı dedi: mən əməkdaşlığımızı, keçirdiyimiz görüşləri Azərbaycanda demokratiyanın inkişafına sizin təmsil etdiyiniz orqanın köməyi kimi qəbul edirəm.

Vaxt tapıb onu qəbul etdiyinə görə respublikamızın rəhbərinə minnətdarlığını bildirən cənab Oks ABŞ Konqresi Helsinki komissiyasının bir sıra üzvlərinin salamlarını Prezident Heydər Əliyevə çatdırdı. Ötən ilin payızında və bu ilin aprelində ölkəmizdə səfərdə olduğunu vurğulayan qonaq dedi: mən bu dəfəki gelişimdə şəhərinizi gözdüm, bir çox görüşlər keçirdim və Azərbaycanda apreləndən indiyədək gedən ciddi dəyişikliklər mənə həqiqətən çox böyük təəssürat yaratdı. Azərbaycan artıq beynəlxalq cəmiyyətin üzvü olmağa başlayıb, Bakı modern bir şəhərə çevrilibdir, hara baxırsansa müasir mağazalar və s. görürsən. Bunlar çox müsbət dəyişikliklərdir. Bu, ölkə iqtisadiyyatının tezliklə inkişaf edəcəyindən xəbər verir. Mənə elə gəlir ki, bu dəyişiklikləri həm xarici ölkələrdən gələnlər görürlər, həm də yerli adamların özləri hiss edirlər. Azərbaycanın böyük və parlaq gələcəyi vardır və bu gələcəyin başlanğıcını indidən görmək mümkündür.

Cənab Oks Gürcüstana, Ermənistana, Özbəkistana və Türkmənistana səfəri barədə də Prezident Heydər Əliyevə məlumat verdi.

Xoş sözlərə görə qonağa minnətdarlığını bildirən, ABŞ Kon-

qresi nümayəndəsinin demokratik proseslərin gedişini müşahidə etmək üçün respublikamıza səfərini əhəmiyyətli hesab edən dövlətimizin başçısı keçmiş İttifaq dövrünü xatırlayaraq dedi: o vaxt da mən belə hesab edirdim ki, nailiyyətlərimizi heç kəs əlimizdən almayacaq, ancaq qüsurlar, çatışmazlıqlar varsa, bunları e'tiraf etməliyik. Çünki bu, öz xeyrimizədir. Mən dəfələrlə tam səmimiyyətlə demişəm ki, ABŞ-ın demokratiya sahəsində qazandığı uğurlar, Milli Demokratiya İnstitutunun, Dövlət Departamentinin və Konqresin gördüyü işlər və dünyada demokratiyanın inkişaf etməsi üçün onların səyləri çox yüksək qiymətə layiqdir.

Bu ilin aprelindən indiyədək Azərbaycanda baş vermiş müsbət dəyişiklikləri müşahidə edən qonağın fikirlərindən razılıqla bəhs edən respublikamızın rəhbəri Heydər Əliyev dedi ki, belə dəyişikliklər həqiqətən var və ölkəmizə gələn qonaqlar bu barədə tez-tez söhbət açırlar. Respublikanın iqtisadiyyatında bazar münasibətlərinin sür'ətli inkişafından, sahibkarlığın, sərbəstliyin, təşəbbüskarlığın genişlənməsindən məmnunluqla bəhs edən dövlətimizin başçısı bu sahədə qəbul olunmuş qanunlardan da danışdı.

Qəbul edilmiş bu qanunların həyata keçirilməsindən, ölkəmizə xarici sərmayə qoyulması sahəsində görülmüş işlərdən söhbət açan Prezident Heydər Əliyev dedi ki, bütün bunlar və Azərbaycanın iş adamlarının xarici şirkətlərlə sərbəst surətdə əlaqələr qurması, ticarət aparması respublikadakı bu dəyişikliklərə səbəb olmuşdur.

Bu yaxınlarda Bakıda "İmprosop" mağazasının açılış mərasimində iştirak etməsindən danışan respublikamızın rəhbəri dedi ki, bu yaraşqlı binadan əvvəllər lazımınca istifadə olunmurdu. Onu yaxşı təmir etdilər, avadanlıq gətirdilər və indi orada dünyanın ən məşhur şirkətlərinin istehsal etdikləri malları satırlar. Prezident Heydər Əliyev daha sonra dedi ki, 15-20 il bundan əvvəl biz gedib Avropa ölkələrində belə mağazaları görəndə heyran qalırdıq. Yaxşı haldır ki, indi Bakıda da belə mağazalar çoxdur.

Respublika iqtisadiyyatında, xüsusən sənayedə yaranmış irəliləyişlərdən bəhs edən dövlətimizin başçısı bir çox iri müəssisələrin yenidən fəaliyyətə başlamasının böyük əhəmiyyəti olduğunu bildirdi. Azərbaycanın çox gözəl gələcəyi olması barədə qonağın fikrinə şübhə olmadığını bildirən respublikamızın rəhbəri dedi: biz bu il iqtisadi islahatları, torpaq islahatını, özəlləşdirməni sür'ətlə həyata keçirib gələn il üçün çox gözəl bir əsas yaradacağıq. Mən hesab edirəm ki, 1997-ci ildə respublikamızın daha yaxşı nailiyyətləri olacaq. Bunun üçün şübhəsiz ki, əldə edilmiş atəşkəs rejiminin də çox böyük əhəmiyyəti var. Əgər biz müharibədə atəşi dayandırmayıdıq, bu işləri görmək mümkün olmazdı.

Azərbaycanın xarici ölkələrin çox nüfuzlu neft şirkətləri ilə imzaladığı müqavilələrdən söhbət açan Prezident Heydər Əliyev hazırlanan yeni neft müqaviləsində də ABŞ-ın "Yunokal" və "AMOKO" şirkətlərinin böyük yer tutacaqlarını vurğuladı. Xarici sərmayədarların respublikamıza marağının artdığını nəzərə çarpdıran ölkəmizin rəhbəri ötən bir neçə gün ərzində müxtəlif dövlətlərin Azərbaycanda səfərdə olmuş bir sıra yüksək vəzifəli şəxsləri, iş adamları ilə keçirdiyi görüşlərin, apardığı danışıqların çox əhəmiyyətli olduğunu bildirdi.

Ölkə iqtisadiyyatının dünya iqtisadiyyatı ilə sıx bağlanması sahəsində respublika rəhbərliyinin həyata keçirdiyi tədbirlərin yaxşı bəhrələr verdiyini vurğulayan Prezident Heydər Əliyevin fikrincə, görülməli işlər Azərbaycanın demokratiyanın inkişafında öz müsbət təsirini göstərir.

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
HEYDƏR ƏLİYEV
PREZİDENT SARAYINDA ATƏT-in MİNSK
KONFRANSININ HƏMSƏDLƏRİ VALENTİN LOZİNSKI
(RUSİYA) VƏ HEYKE TALVİTİYE (FİNLANDİYA) BAŞDA
OLMAQLA MİNSK QRUPUNUN HƏMSƏDLƏRİ RENE
NİBERQ (FİNLANDİYA), YURİ YUKALOV (RUSİYA),
HƏMÇİNİN ABŞ, TÜRKİYƏ, DANİMARKA, POLŞA,
İSVECRƏ VƏ BAŞQALARINDAN İBARƏT ATƏT-in
NÜMAYƏNDƏ HEY'ƏTİNİ QƏBUL ETMİŞDİR**

3 oktyabr 1996-cı il

Prezident Heydər Əliyev nümayəndə hey'ətini salamlayaraq danışıqların yeni mərhələsinin başlanmasından məmnun qaldığını bildirdi və ATƏT-in Minsk qrupunun iş planları ilə maraqlandı. Bunu ATƏT ölkələrinin Lissabonda keçiriləcək yüksək səviyyədə görüşü ilə əlaqədar bilmək lazımdır.

Cənab Heyke Talvitiye Azərbaycan Prezidenti ilə görüşdən məmnun qaldığını bütün nümayəndə hey'əti adından söyləyərək dedi ki, danışıqlar prosesində fasilə dövründə Minsk qrupunun nümayəndələri öz fəaliyyətini davam etdirmişlər. O, Minsk qrupu həmsədrələrinin tərkibində, habelə Minsk qrupunun özünün tərkibində dəyişikliklər barədə mə'lumat verdi, qeyd etdi ki, Minsk qrupunun həmsədrələrindən biri Rusiya prezidentinin səlahiyyətli nümayəndəsi Yuri Yukalov olmuşdur.

Finlandiyalı həmsədrin dediyinə görə, indi Minsk qrupunun əsas vəzifələri danışıqlar prosesini daha da irəlilətməkdən, habelə Lissabon zirvə toplantısını elə səviyyədə hazırlamaqdan ibarətdir ki, bu toplantı həmin prosesdə müsbət addıma çevrilsin.

Cənab H. Talvitiye regiona səfərdən danışıqdan dediyi ki, məqsəd yaranmış vəziyyətə qiymət verməkdən, danışıqlar prosesinin səmərəliliyini yüksəltmək üçün bu prosesdə yeni müsbət dəyişikliklər etməyə çalışmaqdan ibarətdir. Qeyd olundu ki, son vaxtlar regionda mühüm hadisələr baş vermişdir. Yaranmış vəziyyəti təhlil etmək, münaqişə tərəflərini dinləmək və gələcək danışıqlar üçün zəmin hazırlamağa çalışmaq son dərəcə vacibdir. Atəş-

kəs rejiminin saxlanması və Azərbaycan ilə Ermənistan arasında ikitərəfli danışıqlar aparılması müsbət amillər adlandırıldı. Qeyd olundu ki, Azərbaycan ilə Ermənistan arasında danışıqlar aparılması danışıqlar prosesinə əlverişli təsir göstərir və gələcək danışıqlar üçün yaxşı zəmin yaradacaqdır.

Finlandiyalı həmkarının sözləri ilə razılan cənab V. Lozinski Moskvada Y. Yukalovun danışıqlarda tərəflərin nümayəndə hey'ətlərinin rəhbərləri ilə görüşləri barədə danışıq və bildirdi ki, bu, qarşılıqlı surətdə məqbul qərarlara doğru irəliləyişə kömək göstərilməsi yolları haqqında düşünmək üçün əlavə material vermişdir. Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin aradan qaldırılması problemi barədə son vaxtlar Bakıda və Yerevanda kifayət qədər yüksək səviyyədə verilmiş bəyanatlar ruhlandırır və ümid yaradır. Qeyd edilirdi ki, bu bəyanatlar tərəflərin münaqişənin nizama salınmasına dair siyasi saziş bağlanması yolunda duran mürəkkəb problemlərin həlli yollarını axtarmaq niyyətində olduqlarına sübutdur. Söz yox ki, yaxın vaxtlarda danışıqlar davam etdirilməlidir. Bu, Lissabon zirvə toplantısı ərəfəsində prosesin hansı mərhələdə olduğu barədə aydın təsəvvür yaratmaq üçün, habelə münaqişənin nizama salınmasına köməkdə öz münasibətini və rolunu müəyyənləşdirəcək dövlətlər birliyinin ikiillik dövrə müəyyən yekun vura bilməsi üçün zəruridir. Əsas diqqəti sazişin bağlanması yolunda duran başlıca problemlər üzərində cəmləndirmək, onların həllinin mümkün yollarını əməli surətdə müzakirə etmək vacibdir. V. Lozinski qeyd etdiyi kimi Minsk qrupunun səyləri də məhz buna yönəldiləcəkdir.

Prezident Heydər Əliyev Minsk qrupunu yeni tərkib münasibətilə təbrik edərək, onunla gələcəkdə də səmərəli əməkdaşlığa ümid bəslədiyini bildirdi. Respublikamızın başçısı qarşıdakı Lissabon zirvə toplantısından danışıqdan əvvəl keçirilmiş yüksək səviyyədə Budapeşt görüşünü xatırladı və dedi ki, bu görüşün Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin aradan qaldırılmasına dair qərarları regionda sülh yaradılacağına, Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərinin azad ediləcəyinə, onun ərazi bütövlüyünün təmin ediləcəyinə, qaçqınların öz yaşayış yerlərinə qayıdacağına ümid doğurmuşdur.

Prezident Heydər Əliyev dedi: əlbəttə, iki ildə Minsk qrupu böyük iş görmüş, çoxlu görüş, o cümlədən Azərbaycan və Ermənistan başçılarının görüşləri keçirilmiş, amma başlıca məsələ həll olunmamışdır: münaqişə aradan qaldırılmamış, Azərbaycanın işğal olunmuş əraziləri azad edilməmiş, onun ərazi bütövlüyü bərpa edilməmişdir. Dövlət başçısının qeyd etdiyi kimi, buna günahkar Azərbaycan tərəfi deyildir. Azərbaycan tərəfi bu münaqişənin həllində hamıdan çox maraqlıdır. Respublikamız çox şey təklif etmişdir, o cümlədən işğal olunmuş Azərbaycan ərazilərinin azad edilməsi, qaçqınların öz doğma yerlərinə qayıtması

şərt ilə Dağlıq Qarabağa Azərbaycanın tərkibində ən yüksək muxtariyyət statusu verilməsini, Dağlıq Qarabağda erməni əhalisinin təhlükəsizliyinin təmin olunması üçün tədbirlər təklif etmişdir.

Respublikamızın başçısı qeyd etdi ki, ötən dövrdə ATƏT-in Minsk qrupu çərçivəsində Azərbaycan və Ermənistan prezidentlərinin görüşləri olmuşdur, bu ilin aprelində Lüksemburqda onlar münaqişənin dincliklə aradan qaldırılmasına, atəşkəs rejiminin saxlanılmasına sadıq qaldıqları haqqında birgə bəyanat qəbul etmişlər. Prezident Heydər Əliyev Minsk qrupuna daxil olan ölkələrin başçıları və nümayəndələri ilə öz görüşlərindən, Kislovodskda iyun görüşündən də danışdı və xatırlatdı ki, Kislovodskda da birgə bəyanat qəbul olunmuşdur. Respublikamızın başçısı nəzərə çarpdırdı ki, Azərbaycan bütün imkanlardan istifadə etmişdir, lakin məsələnin əsas hissəsi həll olunmamışdır. Buna görə də Prezident Heydər Əliyev hesab edir ki, Lissabon zirvə toplantısından qalan vaxtda çox intensiv işləmək lazımdır.

Azərbaycan rəhbəri ATƏT-in Minsk konfransına və Minsk qrupuna böyük hörmət bəslədiyini, onların gördüyü işi yüksək qiymətləndirdiyini bildirərək dedi ki, respublika ictimaiyyəti, qaçqınlar öz Prezidentindən məsələnin həll olunmasını tələb edirlər. Azərbaycan rəhbəri ATƏT-in Minsk qrupuna, Minsk konfransına, onlara daxil olan dövlətlərin başçılarına müraciət edərək, problemin həlli üçün əlavə, səmərəli tədbirlər görməyə çağırırdı. Çünki "nə sülh, nə də müharibə" vəziyyəti razı sala bilməz, atəşkəs rejimini isə sonsuz olaraq saxlamaq mümkün deyildir. Prezident Heydər Əliyev nəzərə çarpdırdı ki, Azərbaycan bu rejimin məsələnin qəti həllinədək saxlanması üçün bundan sonra da tədbirlər görəcək və bundan ötrü mümkün olan bütün addımları atmışdır. Məsələni erməni tərəfi ləngidir. Respublikanın başçısı dedi ki, Azərbaycan erməni tərəfinin nə ölkəmiz üçün, nə beynəlxalq birlik üçün, nə də ATƏT üçün məqbul olmayan şərtləri ilə razılaşmayacaqdır. O, Dağlıq Qarabağın dövlət müstəqilliyi almaq iddialarını perspektivsiz iddialar adlandırdı.

Prezident Heydər Əliyev yaranmış realıqla hesablaşmağın zəruriliyi barədə ayrı-ayrı vasitəçilərin bəyanatlarını əsassız və zərərli bəyanatlar kimi qiymətləndirdi. Azərbaycan rəhbəri bildirdi: realıq bundan ibarətdir ki, hər bir ölkənin ərazi bütövlüyü təmin edilməlidir. Bununla əlaqədar Minsk qrupunun rəhbərləri həmin məsələ haqqında öz rəyini aydın, dəqiq və birmənalı şəkildə ifadə etməli, Dağlıq Qarabağın müstəqilliyinin mümkün olmadığını erməni tərəfinə bildirməlidirlər. Azərbaycanın ərazi bütövlüyündən söhbət gedən sənədləri Ermənistan indiyədək imzalamaq istəmir. Bu sözlər Kislovodsk

bəyanatından da çıxarılmışdır, yalnız ona görə ki, Ermənistan bununla razılaşmamışdır. Prezident Heydər Əliyev hesab edir ki, dünya ictimaiyyəti, ATƏT-in Minsk qrupu Ermənistanın bu cür mövqeyinin düzgün olmadığını bildirməlidir.

Respublikanın başçısı əmin olduğunu bildirdi ki, Dağlıq Qarabağ Azərbaycanın tərkibində ən yüksək muxtariyyət statusu aldıqdan sonra firavan yaşaya bilər, tərəqqi edə bilər, hərbi vəziyyətdən xilas ola bilər. Ermənistan da münaqişənin yükündən azad olaraq regionun bütün ölkələri ilə, o cümlədən, Azərbaycanla normal iqtisadi və digər münasibətləri inkişaf etdirə bilər. Lakin aparılan danışıqlar və problemin dincliklə aradan qaldırılmasına sadıqlıq barədə bəyanatlar fonunda Dağlıq Qarabağda "prezident" seçkiləri kampaniyası aparılır, digər tədbirlər görülür. Orada bu tədbirlərlə "Dağlıq Qarabağın müstəqilliyini daha da möhkəmlətmək" nəzərdə tutulur. Həm də bunların hamısı Ermənistanın iştirakı ilə və dünya ictimaiyyətinin, o cümlədən, ATƏT-in Minsk qrupunun gözləri qarşısında baş verir.

Prezident Heydər Əliyev Ermənistanda Rusiya ilə birlikdə hərbi təlimlər keçirilməsindən son dərəcə narazı qaldığını bildirdi. Həmin təlimlərlə əlaqədar Azərbaycan rəsmi surətdə e'tiraz etmişdir. Azərbaycan rəhbəri dedi ki, bu təlimlərin keçirilməsi bütövlükdə Qafqazda münaqişələrin, o cümlədən, Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin həllinə kömək etmir. O, ATƏT-in Minsk qrupunun üzvü olan Rusiya tərəfindən bu cür hərəkətləri yolverilməz hərəkətlər adlandırdı və qeyd etdi ki, bu, bütün beynəlxalq normaların çərçivəsindən kənara çıxır. Belə addımlar e'timadın möhkəmlənməsinə, qarşılıqlı anlaşmaya, münaqişənin dincliklə aradan qaldırılmasına kömək etmir.

Prezident Heydər Əliyev belə hesab edir ki, Minsk qrupunun, onun həmsədrlərinin qarşılarında duran vəzifələrin müvəffəqiyyətlə yerinə yetirilməsi üçün onların böyük imkanları var. Azərbaycan bu baxımdan fəal əməkdaşlığa hazırdır. Azərbaycan rəhbərinin fikrincə, Ermənistanda prezident seçkiləri keçirildikdən sonra indi orada da fəal əməkdaşlıq və danışıqlar prosesinin həyata keçirilməsi üçün, məsələnin həlli üçün əlverişli şərait yaranmışdır. Bunun üçün Azərbaycan tərəfi mümkün olan hər şeyi edir və edəcəkdir. Azərbaycan məsələnin müzakirəsinə və irəliləyişə hazırdır. Prezident Heydər Əliyev nəzərə çarpdırdı ki, respublikamız tərəfindən lənglik yoxdur.

Azərbaycanın rəhbəri Minsk konfransı həmsədrlərinin belə bir fikri ilə razılaşdı ki, Lissabon görüşünə müəyyən nəticələrlə gəlmək lazımdır. Onun fikrincə, bundan ötrü qalan vaxtdan bəcardıqca daha səmərəli istifadə edilməlidir. Dövlətimizin başçısının qeyd etdiyi kimi, bu, onun çadırlarda yaşayan bir milyon adamın taleyinə, ərazisinin bir hissəsi işğal olunmuş ölkəmizə qayğısından irəli gəlir. Prezident Heydər Əliyev belə hesab edir ki, buna nə ATƏT, nə də Minsk qrupunun və Minsk

konfransının üzvləri biganə qala bilməzlər. Dövlətimizin başçısı bildirdi ki, buna görə də onlara böyük ümidlər bəsləyir.

Heyke Talvitiye dedi ki, Budapeşt görüşünə Azərbaycanın ümidləri Minsk konfransının həmsədrələrinə, Minsk qrupunun üzvlərinə də əzizdir. Finlandiyalı həmsədr hesab edir ki, Minsk prosesi münaqişənin aradan qaldırılmasına dair qərarların axtarışı işində olduqca faydalıdır. O, ümidvar olduğunu bildirdi ki, Lissabon görüşündə dövlət başçıları Minsk qrupu qarşısında qoyulmuş vəzifənin həlli üçün əlavə vaxt verəcəklər.

Prezident Heydər Əliyev dedi ki, bu təklifi dəstəkləyəcəkdir. Lakin o, təkrarən bildirdi ki, Lissabon görüşünədək qalan vaxt ərzində də çox iş görmək olar. Azərbaycan rəhbəri yüksək səviyyədə görüşə konkret nəticələrlə gəlmək üçün fəal işləməyə bir daha çağırırdı. O dedi ki, gələcək iş üçün icazə haqqında müraciət yalnız bu halda əsaslı olacaqdır.

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
HEYDƏR ƏLİYEVİN
MOSKVADA SƏFƏRDƏ OLARKƏN ERMƏNİSTAN
PREZİDENTİ LEVON TER-PETROSYANLA
GÖRÜŞÜ**

25 oktyabr 1996-cı il

Bağlı qapı arxasında keçmiş görüş qurtardıqdan sonra hər iki ölkənin rəhbərləri jurnalistlərin suallarına cavab vermişlər.

Növbəti görüşü hər iki prezidentin necə qiymətləndirdiyi barədə onlara verilmiş suala Ermənistan prezidenti Levon Ter-Petrosyan belə cavab verdi: deyə bilərəm ki, növbəti görüş çox məzmunlu oldu. Çox ətraflı söhbət getdi. Nümayəndə heyətləri ən yüksək səviyyəli idi, buraya prezidentlərlə yanaşı, xarici işlər nazirləri, prezidentlərin baş müşavirləri daxil idilər. Bu, məhz elə adamlardır ki, onlar dövlətlərimizin artıq səkkiz ildir qoşulduğu münaqişə ilə yaxından məşğul olurlar. Görüş o mə'nada, məzmunlu oldu ki, qarşıda ATƏT-in dövlət başçılarının Lissabon görüşü durur. Həmin vaxtadək bu məsələdə müəyyən irəliləyiş hökmən hiss edilməlidir.

Sırr deyildir ki, Minsk prosesi hələlik ləng gedir. Bu proses çərçivəsində, onunla yanaşı, danışıqların daha bir mexanizmi mövcuddur - bu, Azərbaycan ilə Ermənistan arasında birbaşa dialoqdur. Həmin dialoqu bu danışıqları aparmaq üçün tam səlahiyyətə malik olan şəxsi nümayəndələrimiz aparırlar. Biz bu dialoqa böyük əhəmiyyət veririk. Mən bizim nöqtəyi-nəzərimizi, Ermənistanın nöqtəyi-nəzərini açıqlaya bilərəm. Mən belə hesab edirəm və bu gün bunu Qara dəniz zirvə toplantısındakı çıxışım da da dedim ki, indiki məqamın əsas üstün cəhətləri aşağıdakılardır ibarətdir. Birincisi, atəşkəsin möhkəmləndirilməsi. Bu, münaqişənin davam etdiyi bütün müddət ərzində nail olduğumuz ən qiymətli nəticədir. İkincisi, danışıqlar prosesinin intensivləşdirilməsi. Bunlar boş sözlər deyildir. Bu, hər iki istiqamətdə - həm Minsk qrupunda, həm də qeyd etdiyim dialoqda həqiqətən çox mühümdür. Üçüncüsü, qarşılıqlı güzəştlərin çox ardıcıl surətdə axtarılması. Ermənistanın fikrincə, üç üstün cəhət bunlardan ibarətdir.

Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev **100000** cavab verərək dedi: mən hesab edirəm ki, bu gün biz faydalı görüş keçir-

158759

100000
БИБЛИОТЕКА
ИМ. М. Ф. ХУНДОВА

dik. Mən Ermənistan və Azərbaycan prezidentlərinin şəxsi görüşlərinə, eləcə də xüsusi nümayəndələrimizin, xarici işlər nazirlərimizin görüşlərinə, Minsk qrupu çərçivəsində görülən işə böyük əhəmiyyət verirəm. Lakin bununla yanaşı, Ermənistan və Azərbaycan prezidentlərinin şəxsi görüşləri, zənnimcə, çox mühümdür. İndi biz yaqin edirik ki, bu görüşlər irəliləməyə kömək göstərir. 1994-cü ildə atəşin dayandırılmasının zəruriliyi haqqında razılığa məhz biz – iki prezident gəldik. Atəşkəs rejiminin təxminən iki il yarımındır saxlanması, özü də hər hansı bitərəf qüvvələr və ya sülhyaratma qüvvələri cəlb olunmadan, həm Ermənistan tərəfinin, həm də Azərbaycan tərəfinin iradəsi ilə saxlanması böyük nailiyyətdir. Bu nailiyyət onu göstərir ki, həm Ermənistan tərəfi, həm də Azərbaycan tərəfi daha müharibə etmək istəmir. Biz bu gün bunu bir daha təsdiq etdik.

Mən prezident Levon Akopoviçə bildirdim və sizin qarşınızda bir daha deyirəm ki, Azərbaycan tərəfi atəşkəs rejiminin saxlanması üçün hər şeyi edəcəkdir. Hərçənd bu, Ermənistan tərəfinə nisbətən, bizim üçün bəlkə də daha ağırdır, çünki məlumdur ki, öz yaşayış yerlərindən məhrum edilmiş çox böyük miqdarda insan dörd ildən artıqdır çadırlarda ağır şəraitdə yaşayır. Lakin buna baxmayaraq, biz atəşkəs rejiminin bundan sonra da saxlanması üçün hər şey edəcəyik. Mən danışıqlar prosesinin intensivləşdirilməsini nəzərdə tuturam. Hesab edirəm ki, indi bizim danışıqlar prosesi əvvəlki bütün dövrlərdəkindən daha yüksək səviyyədədir. Yəni biz qarşılıqlı anlaşmanı ləng olsa da, hər halda aşkara çıxarıyıq. Birtərəfli inadkarlığın, məsələnin birtərəfli həll olunmasının perspektivsizliyi həm bu, həm də digər tərəfdən aşkara çıxarılır. Buna görə də indi danışıqlar prosesində və iki prezidentin şəxsi görüşləri zamanı təzahür edən kompromis, konstruktivizm belə deməyə əsas verir ki, biz irəliyə doğru gedirik.

Biz onu əsas tuturuq ki, Ermənistanla Azərbaycan arasında sülh olmalıdır, Azərbaycanın ərazi bütövlüyü təmin edilməlidir, Dağlıq Qarabağa müvafiq yüksək muxtariyyət statusu verilməlidir. Bütün bunlar uzunmüddətli e'tibarlı sülhü, əbədi sülhü təmin etməlidir. Biz artıq başa düşürük ki, bunu etmək lazımdır, məsələnin həllinin ayrı yolu yoxdur, məsələnin güc işlətmək yolu ilə həlli yoxdur, hərbi əməliyyatlara yenidən başlanması yolverilməzdir, – bunu hər iki tərəf bu gün təsdiqlədi, – bunlar onu göstərir ki, biz danışıqlarımızı bundan sonra da davam etdirərək, qarşılıqlı surətdə məqbul qərarlar tapa bilərik. Təbii ki, bu qərarlar həm bu, həm də digər tərəfin milli mənafələrinə toxunmamalıdır. Lakin bu qərar zəmanətli sülhü uzun illər və onilliklər ərzində təmin etməlidir. Buna görə də bir daha təkrar edirəm ki, mən bu əlaqələrə böyük əhəmiyyət verirəm, bugünkü görüşdən razıyam. Bu görüş ümid verir ki, biz bundan sonra da daha uğurla irəliləyə bilərik.

Qarşıda ATƏT-in dövlət başçılarının Lissabon görüşü durur. Bu gün biz həmin məsələ barəsində çox ətraflı fikir mübadiləsi apardıq. Məsələ onda deyil ki, biz Lissabon görüşünə tələbələr imtahana gəldiyi kimi gəlməliyik. Bunda ATƏT-in bütün digər üzvlərindən çox bizim marağımız var – söhbət Ermənistan Respublikasının taleyindən, Azərbaycan Respublikasının taleyindən gedir. ATƏT-in qalan bütün üzvləri isə ATƏT-in prinsiplərinə əsaslanaraq regionumuzda sülh olmasını, münaqişənin tamamilə dayandırılmasını istəyirlər. Biz bu məsələdə ən çox marağı olan tərəflər kimi, qalan vaxtdan birlikdə istifadə etməliyik ki, Lissabon görüşünə həm ATƏT-ə, həm də dünya ictimaiyyətinə ümid verə biləcəyən bir yeni tədbirlə gələk. Mən razıyam və belə düşünürəm ki, nümayəndələrimiz öz əlaqələrini davam etdirəcəklər. Təbii ki, xarici işlər nazirləri səviyyəsində də, Minsk qrupu səviyyəsində də görüşlər davam etdiriləcəkdir.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
HEYDƏR ƏLİYEV
PREZİDENT SARAYINDA FİNLANDİYANIN XARİCİ
İŞLƏR NAZİRİ XANIM TARYA HALONENİ
QƏBUL ETMİŞDİR

3 noyabr 1996-cı il

Prezident Heydər Əliyev Finlandiya XİN başçısının Azərbaycan səfərindən məmnun qaldığını bildirərək, Azərbaycan ilə Finlandiya arasında çoxdan əlaqələr olduğunu, respublikamız müstəqillik qazandıqdan sonra bu əlaqələrin yeni əsasda qurulduğunu qeyd etdi. Dövlət başçısı dedi: bundan əlavə, son vaxtlar ölkələrimizi bu da bağlayır ki, artıq iki ilə yaxındır Finlandiya ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədridir. Azərbaycan Minsk qrupunun fəaliyyətinə böyük əhəmiyyət verir.

Xanım Tarya Halonen qəbula görə prezident Heydər Əliyəvə təşəkkürünü bildirərək dedi ki, Azərbaycanda olmaq ona böyük razılıq hissi bəxş edir. T. Halonen Minsk prosesindən danışarkən qeyd etdi ki, onun çərçivəsində hələ çox iş görülməlidir və Finlandiya ATƏT-in Minsk qrupunda öz iştirakını davam etdirmək istərdi.

Prezident Heydər Əliyev bildirdi ki, Ermənistan – Azərbaycan münafişəsini aradan qaldırmağın ölkəmiz üçün birinci dərəcəli əhəmiyyəti var. Respublikamız münafişənin dincliklə həllində maraqlıdır və bunu əsas tutaraq 1994-cü ilin mayında atəşin dayandırılması haqqında saziş imzalamışdır və ona indiyədək əməl edir.

Prezident Heydər Əliyev ATƏT-in Minsk qrupunun son iki ildə işinə yekun vurulacaq qarşıdakı Lissabon zirvə toplantısından danışarkən dedi: Azərbaycan tərəfinin bunu bildirməyə mə'nəvi haqqı var ki, o, həmin müddətdə çox iş görmüş, tam sülh haqqında saziş bağlanması üçün ardıcıl surətdə çalışmışdır. Əgər bunu əldə etmək mümkün olmamışsa, bu, ancaq Ermənistan tərəfinin qeyri-konstruktiv mövqe tutması, habelə Minsk qrupunun özünün kifayət qədər fəallıq göstərməməsi ucbatından olmuşdur, halbuki məsələnin həlli yolları və imkanları mə'lumdur. Prezident Heydər Əliyev bildirdi: Minsk qrupunun fəaliyyətindəki nöqsan bundadır ki, o,

Dağlıq Qarabağın dövlət müstəqilliyinin mümkün olmadığı barədə öz qəti mövqeyini aydın və qəti şəkildə söyləməmişdir. Bu isə Ermənistan tərəfində öz məqsədlərinə çatmağın mümkünlüyü barədə ümid doğurur. Dövlət başçısı bir daha nəzərə çarpdırdı ki, ölkəmizin ərazi bütövlüyünə əməl olunması, işğal altındakı torpaqlarının azad edilməsi, qaçqınların öz doğma yerlərinə qayıtması haqqında tələblərimiz yerinə yetirilərsə, Azərbaycan Dağlıq Qarabağa ən yüksək muxtariyyət statusu verməyə hazırdır. Prezident Heydər Əliyev qeyd etdi ki, ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədri və dünyada nüfuza malik bir ölkə kimi Finlandiya da bu məsələnin həllində Azərbaycana kömək göstərə bilərdi.

Tarya Halonen dedi ki, ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədri kimi Finlandiya Azərbaycana kömək üçün çox şey etməyə, habelə Avropa Birliyi çərçivəsində çox iş görməyə çalışmışdır. Finlandiya XİN-in başçısı belə bir fikirlə razılaşdı ki, atəşkəs rejimini əsl sülhlə əvəz etmək və Azərbaycan dövləti rəhbərinin toxunduğu bütün problemləri həll etmək lazımdır. Belə bir inam ifadə edildi ki, finlandiyalı qonağın Azərbaycanda keçirdiyi görüşlər danışıqların Helsinkidə noyabrın 18-də başlanacaq növbəti dövrəsi zamanı səmərəli iş üçün yaxşı zəmin yaradacaqdır. T. Halonen Dağlıq Qarabağın statusu və onun təhlükəsizliyinə təminat barədə Azərbaycan tərəfinin təklifləri ilə daha ətraflı tanış olmaq istədiyini bildirdi.

Prezident Heydər Əliyev bunun cavabında dedi ki, söhbət dünya praktikasında mövcud olan ən yüksək muxtariyyət statusundan gedir. Təhlükəsizlik probleminə gəldikdə, bu, statusun səviyyəsindən asılıdır.

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
HEYDƏR ƏLİYEV
PREZİDENT SARAYINDA ATƏT-in PARLAMENT
ASSAMBLEYASININ SƏDRİ XAVYER RUPERESİN
BAŞÇILIQ ETDİYİ NÜMAYƏNDƏ HEY'ƏTİNİ
QƏBUL ETMİŞDİR**

5 noyabr 1996-cı il

Qonaqları səmimiyyətlə salamlayan dövlətimizin başçısı onların ölkəmizə səfərindən çox məmnun olduğunu bildirdi. Respublikamızın ATƏT-in üzvü olmasını mühüm amil kimi qiymətləndirən prezident Heydər Əliyev bu nüfuzlu beynəlxalq təşkilatın bütün orqanlarının, o cümlədən parlament assambleyasının işində Azərbaycanın iştirak etməsinin çox əhəmiyyətli olduğunu vurğuladı. Yarandığı 1975-ci ildən bəri bu təşkilatın çox böyük işlər gördüyünü nəzərə çarpdıran respublikamızın rəhbəri Azərbaycanın ATƏT-lə əməkdaşlığının xüsusi əhəmiyyət kəsb etdiyini bildirdi. Prezident Heydər Əliyev dedi: biz istəyirik ki, ATƏT-in bütün orqanlarında, habelə parlament assambleyasında Azərbaycan haqqında həmişə doğru-düzgün mə'lumat olsun.

Səmimi qəbula görə dövlətimizin başçısına minnətdarlıq edən cənab Ruperes Heydər Əliyevlə görüşdən şərəf duyduğunu bildirdi. Nümayəndə hey'əti üzvlərinin Azərbaycana səfərdən məmnun qaldıqlarını nəzərə çarpdıran qonaq burada keçirdiyi görüşlər, Azərbaycan parlamentində çıxışı barədə prezidentə mə'lumat verdi.

Cənab Ruperes ölkəmiz müstəqillik qazandıqdan sonra Azərbaycanda prezident Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə siyasi-iqtisadi və digər sahələrdə əldə edilmiş müsbət dəyişiklikləri görməkdən məmnun olduğunu bildirdi və bu mühüm irəliləyişlər münasibətilə dövlətimizin başçısını və xalqımızı təbrik etdi. Həm Gürcüstanda, həm də Ermənistanda səfərdə olduğunu xatırladan qonağın fikrincə, onun ölkəmizə gəlişi Azərbaycan Milli Məclisi ilə ATƏT-in Parlament Assambleyası arasında əlaqələrin daha da sıxlaşdırılmasında mühüm rol oynayacaqdır. Qonaq ATƏT-in fəaliyyətindən, məqsəd və vəzifələrindən ətraflı söhbət açdı.

Azərbaycan parlamentindəki çıxışından bəhs edən cənab

Ruperes dedi: mən orada bəyan etmişəm ki, bizim ən ümdə vəzi-fələrimizdən biri Dağlıq Qarabağ probleminin sülh yolu ilə həll olunmasıdır. Biz ATƏT və Parlament Assambleyası çərçivəsində hər bir şeyi edirik ki, Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini və ərazi bütövlüyünü dəstəkləyək və Dağlıq Qarabağ probleminin sülh yolu ilə həllinə kömək göstərək.

Xoş sözlərə və Azərbaycandakı vəziyyət barədə müsbət fikirlərinə görə cənab Ruperesə minnətdarlığını bildirən Prezident Heydər Əliyev beş il bundan əvvəl müstəqillik qazanan respublikamızın həyatında baş vermiş müəkkəb proseslərdən, demokratiyanın inkişafı sahəsində əldə edilmiş nailiyyətlərdən ətraflı söhbət açdı.

Son illər ölkəmizdə qazanılmış uğurlar barədə qonağın fikrinə münasibətini bildirən dövlətimizin başçısı dedi ki, ATƏT-in üzvü olan Azərbaycanda bir çox çətinliklərə baxmayaraq demokratik hüquqi, dünyəvi dövlət qurulması prosesi əzmlə davam etdirilir. Azərbaycanda demokratik proseslərin gedişindən, iqtisadi islahatların həyata keçirilməsi vəziyyətindən söhbət açan prezident Heydər Əliyev ötən il respublikamızda ilk demokratik konstitusiyanın qəbul edilməsinin və demokratik parlamentin seçilməsinin ölkəmizin həyatında mühüm rol oynadığını nəzərə çarpdırdı.

Azərbaycanda gedən demokratik proseslərin normal səviyyə-yə çatdığını və ölkənin daxilində ictimai-siyasi vəziyyətin sabitliyinin təmin edildiyini vurğulayan dövlətimizin başçısı respublikamızda demokratik prinsiplərin bərqərar olmasından məmnunluqla söhbət açaraq dedi: siyasi plüralizm, insan haqqlarının qorunması, çoxpartiyalı sistemin yaradılması və demokratiyanı əks etdirən bütün başqa prinsiplər Azərbaycan cəmiyyətində öz yerini tapır.

Ermənistanın Azərbaycana təcavüzündən və onun ağır nəticələrindən söhbət açan prezident Heydər Əliyev dedi ki, respublikamızın ərazi bütövlüyünün pozulması, bir milyondan çox vətəndaşımızın qaçqın düşməsi ölkəmizin qarşısında duran vəzi-fələrin həyata keçirilməsinə mane olan əsas səbəbdir. Milli Məclisdəki çıxışında Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi barədə ATƏT-in mövqeyini bəyan edən qonağa təşəkkürünü bildirən dövlətimizin başçısı Ermənistan silahlı qüvvələrinin təcavüzü nəticəsində ölkəmizə vurulmuş zərbdən bəhs edərək bu münaqişənin sülh yolu ilə aradan qaldırılması sahəsində ATƏT-in Minsk qrupu vasitəsilə görülmüş işlərdən, aparılan ikitərəfli danışıqlardan və əldə olunmuş atəşkəs rejiminə riayət edilməsindən söhbət açdı.

1994-cü ildə ATƏT-in Budapeşt zirvə toplantısında qəbul edilmiş qətnaməni yüksək qiymətləndirən prezident Heydər Əliyev əmin olduğunu bildirdi ki, bu nüfuzlu təşkilatın üzvü olan ölkələrin dövlət başçılarının bu il dekabrın əvvəlində

Lissabonda keçiriləcək Zirvə görüşündə Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə həlli üçün yeni, daha kəsərli addım atılacaqdır. Dövlətimizin başçısı dedi ki, biz öz təkliflərimizi irəli sürmüşük. ATƏT-in parlament assambleyasının bu məsələdə həmişə Azərbaycanın ədalətli mövqeyini müdafiə etməsini müsbət qiymətləndirən respublikamızın rəhbəri ümidvar olduğunu bildirdi ki, Lissabon zirvə görüşünədək əməkdaşlığımız daha da genişlənəcək, bu beynəlxalq tədbirdə məsələnin həlli üçün konkret yol açılacaqdır.

Prezident Heydər Əliyevin Azərbaycanda gördüyü mühüm işlərdən bir daha məmnunluqla söhbət açan cənab Ruperes dövlətimizin başçısının rəhbərliyi altında respublikada demokratik ideyaların həyata keçirilməsini müsbət qiymətləndirdi. Azərbaycanda həqiqi demokratiyanın inkişaf etdiyinin şahidi olduqlarını vurğulayan qonaq keçirdikləri bir sıra görüşlərdən ətraflı bəhs etdi. O daha sonra dedi: mən bu gün Milli Məclisin üzvlərinə bildirdim ki, məhz Azərbaycan bu bölgədə və dünyada ilk demokratik müsəlman ölkəsidir. Cənab prezident, biz bilirik ki, Dağlıq Qarabağ problemi başlandığı andan indiyədək Siz bu məsələnin sülh yolu ilə həll edilməsinin tərəfdarısınız və buna görə Sizə minnətdarıq. Siz Azərbaycanda və bütün dünyada müstəsna liderlik qabiliyyətinə malik olduğunuzu göstərmisiniz və şübhəsiz ki, sizin bu qabiliyyətiniz məsələnin son məqamda sülh yolu ilə həllinə gətirib çıxarmalıdır.

Prezident Heydər Əliyevin Levon Ter-Petrosyanla apardığı danışıqlardan bəhs edən qonaq dedi ki, biz Azərbaycanın sülh tərəfdarı olduğunu yaxşı bilirik. Cənab Ruperes 1994-cü ildə atəşkəs əldə edilməsinin də məhz prezident Heydər Əliyevin xidməti olduğunu vurğuladı. O bildirdi ki, ATƏT-in Parlament Assambleyası hər hansı bir ölkənin ərazi bütövlüyünün şübhə altına alınmasına heç vaxt tərəfdar ola bilməz, çünki bu, ümumilikdə bizim prinsiplərin əleyhinədir.

Qonaq dedi ki, qəbul olunmuş ümumi beynəlxalq prinsiplərə riayət edilməlidir. Bütün bunlar Helsinki Yekun aktında, ərazi bütövlüyünə və insan hüquqlarına hörmət prinsiplərində öz əksini tapmışdır və bu prinsiplərin hər ikisi eyni zamanda həyata keçirilməlidir. Lissabon görüşünədək biz sizə tam kömək edəcəyik ki, ikitərəfli və çoxtərəfli danışıqlar zamanı məsələnin sülh yolu ilə həlli daha da yaxınlaşsın.

Cənab Ruperesin söylədiyi fikirlərdən, o cümlədən ölkəmizdə demokratik proseslərin gedişi ilə əlaqədar dediyi sözlərdən məmnun qaldığını bir daha bildirən dövlətimizin başçısı dedi ki, biz demokratiyaya inanaraq və onun Azərbaycan xalqı üçün çox səmərəli olduğunu qəbul edərək bu yolu keçmişik. Prezident Heydər Əliyev bir çox ölkələrdə, o cümlədən İspaniyada, AFR-də iqtisadi islahatların həyata keçirilməsi prosesində müəyyən çətinliklər baş verdiyini xatırladaraq Azərbaycanda da bu sa-

hədə qarşıya çıxan problemlərdən bəhs etdi və dedi ki, biz iqtisadi islahatlar yolunu seçmişik və bu yolu davam etdirəcəyik.

Qafqazda, müsəlman ölkəsi olan Azərbaycanda demokratik hüquqi dövlət qurulduğunu müsbət hadisə kimi qiymətləndirən prezident Heydər Əliyev daha sonra dedi: Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə həll edilməsi üçün tutduğumuz yoldan da dönməyəcəyik. Amma biz bu işin öhdəsindən təkbaşına gələ bilmərik, ATƏT-in üzvü olan ölkələr bu sahədə bizə təsirli kömək etməlidirlər. Bəyanatınız məni məmnun edir ki, Lissabon zirvə görüşünədək münaqişənin həlli üçün sizin tərəfinizdən də lazımı səylər göstəriləcəkdir.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
HEYDƏR ƏLİYEV
CƏNABLARINA

Əziz cənab prezident!

Mənim yenidən prezident seçilməyim münasibətilə göndərdiyiniz təbrik məktubuna görə Sizə təşəkkür edirəm. Prezidentliyimin ikinci müddətinə hazırlaşarkən ümid etdiyimi bildirmək istərdim ki, biz birgə işləyərək gələcək il Azərbaycanın tam müstəqilliyini və ərazi bütövlüyünü dəstəkləməkdə, Azərbaycanın Xəzərdəki enerji ehtiyatlarının sür'ətlə hasil olunmasının təşkil edilməsində və Qafqaz regionunda sabitliyin və sülhün tə'min olunmasında ümumi maraqlarımızı irəlilədə biləcəyik.

Bizim iki ölkə artıq möhkəm partnyorluğa nail olub. Xəzərin enerji ehtiyatlarının sür'ətlə istehsalı və çoxsaylı boru kəmərləri vasitəsilə dünya bazarlarına nəql edilməsi Azərbaycandakı sağlam iqtisadi islahatlarla birlikdə Azərbaycan iqtisadiyyatının uzunmüddətli yüksəlişini və regional iqtisadi əməkdaşlığın ən e'tibarlı yoludur.

Müvafiq olaraq Birləşmiş Ştatlar bütün Xəzəryanı ölkələr arasında aydın sahibkarlıq hüquqlarını müəyyən edən və enerji daşıyıcılarının sür'ətlə çıxarılmasını tə'min etmək üçün dənizin sahilyanı resurslarının bölünməsinə və Xəzər vasitəsilə maneəsiz nəql olunmasına əsaslanan müqaviləni dəstəkləyirdi.

Enerji daşıyıcılarının istehsalı böyük ümidlər verdiyi bir halda mən regionda humanitar vəziyyəti pisləşdirən blokada və sanksiyalar silsiləsindən dərin narahatlıq hissi keçirməkdə davam edirəm. Ona görə də mənim üçün xoşdur ki, Azərbaycan barəsində Porter düzəlişini aradan götürmək və yeni yumşaldıcı tədbirlərə nail olmaq sə'yələrimiz elə bu payız sizin ölkəyə Amerikanın humanitar yardımını xeyli artırmağa imkan verdi. Lakin dağıdıcı humanitar blokadalar silsiləsinə son qoymaqda bütün tərəflərin sə'yələrindən çox şey asılıdır.

Sizinlə razıyam ki, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin beynəlxalq prinsiplərə uyğun olaraq sülh yolu ilə həlli sahəsində gələcək tərəqqi regional sabitlik üçün həyati zərurət kəsb edir. Dağlıq Qarabağda uzunmüddətli sülh əldə edilməsi Azərbaycanın təhlükəsiz və çiçəklənən inkişafının açarıdır. ATƏT-in yaxınlaşan Lissabon görüş-

şünə gəldikdə isə, mən ümid edirəm ki, Siz və prezident Ter-Petrosyan sülhə doğru gələcək tərəqqinin konkret sahələrini müəyyən edən birgə bəyannamə hazırlaya biləcəksiniz.

Avropada adi silahlı qüvvələr haqqında müqavilə də regional sabitliyə mühiim töhfə oldu. Cənahlar haqqında Vyanada hazırlanmış sazişi dəstəkləmək barədə çətin qərarınızı yüksək qiymətləndirirəm. Sizi əmin edirəm ki, Azərbaycanın öz təhlükəsizliyi ilə əlaqədar qanuni narahatlığını aradan qaldırmaq üçün Azərbaycanla və digər iştirakçı ölkələrlə birgə işləmək barədə öhdəliyimizə sadıq olacağıq.

Biz təhlükəsizlik və konkret əməkdaşlıq məsələlərinə dair dialoqu da dərinləşdirəcək və Azərbaycanın Qərblə əlaqələrinin daha geniş şəbəkəsini həm ikitərəfli əsasda, həm də "Sülh naminə əməkdaşlıq" proqramında Azərbaycanın iştirakı vasitəsilə inkişaf etdirəcəyik.

Heydər, gələcək il bu geniş məsələlər dairəsi üzrə Sizinlə sıx əməkdaşlıq şəraitində işləmək niyyətimi yenidən təsdiq edirəm. Ümid edirəm ki, səfir Kollinzin və Milli Təhlükəsizlik Şurasının baş direktoru Palserin səfəri bizim birgə məqsədlərimiz istiqamətində irəliləmək imkanını tə'min edəcək və dövlətlərimiz arasında ikitərəfli münasibətlərin möhkəmlənməsinə xidmət edəcəkdir.

Səmimiyyətlə,

BİLL KLİNTON

Ağ ev, Vaşinqton
8 noyabr 1996-cı il

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
HEYDƏR ƏLİYEV
PREZİDENT SARAYINDA ATƏT-in DEMOKRATİK
TƏSİSATLAR VƏ İNSAN HÜQUQLARI BÜROSUNUN
DİREKTORU XANIM ODRİ QLOVERİ
QƏBUL ETMİŞDİR**

11 noyabr 1996-cı il

Xanım Qloverin rəhbərlik etdiyi büronun Bakıda keçirdiyi seminarın proqramı ilə tanış olduğunu bildiren Prezident Heydər Əliyev bunun Azərbaycanda müstəqil demokratik hüquqi dövlət quruculuğu üçün əhəmiyyət kəsb etdiyini vurğuladı.

Odrü Qlover dedi ki, hüquqi dövlətdə məhkəmə icraatının roluna həsr olunmuş seminarın keçirilməsinin Azərbaycanda Konstitusiyaya gününə təsadüf etməsinin özü əlamətdar haldır. O, seminarın açılışında iştirak etdiyini bildirdi və onun uğurla başa çatacağına əmin olduğunu söylədi. Belə seminarların gənc müstəqil dövlətlər üçün vacibliyini qeyd edən xanım Qlover Azərbaycanda bu işin gələcəkdə də davam etdiriləcəyini bildirdi.

Dövlətimizin başcısı xatırlatdı ki, Azərbaycan müstəqillik qazandıqdan sonra ölkənin ilk demokratik konstitusiyasını qəbul etmək üçün böyük iş görmək lazım idi və biz onu yalnız keçən il qəbul etməyə nail olduq. Əvvəla, konstitusiyanın qəbul edilməsi üçün ölkədə münasib ictimai-siyasi şərait olmalı, eyni zamanda lazımi qanunlar hazırlanmalı idi. Konstitusiyanın qəbulundan sonra isə daha çox qanunlar işlənilib hazırlanmalıdır. Bu, məhkəmə sistemində islahatlar aparılmasına da və ümumiyyətlə hüquq normalarının konstitusiyaya uyğunlaşdırılmasına da aiddir. Azərbaycan prezidenti bildirdi ki, respublikada hüquqi islahat keçirmək üçün komissiya yaradılmışdır və o, bir çox qanunların layihələrini hazırlayıb təqdim etmişdir. Bu sahədə hələ bir neçə il iş görəcəyimizi nəzərə alsaq, ATƏT-in Demokratik Təsisatlar və İnsan Hüquqları Bürosunun Bakıda təşkil etdiyi seminar həm nəzəri, həm də praktiki sahələrdə çalışan mütəxəssislərimiz üçün çox faydalı olacaqdır.

Prezident Heydər Əliyev Azərbaycanın mövcud problemlərindən də danışdı və xatırlatdı ki, ən böyük problemimiz Er-

mənistanın ölkəmizə hərbi təcavüzü və onun ağır nəticələridir. Bu münaqişənin mövcud beynəlxalq hüquq normaları əsasında aradan qaldırılmasının zəruriliyini vurğulayan Prezident Heydər Əliyev eyni zamanda ümidvar olduğunu bildirdi ki, xanım Qloverin Ermənistan – Azərbaycan münaqişəsi barədə aldığı məlumatlar onun da bu məsələyə ədalətli münasibət göstərməsinə kömək edəcəkdir.

Azərbaycanın bu probleminin ATƏT çərçivəsində həllinə və Lissabonda keçiriləcək zirvə toplantısında bunun yollarının tapılacağına ümid bəslədiyini söyləyən xanım Qlover münaqişəyə beynəlxalq hüquq normaları əsasında son qoyulması barədə dövlətimizin başçısının fikrinə şərik olduğunu vurğuladı. Qonaq dedi ki, insan hüquqlarının qorunmasına dair ATƏT çərçivəsində fəaliyyət göstərən müşahidə komitəsi də öz səlahiyyətləri dairəsində bu işə kömək etməyə hazırdır. Daha sonra o bildirdi ki, rəhbərlik etdiyi büro keçid dövrünün problemlərinin həllində gənc müstəqil dövlətlərə, o, cümlədən Azərbaycana kömək göstərəcəkdir.

Azərbaycan Prezidenti qonağa təşəkkür edərək dedi ki, Avropa ölkələrinin müasir demokratiyaya gəlib çatması üçün əsrlərlə vaxt lazım olub, amma biz bu müddəti qısa bir dövrdə keçməliyik. Ona görə də sizin təcrübəniz bizim üçün əhəmiyyətlidir.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
HEYDƏR ƏLİYEV
PREZİDENT SARAYINDA ABŞ DÖVLƏT KATİBİNİN
YENİ MÜSTƏQİL DÖVLƏTLƏR ÜZRƏ XÜSUSİ
MÜŞAVİRİ, SƏFİR CEYMS F. KOLLİNZİN BAŞÇILIQ
ETDİYİ NÜMAYƏNDƏ HEY'ƏTİNİ
QƏBUL ETMİŞDİR

13 noyabr 1996-cı il

Qonaqları səmimiyyətlə salamlayan dövlətimizin başçısı onlarla Azərbaycanda yenidən görüşməyindən məmnun qaldığını bildirdi. Cənab Kollinzin başçılıq etdiyi nümayəndə hey'ətinin respublikamıza hər dəfə gəlişini Azərbaycan ictimaiyyətinin böyük ümidlərlə gözlədiyini vurğulayan Prezident Heydər Əliyev dedi ki, bu ümidlər Azərbaycan–Amerika əməkdaşlığının daha da inkişaf etdirilməsi, eyni zamanda Ermənistan–Azərbaycan münacişəsinin həlli məsələsi ilə bağlıdır. Keçirilən görüşlərdə, aparılan danışıqlarda və beynəlxalq təşkilatların toplantılarında bu məsələlərin geniş müzakirə edildiyini nəzərə çarpdıran respublikamızın rəhbəri bildirdi ki, bu münacişənin həlli ilə bağlı əldə edilən nəticələr bəzən nəzərəçarpacaq dərəcədə olmur, lakin münacişənin sülh yolu ilə aradan qaldırılmasına böyük ümidlər yaradır.

ATƏT-in üzvü olan ölkələrin dövlət başçılarının dekabrın əvvəlində Lissabonda keçiriləcək zirvə görüşünə Azərbaycanda çox böyük maraq və ümidlər yarandığını qeyd edən Prezident Heydər Əliyev dedi ki, münacişənin ATƏT-in Minsk qrupu çərçivəsində həll edilməsi üçün biz qarşıdakı Zirvə görüşünə ciddi hazırlaşırıq və ümid edirik ki, Lissabon görüşündə bu sahədə dəyərli addım atıla bilər.

ABŞ prezidenti Bill Klintonu göndərdiyi məktubda bu məsələ barədə öz fikirlərini geniş şərh etdiyini söyləyən dövlətimizin başçısı bildirdi ki, mən ATƏT-in üzvü olan ölkələrin dövlət başçılarının hamısına bu mövzuda xüsusi məktub göndərmişəm və ATƏT-in əsas prinsiplərinə uyğun təkliflərimizi, arzularımızı açıq-aydın göstərmişəm.

Prezident Heydər Əliyevlə görüşün onlar üçün həmişə xoş olduğunu vurğulayan cənab Kollinz nümayəndə hey'ətinin Bakıya

səfərinin iki əsas məqsədindən söhbət açaraq dedi: cənab Prezident, biz cənab Klintonun salamlarını Sizə çatdırırıq, nümayəndə hey'ətimizin üzvü cənab Payfer cənab Klintonun şəxsi məktubunu Sizə gətirib. Bu məktubunda cənab Klinton yeni idarə aparatı ilə işə başladığı ərəfədə qarşıdakı planları barədə fikirlərini Sizinlə bölüşərək əsas diqqəti ona yönəldir ki, ABŞ bu regionda daimi sülhün, təhlükəsizliyin və dövlətlərin tam sərbəstliyinin mövcud olmasında maraqlıdır.

Dağlıq Qarabağ probleminin həlli yolunda Azərbaycanın və ABŞ-ın birgə səylərinin inkişafından və qarşıdakı Lissabon zirvə görüşünün çox vacib olduğundan söhbət açan qonağın fikrincə, bu görüşədək problemin həllində müəyyən irəliləyiş əldə edilmişdir.

Prezident Heydər Əliyevin Lissabon zirvə görüşü ilə əlaqədar prezident Bill Klintonu göndərdiyi məktubun diqqətlə öyrənildiyini nəzərə çarpdıran cənab Kollinz dedi ki, biz Lissabon görüşünədək və ondan sonra münacişənin həllinin yaxınlaşdırılması üzərində ciddi düşünmüşük, bununla əlaqədar görüləcək işlər barədə ətraflı fikir mübadiləsi aparmağa ehtiyac vardır.

ABŞ prezidenti Bill Klintonun göndərdiyi məktubu məmnuniyyətlə qəbul edən dövlətimizin başçısı bu diqqətə görə təşəkkür etdi və məktubu diqqətlə oxuyacağını, öz fikirlərini və mülahizələrini yazıb ABŞ prezidentinə göndərəcəyini bildirdi. Azərbaycan ilə ABŞ arasında əməkdaşlığın müvəffəqiyyəti inkişafından məmnunluqla bəhs edən Prezident Heydər Əliyev Azərbaycanın özünü ABŞ-ın həqiqi tərəfdaşı kimi hiss etdiyini nəzərə çarpdırdı.

Prezident Bill Klintonla əlaqələrinin gündən-günə inkişaf etməsindən razılıqla söhbət açan Prezident Heydər Əliyev bu qarşılıqlı yazışmaların böyük əhəmiyyəti olduğunu bildirdi. Təhlükəsizlik məsələləri sahəsində Azərbaycanla ABŞ arasındakı əməkdaşlığın artıq başladığını vurğulayan respublikamızın rəhbəri qarşılıqlı anlaşmadan razılıqla bəhs etdi.

Azərbaycanın enerji ehtiyatlarının ABŞ-ın nüfuzlu neft şirkətləri ilə müştərək işlənməsi sahəsində əldə olunmuş nailiyyətlərdən söhbət açan Prezident Heydər Əliyev 1994-cü ilin sentyabrında imzalanmış "Əsrin müqaviləsi"ndən sonra görülmüş işlərdən də bəhs etdi. Bu müqavilənin müvəffəqiyyətlə həyata keçirildiyini və nəzərdə tutulan proqramın əməli surətdə yerinə yetirildiyini nəzərə çarpdıran dövlətimizin başçısı Xəzərin Azərbaycan sektorundakı neft yataqlarının birgə işlənməsi sahəsində bağlanmış digər müqavilədə də ABŞ şirkətlərinin iştirakından bəhs edərək, "Dan ulduzu" və "Əsrəfi" yataqları üzrə imzalanması nəzərdə tutulan yeni müqavilədə "AMOKO" və "Yunokal" şirkətlərinin iştirak edəcəyini vurğuladı.

Azərbaycanın bu sahədə tutduğu strateji yolu davam etdirəcəyini söyləyən Prezident Heydər Əliyev Xəzərin statusu məsələsində

ləsi ilə əlaqədar qarşıya çıxan çətinliklərdən və maneələrdən də bəhs etdi. Bu məsələ ilə əlaqədar bir gün əvvəl Aşqabatda keçirilmiş Xəzəryanı ölkələrin xarici işlər nazirlərinin görüşünü xatırladan dövlətimizin başçısı Azərbaycanın öz mövqeyini müdafiə etdiyini bildirərək dedi ki, biz Xəzəryanı ölkələrin sıx əməkdaşlığına tərəfdarıq, eyni zamanda Azərbaycan sektorundakı yataqların sahibiyik.

Hasil ediləcək neftin nəqli ilə əlaqədar boru kəmərinin çəkilməsi proqramının da vaxtında yerinə yetirildiyini qeyd edən respublikamızın rəhbəri ABŞ-ın "Sevron" şirkətinin Qazaxıstanda çıxaracağı neftin bir hissəsinin Azərbaycan ərazisi vasitəsilə xaricə ixrac ediləcəyi barədə əldə olunmuş razılıqdan da söhbət açdı.

Azərbaycanın, Gürcüstanın, Türkmənistanın və Özbəkistanın Transqafqaz makistralı barədə imzaladıqları sazişdən bəhs edən Prezident Heydər Əliyev Qazaxıstanın və Qırğızıstanın da bu sazişə qoşulmaq barədə bəyanat vermələrindən də danışdı.

Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə həllinin ölkəmiz üçün ən vacib problem olduğunu söyləyən respublikamızın rəhbəri dedi ki, ATƏT-in Budapeşt zirvə toplantısından iki il keçir. İki il yarımdır biz atəşkəs haqqında saziş əldə etmişik və ona riayət edirik. Lakin Azərbaycanın ərazi bütövlüyü bərpa olunmayıb, işğal olunmuş torpaqlarımız azad edilməyibdir və bu torpaqlardan didərgin düşmüş bir milyondan çox vətəndaşımız öz yerlərinə-yurdlarına qayıda bilməyiblər. Bu məsələlərin həll edilməsi üçün Lissabon zirvə görüşünün müəyyən şərait yaratması olduğunu vurğulayan dövlətimizin başçısı Minsk qrupu çərçivəsində və ABŞ-ın vasitəçiliyi ilə, eyni zamanda Azərbaycanla Ermənistan arasındakı ikitərəfli danışıqlar prosesində respublikamızın atdığı konstruktiv addımlardan bəhs edərək dedi ki, biz yenə də konstruktiv mövqe tuturuq.

Prezident Heydər Əliyev daha sonra dedi: bizim arzumuz, xahişimiz odur ki, hər bir ölkə, o cümlədən Ermənistan da, Azərbaycan da ATƏT-in əsas prinsiplərinə əməl etsinlər.

Bu prinsiplərə əməl edilməsinin münaqişənin həllində mühüm rol oynadığını nəzərə çarpdıran respublikamızın rəhbəri dedi ki, Azərbaycan ictimaiyyəti ATƏT-in prinsiplərini özəbdə bilir və çox vaxt bizdən soruşur – əgər ATƏT hələ 1975-ci ildən bu prinsipləri özünün əsas prinsipləri kimi qəbul edibsə, nə üçün ona nail olmur? Dövlətimizin başçısı bildirdi ki, Lissabon görüşündə Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi ilə əlaqədar ATƏT-in prinsiplərinin təsdiq olunması və ölkələrin hamısına tətbiq edilməsi mümkündür və bu, sülhün əldə olunması üçün yaxşı şərait yaradır. Prezident Heydər Əliyev əmin olduğunu bildirdi ki, bu beynəlxalq təşkilatda xüsusi yer tutan ABŞ ATƏT-in prinsiplərini bundan sonra da qoruyacaq və bu münaqişənin həllində

həmin prinsiplərin tətbiq edilməsi üçün öz səylərini göstərəcəkdir.

Dövlətimizin başçısı daha sonra dedi: mən bir daha bəyan edirəm ki, əgər Lissabonda Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünün tanınması, Azərbaycan dövlətinin tərkibində Dağlıq Qarabağın statusunun müəyyən olunması və Dağlıq Qarabağın təhlükəsizliyi ilə əlaqədar təminat verilməsi məsələləri əks edilə, bu, gələcəkdə bizim birgə səylərimiz nəticəsində böyük sülhün əldə olunması üçün yaxşı əsas yaradacaqdır.

Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün qorunması sahəsində ABŞ-ın mövqeyini yüksək qiymətləndirən Prezident Heydər Əliyev əmin olduğunu bildirdi ki, ABŞ bundan sonra da bu prinsipləri daim müdafiə edəcəkdir.

ABŞ-ın Azərbaycandakı maraqlarının daimi olduğunu bildirən, Xəzərin statusu barədə öz dövlətinin mövqeyini açıqlayan cənab Kollinz dedi ki, ABŞ Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə həllinə tərəfdardır və bu sahədə ATƏT-in prinsiplərinə əməl edilməlidir.

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
HEYDƏR ƏLİYEVİN
PREZİDENT SARAYINDA RUSİYA TƏHLÜKƏSİZLİK
ŞURASI KATİBİNİN MÜAVİNİ BORİS BEREZOVSKI İLƏ
GÖRÜŞÜ**

14 noyabr 1996-cı il

Təkbətək keçən görüşdən sonra Prezident Heydər Əliyev və Rusiya Təhlükəsizlik Şurası katibinin müavini Boris Berezovski jurnalistlər qarşısında qısa bəyanatla çıxış etmişlər.

Prezident Heydər Əliyev öz bəyanatında dedi: Rusiya Təhlükəsizlik Şurası katibinin müavini Boris Abramoviç Berezovski Bakıya öz təşəbbüsü ilə gəlmişdir. Mən onun təklifi ilə razılaşdım və bu gün o, buraya gəldi. Biz dərhal görüşdük və böyük söhbət apardıq. Söhbət ən əvvəl Rusiya ilə Azərbaycan arasında qarşılıqlı münasibətlərlə, bizim Qafqaz regionunda vəziyyətlə bağlı bir çox məsələlərə aid idi. Təbii ki, bizim üçün çox mühüm olan Ermənistan – Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi məsələsini müzakirə etdik. Əlbəttə, bununla əlaqədar biz Çeçenistanda, Gürcüstanda, Abxaziyada, Qafqazın digər regionlarında vəziyyət barədə məsələlərə də toxunduq. Söhbət fikir mübadiləsi, mövqelərin dəqiqləşdirilməsi xarakteri daşıyırdı. Mən bu söhbətdən razıyam, çünki cənab Berezovski bu məsələlərin, xüsusən başlanmış münaqişələrin daha düzgün həlli yollarını tapmaq üçün ağlabatan öz baxışlarından, öz mövqelərindən çox açıq şəkildə danışdı. Mən də bu ruhda danışdım. Hesab edirəm ki, bu cür görüşlər, söhbətlər çox faydalıdır və onlar böyük və çox mürekkəb məsələlərin düzgün həllini tapmağa kömək edə bilər.

Boris Berezovski öz bəyanatında dedi: mən Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevə ən əvvəl ona görə minnətdaram ki, o görüşmək xahişinə razılıq verdi. Bu regionda mövcud olan hər hansı problemin həllinə, o cümlədən indi Rusiyanın qarşılaşdığı çox ağır münaqişəyə ümumiyyətlə düzgün yanaşmaq üçün Heydər Əliyeviçlə görüş son dərəcə böyük əhəmiyyətə malikdir. Bu gün danışdığımız məsələlərdən Heydər Əliyeviçin müqəddəm tarixə dair nadir biliyi müasir zaman hissi ilə heyrətamiz surətdə əlaqələndirməsini qeyd etmək istəyirəm. Yə'ni bu, müt-

ləq dərəcədə nadir təcrübədir. Elə bir təcrübə ki, bu gün hamının qarşılaşdığı çox çətin problemlərdən çıxmağa həqiqətən kömək edə bilər. Həm də, təəccüblü olsa da, bunun müxtəlif dövrlərdə – Rusiyada, Gürcüstanda, Azərbaycanda baş verməsinə baxmayaraq, problemlər ümumən mütləq dərəcədə bir qəbildəndir – onlar olduqca ağır problemlərdir. Zənnimcə, bu problemlərdən çıxış yolunu təkbaşına axtarmaq sadəcə olaraq real deyildir.

Jurnalistlərin Rusiyanın Azərbaycanla sərhədi açıb-açmamaq istədiyi barədə sualına B. Berezovski belə cavab verdi ki, bu və digər incə məsələlərin həllində tələsmək olmaz, gərək hər şeyi ölçüb-biçəsən. Bununla bərabər B. Berezovski razılıq verdi ki, məsələləri təxirə salmaq olmaz, onları çox tezliklə, süründürməçiliyə salmadan həll etmək gərəkdir. Bax, bu qəti mövqeyi bu gün biz, səhv etmirəmsə, birlikdə bildirdik.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
HEYDƏR ƏLİYEV
PREZİDENT SARAYINDA ABŞ-İN ÖLKƏMİZDƏKİ
FÖVQƏL'ADƏ VƏ SƏLAHİYYƏTLİ SƏFİRİ
RİÇARD KOZLARIÇI QƏBUL ETMİŞDİR

19 noyabr 1996-cı il

Dövlətimizin başçısı diplomatı salamlayaraq noyabrın 13-də ABŞ dövlət katibinin yeni müstəqil dövlətlər üzrə xüsusi müşaviri, səfir Ceyms Kollinzin rəhbərlik etdiyi nümayəndə heyəti ilə görüş zamanı bir çox məsələlərin müzakirə olunduğunu və bu görüşdən çox məmnun qaldığını bildirdi. Prezident Heydər Əliyev dedi ki, həmin görüşdə ABŞ prezidenti cənab Bill Klintonun məktubu mənə təqdim edildi. Mən onunla tanış oldum və çox dəyərli olan bu məktuba görə prezident cənab Bill Klintonu təşəkkürümü bildirim. Həmin məktub mətbuatımızda dərc olunubdur. Məktubda həm Amerika – Azərbaycan əlaqələrinin perspektivləri haqqında, həm Azərbaycan üçün çox əhəmiyyətli olan Dağlıq Qarabağ problemi ilə əlaqədar, həm də Azərbaycanın enerji ehtiyatlarından istifadə edilməsi, Xəzər dənizi problemi barədə çox dəyərli fikirlər, mülahizələr söylənilibdir. Dövlətimizin başçısı xüsusi vurğuladı ki, prezident Bill Klintonun məktubu şəxsən onu və respublikamızın ictimaiyyətini çox ruhlandırır və gələcək əməkdaşlığımıza böyük ümidlər doğurur.

Prezident Heydər Əliyev səfiri ATƏT-in üzvü olan ölkələrin dövlət və hökumət başçılarının qarşısındakı Lissabon zirvə görüşü, xüsusən həmin görüşdə müzakirə ediləcək Ermənistan – Azərbaycan münaqişəsi, Dağlıq Qarabağ problemi ilə əlaqədar məsələləri bir daha nəzərdən keçirmək üçün dəvət etdiyini bildirərək dedi ki, bu məsələdə bizim mövqeyimiz sizə bəllidir. Prezident cənab Bill Klintonu göndərdiyim məktubda Azərbaycanın ATƏT prinsiplərinə, beynəlxalq hüquq normalarına əsaslanan mövqeyini tam açıqlamışam. Bu barədə noyabrın 13-dəki görüşdə ətraflı danışdım və bir daha təkrar edirəm ki, bizim əsas məqsədimiz münaqişəni bundan sonra da sülh yolu ilə aradan qaldırmaqdan ibarətdir. Buna nail olmaq üçün isə biz əsas prinsip ola-

raq Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün tanınması ilə yanaşı, Dağlıq Qarabağa Azərbaycan dövləti tərkibində yüksək muxtariyyət statusu verilməsini və onun təhlükəsizliyinin təmin edilməsini irəli sürmüşük. Aydın ki, bu formul sülhü təmin etmir, ancaq onun əldə olunması üçün yeganə əsasdır.

Prezident Heydər Əliyev daha sonra dedi ki, Minsk qrupunda Azərbaycanın nümayəndəsi Tofiq Zülfüqarov bu təlimatla danışıqlarda iştirak edir. Xarici işlər naziri Həsən Həsənov Finlandiya xarici işlər nazirinin dəvəti ilə Helsinkidə olmuş və orada xarici siyasət idarəsinin başçısı, ölkə prezidenti və Minsk qrupunun həmsədri ilə görüşləri zamanı bildirmişdir ki, biz yalnız və yalnız bu formul əsasında Lissabonda müəyyən qərarın qəbul edilməsinə çalışırıq və gələcəkdə də çalışacağıq.

Dövlətimizin başçısı qeyd etdi ki, Ermənistan ilə də birbaşa danışıqlar aparılır. Azərbaycanın dövlət müşaviri Vəfa Quluzadə Ermənistanın nümayəndəsi Lipardyanla bir neçə dəfə görüşmüşdür. Bu danışıqları gələcəkdə də davam etdirmək əzmindəyik. Eyni zamanda Lissabon görüşü ərəfəsində həm Minsk qrupunun növbəti toplantısından, həm də ABŞ-in imkanlarından istifadə etməyə çalışırıq. Məqsədimiz də bayaq xatırladığım formulu əks etdirən qərarın qəbul edilməsinə nail olmaqdır. Prezident Heydər Əliyev vurğuladı ki, Lissabon görüşü yaxınlaşır və qalan vaxtda daha intensiv işləməliyik.

Səfir Kozlariç dedi ki, onun fikrincə, Lissabon toplantısı təkcə Azərbaycan üçün deyil, ATƏT-in üzvü olan bütün ölkələr üçün mühüm görüş olacaqdır. Cənab Kollinz Bakıdan getdikdən sonra onunla telefonla danışdığını xatırladan diplomat bildirdi ki, cənab Kollinz Prezident Heydər Əliyev ilə görüşdən məmnun qaldığını söyləmiş və dövlətimizin başçısına onun salamını yetirməyi xahiş etmişdir. O, bu görüşdən sonra gördüyü işlər barədə Sizə ətraflı məlumat verəcəkdir. Səfir qeyd etdi ki, münaqişə ilə əlaqədar Azərbaycan rəhbərinin keçirdiyi narahatlığı cənab Kollinz də keçirir, Dağlıq Qarabağın statusu haqqında o da çox fikirləşir. Çünki Azərbaycan çox çətin və müəkkəb məsələlərlə qarşılaşmışdır. Cənab Kozlariç dedi ki, bununla belə mən nikbinəm, çünki Azərbaycan bütün imkanlardan istifadə etməyə çalışır. Cənab Pressel ilə də əlaqə saxlamışam və o bildirib ki, Helsinkidə çox vacib görüşlər davam etməkdədir və yəqin ki, bizim bu görüşümüz zamanı o, cənab Zülfüqarovla müzakirələr aparır. Zənnimcə, Lissabon görüşü yaxınlaşdıqca bütün imkanlardan istifadə olunmalıdır.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI
XARİCİ İŞLƏR NAZİRLİYİ
MƏTBUAT MƏRKƏZİNİN
MƏ'LUMATI

Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər Nazirliyinin mətbuat mərkəzi bildirir ki, ATƏT-in Minsk qrupu çərçivəsində danışıqlarda Azərbaycan Respublikasının nümayəndə hey'əti 1996-cı il noyabrın 22-də səhər Helsinki şəhərində aşağıdakı bəyanatı vermişdir:

ATƏT-in Minsk qrupundakı Azərbaycan Respublikasının nümayəndə hey'əti Helsinkidə Minsk qrupunda danışıqların noyabrın 22-də başa çatan dövrəsində konkret nəticələrin olmaması ilə əlaqədar son dərəcə təəssüfləndiyini bildirir.

Azərbaycan Respublikasının nümayəndə hey'əti Minsk konfransının və Minsk qrupunun həmsədrliyi tərəfindən müsbət addımlar atıldığını qeyd edir. Onlar Minsk qrupunun doqquz ölkəsi ilə razılaşdırılmış Lissabon sammiti qərarının layihəsini irəli sürmüşlər. Həmin layihə münaqişənin aradan qaldırılmasına dair ATƏT-in indiki sədri, İsveçrənin xarici işlər naziri F. Kottinin sənədində göstərilmiş prinsiplərə əsaslanır. Bu sənəddə ciddi əsas olduğunu gören Azərbaycan Respublikasının nümayəndə hey'əti konstruktiv işə hazır olduğunu bildirmiş və bu işə başlamış, onun gedişində öz mövqeyini açıqlamışdır. Bu mövqə real nəticələr əldə edilməsi məqsədilə həmin layihənin tamamilə razılaşdırılmasına yönəldilmişdir.

Lakin Ermənistan respublikasının nümayəndə hey'əti həmsədrlərin layihəsi barədə son dərəcə mənfəi mövqə tutmuş və onun üzərində işləməkdən əslində boyun qaçırmışdır. Bu işə Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin aradan qaldırılması üçün həmsədrlər tərəfindən irəli sürülmüş prinsipləri - Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü, Dağlıq Qarabağa Azərbaycan Respublikasının tərkibində geniş özünüidarəni təmin edən status verilməsi və bütün Dağlıq Qarabağ əhalisinin təhlükəsizliyi üçün zəmanətin təmin edilməsi prinsiplərini Ermənistan

respublikası nümayəndə hey'ətini əsas kimi götürməyi açıq-aşkar istəməməsi deməkdir.

Azərbaycan Respublikasının nümayəndə hey'əti Minsk konfransının və Minsk qrupunun həmsədrlərini və Minsk qrupunun üzvlərini Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin aradan qaldırılması prosesinə irəliləyişə doğru ciddi təkan verməyə qadir olan qərarlar əldə edilməsi məqsədilə Lissabon sammitindən əvvəl hazırlıq dövründə fəal səylər göstərməyə təkidlə çağırır.

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
HEYDƏR ƏLİYEV
PREZİDENT SARAYINDA ATƏT-in PARLAMENT
ASSAMBLEYASI SƏDRİNİN MÜAVİNİ VƏ BUNDESTAQIN
ALMANİYA – QAFQAZ QRUPUNUN
RƏHBƏRİ VİLLİ VİMMERİ
QƏBUL ETMİŞDİR**

23 noyabr 1996-cı il

Qonağı səmimiyyətlə salamlayan dövlətimizin başcısı cənab Vimmerlə Bakıda və Bonnda keçirdiyi görüşləri məmnuniyyətlə xatırladı. Bundestaqda Almaniya – Qafqaz qrupunun rəhbəri kimi cənab Vimmerin üzərinə düşən vəzifələri layiqincə yerinə yetirmək üçün göstərdiyi səyləri yüksək qiymətləndirən Prezident Heydər Əliyev onun ölkəmizlə əməkdaşlığından məmnunluqla söhbət açdı.

Azərbaycanla Almaniya arasında əməkdaşlığın inkişafından razılıqla bəhs edən respublikamızın rəhbəri bu əlaqələrin daha da genişləndirilməsində bundestaqın xüsusi rolu olduğunu nəzərə çarpdırdı. Azərbaycan Respublikasının, dövlətinin Almaniya Federativ Respublikası ilə bütün sahələrdə əlaqələri çox sürətlə inkişaf etdirmək arzusunda olduğunu vurğulayan Prezident Heydər Əliyev bu ilin iyulunda Bonnda rəsmi səfərdə olarkən federal kansler Helmut Kol, federal prezident Roman Hersoq və Bundestaqın nümayəndələri ilə keçirdiyi görüşləri yüksək qiymətləndirdi.

Cənab Vimmerin ATƏT-in Parlament Assambleyasında yüksək vəzifə tutduğunu qeyd edən dövlətimizin başcısı dedi: bilirsiniz ki, biz bu beynəlxalq təşkilatın fəaliyyətinə xüsusi əhəmiyyət veririk, ATƏT-in bütün prinsiplərinə riayət edirik və Ermənistan – Azərbaycan münaqişəsini sülh yolu ilə həll etmək üçün bu təşkilatın imkanlarından istifadə etməyə çalışırıq. Minsk qrupunda Azərbaycanın fəal iştirak etdiyini söyləyən respublikamızın rəhbəri münaqişənin həllində bunun ən səmərəli vasitə olduğunu bildirdi. Dövlətimizin başçısının fikrincə, ATƏT-in Parlament Assambleyası bu təşkilatın, xüsusən Minsk qrupunun işinə öz təsirini göstərə bilər. ATƏT-in üzvü olan ölkələrin dövlət və hökumət başçılarının dekabrın əvvəlində Lissabonda

keçiriləcək Zirvə görüşündən söhbət açan Azərbaycan Prezidenti bu beynəlxalq tədbir ərəfəsində əməkdaşlığın daha da genişləndirilməsinin vacib olduğunu qeyd etdi.

Vaxt tapıb onu qəbul etdiyinə görə dövlətimizin başçısına minnətdarlığını bildiren və Heydər Əliyevlə görüşdən şərəf duyduğunu vurğulayan cənab Vimmer AFR-in federal kansleri Helmut Kolun səmimi salamlarını və xoş arzularını ölkəmizin prezidentinə çatdırdı. Prezident Heydər Əliyevin Bonna rəsmi səfərindən sonra AFR-in Azərbaycanla bağlı siyasətində çox böyük dönüş etdiyini söyləyən qonaq dedi ki, federal kansler Mərkəzi Asiya və Qafqaz regionu ölkələri ilə əlaqələrin sıxlaşdırılmasına xüsusi diqqət yetirir. Qonağın fikrincə, məhz buna görə də Almaniya bu bölgədə sülhün və sabitliyin bərqərar olması üçün möhkəm zəmin yaradılmasına çalışır.

Mərkəzi Asiyayı Avropa ilə birləşdirən Transqafqaz magistralında Bakının və Tbilisinin əsas mərkəzlər olduğunu nəzərə çarpdıran cənab Vimmer Ermənistan və Gürcüstana səfərləri barədə də dövlətimizin başçısına məlumat verərək dedi: mən orada AFR-in mövqeyini gizlətmədim və bildirdim ki, biz böyük bir regionda əmin-amanlığı hər bir ölkənin dövlət sərhədlərinin toxunulmazlığının, ərazi bütövlüyünün təmin olunmasından ayrılıqda təsəvvür edə bilmərik.

Ermənistan – Azərbaycan münaqişəsinin həllində AFR-in respublikamızın mövqeyinə üstünlük verdiyini qeyd edən qonaq Azərbaycan dövlətinin tərkibində Dağlıq Qarabağa yüksək muxtariyyət statusu verilməsi imkanı barədə ölkəmizin təklifini yüksək qiymətləndirərək dedi ki, biz bu məsələnin sülh yolu ilə həllinə çalışacağıq. O, Prezident Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycanda həyata keçirilən tədbirlərin Almaniyada müsbət qarşılandığını vurğuladı.

Xoş sözlərə görə Villi Vimmerə minnətdarlığını bildiren prezident Heydər Əliyev Ermənistan – Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə aradan qaldırılması məsələsində Almaniyanın daim doğru-düzgün, prinsiplə müvafiq tutduğundan razılıqla söhbət açdı. Azərbaycanın müharibədə atəşkəs rejiminə ciddi riayət etdiyini və münaqişənin sülh yolu ilə aradan qaldırılmasına çalışdığını vurğulayan dövlətimizin başçısı dedi: ATƏT-in qarşısındakı Lissabon zirvə görüşündə biz bu beynəlxalq təşkilatın üzvü olan ölkələrin respublikamızın ərazi bütövlüyünü tanıması, Azərbaycanın tərkibində Dağlıq Qarabağa yüksək muxtariyyət statusu verilməsi və Dağlıq Qarabağın təhlükəsizliyinə təminat verilməsindən ibarət olan bir formula irəli sürmüşük. Ümidvar olduğumu bildirmək istəyirəm ki, bizim bu təklifimizə AFR hökuməti də tərəfdar çıxacaqdır. Bizim bu təklifimiz yeni deyil, – o, ATƏT-in prinsiplərinə əsaslanır.

Federal kansler Helmut Kola hələ bir ay bundan əvvəl bu barədə geniş məktub yazdığından və Lissabon görüşünə qalmış

az vaxt ərzində əməkdaşlığın daha da sıxlaşdırılmasının vacibliyindən söhbət açan Prezident Heydər Əliyev AFR-in Azərbaycanı dəstəkləyəcəyinə ümidvar olduğunu bir daha bildirdi.

Almaniyanın heç vaxt öz mövqeyini dəyişmədiyini nəzərə çarpdıran qonaq dedi ki, Bunderstaq Dağlıq Qarabağdakı seçkiləri qeyri-qanuni hesab edir. O dedi ki, BMT Təhlükəsizlik Şurasında AFR Dağlıq Qarabağda, Abxaziyada və Cənubi Osetiyadakı seçkilər barədə öz fikrini açıq şəkildə bildirmişdir. Təhlükəsizlik Şurasının qərarında da bu seçkilərin qeyri-qanuni olduğunun qeyd edildiyini nəzərə çarpdıran cənab Vimmer dedi ki, münaqişələr beynəlxalq təşkilatların və dünya dövlətləri birliyinin razılığı əsasında sülh yolu ilə həll oluna bilər.

Prezident Heydər Əliyev dedi ki, məsələnin sülh yolu ilə həll edilməsi yalnız və yalnız ölkələrin ərazi bütövlüyünün bərpa olunması, tanınması, sərhədlərin toxunulmazlığının təmin edilməsi əsasında ola bilər.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
HEYDƏR ƏLİYEV
PREZİDENT SARAYINDA NİDERLAND KRALLIĞI
XARİCİ İŞLƏR NAZİRLİYİNİN
TƏHLÜKƏSİZLİK SAHƏSİNDƏ SİYASİ İDARƏSİNİN
RƏİSİ FRENK MAYOORU
QƏBUL ETMİŞDİR

26 noyabr 1996-cı il

Dövlətimizin başçısı qonağı salamlayaraq bildirdi ki, onun Bakıda apardığı danışıqlar barədə xarici işlər naziri Həsən Həsənov ətraflı mə'lumat vermişdir. Azərbaycanın Niderland Krallığı ilə əlaqələri inkişaf etdirmək istədiyini bildirən Prezident Heydər Əliyev cənab Mayoora ölkəmizə səfərinin də buna kömək edəcəyini vurğuladı. Eyni zamanda qeyd edildi ki, Avropada təhlükəsizliklə bağlı və hər iki ölkə üçün mühüm olan məsələlərin müzakirəsi də əhəmiyyətlidir.

Görüş üçün təşəkkürünü bildirən cənab Mayor dedi ki, səfər zamanı müzakirə olunacaq məsələlər bu regionda, xüsusilə Azərbaycanda təhlükəsizlik məsələləridir. Respublikamızın xarici işlər və müdafiə nazirləri ilə söhbətlərdən çox şey öyrənmə bildiyini söyləyən diplomat qeyd etdi ki, onların toxunduqları məsələlər Azərbaycan üçün vacibdir. F. Mayor Azərbaycan Prezidentini əmin etdi ki, regionda təhlükəsizlik məsələlərinin sülh yolu ilə həllindən ötrü əlindən gələni edəcəkdir. Onun fikrincə, bu baxımdan Avropada adi silahlar məsələsinin xüsusi əhəmiyyəti var.

Prezident Heydər Əliyev dedi ki, Avropada təhlükəsizlik məsələsi hər bir ölkə üçün mühümdür. Ona görə də Azərbaycan Avropada adi silahlar haqqında müqaviləyə xüsusi əhəmiyyət verir. Çünki Azərbaycan Ermənistanın təcavüzünə məruz qalmışdır və işğal olunmuş ərazilərdə, o cümlədən Dağlıq Qarabağda həddindən çox silah cəmlənmişdir. Ermənistan silahlı qüvvələrinin həmin ərazilərdə bu qədər silah cəmləşdirməsi Avropanın təhlükəsizliyi üçün qorxuludur, xüsusən Azərbaycan üçün daimi təhlükədir. Ona görə də biz Avropada adi silahlar haqqında müqaviləyə çox diqqətlə yanaşırıq və Vyanada keçiri-

lən müzakirələrdə Azərbaycanın mövqeyi də məhz bununla əlaqədardır.

Dövlətimizin başçısının fikrincə, adi silahlar haqqında müqavilə müzakirə olunarkən və hər bir ölkə həmin sənədi imzalayarkən regionumuzdakı vəziyyət nəzərə alınmalıdır. Azərbaycan Vyana danışıqlarında öz mövqeyini bildirib və bu mövqedə indi də qalırıq. Prezident Heydər Əliyev Azərbaycanın vəziyyətini nəzərə alaraq, cənab Mayoornun obyektiv mövqe tutmasından məmnun olduğunu bildirdi.

Lissabon görüşündən söz açan dövlətimizin başçısı dedi ki, ümumiyyətlə, Avropada təhlükəsizliyin təmin edilməsi, hərbi münaqişələrin aradan götürülməsi, Qafqaz regionunda sülhün, əmin-amanlığın təmin olunması, xüsusən Ermənistan – Azərbaycan münaqişəsinə son qoyulması və sülh əldə edilməsi problemləri həmin toplantıda da kəskin şəkildə durmalıdır, şübhəsiz ki, ATƏT-in prinsipləri əsasında həll edilməlidir. Azərbaycan ATƏT-in bütün prinsiplərinə riayət edir və istəyirik ki, onun üzvü olan bütün ölkələr bu prinsiplərə əməl etsinlər. Biz Lissabon zirvə görüşünə də məhz bu prinsiplər əsasında hazırlışıq.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI XARİCİ İŞLƏR NAZİRLİYİNİN BƏYANATI

ATƏT-in iştirakçısı olan ölkələrin 1996-cı il dekabrın 2-3-də Lissabonda keçiriləcək yüksək səviyyədə görüşü ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev bu il noyabrın 6-da ATƏT-in iştirakçısı olan ölkələrin dövlət və hökumət başçalarına xüsusi məktub göndərmişdir. Məktub Budapeşt zirvə toplantısından sonra Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinin aradan qaldırılması prosesində vəziyyətin təhlilinə və qarşıdakı Lissabon zirvə toplantısında ciddi qərarlar qəbul edilməsinin zəruriliyinə həsr olunmuşdur.

Azərbaycan Prezidenti Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinin aradan qaldırılmasına dair danışıqlarda əsas götürüləcək başlıca prinsiplərin həmin qərarlara daxil olunmasının vacibliyini qeyd etmişdir. Bu prinsiplər Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünə hörmət edilməsindən, Dağlıq Qarabağa Azərbaycan Respublikasının tərkibində geniş muxtariyyət və Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ regionunun bütün əhalisinin təhlükəsizliyinə təminat verilməsindən ibarətdir.

Alınmaqda davam edən cavab məktublarında ABŞ, Rusiya, Böyük Britaniya, Fransa, Türkiyə və başqa dövlətlərin rəhbərləri Azərbaycanın təkliflərinin konstruktiv xarakterini qiymətləndirmiş və belə bir ideyanı dəstəklədiklərini bildirmişlər ki, Lissabon zirvə toplantısının qərarları Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinin aradan qaldırılması prosesinə ciddi təkan verməlidir.

Azərbaycan rəhbərliyinin ABŞ, Rusiya, Türkiyə, Almaniya, Böyük Britaniya, Fransa, Gürcüstan, Ukrayna, Qazaxıstan, Finlandiya, Niderland, Belçika, Yunanıstan, Norveç və digər dövlətlərin nümayəndələri ilə həmin dövrdə keçirilmiş görüşlərində ATƏT-in Lissabon zirvə toplantısına hazırlıq məsələləri başlıca mövzu olmuşdur.

Minsk qrupu çərçivəsində 1996-cı il noyabrın 18-22-də Hel sinkidə aparılmış danışıqlarda da qarşıdakı Zirvə toplantısı qərarlarının layihələri müzakirə edilmişdir.

ATƏT-in Minsk konfransının və Minsk qrupunun həmsədr-ləri ardıcıl xətt yeridərək, Minsk qrupunun üzvü olan dövlətlərin nümayəndələri ilə birlikdə bu danışıqlarda münaqişənin aradan qaldırılması prinsiplərinə əsaslanan təkliflər irəli sürmüşlər. Bu prinsiplər isə ATƏT-in indiki sədri, İsveçrənin xarici işlər naziri Flavio Kottinin cari ilin fevralında regiona səfəri zamanı təqdim olunmuş sənəddə öz əksini tapmışdır.

Azərbaycan Respublikası həmsədrlərin təklifini münaqişənin aradan qaldırılmasının qarşılıqlı surətdə məqbul prinsiplərini hazırlamaq işini davam etdirmək üçün əsas kimi qiymətləndirərək, həmin mətn üzrə konstruktiv işləməyə hazır olduğunu ifadə etmiş, real nəticələrə nail olmaq məqsədi ilə bu layihənin tamamilə razılaşdırılmasına yönəldilən öz mövqeyini bildirmişdir.

Lakin Ermənistan respublikası həmsədrlərin layihəsi barədə son dərəcə mənfəətli mövqə tutmuş və onun üzərində işləməkdən əslində boyun qaçırmışdır ki, bu da Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünə, Dağlıq Qarabağa Azərbaycan Respublikasının tərkibində geniş özünüidarəni və bütün Dağlıq Qarabağ əhalisinin təhlükəsizliyini təmin edən status verilməsinə dair həmsədrlər tərəfindən irəli sürülmüş prinsipləri Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsini aradan qaldırmağın əsası kimi götürməyi Ermənistan respublikasının açıq-aşkar istəmədiyini nümayiş etdirmişdir.

1996-cı ildə ATƏT-in sədri – İsveçrə nümayəndəsi Lissabon zirvə toplantısına hazırlıq görüşünün ikinci mərhələsində Minsk konfransı həmsədrlərinin təklifinin eyni olan mətni Zirvə toplantısının bəyannaməsinə daxil etmək üçün təqdim etmişdir. Bu, birmə'nalı şəkildə göstərir ki, Dünya Birliyi münaqişənin aradan qaldırılmasına yalnız bu baxımdan – Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü prinsipinə hörmət əsasında və Dağlıq Qarabağ regionuna Azərbaycan Respublikasının tərkibində özünüidarə statusu verilməsinin mümkünlüyü əsasında nail olmaq niyyətindədir.

Həmin təklifə Ermənistan respublikasının münasibəti noyabrın 25-də keçirilmiş mətbuat konfransında Ermənistan respublikası prezidentinin baş müşaviri J. Libaridyan tərəfindən ifadə olunmuşdur. O bəyan etmişdir ki, Ermənistan respublikası təqdim olunmuş sənəd barəsində öz veto hüququndan istifadə etmək niyyətindədir.

Bu bəyanatla əlaqədar Azərbaycan tərəfi belə hesab edir ki, Ermənistan rəhbərliyi əslində öz ölkəsini Beynəlxalq Birliyin həmin sənəddə birmə'nalı şəkildə ifadə olunmuş rə'yinə qarşı qoymaq demək olan bu cür hərəkətlərin mümkün nəticələrini ciddi qiymətləndirməlidir.

Azərbaycan Respublikası Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin dincliklə aradan qaldırılmasına öz sadıqlığını bir daha təsdiqləyir və əmin olduğunu bildirir ki, ATƏT-in dövlət və hökumət başçılarından Lissabon zirvə toplantısında Beynəlxalq Birlik bu başlıca prinsiplər əsasında elə bir qərar işləyib hazırlayacaqdır ki, o, işğal olunmuş ərazilərin tezliklə azad edilməsinə və köçkünlərin doğma ocaqlarına qayıtmasına kömək edəcəkdir.

Bakı, 27 noyabr 1996-cı il

İKİNCİ HİSSƏ

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ
PREZİDENTİ
HEYDƏR ƏLİYEV
LISSABONDA

HEYDƏR ƏLİYEV:

**"BUDAPEŞTDƏN LİSSABONA QƏDƏR
KEÇƏN DÖVRÜ ÇOX YAXŞI
QIYMƏTLƏNDİRİRƏM"**

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin ATƏT-in üzvü olan ölkələrin dövlət və hökumət başçılarının növbəti zirvə toplantısında iştirak etmək üçün noyabrın 30-da Portuqaliyanın paytaxtı Lissabona yola düşməzdən əvvəl Binə hava limanında jurnalistlərlə müsahibəsi

Lissabon görüşünə gedirik. Bu, təkcə bizə aid olan görüş deyildir. Lissabon görüşü Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatının üzvü olan dövlətlərin başçılarının görüşüdür. Orada Avropanın təhlükəsizliyinə, Avropada əməkdaşlığa aid, dünyaya aid məsələlər müzakirə olunacaqdır. Şübhəsiz ki, hər bir dövlət, hər bir ölkə həm ümumi məsələlərin həll olunmasında öz sə'yini göstərməyə çalışır, həm də öz ölkəsinə, dövlətinə, öz regionuna aid olan məsələlərin həllinə çalışır.

Biz istəyirik həqiqətən Avropada təhlükəsizlik, sülh, əmin-amanlıq olsun, amma eyni zamanda öz problemimizin həllini, yə'ni Qafqazda əmin-amanlıq, sülh olmasını, Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin həlli barəsində müəyyən addımların atılmasını istəyirik. Bu barədə biz çox iş görmüşük, mən bunu bir neçə dəfə demişəm. Lissabon görüşü məhkəmə deyil ki, orada hansısa qərar çıxarılsın, yox. Sadəcə, bə'zi prinsiplial məsələlərə münasibət bildiriləcəkdir. Bizim məqsədimiz ondan ibarətdir ki, Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə həll olunması üçün Lissabon görüşünün sənədlərində yeni imkanlar açılsın. Məqsədimiz bundan ibarətdir, orada kiməsə qalib gəlmək, kimisə məhkum etmək deyildir. Bizim mövqeyimiz mə'lumdur, Minsk qrupu tərkibində, sonra da Helsinkidə, axır zamanlar Vyanada bir çox işlər aparmışıq. Neçə gündür ki, nümayəndələrimiz Lissabonda işləyirlər.

ATƏT-in əsas prinsipi – hər bir ölkənin ərazi bütövlüyü, suverenliyi, sərhədlərinin toxunulmazlığı prinsipi Azərbaycan barəsində Ermənistan tərəfindən indiyə qədər tanınmır. Bizim məqsədimiz ondan ibarətdir ki, bu barədə müəyyən bir münasibət bildirilsin. Mən ATƏT-in üzvü olan dövlətlərin baş-

çılarının hamısına müraciət etmişəm, məktublar göndərmişəm, bir çox ölkələrin başçılarından cavablar da almışam. Hamı bunu müdafiə edir. Ancaq hamı bir yerə toplaşanda konsensus olmalıdır. Necə olacaq – görürük. Hər halda mən hesab edirəm ki, hər bir belə görüş Azərbaycanın sülhsevər ölkə olmasını təsdiq edir, münaqişə başlayandan bəri dünyada Azərbaycan haqqında yaranmış mənfi fikrin aradan götürülməsinə və müsbət fikir yaranmasına doğru çox yaxşı nəticələr verir. Bu, bizim nailiyyətimizdir. Budapestdən Lissabona qədər keçən dövrü də çox yaxşı qiymətləndirirəm.

Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev Lissabona gedərkən yolüstü İstanbulda dayanmışdır.

Atatürk hava limanında dövlətimizin rəhbərinin şərəfinə fəxri qarovul dəstəsi düzülüşdü. Prezident Heydər Əliyevi İstanbul şəhərinin valisi Rizvan Yenişon, dünyanın məşhur cərrah-alimlərindən biri İhsan Doğramacı, Azərbaycanın Türkiyədəki səfiri Məmməd Əliyev, ölkəmizin İstanbuldakı baş konsulu Abbas Abdulla və digər rəsmi şəxslər qarşılamışlar.

Azərbaycan Prezidenti xalqımızın böyük dostu İhsan Doğramacı ilə səmimi söhbət etdi, onun səhhəti ilə maraqlandı. Dahi şairimiz Məhəmməd Füzulinin 500 illik yubileyində iştirak etmək üçün İhsan bəyin Bakıya gələ bilməməsindən təəssüfləndiyini söyləyən Prezident Heydər Əliyev yubiley tədbirlərinin çox gözəl keçdiyini vurğuladı.

Daha sonra dövlətimizin başçısı jurnalistlər üçün qısa mətbuat konfransı keçirdi. Prezident Heydər Əliyev jurnalistlərə müraciətlə dedi: – Gün ayın, mən sizi salamlayıram və suallarınıza cavab verməyə hazırım. Öncə yaqin, bilmək istəyirsiniz ki, mən buraya, İstanbula nə üçün gəlmişəm. Mən Portuqaliyaya, Lissabona gedirəm. Bilirsiniz ki, dekabrın 2-də orada ATƏT-in Zirvə görüşü başlanacaqdır. Bu gün axşama qədər mən oraya gedib çatmalıyam. Zirvə görüşü başlanana qədər orada bizim bir çox işlərimiz var.

Ancaq Türkiyəni həmişə özüm üçün doğma ölkə hesab edərək hər bir fürsətdən, imkandan istifadə edib Türkiyə torpağına ayağımı qoymağa çalışıram. Ona görə də mən bu yolu gedərkən bir saatlıq dayandım ki, İstanbula baxım, sizinlə, insanlarla görüşüm. Ola bilirdi ki, Lissabona birbaşa gedim, ancaq bura üçün çoxdan darıxmışdım, ona görə də istədim bir saat burada qalım. Əgər sualınız, sözünüz varsa, buyurun.

S u a l: Qarabağdakı son "seçkiləri" necə izah edirsiniz?

C a v a b: Bilirsiniz, Qarabağdakı son "seçkiləri" biz seçki hesab etmirik. Çünki Qarabağın heç bir hüququ yoxdur, Dağlıq Qa-

rabağ Azərbaycan torpağıdır və Ermənistanın Azərbaycana etdiyi təcavüz nəticəsində müvəqqəti olaraq bir qrup silahlı dəstələrin əlindədir. Onlar Azərbaycanın izni, icazəsi olmadan orada heç bir seçki keçirə bilməzlər. Dağlıq Qarabağ dövlət qurumu kimi təşkil olunmayıbdır, ona görə də orada "seçki" keçirilməsi sadəcə olaraq erməni separatçılarının, Ermənistanın işğalçılıq, qəsbkarlıq siyasətinin yeni bir təzahürüdür. Odur ki, bu "seçki" qeyri-qanunidir, beynəlxalq hüquq normalarına tamamilə ziddir, biz bunu tanımırıq və heç bir beynəlxalq təşkilat, heç bir ölkə də bunu tanıya bilməz.

S u a l: ATƏT-in Lissabon toplantısında bu məsələni qaldıracaq sınızmı?

C a v a b: Bəli, çıxışında bu məsələni çox ətraflı deyəcəyəm. Azərbaycanın həyatında nə yeniliklər var, siz bunu hər gün bilərsiniz. Bir sözünüz yoxdurmu? Sağ olun.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev Atatürk hava limanından yola düşmüş və həmin gün Portuqaliyanın paytaxtı Lissabon şəhərinə gəlmişdir.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
HEYDƏR ƏLİYEVİN
ABŞ DÖVLƏT KATİBİNİN TƏHLÜKƏSİZLİK
MƏSƏLƏLƏRİ ÜZRƏ MÜAVİNİ XANIM LİNN DEVİS İLƏ
GÖRÜŞÜ

1 dekabr 1996-cı il

Dövlətimizin başçısı ABŞ Dövlət katibinin müavini səmiyyətlə salamlayaraq xanım Devisin ölkəmizə səfərini məmnunluqla xatırladığını bildirdi.

Azərbaycana səfərini həmişə xoş xatirə kimi yadda saxladığını bildirən, Prezident Heydər Əliyevlə görüşdən şərəf duyduğunu söyləyən xanım Devis ABŞ dövlət rəhbərlərinin son illər Azərbaycanda həyata keçirilən tədbirləri diqqətlə izlədiklərini və dəstəklədiklərini nəzərə çarpdırdı.

Azərbaycan-ABŞ əlaqələrinin inkişafından, prezident Bill Klintonla əlaqələrindən razılıqla söhbət açan Prezident Heydər Əliyev təhlükəsizlik məsələləri haqqında ölkələrimiz arasında dialoq aparılmasının vacibliyini qeyd etdi və bu barədə ABŞ Dövlət katibi cənab Kristoferdən məktub aldığını vurğuladı.

Lissabon zirvə görüşünün problemin həllində mühüm rol oynamağından bəhs edən dövlətimizin başçısı Ermənistanın Azərbaycana təcavüzündən ətraflı söhbət açdı. Azərbaycan ərazilərinin 20 faizinin Ermənistanın silahlı qüvvələri tərəfindən işğal olduğunu, bir milyondan artıq vətəndaşımızın yerindən-yurdundan zorla qovulduğunu nəzərə çarpdıran Prezident Heydər Əliyev dedi ki, biz bu münaqişənin ATƏT-in Minsk qrupu vasitəsilə sülh yolu ilə, ATƏT-in prinsiplərinə, beynəlxalq hüquq normalarına, BMT-nin nizamnaməsinə uyğun şəkildə həllinə xüsusi əhəmiyyət veririk.

Respublikamızın rəhbəri dedi: biz istəyirik ki, Azərbaycanın işğal olunmuş torpaqları azad edilsin, ölkəmizin ərazi bütövlüyü təmin olunsun, azərbaycanlı qaçqınlar öz yerlərinə-yurdlarına qayıtsınlar. Biz Dağlıq Qarabağda yaşayan bütün əhalinin təhlükəsizliyinə təminat veririk, Azərbaycanın tərkibində Dağlıq Qarabağa yüksək muxtariyyət statusu verməyə tərəfdarıq.

Lissabon zirvə görüşü bəyannaməsinin layihəsində Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə həlli üçün mühüm

rol oynamağı olan xüsusi maddənin öz əksini tapması lüzumundan bəhs edən dövlətimizin başçısı ATƏT-in bu Zirvə toplantısına xalqımızın böyük ümidlər bəslədiyini xatırladı. Ermənistan respublikasının təcavüzkarlıq niyyətindən əl çəkmədiyini nəzərə çarpdıran Prezident Heydər Əliyev Lissabon bəyannaməsi layihəsində münaqişənin həlli yollarından bəhs edən 20-ci maddəyə Ermənistanın veto qoymaq niyyətindən narazılıqla söhbət açdı.

Bu sahədə respublikamızın mövqeyini qətiyyətlə açıqlayan dövlətimizin başçısı dedi ki, əgər Ermənistan 20-ci maddənin qəbul olunmasına e'tiraz etsə, onda Azərbaycan bütünlükdə Lissabon zirvə görüşünün bəyannaməsinə veto qoymaq hüququndan istifadə edəcəkdir.

Dünyada və xüsusən Avropada davam edən münaqişə ocaqlarının ləğvi üçün qəti tədbirlər görülməsi sahəsində ATƏT-in Lissabon zirvə görüşünün mühüm rol oynayacağından bəhs edən ABŞ Dövlət katibinin müavini öz ölkəsinin Azərbaycanın haqq işini müdafiə etdiyini bildirdi.

Görüşdə bir sıra sahələrdə Azərbaycan-ABŞ əməkdaşlığının sür'ətli inkişafından razılıqla bəhs edildi, təhlükəsizlik sahəsində daha intensiv danışıqlar aparılmasının vacibliyi vurğulandı, ölkələrimizi maraqlandıran bir sıra digər məsələlər müzakirə olundu.

Prezident Heydər Əliyev Lissabon zirvə görüşü bəyannaməsinin layihəsində 20-ci maddənin qəbul olunması üçün Azərbaycanın bəyannaməsinə veto qoymaq hüququndan istifadə etməsinə dəstəklənəcəyini bildirdi.

Prezident Heydər Əliyev Lissabon zirvə görüşü bəyannaməsinin layihəsində 20-ci maddənin qəbul olunması üçün Azərbaycanın bəyannaməsinə veto qoymaq hüququndan istifadə etməsinə dəstəklənəcəyini bildirdi.

Prezident Heydər Əliyev Lissabon zirvə görüşü bəyannaməsinin layihəsində 20-ci maddənin qəbul olunması üçün Azərbaycanın bəyannaməsinə veto qoymaq hüququndan istifadə etməsinə dəstəklənəcəyini bildirdi.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ HEYDƏR ƏLİYEVİN UKRAYNA PREZİDENTİ LEONİD KUÇMA İLƏ GÖRÜŞÜ

1 dekabr 1996-cı il

Bir-birini səmimiyyətlə salamlayan prezidentlər Azərbaycan-Ukrayna əlaqələrinin gündən-günə inkişafından razı qaldıqlarını bildirdilər, Avropanın bütün dövlətlərinin qarşılıqlı münasibətlərinin daha da sıxlaşdırılmasında Lissabon zirvə görüşünün əhəmiyyətli rol oynayacağına əmin olduqlarını söylədilər.

Hər iki dövlət başçısı dost ölkələrimizin bir çox sahələrdə xüsusən iqtisadi, mədəni ticarət əlaqələrinin daha da möhkəmləndirilməsi üçün həyata keçirilən tədbirlərin bundan sonra da ardıcıl davam etdirilməsinin vacibliyini vurğuladılar, beynəlxalq təşkilatların yüksək səviyyəli tədbirlərində respublikalarımızın bir-birinin mövqelərinin müdafiə etməsinin çox əhəmiyyətli olduğunu bildirdilər.

Prezidentlər Lissabon zirvə görüşü bəyannaməsinin layihəsi barədə də ətraflı fikir mübadiləsi apardılar. Prezident Heydər Əliyev layihənin Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə həlli yolundan bəhs edən 20-ci maddəsinə Ermənistanın e'tiraz etdiyini nəzərə çarpdıraraq bildirdi ki, ATƏT-in üzvü olan ölkələrin dövlət və hökumət başçıları gerek belə hallara yol verməsinlər. Dövlətimizin başçısı bir daha xatırlatdı ki, əgər Ermənistan bu hərəkətidən əl çəkməse Azərbaycan bütünlükdə Lissabon bəyannaməsinə veto qoymaq hüququndan istifadə edəcəkdir.

Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin aradan qaldırılması sahəsində Minsk qrupunun xətti ilə və bir sıra böyük dövlətlərin vasitəçiliyi ilə aparılan danışıqlardan bəhs edən respublikamızın rəhbəri ölkəmizin ədalətli mövqeyini vurğulayaraq dedi ki, biz Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal edilmiş torpaqlarımızın azad olunmasını, ərazi bütövlüyümüzün təmin olunmasını, qaçqınların doğma yerlərinə qayıtmasını istəyirik və bunun üçün Dağlıq Qarabağın bütün əhalisinin təhlükəsizliyinin qorunmasına və Dağlıq Qarabağa Azərbaycanın tərkibində yük-

sək muxtariyyət statusu verilməsinə hazırıq. Azərbaycan Prezidenti əmin olduğunu bildirdi ki, ATƏT-in üzvü olan ölkələrin dövlət və hökumət başçıları ölkəmizin ədalətli mövqeyini müdafiə edəcək, təcavüzkar Ermənistanın hərəkətini qətiyyətlə pisləyəcəklər.

Dövlətimizin başçısı Heydər Əliyevin fikirləri ilə şərik olduğunu bildirən cənab Kuçma dedi ki, Ukrayna Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzünü həmişə pisləmişdir və pisləyir, Lissabon sammitində də Azərbaycanın ədalətli mövqeyini dəstəkləyəcəkdir.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ HEYDƏR ƏLİYEVİN TÜRKİYƏ PREZİDENTİ SÜLEYMAN DƏMİRƏL İLƏ GÖRÜŞÜ

1 dekabr 1996-cı il

Qardaş ölkələrimizin prezidentləri həmişə olduğu kimi, yenə də bir-birini ən yaxın dostlar kimi salamladılar, ATƏT-in Lissabon zirvə görüşünün Avropada mövcud münaqişə ocaqlarının ləğvinə müsbət təsir göstərəcəyinə əmin olduqlarını bildirdilər.

Eyni tarixi köklərə malik xalqlarımızın və ölkələrimizin əlaqələrinin hazırkı inkişafı səviyyəsindən razılıqla bəhs edən prezidentlər qarşılıqlı münasibətlərin sıxlaşdırılması üçün aparılan işlərin daha da canlandırılmasının vacibliyini qeyd etdilər. Bütün sahələrdə əməkdaşlığın vəziyyətini müzakirə edən dövlət başçıları söhbət zamanı Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin aradan qaldırılmasına dair danışıqlar barədə ətraflı fikir mübadiləsi apardılar.

Lissabon zirvə görüşünün bəyannamə layihəsinin bir çox maddələri barədə öz mülahizələrini bildirən prezidentlər bu layihənin Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu həllinə həsr olunmuş 20-ci maddəsinə Ermənistanın e'tiraz etməsini qətiyyətlə pislədilər və ATƏT-in üzvü olan ölkələrin belə hallara yol verməyəcəyinə əmin olduqlarını söylədilər.

Prezident Heydər Əliyev bu sahədə Azərbaycanın mövqeyini şərh edərək dedi ki, biz lazım gəlsə bütün bəyannaməyə veto qoymaq hüququmuzdan istifadə edəcəyik. Dövlətimizin başçısı daha sonra bildirdi ki, Azərbaycan Dağlıq Qarabağ probleminin məhz ATƏT-in ümdə prinsipləri və beynəlxalq normalar əsasında həllinə tərəfdardır və respublikamız ölkəmizin ərazi bütövlüyünün qorunması, sərhədlərimizin toxunulmazlığının təmin olunması, doğma yurdlarından zorla qovulmuş bir milyondan çox vətəndaşımızın öz yerlərinə qayıtması üçün dünya dövlətlərindən lazımı dəstək alacağına əmindir.

Azərbaycanın haqq işinin, ədalətli mövqeyinin Türkiyə Respublikası tərəfindən həmişə müdafiə olunduğunu bildirən prezident Süleyman Dəmirəl dedi ki, biz Lissabon zirvə görüşündə də qardaş ölkənin mövqeyini qətiyyətlə dəstəkləyəcəyik.

Söhbət zamanı hər iki ölkəni maraqlandıran bir sıra digər məsələlər barədə də müzakirələr aparıldı, Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə həlli istiqamətində görüləcək işlər haqqında fikir mübadiləsi oldu.

Həmin axşam Türkiyə prezidenti Süleyman Dəmirəl Lissabonda Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin şərafinə ziyafət verdi.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
HEYDƏR ƏLİYEVİN
RUSİYA FEDERASIYASININ XARİCİ İŞLƏR NAZİRİ
YEVGENİ PRİMAKOV İLƏ
GÖRÜŞÜ

1 dekabr 1996-cı il

Rusiyanın Xarici Siyasət İdarəsinin rəhbərini səmimiyyətlə salamlayan Prezident Heydər Əliyev ATƏT-in Lissabon zirvə toplantısının böyük əhəmiyyətini nəzərə çarpdırdı. Azərbaycan ilə Rusiya Federasiyasının bütün sahələrdə əməkdaşlığının daha da sıxlaşdırılmasının vacibliyindən bəhs edən dövlətimizin başçısı ölkələrimizin nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlarda əlaqələrinin inkişaf etməsindən də razılıqla söhbət açdı.

Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevlə görüşdən məmnun olduğunu bildirən cənab Primakov yeni müstəqillik qazanmış ölkələrlə, o cümlədən Azərbaycanla əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsinə Rusiyanın xüsusi diqqət yetirdiyini vurğuladı.

Respublikamızın rəhbəri Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə həll olunması istiqamətində görülən işlərdən bəhs etdi, bu sahədə Lissabon Zirvə görüşünə ölkəmizin böyük ümidlər bəslədiyini bildirdi.

Lissabon bəyannaməsi layihəsində Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin aradan qaldırılması məsələlərindən bəhs edən 20-ci maddədən söhbət açan dövlətimizin başçısı Ermənistan tərəfinin bu maddənin qəbuluna e'tiraz etmək niyyətindən narahat olduğunu vurğuladı. Azərbaycanın ədalətli mövqeyini nəzərə çarpdıran Prezident Heydər Əliyev bildirdi ki, əgər Ermənistan öz e'tirazını geri götürməsə respublikamız veto qoymaq hüququndan istifadə edərək Zirvə görüşü bəyannaməsinin qəbul olunmasına razılıq verməyəcəkdir. Dövlətimizin başçısı dedi ki, biz münaqişənin sülh yolu ilə həlli üçün həmişə konstruktiv yol tutmuşuq və ATƏT-in Minsk qrupu xətti ilə, bir çox nüfuzlu dövlətlərin vasitəçiliyi ilə aparılan danışıqların uğurla başa çatması, böyük sülh sazişinin tezliklə imzalanması üçün bütün imkanlardan istifadə etmişik.

Ölkəmizin ərazi bütövlüyünün pozulduğunu, Azərbaycan torpaqlarının 20 faizinin işğal altında olduğunu, bir milyondan

cox vətəndaşımızın yerindən-yurdundan zorla qovulduğunu xatırladan Prezident Heydər Əliyev dedi ki, bütün bu çətinliklərə baxmayaraq biz Böyük Sülh Sazişinin əldə olunmasına çalışırıq və Azərbaycanın tərkibində Dağlıq Qarabağa yüksək muxtariyyət statusu verməyə, Dağlıq Qarabağın bütün əhəlinin təhlükəsizliyinə təminat verməyə hazır olduğumuzu dəfələrlə bəyan etmişik. Ona görə də ATƏT-in bu Zirvə görüşündə ölkəmizin haqq işinin bütün dövlətlər tərəfindən dəstəklənəcəyinə böyük ümidlər bəsləyirik.

Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün təmin olunmasına, münaqişənin sülh yolu ilə həllinə Rusiyanın da tərəfdar olduğunu bildirən cənab Primakov Avropanın bütün ölkələrində münaqişə ocaqlarının ləğv edilməsi sahəsində Lissabon bəyannaməsinin əhəmiyyətli rol oynayacağından bəhs etdi.

Görüşdə Azərbaycan-Rusiya əməkdaşlığının daha da inkişaf etdirilməsi imkanlarından ətraflı söhbət açıldı, ölkələrimizin münasibətlərinin daha da yaxşılaşdırılmasının vacib olduğu xüsusi vurğulandı.

**ATƏT-in LISSABON ZİRVƏ GÖRÜŞÜNDƏ
AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
HEYDƏR ƏLİYEVİN
NİTQİ**

2 dekabr 1996-cı il

Hörmətli cənab sədr!
Xanımlar və cənablar!

Dövlət və hökumət başçıları, Zirvə görüşümüzün bütün iştirakçılarını səmimi salamlayıram. Ümidvaram ki, bu görüş Avropada təhlükəsizliyin və əməkdaşlığın möhkəmləndirilməsi işində mühüm mərhələ olacaqdır.

Avropa qitəsində xalqlar və ölkələr arasında qarşılıqlı münasibətlərin hüquqi və humanitar prinsiplərinin yüksək standartlarını müəyyən etmiş Helsinki Yekun Aktının imzalanmasından iyirmi ildən çox vaxt keçmişdir.

Bu dövr ərzində dünyada əsaslı müsbət dəyişikliklər baş vermiş, yeni müstəqil dövlətlər meydana gəlmiş, azadlıq və demokratiya ideyaları bütün Avropa qitəsində, onun hududlarından çox-çox uzaqlarda hakim prinsiplərə çevrilmişdir.

Beynəlxalq təhlükəsizliyi təmin etmək, dövlətlərin suverenliyini, ərazi bütövlüyünü və sərhədlərinin pozulmazlığını dəstəkləmək, münaqişələri sülh yolu ilə aradan qaldırmaq, insanın hüquqlarını və əsas azadlıqlarını qorumaq sahəsində ATƏT-in fəaliyyəti bu dəyişikliklərin gedişinə və xarakterinə böyük təsir göstərmişdir.

Zaman ATƏT-in yaşarı, səmərəli təşkilat olduğunu sübut etmişdir və biz təşkilatımızın keçdiyi yolu, onun Ümumavropa və dünya proseslərinə verdiyi sanballı töhfəni yüksək qiymətləndiririk.

Öz müstəqilliyini bərpa etmiş, demokratik hüquqi dövlət qurmaq, bazar iqtisadiyyatı formalaşdırmaq yolunu tutmuş Azərbaycan xalqı ATƏT-in əməli köməyini daim hiss edir.

Keçid dövrünün obyektiv çətinliklərinə, zorla cəlb edildiyimiz müharibənin nəticələrinə baxmayaraq biz dövlət müstəqilliyimizi möhkəmləndiririk, əsaslı siyasi və iqtisadi islahatlar həyata keçiririk.

Azərbaycanda siyasi plüralizm, çoxpartiyalı sistem, söz, dini e'tiqad azadlığı kimi demokratik prinsiplər bərqərar olmuşdur. Ümumxalq referendumu yolu ilə müstəqil Azərbaycanın ilk demokratik Konstitusiyası qəbul edilmiş, çoxpartiyalı zəmində respublikanın yeni parlamenti seçilmişdir.

İqtisadiyyatın sərbəstləşdirilməsi, dövlət mülkiyyətinin geniş miqyasda özəlləşdirilməsi, aqrar sektorun islahatı, o cümlədən heç bir məhdudiyyət qoyulmadan alıb-satmaq hüququ ilə torpağın özəl mülkiyyətə verilməsi müvəffəqiyyətlə həyata keçirilir.

Azərbaycan iqtisadiyyatına xarici investisiyalar qoyulması üçün geniş imkanlar açılmışdır, Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda energetika resurslarının birgə hasilatı barədə dünyanın ən böyük neft şirkətləri ilə çoxmilyardlıq müqavilələr bağlanmışdır.

Biz əminik ki, müstəqil demokratik dövlətlərin Dünya Birliyinə Azərbaycanın siyasi və iqtisadi cəhətdən qovuşması yolu Azərbaycan xalqının həyatı mənafeyinə uyğundur və bizim bu strateji xəttimizə ATƏT-in, başqa beynəlxalq təşkilatların və demokratik təsisatların bundan sonra da dəstək verəcəklərinə ümid edirik.

Xanımlar və cənablar!

Regional münaqişələr, davakar millətçiliyin və separatçılığın artması, beynəlxalq terrorizm bizim regionumuzda sülh, tərəqqi və inkişaf üçün real təhlükə olaraq qalır.

Bir çox xalqlar, o cümlədən keçmiş Sovet məkanında, Qafqazda yaşayan xalqlar qanlı müharibələrə cəlb olunmuşlar. Bu müharibələr insanların kütləvi surətdə qırılması, etnik təmizləmələr, milyonlarla adamın qaçqına çevrilməsi, müstəqil dövlətlərin ərazilərinin işğal edilməsi ilə nəticələnir. Ona görə də ATƏT Avropa qitəsində ümumən təhlükəsizliyin təmin edilməsi üçün hələ olduqca çox iş görməlidir.

Bildiyiniz kimi, Ermənistan Respublikası özəli Azərbaycan torpağı olan Dağlıq Qarabağı öz əlinə keçirmək məqsədi ilə respublikamıza qarşı təcavüz etmişdir.

Bu təcavüz nəticəsində Azərbaycan ərazisinin iyirmi faizi Ermənistan Respublikasının silahlı qüvvələri tərəfindən işğal olunmuşdur. Bizim vətəndaşlarımızın iyirmi min nəfərdən çoxu öldürülmüş, yüz min nəfərdən çoxu yaralanmış və ya əlil olmuş, altı min nəfəri əsir düşmüşdür. Bir milyondan çox azərbaycanlı, yəni ölkəmizin əhalisinin təqribən on beş faizi qaçqına çevrilmişdir. Dörd ildir ki, onlar qışı çadır şəhərciklərində dözülməz şəraitdə keçirməli olurlar.

İşğal olunmuş ərazilərdə 700-ə qədər şəhər və kənd, habelə minlərlə xəstəxana, məktəb, yaşayış evi, Azərbaycan xalqının tarix və mədəniyyət abidələri dağıdılmış, yandırılmış, talan edilmişdir.

BMT Təhlükəsizlik Şurasının qəbul etdiyi dörd qətnamədə və onun sədrinin altı bəyanatında Azərbaycanın işğal edilmiş bütün ərazilərindən Ermənistan silahlı qüvvələrinin dərhal, tamamilə və qeyd-şərtsiz çıxarılması, qaçqınların və köçkünlərin daimi yaşayış yerlərinə qaytarılması tələb olunur. Həmin sənədlərdə respublikamızın suverenliyi və ərazi bütövlüyü, Dağlıq Qarabağın Azərbaycan Respublikasına mənsub olduğu təsdiq edilir. Lakin Ermənistan Respublikası bütün bu qərarlara e'tinasızlıq göstərir.

ATƏT-in 1992-ci ildə yaradılmış Minsk qrupu Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə aradan qaldırılması üçün az səy göstərmişdir. Onun fəaliyyəti və Rusiya Federasiyasının yaxından iştirakı sayəsində 1994-cü ilin may ayında atəşkəs əldə edilmişdir.

Atəşkəs rejiminə uzun müddət əməl olunması bizim sülh istəyimizi nümayiş etdirən mühüm nailiyyətdir. Atəşkəs sabit davam edən danışıqlar prosesini sahmana salmağa imkan vermiş, münaqişənin aradan qaldırılması üçün göstərilən səylərin e'tibarlı təməlinə çevrilmişdir və Azərbaycan tərəfi sülh müqaviləsi imzalananaqədər bu rejimə əməl etmək niyyətindədir.

Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsini tez bir zamanda aradan qaldırmaq, ATƏT-in sülhü qoruyan çoxmillətli qüvvələrini yaratmaq məqsədi ilə 1994-cü ildə ATƏT-in Budapeşt zirvə görüşündə qəbul edilmiş qərarlara biz tamamilə tərəfdar çıxmışıq.

Budapeşt zirvə görüşündən sonra Minsk qrupu çərçivəsində danışıqlar prosesi intensivləşmişdir. Biz həmçinin prezidentlərin nümayəndələri səviyyəsində Ermənistan ilə birbaşa ikitərəfli danışıqlar kanalını yaratmış, hərbi əsirləri və girovları qarşılıqlı surətdə azad etmişik.

Bu ilin aprel ayında Lüksemburqda Ermənistan Respublikası və Azərbaycan Respublikası prezidentlərinin verdikləri birgə bəyanat münaqişənin aradan qaldırılması istiqamətində mühüm addım olmuşdur. Həmin bəyanat əslinə təərəflərin silahlı münaqişəyə beynəlxalq prinsiplər və normalar əsasında son qoymaq əzmini nümayiş etdirən ilk birgə Ermənistan-Azərbaycan sənədidir.

ATƏT-in dövlət başçıları ilə, bütün başqa səviyyələrdə mənim şəxsi görüşlərim zamanı biz geniş məsləhətləşmələr aparmış, Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsini aradan qaldırmağın optimal, qarşılıqlı surətdə məqbul üsullarını axtarmışıq.

Hörmətli dövlət və hökumət başçıları, Lissabon zirvə görüşü ərəfəsində mən sizə məktub göndərmiş, orada ATƏT-in prinsiplərinə, BMT nizamnaməsinə və hamı tərəfindən qəbul olunmuş beynəlxalq hüquq normalarına ciddi əməl etmək əsasında münaqişənin aradan qaldırılması üsulunu təklif etmişəm. Bu təklifdə bütün tərəflərin mənafeyi nəzərə alınır.

Nizamasalmanın bu kompromisli üsulu aşağıdakı tərkib his-

sələrindən ibarətdir: Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü, Azərbaycan Respublikasının tərkibində Dağlıq Qarabağın yüksək muxtariyyət statusu, Dağlıq Qarabağın bütün əhalisi üçün təhlükəsizlik təminatı. Bu üsul beynəlxalq vasitəçilər tərəfindən dəstəklənir, ATƏT-in indiki sədrinin 1996-cı ilin fevral ayında münaqişə regionunda olarkən təklif etdiyi prinsiplərə bir çox cəhətdən uyğun gəlir.

Lakin çox təəssüf ki, Ermənistan Respublikası BMT nizamnaməsinə, ATƏT-in prinsiplərinə, beynəlxalq hüquqa əsaslanan hər hansı bir qərarın qəbul edilməsindən boyun qaçırmada davam edir.

O, Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünü tanımaqdan imtina edir, təcavüzün nəticələrini qanuniləşdirməyə, Azərbaycan Respublikasının Dağlıq Qarabağ regionu üçün müstəqillik statusu əldə etməyə və həmin regionu Ermənistana birləşdirməyə cəhd göstərir.

Dağlıq Qarabağ ilə əlaqədar Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin başlandığı vaxtdan bəri dünyada çox böyük hadisələr baş vermişdir. Keçmiş Sovet məkanında yeni müstəqil dövlətlər yaranmışdır, onların arasında Azərbaycan Respublikası və Ermənistan Respublikası da vardır. Dövlətlərimizin suverenliyini, sərhədlərinin toxunulmazlığını və ərazi bütövlüyünü bütün Dünya Birliyi təsdiq etmişdir.

Bu prinsiplərin hər hansı şəkildə pozulması sülh və sabitlik yaradılmasına əngəl törədir, qarşıdurmanı gücləndirir, xalqların dinc və firavan gələcəyə bəslədikləri ümidləri puça çıxarır.

Dağlıq Qarabağın müstəqilliyi barədə qanunsuz iddialar beynəlxalq hüququn hamı tərəfindən bəyənilmiş normaları ilə bir araya sığmır. Biz həmin iddialarla heç vaxt razılaşmayacağıq, biz Azərbaycan ərazisində ikinci bir erməni dövlətinin yaranmasına yol verə bilmərik.

Erməni tərəfi, nəhayət, başa düşməlidir ki, onun başladığı və səkkiz ildir davam edən münaqişə Azərbaycan xalqını çox böyük fəlakətlərə və iztirablara məruz qoyduğu kimi, erməni xalqını da ağır vəziyyətə salmışdır.

Əminəm ki, münaqişənin BMT nizamnaməsi, ATƏT-in prinsipləri və beynəlxalq hüquq əsasında aradan qaldırılması az bir vaxt ərzində Ermənistan ilə Azərbaycan arasında uzunmüddətli möhkəm sülh yaranmasına imkan verəcək, erməni və Azərbaycan xalqları arasında xoş münasibətləri bərpa edəcək, Dağlıq Qarabağın bütün əhalisi üçün ön əlverişli şərait yaradacaqdır. Münaqişənin aradan qaldırılması Zaqafqaziyada uğurlu iqtisadi əməkdaşlığı təmin edəcək, respublikalarımızda sosial-iqtisadi vəzifələri müvəffəqiyyətlə yerinə yetirməyə, demokratiyanın və azadlığın bəhrələrindən tamamilə faydalanmağa imkan açacaqdır.

Biz müharibə istəmirik, biz sülh istəyirik. Mən Ermənistanın

prezidenti Levon Ter-Petrosyan cənablarına, bütün erməni xalqına müraciət edib onları sülhə və əməkdaşlığa çağırıram.

Mən ATƏT-in Lissabon zirvə görüşünün iştirakçısı olan dövlət və hökumət başçalarına üz tutub onlardan xahiş edirəm ki, Avropada sürəkli və viranedici regional münaqişələrdən biri olan Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin tezliklə aradan qaldırılması üçün səylərini əsirgəməsinlər.

Qitəmizdə sülh, sabitlik və xalqların firavanlığı naminə bütün tədbirləri görmək bizim müqəddəs borcumuzdur.

Diqqətinizə görə təşəkkür edirəm.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
HEYDƏR ƏLİYEVİN
ABŞ-İN VİTSE-PREZİDENTİ ALBERT QOR İLƏ
GÖRÜŞÜ

2 dekabr 1996-cı il

Cənab Albert Qoru səmimiyyətlə salamlayan və onunla görüşdən məmnun qaldığını bildirən dövlətimizin başçısı Heydər Əliyev Bill Klintonun yenidən ABŞ prezidenti vəzifəsinə seçilməsi xəbərinin Azərbaycanda rəğbətlə qarşılandığını vurğuladı.

Xoş sözlərə görə təşəkkür edən cənab Qor Prezident Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə son illər Azərbaycanda həyata keçirilən islahatların və ölkədə demokratik proseslərin inkişafına xüsusi diqqət yetirilməsinin ABŞ-da razılıqla qarşılandığını və bütün bunların dəstəkləndiyini söylədi.

Dövlətimizin başçısı bazar münasibətləri və demokratik inkişaf yolu seçmiş respublikamızda bu sahədə görülən işlərdən ətraflı söhbət açdı. Ermənistanın Azərbaycana təcavüzünün ölkəmiz üçün ən ağırlı problem olduğunu nəzərə çarpdırdı. Azərbaycan torpaqlarının 20 faizinin Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal olunduğunu, 1 milyondan çox vətəndaşımızın doğma yerlərindən zorla qovulduğunu xatırladan Prezident Heydər Əliyev münaqişənin sülh yolu ilə həlli istiqamətində Azərbaycanın təşəbbüslərindən ətraflı söhbət açdı.

Respublikamızın rəhbəri dedi ki, biz işğal olunmuş torpaqlarımızın azad olunmasını, sərhədlərimizin toxunulmazlığının təmin edilməsini, qaçqınlarımızın doğma yerlərinə qaytarılmasını istəyirik və bunun üçün də münaqişənin ATƏT-in əsas prinsiplərinə, beynəlxalq normalara və BMT nizamnaməsinə uyğun həll edilməsinə tərəfdarıq. ATƏT-in Minsk qrupunun fəaliyyətinə və aparılan ikitərəfli danışıqlara Azərbaycanın xüsusi əhəmiyyət verdiyini nəzərə çarpdıran dövlətimizin başçısı dedi ki, biz Dağlıq Qarabağda yaşayan bütün əhalinin təhlükəsizliyinə təminat verməyə, Azərbaycanın tərkibində Dağlıq Qarabağa ən yüksək muxtariyyət statusu verməyə hazır olduğumuzu dəfələrlə bəyan etmişik və bu gün də bu fikirdəyik.

Azərbaycanın kompromisli addımlarına Ermənistanın məhəl qoymadığını və öz təcavüzkar xəttini davam etdirdiyini, Böyük

Sülh Sazişinin əldə edilməsinə qəsdən mane olduğunu bildiren Prezident Heydər Əliyev ATƏT-in Lissabon sammitində bu münaqişənin həllinə kömək üçün lazımı addım atılacağına respublikamızın böyük ümidlər bəslədiyini vurğuladı.

Lissabon zirvə görüşü bəyannaməsinin layihəsində Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə həlli üçün mühüm rol oynamalı olan xüsusi maddənin öz əksini tapması lüzumundan bəhs edən dövlətimizin başçısı Ermənistanın qəbkarlıq niyyətindən yenə də əl çəkmədiyini və bu maddəyə e'tiraz etdiyini xatırlatdı. Respublikamızın bu məsələdə mövqeyini cənab Qora çatdıran Prezident Heydər Əliyev dedi ki, əgər Ermənistan 20-ci maddənin qəbul olunmasına e'tiraz etsə, onda Azərbaycan bütünlükdə Lissabon zirvə görüşünün bəyannaməsinə veto qoymaq hüququndan istifadə edəcəkdir.

Vitse-prezident Albert Qor ABŞ-ın bütün münaqişələrin beynəlxalq normalara uyğun, sülh yolu ilə həllinə tərəfdar olduğunu bildirərək bu münaqişələrin Dünya Birliyi tərəfindən narahatlıq doğurduğunu nəzərə çarpdırdı və onun ölkəsinin belə halların tezliklə aradan qaldırılmasına hər cür kömək etməyə çalışdığını vurğuladı. Cənab Qor Azərbaycanın sülh təşəbbüslərinin Amerika ictimaiyyəti tərəfindən razılıqla qarşılandığını qeyd etdi.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ HEYDƏR ƏLİYEVİN İSRAİLİN BAŞ NAZİRİ BENYAMİN NETANYAHU İLƏ GÖRÜŞÜ

2 dekabr 1996-cı il

İsrailin Baş nazirini mehribanlıqla salamlayan dövlətimizin başçısı ölkələrimiz arasındakı əlaqələrin inkişafından məmnun olduğunu bildirdi.

Prezident Heydər Əliyevin həyat və fəaliyyəti ilə tanış olmasından bəhs edən cənab Netanyahu dövlətimizin başçısı ilə görüşdən şərəf duyduğunu və belə bir görüşün baş tutmasını çoxdan arzuladığını nəzərə çarpdırdı. Baş nazir dedi ki, biz Azərbaycanda Sizin rəhbərliyiniz altında həyata keçirilən tədbirləri diqqətlə izləyirik və dəstəkləyirik. Cənab Netanyahu İsrailin Azərbaycanla əlaqələrə böyük diqqət yetirdiyini bildirdi.

Xoş sözlərə görə İsrail hökumətinin başçısına minnətdarlıq edən Prezident Heydər Əliyev son vaxtlarda ölkələrimizin əməkdaşlığının daha da möhkəmləndirilməsinə Azərbaycanın xüsusi maraq göstərdiyini vurğuladı. Respublikamızın rəhbəri ölkəmizdə gedən demokratik proseslərdən ətraflı söhbət açaraq bizim üçün ən ağır problemin Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzü olduğunu bildirdi. Dövlətimizin başçısı dedi ki, Ermənistan silahlı qüvvələri ölkəmizin ərazi bütövlüyünü pozmuş, Azərbaycan torpaqlarının 20 faizini işğal etmiş, nəticədə bir milyondan çox vətəndaşımız yerlərindən-yurdlarından didərgin düşmüşdür.

Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə həlli sahəsində ATƏT-in Minsk qrupu xətti ilə və bir çox nüfuzlu dövlətlərin vasitəçiliyi ilə aparılan danışıqlardan, ölkəmizin konstruktiv mövqə tutmasından bəhs edən Prezident Heydər Əliyev təəssüflə bildirdi ki, Ermənistan tərəfi Böyük Sülh Sazişinin əldə olunmasına hər vasitə ilə mane olur, bəzi ölkələrə arxalanaraq təcavüzkar niyyətindən əl çəkmək istəmir.

ATƏT-in Lissabon zirvə görüşündə Avropanın bir çox regionlarındakı münaqişə ocaqlarının söndürülməsində mühüm rol oynayacaq təsirli sənədlər qəbul edəcəyinə əmin olduğunu bildiren dövlətimizin başçısı zirvə toplantısının bəyannamə layihəsinin 20-ci maddəsində Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə həlli yolundan ətraflı bəhs edildiyini bildirdi və Er-

mənistan tərəfinin həmin maddəyə e'tiraz etdiyini də nəzərə çarpdırdı. Prezident Heydər Əliyev dövlətimizin bu məsələdəki mövqeyindən söhbət açaraq dedi ki, əgər Ermənistan 20-ci maddənin qəbul olunmasına e'tiraz etsə, onda Azərbaycan Lissabon zirvə görüşünün bəyannaməsinə bütünlükdə veto qoymaq hüququndan istifadə edəcəkdir.

Ermənistan-Azərbaycan münacişesinin başa çatmamasından İsrail hökumətinin də narahatlığını nəzərə çarpdıran cənab Netanyahu Azərbaycanın haqq işini qalib gələcəyinə əmin olduğunu bildirdi.

Söhbət zamanı tərəflər Azərbaycan-İsrail əməkdaşlığının gedişini razılıqla vurğuladılar və münacişətlərin sıxlaşdırılması üçün daha bir sıra addımlar atılmasının vacib olduğunu qeyd etdilər.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ HEYDƏR ƏLİYEVİN ATƏT-in HAZIRKI SƏDRİ FLAVİO KOTTİ İLƏ GÖRÜŞÜ

2 dekabr 1996-cı il

Cənab Kottini səmimiyyətlə salamlayan, Avropada və bütün dünyada gedən demokratik proseslərə ATƏT-in verdiyi sanballı töhfəni yüksək qiymətləndirən dövlətimizin başçısı müstəqillik qazanmış, demokratik hüquqi dövlət qurmaq, bazar iqtisadiyyatı formalaşdırmaq yolunu tutmuş Azərbaycanın bu beynəlxalq təşkilatın əməli köməyini daim hiss etdiyini xüsusi vurğuladı.

ATƏT-in üzvü olan ölkələrin dövlət və hökumət başçılarından Lissabon zirvə görüşünün beynəlxalq təhlükəsizliyin, dövlətlərin suverenliyinin, ərazi bütövlüyünün təmin edilməsi, münacişələrin sülh yolu ilə aradan qaldırılması məsələlərinin həllində mühüm rol oynayacağına əmin olduğunu bildiren Prezident Heydər Əliyev bu toplantıya xalqımızın böyük ümidlər bəslədiyini nəzərə çarpdırdı.

Respublikamızın rəhbəri ilə görüşdən məmnun olduğunu bildiren, ATƏT haqqında dediyi xoş sözlərə görə dövlətimizin başçısına təşəkkür edən cənab Kotti Prezident Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycanda demokratik proseslərin durmadan inkişaf etdirilməsi sahəsində həyata keçirilən tədbirlərdən razılıqla söhbət açdı.

Ermənistan silahlı qüvvələrinin Azərbaycana təcavüzü nəticəsində ölkəmizin ərazi bütövlüyünə qəsd edildiyini, torpaqlarımızın 20 faizinin işğal olunduğunu, 1 milyondan çox vətəndaşımızın yerindən-yurdundan zorla qovulduğunu və neçə illərdən bəri çadırlarda ağır vəziyyətdə yaşadığını xatırladan dövlətimizin başçısı bu münacişənin aradan qaldırılmasında ATƏT-in Minsk qrupunun səylərini müsbət qiymətləndirdi.

Əldə olunmuş atəşkəsdən və Böyük sülh müqaviləsi imzalanadək respublikamızın bu rejimə əməl etmək niyyətindən ətraflı söhbət açan Prezident Heydər Əliyev 1994-cü ildə ATƏT-in Budapeşt zirvə toplantısında qəbul edilmiş qətnaməyə ölkəmizin tərəfdar çıxdığını, Minsk qrupu çərçivəsində danışıqlar prosesinin son illər intensivləşdiyini, ikitərəfli danışıqlar kanalının yaradıldığını və digər dövlət başçıları ilə və başqa səviyyələrdə

keçirdiyi görüşlərdə bu münaqişənin sülh yolu ilə aradan qaldırılması üçün optimal, qarşılıqlı surətdə məqbul üsulların axtarılmasına xüsusi diqqət yetirdiyini bildirdi.

Azərbaycanın sülh təşəbbüslərindən bəhs edən dövlətimizin başçısı dedi ki, biz bu münaqişənin ATƏT-in prinsipləri, beynəlxalq normalar, BMT nizamnaməsi əsasında həllinə çalışırıq və bunun üçün kompromisli təkliflərimizi də dəfələrlə irəli sürmüşük. Lakin Ermənistan Respublikası hər vasitə ilə danışıqların nəticəsiz qalmasına çalışır, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü tanımaqdan imtina edir, Dağlıq Qarabağı özünə birləşdirməyə çalışır.

Azərbaycanın ədalətli mövqeyinin ATƏT tərəfindən dəstəkləndiyini bildirən cənab Kotti ölkəmizin ərazi bütövlüyünün tanınması, Azərbaycanın tərkibində Dağlıq Qarabağa yüksək muxtariyyət statusu verilməsi və Dağlıq Qarabağın bütün əhalisi üçün təhlükəsizlik təminatı yardımı barədə maddənin Lissabon zirvə görüşünün bəyannamə layihəsində öz əksini tapdığını vurğuladı.

Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin həllində mühüm rol oynayacaq belə bir maddənin bəyannamə layihəsində öz əksini tapmasına göstərdiyi köməyə görə cənab Kottiyə minnətdarlıq edən Prezident Heydər Əliyev Ermənistan tərəfinin bu maddəyə e'tiraz etməsindən narahatlıqla söhbət açdı. Dövlətimizin başçısı dedi ki, əgər Ermənistan 20-ci maddənin qəbul olunmasına e'tiraz etsə, onda Azərbaycan Lissabon zirvə görüşünün bəyannaməsinə bütünlüklə veto qoymaq hüququndan istifadə edəcəkdir.

Görüşdə Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin tezliklə aradan qaldırılması üçün sə'yələrin daha da gücləndirilməsi, Minsk qrupu çərçivəsində aparılan danışıqların bundan sonra da intensiv davam etdirilməsi yolları ətrafı müzakirə olundu.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
HEYDƏR ƏLİYEVİN
RUSİYA FEDERASIYASININ BAŞ NAZİRİ
VİKTOR ÇERNOMİRDİN İLƏ
GÖRÜŞÜ

2 dekabr 1996-cı il

Dövlətimizin başçısını səmimiyyətlə, mehribanlıqla salamlayan cənab Viktor Çernomirdin Prezident Heydər Əliyevlə görüşdən məmnun olduğunu bildirdi və Azərbaycan ilə Rusiya Federasiyasının bütün sahələrdə əməkdaşlığının daha da sıxlaşdırılmasının vacibliyini vurğuladı.

Xoş sözlərə görə cənab Çernomirdin minnətdarlıq edən respublikamızın rəhbəri ATƏT-in Lissabon zirvə görüşünün Avropada mövcud münaqişə ocaqlarının ləğvinə müsbət təsir göstərəcəyinə əmin olduğunu bildirdi. Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə aradan qaldırılması istiqamətində ATƏT-in Minsk qrupu çərçivəsində və ikitərəfli əsasda aparılan danışıqlardan bəhs edən dövlətimizin başçısı Minsk konfransının həmsədrinə olan Rusiyanın bu sahədə sə'yələrindən də söhbət açdı.

Münaqişənin tezliklə aradan qaldırılması üçün Azərbaycanın həmişə konstruktiv yol tutduğunu və bu problemin ATƏT-in əsas prinsiplərinə, hamı tərəfindən qəbul edilmiş beynəlxalq normalara, BMT nizamnaməsinə uyğun həllinə tərəfdar olduğunu xatırladan Prezident Heydər Əliyev dedi: biz istəyirik ki, Azərbaycanın işğal olunmuş torpaqları azad edilsin, ölkəmizin ərazi bütövlüyü təmin olunsun, yurdlarından zorla qovulmuş azərbaycanlı qaçqınlar öz doğma yerlərinə qayıtsınlar. Biz Dağlıq Qarabağda yaşayan bütün əhalinin təhlükəsizliyinə təminat veririk və Azərbaycanın tərkibində Dağlıq Qarabağa yüksək status verməyə tərəfdarıq.

Lissabon zirvə bəyannaməsinin layihəsində Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə həllində mühüm rol oynamalı olan xüsusi maddənin öz əksini tapmasından razılıqla bəhs edən Prezident Heydər Əliyev Ermənistanın qəsbkarlıq niyyətindən yenə də əl çəkmədiyini və bu maddəyə e'tiraz etdiyini xatırlatdı. Bu barədə respublikamızın mövqeyini açıqlayan dövlətimizin başçısı dedi ki, əgər Ermənistan 20-ci maddəyə e'ti-

raz etsə, onla Azərbaycan Lissabon zirvə görüşünün bəyannaməsinə bütünlüklə veto qoymaq hüququndan istifadə edəcəkdir.

Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin tezliklə sülh yolu ilə aradan qaldırılmasının və Qafqazda sülhün, əmin-amanlığın bərqərar edilməsinin vacib olduğunu söyləyən cənab Çernomırdın Lissabon zirvə görüşünün bəyannaməsində bu problemin həlli yollarının öz əksini tapmasının zəruriliyini qeyd etdi.

Ölkələrimiz arasında əlaqələrin daha da möhkəmləndirilməsinə Rusiya Federasiyasının xüsusi diqqət yetirdiyini nəzərə çarpdıran cənab Çernomırdın bir sıra sahələrdə bu əməkdaşlığın inkişafından razılıq etdi.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ HEYDƏR ƏLİYEVİN FİNLANDİYA PREZİDENTİ MARTİ AHTISAARI İLƏ GÖRÜŞÜ

2 dekabr 1996-cı il

Səmimiyyətlə, mehribanlıqla salamlanan prezidentlər Azərbaycan-Finlandiya əlaqələrinin inkişafından razılıqla bəhs etdilər, Avropada təhlükəsizliyini, sülhün və əmin-amanlığın təmin olunmasında Lissabon zirvə görüşünün əhəmiyyətli rol oynayacağını bildirdilər.

Ermənistanın Azərbaycana hərbi təcavüzündən, torpaqlarımızın 20 faizinin işğal altında olmasından, doğma yurdlarından zorla qovulmuş 1 milyondan çox vətəndaşımızın neçə illərdən bəri çadırlarda ağır vəziyyətdə yaşamasından bəhs edən dövlətimizin başçısı münaqişənin sülh yolu ilə aradan qaldırılması istiqamətində ATƏT-in Minsk qrupu çərçivəsində aparılan danışıqlardan ətraflı bəhs etdi və Finlandiyanın bu sahədə fəaliyyətini müsbət qiymətləndirdi.

Bu hərbi münaqişənin tezliklə aradan qaldırılması üçün Azərbaycanın daim kompromisli mövqe tutduğunu nəzərə çarpdıran Prezident Heydər Əliyev dedi ki, biz problemin ATƏT-in əsas prinsiplərinə, beynəlxalq normalara, BMT nizamnaməsinə uyğun həll olunmasına tərəfdarıq. Ölkəmizin sülh təşəbbüslərindən söhbət açan dövlətimizin başçısı bildirdi ki, işğal olunmuş torpaqlarımız azad edildikdən, respublikamızın ərazi bütövlüyü bərpa olunduqdan, qaçqınlarımız öz yerlərinə qayıtdıqdan sonra biz Dağlıq Qarabağda yaşayan bütün əhalinin təhlükəsizliyinə təminat verməyə, Azərbaycanın tərkibində Dağlıq Qarabağa ən yüksək muxtariyyət statusu verməyə hazır olduğumuzu dəfələrlə bəyan etmişik və indi də bu mövqedəyik. Prezident Heydər Əliyev Azərbaycanın kompromisli təşəbbüslərinə Ermənistanın məhəl qoymadığını və öz təcavüzkar xəttini davam etdirdiyini, Böyük Sülh sazişinin əldə edilməsinə qəsdən mane olduğunu da xatırladı.

Minsk konfransının həmsədrli olan Finlandiyanın bu hərbi münaqişənin tezliklə başa çatmasına xüsusi diqqət yetirdiyini vurğulayan cənab Marti Ahtisaari onun ölkəsinin Azərbaycanla

öməkdaşlığın durmadan genişləndirilməsinə marağ göstərdiyini qeyd etdi. O bildirdi ki, biz Azərbaycanın sülh təşəbbüslərini yüksək qiymətləndiririk və Zirvə görüşündə də respublikamızın mövqeyini dəstəkləyəcəyik.

Zirvə görüşünün Avropanın bir çox regionlarında münaqişə ocaqlarının ləğv edilməsində əsaslı rol oynayacaq mühüm sənədlər qəbul edəcəyinə əmin olduğunu bildiren Prezident Heydər Əliyev Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin həlli yollarından bəhs edən xüsusi maddənin bəyannamə layihəsində öz əksindən razı qaldığını söylədi və Ermənistan tərəfinin bu maddənin qəbuluna e'tiraz etməsindən narahatlıqla söhbət açdı. Dövlətimizin başçısı dedi ki, əgər Ermənistan 20-ci maddənin qəbul olunmasına e'tiraz etsə, onda Azərbaycan zirvə görüşünün bəyannamə layihəsinə bütünlüklə veto qoymaq hüququndan istifadə edəcəkdir.

Söhbət zamanı hər iki ölkəni maraqlandıran bir sıra digər məsələlər barədə də fikir mübadiləsi aparıldı, Azərbaycan-Finlandiya öməkdaşlığının daha da sıxlaşdırılması üçün yeni addımlar atılmasının vacibliyi qeyd olundu.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
HEYDƏR ƏLİYEVİN
ERMƏNİSTAN PREZİDENTİ
LEVON TER-PETROSYAN İLƏ
GÖRÜŞÜ

2 dekabr 1996-cı il

Bağlı qapı arxasında təkbətək keçirilən bu görüş zamanı Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin həlli yolları müzakirə edilmişdir.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
HEYDƏR ƏLİYEVİN
ALMANİYA FEDERATİV RESPUBLİKASININ
XARİCİ İŞLƏR NAZİRİ KLAUS KİNKEL İLƏ
GÖRÜŞÜ

3 dekabr 1996-cı il

Cənab Kinkeli səmimiyyətlə salamlayan dövlətimizin başçısı Azərbaycan-Almaniya əlaqələrinin gündən-günə inkişafından razılıqla bəhs etdi, bu il iyulun əvvəlində AFR-ə rəsmi səfəri zamanı orada keçirdiyi görüşləri, apardığı danışıqları məmnunluqla xatırladı və dövlətlərimiz arasında əməkdaşlığın möhkəmləndirilməsi üçün imzalanmış sənədlərin çox əhəmiyyətli olduğunu qeyd etdi.

Prezident Heydər Əliyevlə hər bir görüşün onun üçün yaddaqalan olduğunu nəzərə çarpdıran cənab Kinkel dövlətimizin başçısının Almaniya rəsmi səfərinin ölkələrimiz arasında münasibətlərin daha da yaxşılaşdırılması, əlaqələrin sıxlaşdırılması üçün möhkəm təməl yaratdığını vurğuladı.

Avropada təhlükəsizliyin, sülhün, əmin-amanlığın təmin edilməsi sahəsində Lissabon zirvə görüşündə qəbul olunacaq sənədlərin mühüm rolundan danışan respublikamızın rəhbəri Ermənistanın Azərbaycana təcavüzündən ətraflı söhbət açaraq bu münəqişənin sülh yolu ilə aradan qaldırılması üçün təsirli tədbirlər görülməsinin vacibliyini nəzərə çarpdırdı.

Ermənistan silahlı qüvvələrinin təcavüzü nəticəsində Azərbaycan ərazilərinin 20 faizinin işğal olunduğunu, bir milyondan artıq vətəndaşımızın yerindən-yurdundan zorla qovulduğunu xatırladan Prezident Heydər Əliyev bu münəqişənin ATƏT-in Minsk qrupu vasitəsilə sülh yolu ilə, ATƏT-in prinsiplərinə, beynəlxalq normalara, BMT nizamnaməsinə uyğun şəkildə həllinə Azərbaycanın xüsusi əhəmiyyət verdiyini vurğuladı.

Ölkəmizin sülh təşəbbüslərindən söhbət açan dövlətimizin başçısı dedi ki, respublikamız Dağlıq Qarabağın bütün əhalisinin təhlükəsizliyinin qorunmasına təminat yaratmağa və Dağlıq Qarabağa Azərbaycanın tərkibində yüksək muxtariyyət statusu verməyə hazırdır.

Azərbaycanın müharibə yox, sülh istədiyini və buna görə də dəfələrlə kompromisli təkliflərlə çıxış etdiyini bildirən Prezident Heydər Əliyev Minsk qrupu vasitəsilə və ikitərəfli qaydada aparılan danışıqlarda lazımi nəticələr əldə edilməsinə, Böyük Sülh Sazişinə doğru addımlar atılmasına Ermənistan Respublikasının hər vasitə ilə qəsdən mane olduğunu nəzərə çarpdırdı. Öz təcavüzkarlıq niyyətindən heç cür əl çəkməyən, Azərbaycanın ayrılmaz hissəsi olan Dağlıq Qarabağ regionunu özünə birləşdirməyə cəhd göstərən Ermənistanın hərəkətlərini qətiyyətlə pisləyərək dövlətimizin başçısı dedi ki, Ermənistan ən nüfuzlu beynəlxalq təşkilatların prinsiplərinə, hamı tərəfindən tanınmış hüquqi normalara açıqdan-açığa məhəl qoymur.

Lissabon Zirvə görüşünün bəyannamə layihəsində Ermənistan-Azərbaycan münəqişəsinin sülh yolu ilə həllini nəzərdə tutan 20-ci maddənin öz əksini tapmasının vacibliyindən bəhs edən Prezident Heydər Əliyev həmin maddənin qəbul olunmasına Ermənistanın e'tiraz etməsindən narahatlıqla söhbət açdı və əmin olduğunu bildirdi ki, ATƏT-in üzvü olan ölkələrin dövlət və hökumət başçıları belə hərəkətin qarşısını alınmasına çalışacaqlar. Dövlətimizin başçısı dedi ki, əgər Ermənistan 20-ci maddənin qəbul olunmasına e'tirazını geri götürməsə, Azərbaycan zirvə görüşünün bəyannamə layihəsinə bütünlüklə veto qoyacaqdır.

Görüşdə Lissabon zirvə görüşünün yekun sənədinin qəbul olunması ilə əlaqədar yaranmış vəziyyətin aradan qaldırılması yolları ətraflı müzakirə edildi, hər iki ölkəni maraqlandıran bir sıra digər məsələlər barədə fikir mübadiləsi aparıldı.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
HEYDƏR ƏLİYEVİN
PORTUQALİYANIN BAŞ NAZİRİ
ANTONIO QUTYERRES İLƏ
G Ö R Ü Ş Ü

3 dekabr 1996-cı il

Prezident Heydər Əliyevi Lissabonda salamlamaqdan məmnun olduğunu və onunla görüşdən şərəf duyduğunu bildiren cənab Qutyerres Portuqaliyanın Azərbaycanla sıx əlaqələr qurmağa böyük maraq göstərdiyini bildirdi. Yeni müstəqillik qazanmış Azərbaycanın son illər əldə etdiyi nailiyyətlərin, xüsusən ölkədə demokratik proseslərin sürətli inkişafının Portuqaliyada maraqla qarşılandığını nəzərə çarpdıran Baş nazir zirvə görüşünün dekabrın 2-də keçirilən səhər iclasında Prezident Heydər Əliyevin nitqini çox diqqətlə dinlədiyini vurğuladı.

Xoş sözlərə görə cənab Qutyerresə minnətdarlığını bildiren dövlətimizin başçısı Lissabon zirvə görüşünün keçirilməsi üçün yaradılmış yüksək səviyyəli şəraitə və qonaqpərvərliyə görə Baş nazirə təşəkkür etdi.

ATƏT-in üzvü olan respublikamızın bu beynəlxalq təşkilatın prinsiplərinin həyata keçirilməsinə xüsusi diqqət yetirdiyini nəzərə çarpdıran Prezident Heydər Əliyev demokratik hüquqi dövlət qurulması, bazar iqtisadiyyatının formalaşdırılması yolunu tutmuş respublikamızda demokratik proseslərin inkişaf etdirilməsi istiqamətində görülmüş işlərdən bəhs etdi. Ölkəmiz üçün ən ağır problemin Ermənistanın Azərbaycana hərbi təcavüzü olduğunu vurğulayan respublikamızın rəhbəri bu münaqişənin sülh yolu ilə, ATƏT-in Minsk qrupu çərçivəsində danışıqlar vasitəsilə həllinə respublikamızın xüsusi əhəmiyyət verdiyini bildirdi. Dövlətimizin başçısı dedi ki, biz məsələnin ATƏT-in prinsipləri, beynəlxalq hüquq normaları, BMT nizamnaməsi əsasında həllinə böyük diqqət yetiririk və bu problemin tezliklə aradan qaldırılması üçün kompromisli təkliflərimizi dəfələrlə irəli sürmüşük. Biz bəyan etmişik ki, şərtimiz yerinə yetirilərsə, respublikamız Dağlıq Qarabağın bütün əhalisinin təhlükəsizliyini təmin

etməyə, Azərbaycanın tərkibində Dağlıq Qarabağa yüksək muxtariyyət statusu verməyə hazırdır.

Prezident Heydər Əliyev daha sonra bildirdi ki, biz çalışırıq ki, Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal olunmuş Azərbaycan torpaqları tezliklə azad edilsin, ölkəmizin ərazi bütövlüyü təmin olunsun, doğma diyarlarından zorla qovulmuş qaçqınlar öz yerlərinə qayıtsınlar. Ermənistan Respublikasının təcavüzkarlıq hərəkətindən əl çəkmədiyini vurğulayan dövlətimizin başçısı bu problemin sülh yolu ilə həlli yollarından bəhs edən xüsusi maddənin Lissabon zirvə görüşünün bəyannaməsində öz əksini tapmasının çox vacib olduğunu bildirdi, Ermənistanın həmin maddəni mötərizəyə alaraq ona e'tiraz etməsindən narahatlıqla söhbət açdı. Prezident Heydər Əliyev bildirdi ki, əgər Ermənistan 20-ci maddənin qəbul olunmasına e'tirazını geri götürməsə, onda Azərbaycan Lissabon zirvə görüşünün bəyannaməsinə bütünlüklə veto qoymaq hüququndan istifadə edəcəkdir.

Portuqaliyanın Baş naziri Azərbaycanın mövqeyinin ədalətli olduğunu bildirdi və respublikamızın bu münaqişəni sülh yolu ilə aradan qaldırmaq təşəbbüslərini yüksək qiymətləndirdi.

Söhbət zamanı Lissabon zirvə görüşünün yekun sənədinin qəbul olunması ilə əlaqədar qarşıya çıxan gərgin vəziyyətin aradan qaldırılması məsələləri diqqətlə nəzərdən keçirildi, çıxış yolları barədə ətraflı fikir mübadiləsi aparıldı.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
HEYDƏR ƏLİYEVİN
BÖYÜK BRİTANİYANIN XARİCİ İŞLƏR NAZİRİ
MALKOLM RİFKİND İLƏ
GÖRÜŞÜ

3 dekabr 1996-cı il

Dövlətimizin başçısını hərərətlə salamlayan cənab Rifkind Prezident Heydər Əliyevlə görüşdən məmnun qaldığını bildirdi, Lissabon zirvə toplantısının dekabrın 2-dəki səhər iclasında onun nitqini diqqətlə və böyük maraqla dinlədiyini söylədi. Prezident Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycanda demokratik hüquqi dövlət qurmaq, bazar iqtisadiyyatı formalaşdırmaq, demokratik prosesləri inkişaf etdirmək yolunda atılan addımların Londonda maraqla izləndiyini və dəstəkləndiyini bildiren nazir onun ölkəsinin Azərbaycanla əməkdaşlığa xüsusi diqqət yetirdiyini vurğuladı və respublikamızda iş görən böyük Britaniya şirkətlərinə göstərilən qayğıya görə Prezident Heydər Əliyevə bir daha təşəkkür etdi.

Xoş sözlərə görə cənab Rifkində razılığını bildiren respublikamızın rəhbəri ölkəmiz üçün ən ağırlı problemdən – Ermənistan silahlı qüvvələrinin Azərbaycana təcavüzündən ətraflı söhbət açdı. Bu təcavüz nəticəsində respublikamızın torpaqlarının 20 faizinin işğal olunduğunu, ərazi bütövlüyümüzün pozulduğunu qeyd edən dövlətimizin başçısı öz yurdlarından zorla qovulmuş azərbaycanlı qaçqınların dörd ildən bəri qısı çadırlarda, dözülməz şəraitdə keçirmələrindən geniş bəhs etdi.

Prezident Heydər Əliyev dedi ki, biz münaqişənin sülh yolu ilə həlli üçün həmişə konstruktiv yol tutmuşuq və ATƏT-in Minsk qrupu xətti ilə, bir çox dövlətlərin vasitəçiliyi ilə aparılan danışıqların uğurla başa çatması üçün bütün imkanlardan istifadə etməyə çalışmışıq. Biz Dağlıq Qarabağa yüksək muxtariyyət statusu verməyə, Dağlıq Qarabağın bütün əhalisinin təhlükəsizliyinə təminat yaratmağa hazır olduğumuzu dəfələrlə bəyan etmişik. Lakin Ermənistan Respublikası ATƏT-in prinsiplərinə, beynəlxalq normalara, BMT Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələrinə açıqdan-açığa məhəl qoymur, Böyük sülh əldə edilməsinə hər vasitə ilə maneçilik törədir, Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ

regionunu Ermənistanla birləşdirməyə cəhd göstərir. Biz buna qətiyyətlə yol verə bilmərik.

Lissabon zirvə görüşünün bəyannamə layihəsinin 20-ci maddəsinə Ermənistanın e'tiraz etməsini bu respublikanın qəsbkarlıq hərəkatından əl çəkmək istəməməsi kimi qiymətləndirən dövlətimizin rəhbəri bildirdi ki, ATƏT-in üzvü olan ölkələrin dövlət və hökumət başçıları gərək belə hallara yol verməsinlər. Prezident Heydər Əliyev qətiyyətlə bildirdi ki, əgər Ermənistan öz e'tirazını geri götürməsə Azərbaycan Lissabon bəyannaməsi layihəsinə bütünlüklə veto qoymaq hüququndan istifadə edəcəkdir.

Görüşdə bu məsələ barədə ətraflı fikir mübadiləsi aparıldı, yaranmış vəziyyətin aradan qaldırılması yolları geniş müzakirə olundu.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
HEYDƏR ƏLİYEVİN
FRANSANIN XARİCİ İŞLƏR NAZİRİ
ERVE DE ŞARETT İLƏ
GÖRÜŞÜ

3 dekabr 1996-cı il

Cənab Şaretti mehribanlıqla salamlayan dövlətimizin başçısı Azərbaycan ilə Fransa arasında əlaqələrin bütün sahələrdə sür'ətli inkişafından razılıqla söhbət açdı, Fransa xarici siyasət idarəsi başçısının respublikamıza səfərini məmnunluqla xatırladı. Fəaliyyətə başladığı gündən indiyədək Avropada təhlükəsizliyin, əməkdaşlığın, sülhün və əmin-amanlığın möhkəmlənməsinə çalışan ATƏT-in Lissabon zirvə görüşünü beynəlxalq aləmdə böyük və əlamətdar bir hadisə kimi qiymətləndirən Prezident Heydər Əliyev Ermənistan silahlı qüvvələrinin təcavüzünə məruz qalmış Azərbaycan xalqının bu toplantıya böyük ümidlər bəslədiyini nəzərə çarpdırdı.

Respublikamızın rəhbəri ilə yeni görüşündən məmnun qaldığını bildirən, Azərbaycana səfəri zamanı ona göstərilmiş qonaqpərvərliyə və diqqətə görə Prezident Heydər Əliyevə təşəkkür edən cənab Erve De Şarett Fransanın ölkəmizlə əlaqələrə xüsusi əhəmiyyət verdiyini qeyd etdi. Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə tezliklə aradan qaldırılmasının və bütövlükdə bu regionda daimi sülh, sabitlik yaradılmasının çox vacib olduğunu vurğulayan nazir ümid etdiyini bildirdi ki, Lissabon zirvə görüşündən sonra bu problemin həlli yolunda irəliləməyə doğru daha mühüm addımlar atılacaqdır.

Lissabon zirvə görüşünün bu problemin həllində əsaslı rol oynamağı olduğunu vurğulayan Prezident Heydər Əliyev Ermənistanın Azərbaycana təcavüzündən bir daha ətraflı söhbət açaraq dedi: ölkəmizin ərazisinin 20 faizi Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal edilmiş, respublikamızın ərazi bütövlüyü pozulmuş, 1 milyondan artıq vətəndaşımız yerindən-yurdundan zorla qovulmuşdur. Biz bu münaqişənin ATƏT-in Minsk qrupu vasitəsilə sülh yolu ilə, ATƏT-in prinsiplərinə, beynəlxalq hüquq normalarına, BMT nizamnaməsinə uyğun şəkildə həllinə çalışırıq və dəfələrlə kompromisli təkliflər irəli sürmüşük. Lakin

Ermənistan öz qəsbkarlıq niyyətindən əl çəkmir, Azərbaycan ərazisində yeni bir erməni dövləti yaratmağa can atır. Biz isə buna yol verməyəcəyik.

Lissabon zirvə görüşünün bəyannamə layihəsində Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin aradan qaldırılması məsələlərindən bəhs edən 20-ci maddədən söhbət açan respublikamızın rəhbəri Ermənistan tərəfinin bu maddənin qəbuluna e'tiraz etməsini qətiyyətlə pislədi. Prezident Heydər Əliyev bildirdi ki, əgər Ermənistan öz e'tirazını geri götürməsə, Azərbaycan veto hüququndan istifadə edərək zirvə görüşü bəyannaməsinin qəbul olunmasına razılıq verməyəcəkdir.

Görüşdə bu məsələ barədə çox ətraflı müzakirə aparıldı, yarına biləcək gərgin vəziyyətdən çıxış yolları araşdırıldı.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
HEYDƏR ƏLİYEVİN
ATƏT-in HAZIRKI SƏDRİ FLAVİO KOTTİ İLƏ
YEKUN GÖRÜŞÜ

3 dekabr 1996-cı il

Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev Lissabonda səfərdə olarkən dekabrın 3-də ATƏT-in hazırkı sədri Flavio Kotti ilə bir daha görüşmüşdür. Zirvə toplantısının yekun iclasının başlanmasına çox az vaxt qalarkən keçirilən bu görüş zamanı sammitin bəyannamə layihəsinin qəbul olunması ilə əlaqədar yaranmış vəziyyət ətraflı müzakirə edildi.

Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə həll edilməsi üçün ATƏT-in prinsiplərinə əməl olunmasına, Minsk qrupunun fəaliyyətinə Azərbaycanın həmişə xüsusi diqqət yetirdiyini nəzərə çarpdıran dövlətimizin başçısı bəyannamə layihəsində bu münaqişənin həlli yolunu göstərən 20-ci maddəyə Ermənistanın e'tiraz etməsindən narahatlıqla söhbət açdı. Prezident Heydər Əliyev qəti surətdə bildirdi ki, əgər Ermənistan bu e'tirazını geri götürməsə, Azərbaycan zirvə görüşünün bəyannaməsinə bütünlüklə veto qoymaq hüququndan istifadə edəcəkdir.

Respublikamızın rəhbəri əmin olduğunu bildirdi ki, ATƏT-in üzvü olan ölkələrin dövlət və hökumət başçıları Ermənistanın təcavüzkarlıq hərəkətlərinə son qoyulması üçün təsirli tədbirlər görülməsinə diqqəti artıracaq və hərbi münaqişənin tezliklə aradan qaldırılması üçün öz köməklərini əsirgəməyəcəklər. Prezident Heydər Əliyev Avropada təhlükəsizliyin, sülhün, əmin-amanlığın təmin edilməsində mühüm rol oynayan ATƏT-in zirvə görüşünə xalqımızın böyük ümidlər bəslədiyini xatırladı.

Azərbaycanın sülh təşəbbüslərini bir daha nəzərə çarpdıran dövlətimizin başçısı dedi ki, biz irəli sürdüyümüz prinsiplər çərçivəsində Dağlıq Qarabağın bütün əhalisinin təhlükəsizliyinin təmin olunmasına, Azərbaycanın tərkibində Dağlıq Qarabağa

yüksək muxtariyyət statusu verilməsinə hazır olduğumuzu dəfələrlə bəyan etmişik və bu gün də bu fikirdəyik.

Azərbaycanın mövqeyinin tamamilə haqlı olduğunu və ATƏT-in tərəfindən dəstəkləndiyini nəzərə çarpdıran cənab Kotti yekun iclasında bu məsələyə dair verəcəyi bəyanat və irəli sürülən üç əsas prinsip barədə dövlətimizin başçısına ətraflı mə'lumat verdi. O dedi ki, ATƏT Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin bu üç əsas prinsip zəminində həllinə xüsusi diqqət yetirəcəkdir.

Görüşdə ATƏT-in hazırkı sədrinin bəyanatının layihəsi ətraflı müzakirə olundu, layihədəki bütün fikirlər diqqətlə təhlil edildi və bir sıra məsələlər barədə fikir mübadiləsi aparıldı.

**ATƏT-in ÜZVÜ OLAN ÖLKƏLƏRİN
YÜKSƏK SƏVİYYƏDƏ LISSABON GÖRÜŞÜNÜN
YEKUN İCLASI**

3 dekabr 1996-cı il

İclası onun sədri – Portuqaliyanın Baş naziri Antonio Qutyeres açmışdır. O, iştirakçılara aşağıdakı sözlərlə müraciət etmişdir:

– Qarşımızda sənədlərin iki layihəsi var. Onları Zirvə toplantısında qəbul etmək lazımdır. Biz "XXI əsrdə Avropa üçün təhlükəsizliyin ümumi və hərtərəfli modeli haqqında Lissabon bəyannaməsi" adlanan sənədin layihəsindən başlayaq. İcazə verin hesab edək ki, bu sənəd barəsində konsensus var. E'tirazlar olduğunu görmürəm. Beləliklə, sənədin layihəsi qəbul edilir.

Nümayəndə hey'ətlərindən çıxış etmək istəyən varmı? Moldova çıxış etmək istəyir. Buyurun, sizə söz verilir.

MOLDOVA NÜMAYƏNDƏSİ: Sağ olun. Cənab sədr, Moldova Respublikası təhlükəsizlik modelinə dair bəyannaməyə qoşulmuşdur və belə bir aydınlaşdırıcı bəyanat vermək istəyir. Mən onu oxuyuram: Moldova Respublikası iştirakçı dövlətlərin hamısından bu sənədin 8-ci maddəsindəki müddəalara əməl edilməyən bütün hallarda onlara riayət olunması üçün lazım olan bütün əməli tədbirlər görülməsini gözləyir. Cənab sədr, xahiş edirəm, bu bəyanatı təhlükəsizlik modelinə dair bəyannaməyə əlavə edəsiniz. Sağ olun.

SƏDR: Çox sağ olun. "Lissabon zirvə toplantısının bəyannaməsi" adlanan sənədin layihəsinə keçirik. Xahiş edirəm, nəzərə alınız ki, bütün bu mətn kvadrat şəkilli mö'tərizəyə alınmışdır. Bir sual vermək istərdim: Konsensus üçün həmişə tələb edildiyi kimi, qarşılıqlı anlaşmaya nail olmağa imkan varmı? Çünki konsensus Avropada sülh və sabitlik üçün yeganə zəmindir. Buna görə də xahiş edirəm ki, konsensusa gələsiniz. Soruşuram: İndi bu kvadrat şəkilli mö'tərizələri götürmək üçün konsensus varmı? Azərbaycan.

AZƏRBAYCAN PREZİDENTİ HEYDƏR ƏLİYEV: Cənab sədr, hörmətli dövlət və hökumət başçıları. Azərbaycan bu sənəd üçün konsensus vermir, ona görə ki, bu sənədin 20-ci maddəsi mö'tərizəyə alınmışdır, yə'nə Ermənistan Respublikası 20-ci maddə üçün konsensus vermir. Bildiyiniz kimi, 20-ci maddə Dağ-

lıq Qarabağ üstündə Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinə aiddir. ATƏT bu münaqişə ilə artıq bir çox illərdir məşğul olur. Budapeşt zirvə toplantısından sonra iki il ərzində ardıcıl danışıqlar getmişdir. Odur ki, Lissabon zirvə toplantısının bu yekun sənədində Dağlıq Qarabağ üstündə Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi barədə heç nə deyilməyə, bu, başa düşülməz. Buna görə də mən bütün sənədi mö'tərizəyə almışam. Belə hesab edirəm ki, bu məsələ barəsində mənim qərar qəbul edə bilməyim üçün Ermənistan Respublikası 20-ci maddədən mö'tərizələri götürməlidir. Əgər Ermənistan Respublikası 20-ci maddəyə konsensus verərsə, mən mö'tərizələrin götürülməsinə razılıq, yə'nə konsensus verə bilərdim.

SƏDR: Xahiş edirəm, nəzərə alınız ki, sənədin bu layihəsinin 20-ci maddəsi də kvadrat şəkilli mö'tərizələrdədir. İndi 20-ci maddənin salındığı bu kvadrat şəkilli mö'tərizələri götürmək üçün konsensus varmı? Ermənistan.

ERMƏNİSTAN PREZİDENTİ LEVON TER-PETROSYAN: Bütövlükdə aydındır ki, biz bu bəyannaməni alqışlayırıq, amma, təəssüf ki, Ermənistan 20-ci maddə barəsində öz e'tirazını geri götürə bilməz və onu dünənki çıxışında şərh etdiyim mülahizələrə görə bəyannamənin ümumi mətnindən çıxarmağı təklif edir. Sağ olun.

SƏDR: Nümayəndə hey'ətlərindən daha hər hansı birisi söz almaq istəyirmi? ABŞ.

ABŞ VİTSE-PREZİDENTİ ALBERT QOR: Təşəkkür edirəm, cənab sədr. Mən yaranmış vəziyyətdən belə başa düşürəm ki, sənədlərdən heç birisi barədə konsensus yoxdur. Azərbaycan bütün mətni əhatə edən öz kvadrat şəkilli mö'tərizələrini götürmədi. Sual belədir: Biz sənəddə əksini tapmalı olan tarazlıq barəsində razılığa gələrək, 20-ci maddənin mahiyyətini götürə bilərikmi və 20-ci maddənin bu mahiyyətini sənədə deyil, ATƏT-in indiki sədrinin bəyanatına daxil olunmasını xahiş edə bilərikmi? Bu, yaranmış vəziyyətdə mümkün olarsa, bəlkə, onda Azərbaycan bütün sənədin ətrafındakı öz kvadrat şəkilli mö'tərizələrini götürməyə razılıq verərdi. Məsələ bax belədir. Sağ olun.

SƏDR: Təşəkkür edirəm. Zənnimcə, çox yaxşı ideyadır. Təklif bundan ibarətdir: Sənəd 20-ci maddəsiz qəbul edilsin. 20-ci maddə onun barəsində şərtlər irəli sürmüş ölkə istisna olmaqla, ATƏT-in bütün üzvlərinin dəstəyi ilə sədrin bəyanatına daxil edilərdi. Azərbaycan belə halda öz şərtlərini və kvadrat şəkilli mö'tərizələrini götürməyə razılıq verə bilərmə?

AZƏRBAYCAN PREZİDENTİ HEYDƏR ƏLİYEV: Bu şərtlərlə. Azərbaycanın ATƏT-in fəaliyyətinə hörmətini, Lissabon zirvə toplantısına hörmətini, buraya toplaşmış və iki gün ərzində Avropada təhlükəsizliyin və əməkdaşlığın çox mühüm mə-

sələlərini müzakirə etmiş həmkarlarıma hörmətimi ifadə edərək, mö'tərizələrin çıxarılmasına, yə'ni bütün mətn bərəsində öz e'tirazlarını geri götürməyə razılıq verərdi, o mə'nada ki, indiki sədrin adından, burada olan dövlət başçılarının adından bəyanat – haqqında iclasımızın sədrinin dediyi bəyanat veriləcəkdir.

SƏDR: Cənab Prezident, bizi başa düşdüyünüzə görə çox sağ olun. Biz bu sənədi indi olduğu kimi qəbul edə bilərkmi? Bu iclasın gedişində irəli sürülmüş düzəlişlə "Lissabon zirvə toplantısının bəyannaməsi" qəbul edilir. Söz ATƏT-in indiki sədrinə verilir.

ATƏT-in İNDİKİ SƏDRİ FLAVİO KOTTİ: Cənab sədr, zati-aliləri, xanımlar və cənablar. Zənnimcə, siz razılaşarsınız ki, Lissabonda ATƏT-in bütün bu mərkəzi iclası ərzində hökm sürmüş mühit həqiqətən ə'la olmuşdur. Mən Azərbaycan nümayəndələrinə onların məsələyə çox ciddi yanaşdığına görə minnətdarlığımı bildirmək istərdim.

Hamınız bilirsiniz ki, son iki ildə Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həll edilməsində və Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü məsələsində tərəqqi əldə olunmayıb. Təəssüf edirəm ki, məsələnin həlli prinsiplərinə dair tərəflərin fikirlərini bir-birinə yaxınlaşdırmaq üçün Minsk konfransı həmsədrlərinin sə'yələri uğursuz olub. Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllinin bir hissəsini təşkil etməli olan üç prinsip Minsk qrupunun həmsədrləri tərəfindən tövsiyə edilib. Həmin prinsiplər Minsk qrupunun üzvü olan bütün dövlətlər tərəfindən dəstəklənir. Onlar aşağıdakılardır:

– Ermənistan Respublikasının və Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü;

– Azərbaycanın tərkibində Dağlıq Qarabağa öz müqəddəratını tə'yinetməyə əsaslanan bir razılaşmada müəyyən edilən, Dağlıq Qarabağ üçün ən yüksək özünüidarəetmə dərəcəsi verən hüquqi status;

– Məsələnin həllinin müddəalarına əməl olunmasını tə'min etmək bərədə bütün tərəflərin qarşılıqlı öhdəlikləri daxil olmaqla Dağlıq Qarabağın və onun bütün əhalisinin tə'minatlı təhlükəsizliyi.

Təəssüf edirəm ki, Ermənistan bunu qəbul edə bilmədi. Bu prinsiplər bütün digər iştirakçı dövlətlər tərəfindən dəstəklənir.

Bu bəyanat Lissabon sammitinin sənədlərinə daxil ediləcəkdir.

Sizə təşəkkür edirəm, cənab sədr.

SƏDR: Təşəkkür edirəm, cənab sədr. Nümayəndə hey'ətlərindən biri söz almaq istəyirmi? Ermənistan.

PREZİDENT LEVON TER-PETROSYAN: Təşəkkür edirəm, cənab sədr. Mən bu bəyanat bərəsində öz narahatlığımızı bildirmək istəyirəm. Bizcə, əvvəla, bəyanat Minsk qrupu sənədinin ruhunu və mətnini əks etdirmir. 1994-cü il Budapeşt zirvə toplantısında qəbul edilmiş bu sənəddə siyasi sazişə nail olmağa dair danışıqlar aparılması nəzərdə tutulur. Status problemi hələ başa çatdırılmayan birbaşa danışıqlarda müzakirə mövzusu olmuşdur. İkincisi, bu bəyanat Dağlıq Qarabağın statusunu bəri başdan müəyyənləşdirir. Bu isə ATƏT-in Nazirlər Şurasının 1992-ci il tarixli qərarına ziddir. Nazirlər Şurası bu məsələni siyasi saziş bağlandıqdan sonra başlanmalı olan ATƏT-in Minsk konfransının səlahiyyətinə aid etmişdir. Üçüncüsü, erməni tərəfi əmindir ki, problemin həlli yolu beynəlxalq hüquq və ATƏT-in Helsinki Yekun Aktında əksini tapmış prinsiplər əsasında və ən əvvəl xalqların öz müqəddəratını tə'yin etməsi prinsipi əsasında tapıla bilər. Dördüncüsü, erməni tərəfi problemin həllinə nail olmaq məqsədilə istər Minsk qrupu çərçivəsində, istərsə də ağıllı güzəşt axtarıb tapmaq üçün bu qrupun həmsədrlərinin əlaqələndirdiyi birbaşa görüşlər səviyyəsində ən intensiv danışıqları davam etdirməyə hazırdır. Sağ olun.

SƏDR: Başqa hər hansı bir ölkə söz almaq istəyirmi? Deyənsən, Avropa Birliyindən İrlandiya istəyir. Buyurun, söz Sizindir.

İRLANDIYA NÜMAYƏNDƏSİ, AVRORA BİRLİYİNİN SƏDRİ: Sizə təşəkkür edirəm, cənab sədr. Avropa Birliyi çox təəssüflənir ki, yüksək səviyyədə zirvə toplantısının indiki sədr tərəfindən təqdim edilmiş Lissabon bəyannaməsinin 20-ci maddəsi bərədə konsensusa gəlmək mümkün olmadı. Biz indiki sədr və Minsk konfransının həmsədrləri tərəfindən təklif olduğu kimi, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin aradan qaldırılması üçün bu maddədə şərh edilmiş prinsipləri tamamilə dəstəkləyirik. Həmin prinsiplər bunlardır: Ermənistan Respublikasının və Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü, Azərbaycan tərkibində Dağlıq Qarabağa ən yüksək dərəcəli özünüidarəetmə hüququ verən öz müqəddəratını tə'yin etmək əsasında Dağlıq Qarabağın sazişlə müəyyən olunmuş hüquqi statusu, tənzimlənmə müddəalarına bütün tərəflərin əməl etməsini tə'min edən qarşılıqlı öhdəliklər daxil olmaqla Dağlıq Qarabağın və onun bütün əhalisinin tə'minatlı təhlükəsizliyi.

Cənab sədr, bu maddə bərəsində konsensusa nail olmağı bacarmamaq tərəfləri münaqişənin aradan qaldırılması üçün sə'y göstərməkdən çəkəndirməməlidir. Biz tərəfləri Minsk konfransı çərçivəsində danışıqlar aparılmasını bu prinsiplər əsasında davam etdirməyə çağırırıq. Cənab sədr, biz sizdən bu bəyanatın

yüksək səviyyədə Lissabon görüşünün rəsmi jurnalına daxil olunmasını xahiş etmək istərdik.

SƏDR: İndi mən sözü Minsk konfransının həmsədri olan ölkənin nümayəndəsinə verirəm.

FİNLANDIYA PREZİDENTİ MARTİ AHTISAARI: Sizə təşəkkür edirəm, cənab sədr. Mən vasitəçilərin Lissabon bəyannaməsi layihəsinin 20-ci maddəsində təsdiqlənmiş mövqeyini təsdiq etmək və indiki sədrin və Avropa Birliyi sədrinin bəyanatını dəstəkləmək üçün Minsk qrupunun həmsədri adından söz alıram. Lakin mən nəticə ilə əlaqədar təəssüflərin və Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin siyasi yolla aradan qaldırılacağına, bunun Helsinki Yekun Aktının prinsipləri əsasında həyata keçiriləcəyinə ümid bəsləyirəm. O ki qaldı dövlətlərin ərazi bütövlüyünə, onların bərabər hüquqlarına və xalqların öz müqəddəratını təyin etmə hüququna, bunlar hər hansı münaqişənin həlli üçün əsas olaraq qalır. Tərəflər bununla razılaşmalıdır.

Cənab sədr, dünən öz çıxışında dediyim kimi, münaqişənin həllinə münaqişədə bütün tərəflərin həyati mənafehlərini ancaq tarazlaşdırmaq yolu ilə nail olmaq mümkündür. Bu, həmçinin tələb edir ki, hamı öz aralarında bilavasitə danışsın. Təşəkkür edirəm.

SƏDR: Malta, buyurun.

Malta nümayəndəsi Lissabon bəyannaməsinin 24-cü maddəyə çevrilən 25-ci maddəsi barədə bəyanat verdi. O dedi ki, təşkilatımızla Aralıq dənizi bölgəsindəki tərəfdaşlar arasında əməkdaşlıq sahəsində əlaqə daimi əsasda yüksəldilə bilər.

SƏDR: Təşəkkür edirəm. Türkiyə, buyurun.

TÜRKİYƏ NÜMAYƏNDƏSİ: Sizə təşəkkür edirəm, cənab sədr. Türkiyə nümayəndə heyəti indiki sədrin verdiyi bəyanata bütünlüklə qoşulur. Biz hesab edirik ki, istər bu maddələrdəki, istərsə də indiki sədrin bəyanatındakı üç prinsip, o cümlədən ərazi bütövlüyü prinsipi həyati əhəmiyyətli prinsiplərdir. Cənab sədr, təklif etmək istərdim ki, bu bəyanat günün jurnalına daxil olunsun. Təşəkkür edirəm.

SƏDR: Sizə təşəkkür edirəm. Rusiya Federasiyası, buyurun.

RUSIYA HÖKUMƏTİNİN SƏDRİ VİKTOR ÇERNOMİR-DİN: Hörmətli sədr, sədrin verdiyi və bu üç maddənin və üç şərtin şərh olunduğu bu bəyanata biz də qoşuluruq. Biz hesab edirik ki, həmin sənədi bu gün bizim zirvə toplantısında qəbul olunmuş sənədlərə qoşmaq lazımdır. Bəyanat və burada şərh olunmuş prinsiplər danışıqları davam etdirmək üçün yaxşı əsas verir. Biz çox istəyirik ki, bu münaqişə aradan qaldırılsın. Bu gün burada nümayəndə heyətlərinin ehtiva bir üzvü, ehtiva bir nümayəndə heyəti

yoxdur ki, onu istəməsin. Əgər bu yolla getsək, mən əminəm və biz əminik ki, buna növbəti danışıqlarda nail olmaq mümkündür. Sağ olun.

SƏDR: Təşəkkür edirəm. Təhlükəsizlik sahəsində əməkdaşlığa dair forumun qəbul etdiyi qərarlar da qarşınızdadır. Onlar "Sülhlərə nəzarət üçün konseptual baza" və "Təhlükəsizlik sahəsində əməkdaşlığa dair forumun gündəliyinin hazırlanması" adlanır. Mən hesab edə bilərəmmi ki, bu iki qərarı 1996-cı il Lissabon sənədinə əlavə etmək barədə razılıq var? Görürəm ki, belə bir arzu var, ona görə də biz belə də edə bilərik.

Sonra iclasın sədri Antonio Qutyerres iclasın iştirakçılardan yekun nitqi ilə müraciət etdi və ümidvar olduğunu bildirdi ki, yüksək səviyyədə Lissabon görüşündə əldə edilmiş nəticələr Avropada təhlükəsizliyin yeni sistemini müəyyənləşdirməkdə mühüm blokdir, qəbul olunmuş bəyannamə isə qitədə ümumi vəziyyətə verilmiş qiymət olacaqdır. Qeyd edildiyi kimi, təhlükəsizlik məkanı demokratiyaya, insan hüquqlarına, başlıca azadlıqlara əsaslanan model üzərində qurulacaqdır ki, bu da sülh üçün zəruri şərtlərdir. Ümumavropa mədəniyyəti və demokratiyasının əsas dəyərləri olan həmrəylik, ədalət və insan hüquqlarına hörmət dövlətlər arasında, ayrı-ayrı adamlar arasında münasibətlərdə mühüm amillər adlandırılmışdır. Dövlət arasında iqtisadi münasibətlərdə də ədalətin olmasının zəruriliyi nəzərə çarpdırılmışdır.

İclasın sədri təhlükəsizlik modeli üzrə işin nəticələrini alqışlamışdır. Bu model ATƏT-in prinsipləri əsasında və bir-birini tamamlayan təşkilatlar arasında əməkdaşlıq əsasında, habelə ATƏT-in məkanı hüduqlarından kənarında dövlətlərin mümkün töhfəsi yolu ilə həyata keçiriləcəkdir. Bu da mühüm amil adlandırılmışdır ki, Lissabonda ehtiva bir prosesə təşəbbüs göstərilmişdir ki, bu proses Avropa Təhlükəsizliyi Xartiyasını ATƏT-in çərçivəsində işləyib hazırlamağa gətirib çıxaracaq və Avropa təhlükəsizliyi modelinin prinsiplərini ehtiva edəcəkdir.

Axırda iclasın sədri bütün dövlət və hökumət başçıları məs'uliyətə və həmrəyliyə çağırıldı. O, zirvə toplantısında əldə olunmuş nəticələrlə əlaqədar öz ölkəsinin razılığını bildirdi, bütün iştirakçılara onların töhfəsinə görə təşəkkür etdi, ATƏT-in üzvü olan ölkələrin yüksək səviyyədə gələcək görüşünün sədrinə uğurlar arzuladı və Polşanı onun 1998-ci ildə ATƏT-in sədri təyin olunması münasibətilə təbrik etdi.

Sonra sədr Antonio Qutyerres ATƏT-in iştirakçısı olan ölkələrin dövlət və hökumət başçıları Lissabon zirvə toplantısının bağlandığını e'lan etdi.

ATƏT-in LISSABON ZİRVƏ TOPLANTISINDA

Rita-Söta xəbər verir ki, Fransa prezidenti **JAK ŞİRAK** NATO-nun genişləndirilməsi prosesini yüngülləşdirmək naminə ATƏT-i gücləndirməyə çağırmışdır. O, Avropada Təhlükəsizlikçə və Əməkdaşlıq Təşkilatının Lissabonda keçirilən Zirvə toplantısında çıxış edərək nəzərə çarpdığını ki, "güclü" ATƏT NATO-ya "Avropa kontekstində" yeni üzvlər qəbul olunmasına imkan verəcəkdir.

Fransa dövlətinin başçısı demişdir ki, ATƏT Avropa təhlükəsizliyi sazişi və ya xartiyası qəbul etməlidir, bir də ona görə ki, "Berlin divarı götürüldükdən yeddi il sonra "Yalta konfransı"nın axırıncı izlərini yox etmək üçün bizə Lissabon tarixi imkan verir".

Jak Şirak bəyan etmişdir ki, "Gələcəkdə Avropa Birliyinin və NATO-nun genişləndirilməsi prosesi daha iri layihənin həyata keçirilməsi çərçivəsində getməlidir; elə bir layihə ki, Avropa qitəsində yeni parçalanma xəttlərinin meydana gəlməsinə imkan verməyəcəkdir". Təkcə Avropa ölkələrinin deyil, həm də ABŞ və Kanada daxil olduğu ATƏT "Qitənin təhlükəsizliyi probleminə lazımi Ümumavropa miqyası verməyə qadir yeganə təşkilatdır".

* * *

Almaniyanın Federal kansleri **HELMUT KOL** ATƏT-in iştirakçısı olan ölkələrin dövlət və hökumət başçılarınun görüşündə çıxış edərək xüsusi vurğulamışdır ki, Avropa təhlükəsizliyinin yeni strukturunu yaratmaq səyləri Rusiyaya qarşı yönəldilməmişdir. Almaniya hökumətinin başçısı demişdir: "Biz çalışırıq ki, Avropada təhlükəsizliyin bu cür qurumu yaradılarkən yeni ayrıncı xəndəklər çəkilməsin".

* * *

Qazaxıstan prezidenti **NURSULTAN NAZARBAYEV** ATƏT-in Zirvə toplantısında bildirmişdir: "Sovet İttifaqının süqutundan sonra Avropada bütöv bir sıra müstəqil dövlətlərin meydana gəlməsi hazırda Avropa təhlükəsizliyi sistemi yaradılması prosesinin müəyyən edici cəhətidir. Bu dövlətlər demokratik inkişaf yolunun ancaq başlanğıcıdır, odur ki, bu dəyişikliklərin dəstəklənməsində ATƏT-in rolunu yüksək qiymətləndirmək lazımdır".

Qazaxıstan prezidentinin fikrincə, Avropa təhlükəsizliyinin arxitekturası ATƏT-in iştirakçısı olan bütün dövlətlərin maraqları nəzərə alınaraq, ümumi və hərtərəfli sabitlik prinsipləri əsasında qurulmalıdır. Avropa-Asiya birliyində hər hansı qarşıdurma xəttinin aradan qaldırılması mövcud təhlükəsizlik sisteminə yeni keyfiyyət verməlidir.

Nursultan Nazarbayev qeyd etmişdir ki, əsl təhlükəsizlik ancaq bütün strukturların ahəngdar surətdə qarşılıqlı fəaliyyəti təqdirində mümkündür. O demişdir: Biz təhlükəsizlik modelinin işlənilib hazırlanmasını dəstəkləyərək və digər təşkilatlarla təhlükəsizlik sahəsində tərəfdaşlıq münasibətləri yaradaraq belə hesab edirik ki, onların funksiyalarının təkrarlanmasına, ən əvvəl BMT-nin funksiyaları ilə eyniləşməsinə yol vermək olmaz.

Qazaxıstan prezidenti xatırlatmışdır ki, onun ölkəsi Asiyada qarşılıqlı fəaliyyət məsələlərinə və e'timad tədbirlərinə dair müşavirə çağırılması prosesinin təşəbbüskandır. Burada Avropada əməkdaşlığın təcrübəsi nəzərə alınacaqdır. Avroasiya qitəsinin regional təşkilatları ilə əməkdaşlığın səmərəli mexanizmlərini işləyib hazırlamaq ATƏT üçün elə indinin özündə vacibdir.

LİSSABON ZİRVƏ TOPLANTISI BAŞA ÇATDI

ATƏT-in Lissabon zirvə toplantısının iştirakçıları ümumi razılıq üçün ciddi səylərdən sonra bir sıra mühüm sənədlər qəbul etmişlər. Zirvə toplantısının bəyannaməsi, XXI əsrin Avropası üçün ümumi və hərtərəfli təhlükəsizlik modelinə dair Lissabon bəyannaməsi, Avropadakı adi silahlı qüvvələrin məhdudlaşdırılması prosesinin parametrləri və əhatə dairəsi haqqında sənəd var.

Məclis iştirakçıları bildirmişlər ki, qəbul olunmuş sənədlər ATƏT-in bütün regionunda təhlükəsizliyin və sabitliyin möhkəmlənməsinə kömək edəcəkdir və digər Avropa, Transatlantik təsisat və təşkilatların bu sahədə bir-birini gücləndirən səylərini tamamlayır. Avropadakı adi silahlar haqqında müqavilə imzalanmış, ATƏT-in iştirakçısı olan dövlətlərin bu sənədi qitədə dəyişən vəziyyətə uyğunlaşdırmağa dair danışıqlara 1997-ci ilin əvvəllərində başlamaq qərarı yekun bəyannaməsində "Tarixi qərar" adlandırılmışdır.

Görüş iştirakçıları bəyan etmişlər: "Biz ATƏT-in bütün regionunda sülhün və tərəqqinin möhkəmlənməsi üçün cəmi potensialımızdan istifadə etmək, Bosniya və Herseqovinada sabit sülhə doğru irəliləmək niyyətindəyik". Onlar Bosniya və Herseqovində ATƏT-in nümayəndə heyətinin fəaliyyətini yüksək qiymətləndirmiş və bu bölgədə vəziyyətin tənzimlənməsi haqqında sülh sazişinin tam həcmdə həyata keçirilməsi zəruriliyini təsdiqləmişlər. ATƏT Bosniya və Herseqovinada bələdiyyə seçkilərinin hazırlanmasına və keçirilməsinə nəzarət edəcəkdir.

Zirvə toplantısı Çexenistanda vəziyyətin dincliklə tənzimlənməsi istiqamətində bu yaxınlarda atılmış addımları alqışlamış və böhranın siyasi yolla həlli sahəsində dialoqun təşkilində ATƏT-in yardımçı qrupunun oynadığı rolu yüksək qiymətləndirmişdir. Bu qrup gələcəkdə də öz rolunu oynayaraq, insan hüquqlarının gözlənilməsinə nəzarət etməli və humanitar təşkilatların fəaliyyətinə kömək göstərməlidir.

Sənəddə deyilir ki, ATƏT təhlükəsizliyin və sabitliyin lazımınca möhkəmlənməsində ümdə rol oynamalıdır. Erkən xəbərdarlığın, münaqişə təhlükəsinin sövşürülməsinin, böhranların aradan qaldırılmasının və münaqişədən sonra bərpa işləri görülməsinin başlıca vasitəsi kimi ATƏT-in səmərəliliyini daha da yüksəltmək sahəsində səylər davam etdiriləcəkdir.

Zirvə görüşünün iştirakçıları növbəti toplantının Türkiyənin İstanbul şəhərində keçirilməsini qərara almışlar.

ATƏT-in ÜZVÜ OLAN ÖLKƏLƏRİN DÖVLƏT VƏ HÖKUMƏT BAŞCILARININ LİSSABONDA GÖRÜŞÜ BAŞA ÇATDIQDAN DƏRHAL SONRA AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI PREZİDENTİ

HEYDƏR ƏLİYEVİN MƏTBUAT KONFRANSINDA BƏYANATI

3 dekabr 1996-cı il

Xanımlar və cənablar, ATƏT-in Lissabon sammitinin iclası yenidən başa çatmışdır. Azərbaycan nümayəndə heyəti bütün məsələlər haqqında Lissabon sammitinin qərarlarından razıdır. Biz belə hesab edirik ki, Avropada təhlükəsizlik və əməkdaşlıq işində daha bir böyük addım atılmışdır.

Mən sizinlə görüşə Azərbaycanla, bütün regionumuzla bilavasitə bağlı olan məsələdə Azərbaycanın mövqeyini açıqlamaq üçün gəlmişəm.

Sizə məlumdur ki, Ermənistanla Azərbaycan arasında münaqişə artıq səkkiz ildir davam edir. Bu münaqişəyə Ermənistan Respublikası Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ bölgəsini ilhaq edib, Ermənistanla birləşdirmək məqsədilə başlamışdır. Münaqişəni aradan qaldırmaq üçün hələ 1992-ci ildə ATƏT çərçivəsində Minsk qrupu yaradılmışdır. Azərbaycan tərəfi bu münaqişənin dincliklə aradan qaldırılması mövqeyində durur. 1994-cü ilin mayında atəşin dayandırılması haqqında saziş imzalanmışdır. Bizim tərəfimizdən ona indiyədək əməl edilir. Təbii ki, biz ATƏT-ə böyük ümidlər bəsləmişik və bəsləyirik.

ATƏT-in Lissabon görüşünün hazırlanması prosesində biz öz təkliflərimizi verdik ki, onlar Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi məsələsi barədə Lissabon sammitinin bəyannaməsində öz əksini tapsın. Məsələn, biz buna nail olmağa çalışırıq ki, ATƏT-in ona üzv olan bütün ölkələrə, o cümlədən də Azərbaycana aid əsas prinsipləri ATƏT-in sənədlərində dəqiq qeyd edilsin. Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzü nəticəsində Azərbaycanın ərazi bütövlüyü pozulmuş, ərazimizin 20 faizi Ermənistan silahlı birləşmələri tərəfindən işğal olunmuş və zəbt edilmiş, bu torpaqlardan bir milyondan çox azərbaycanlı zorakılıqla didərgin salınmışdır. Onlar respublikamızın başqa bölgələrində çox ağır şəraitdə, çadır şəhərciklərində yaşayırlar. Biz

belə hesab edirik ki, ATƏT-in başlıca prinsiplərindən birini əsas tutaraq, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün tanınması münaqişəni aradan qaldırmaq üçün zəmin ola bilər. Azərbaycana qarşı təcavüz törədən Ermənistan Respublikası Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü tanımaqdan imtina edir və bu da təbii olaraq danışıqlar prosesini çətinləşdirir.

ATƏT-in Minsk qrupunun Helsinkidə noyabrın 19-22-də keçirilmiş axırıncı iclasında Minsk qrupunun həmsədrləri tərəfindən təqdim olunmuş layihədə Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsini aradan qaldırmağın formulu göstərilir. Buna oxşar layihəni ATƏT-in fəaliyyət göstərən sədri cənab Flavio Kotti bu ilin hələ fevralında irəli sürmüşdü. Bu layihə üç maddədən ibarətdir: Ermənistan Respublikasının və Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü, Azərbaycan Respublikası tərkibində Dağlıq Qarabağa öz müqəddəratını təyin etmə əsasında muxtariyyət və özünüidare statusu verilməsi, Dağlıq Qarabağın bütün əhalisinin təhlükəsizliyinə təminat verilməsi. Bu layihə Azərbaycan tərəfini tamamilə razı salmasa da, Helsinkidə Minsk qrupunun görüşündə Ermənistan tərəfindən rədd olunmuşdur. Həmin layihə ATƏT-in Lissabon sammiti bəyannaməsinin layihəsinə 20-ci maddə kimi daxil edilmişdir. Lakin erməni tərəfi ATƏT-in əsas prinsiplərinin ziddinə gedərək, bu maddəyə konsensus verməmişdir. Buna görə də sammitin hazırlanması dövründə keçirilmiş görüş və söhbətlər zamanı, onun keçirilməsi prosesində Azərbaycan Respublikası Lissabon sammiti bəyannaməsinin bütün mətni üçün konsensus verməkdən imtina etməli olmuşdur.

Bu, ATƏT-in üzvlərində böyük narahatlığa səbəb oldu, çünki belə halda sammit hər hansı bir sənəd qəbul edilmədən başa çatdı. Siz bilirsiniz ki, ATƏT-də konsensus prinsipi var. Odur ki, Azərbaycan Respublikası bu hüquqdan istifadə edərək, sammitin bütün sənədinə, bütün bəyannaməsinə konsensus vermədi. Buna görə də dünən, bu gün və hətta srağagün ATƏT-in üzvü olan ölkələrin dövlət başçıları, nümayəndə heyətlərinin təmsilçiləri Azərbaycan nümayəndə heyəti ilə intensiv danışıqlara başladılar. Onlar bizdən xahiş edirdilər ki, sammitin bəyannaməsinin bütün mətni ilə əlaqədar öz e'tirazlarımızı geri götürək. Lakin biz öz mövqeyimizi izah etdik. Bütün görüş və söhbətlər zamanı müsahiblərimiz bizim hərəkətlərimizin qanunauyğunluq olduğunu vurğulayırdılar. Biz isə öz tərəfimizdən izah edirdik ki, hərəkətlərimiz ATƏT-in prinsiplərinə tamamilə uyğundur. Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün Ermənistan tərəfindən tanınmasından imtina edilməsi ATƏT-in əsas prinsipindən imtina etmək deməkdir.

Dünən və bu gün bizimlə aparılmış intensiv danışıqlar zamanı ATƏT-in üzvü olan ölkələrin, Minsk qrupunun, Avropa Birliyinin nümayəndələri, ATƏT-in fəaliyyət göstərən sədri tələb-

lərimizin ödənilməsi üçün müxtəlif alternativ variantlar təklif edirdilər. Azərbaycan nümayəndə heyəti sammitin əsas sənədinə son iclasadək konsensus vermədi. Bu iclasda belə bir təklif irəli sürüldü ki, ATƏT-in fəaliyyət göstərən sədri cənab Flavio Kotti ATƏT-in bütün üzvləri – sammit iştirakçıları adından bəyanat verəcək və bu sənəddə Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin aradan qaldırılmasına dair həmin üç prinsipə təsdiq edəcəkdir. Mən dedim ki, bu halda biz sammitin əsas sənədinə qarşı öz e'tirazlarımızı geri götürməyə hazır olacağıq. Belə də oldu. Son iclasda ATƏT-in fəaliyyət göstərən sədri cənab Flavio Kotti bəyanat verdi və dedi ki, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə dair hər hansı bir razılıq əldə edilməyincə görə təəssüflənir və hesab edir ki, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin aradan qaldırılmasına həmin üç prinsip əsasında nail olmaq mümkündür, yəni Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün tanınması, Azərbaycanın tərkibində Dağlıq Qarabağa yüksək muxtariyyət statusu və Dağlıq Qarabağın bütün əhalisinin təhlükəsizliyinə təminat verilməsi prinsipləri əsasında. Cənab Flavio Kottinin bəyanatında göstərilmişdir ki, bu prinsipləri və bəyanatı, bir ölkə istisna olmaqla, bütün sammit iştirakçıları – ATƏT-in üzvləri dəstəkləyirlər. Başqa sözlə desək fəaliyyət göstərən sədrin bu bəyanatı Ermənistandan savayı, bütün sammit iştirakçılarının – ATƏT üzvlərinin iradəsinin ifadəsi olmuşdur.

Təbii ki, belə bir bəyanatla, bu məsələdə Azərbaycanın mövqeyinin müəyyən dərəcədə dəstəklənməsi ilə əlaqədar mən Lissabon sammitinin əsas sənədinə qarşı Azərbaycanın e'tirazlarını geri götürdüm, yəni bu sənədin qəbul edilməsi üçün konsensus verdim. Biz ondan razıyıq ki, Flavio Kottinin bu bəyanatı, Ermənistan istisna olmaqla, ATƏT-in bütün üzvləri adından verilmişdir. Biz həmçinin ondan razıyıq ki, bu bəyanatın dəstəkləndiyi barədə Avropa Birliyi adından çıxış edilmişdir. Rusiya Federasiyasının nümayəndə heyətinin başçısı, Rusiyanın Baş naziri cənab Çernomırdın, Minsk qrupunun həmsədri, Finlandiya prezidenti cənab Ahtisaari və bəzi digər nümayəndə heyətlərinin üzvləri çıxış edərək bu bəyanatı dəstəklədilər.

Sammit bax beləcə, əsas sənədin qəbul edilməsinə ilə başa çatdı. Biz ondan razıyıq ki, ATƏT-in sammiti Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin aradan qaldırılması üçün ATƏT-in əsas prinsiplərini, xüsusən Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün tanınması baxımından bir daha dəstəklədi.

Bilirəm, sammitin əsas bəyannaməsinin layihəsi barədə mövqeyimizlə əlaqədar mətbuatda belə xəbərlər olmuşdur ki, guya Azərbaycan əsas sənədin qəbul edilməsinə əngəl törədir. Buna görə də nə üçün belə etdiyimizi aydınlaşdırmağı lazım bildim. Bu, bizim qəti mövqeyimiz idi. Biz öz mövqeyimizdən yalnız ona görə geri çəkildik ki, fəaliyyət göstərən sədrin adından, sammitin bütün üzvləri – iştirakçıları adından məqbul bəyanat verilmişdi.

Fəaliyyət göstərən sədr bəyan etmişdir ki, onun rəsmi yazılı bəyanatı ATƏT-in Lissabon sammiti sənədlərinin tərkibinə daxil edilir.

Demək istədiklərim bunlardır. İndi isə suallarınıza cavab verməyə hazırım.

S u a l: Cənab Prezident, Siz bu gün səhər Böyük Britaniyanın xarici işlər naziri Malkolm Rifkind ilə görüşdünüz mü? Bu görüş barədə bir neçə kəlmə deyə bilərsiniz mi?

C a v a b: Bəli, bu gün səhər mən Böyük Britaniya Krallığının xarici işlər naziri cənab Rifkindlə görüşdüm. Demək olar, bütün görüşümüz sizə danışdığım məhz həmin məsələlərə həsr edildi. Cənab Rifkind məni inandırmağa çalışırdı ki, sammitin əsas sənədinin qəbul olunmasına konsensus vermək lazımdır. Mən isə cənab Rifkində bu məsələdə mövqeyimizi, mülahizələrimizi şərh etdim. Deməliyəm ki, görüşdüyüm digər həmkarlarım kimi, cənab Rifkind də mövqeyimizin qanunauyğun və əsaslı olduğunu təsdiqlədi.

S u a l: Rusiya hökuməti Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin aradan qaldırılmasına hazırdır mı?

C a v a b: Bəli, Rusiya Federasiyası nümayəndə heyətinin başçısı, Rusiyanın Baş naziri cənab Çernomırdın bu gün sammitin son iclasında çıxış edərək, ATƏT-in fəaliyyət göstərən sədri cənab Kottinin bəyanatını tamamilə dəstəklədi və bildirdi ki, o, belə hesab edir ki, münaqişənin tezliklə aradan qaldırılmasına fəaliyyət göstərən sədrin bəyanatında göstərilmiş məhz həmin prinsiplər əsasında nail olmaq mümkündür. Deməli, o bildirmişdir ki, onlar bu məsələ ilə gələcəkdə də məşğul olacaqlar.

S u a l: Cənab Prezident, əgər Ermənistan öz ərazisi ilə Azərbaycan neftinin dünya bazarlarına nəql olunmasına icazə versə, bundan o, beynəlxalq meydanda bir şey qazanacaqmı?

C a v a b: Bilirsinizmi, bu sual çox mücərrəd sualdır. Azərbaycan neftin dünya bazarlarına nəql edilməsinə dair layihələrimiz, planlarımız var. Lakin bu, Ermənistanla qətiyyətlə bağlı deyildir. Başa düşürəm, siz bu məsələləri nə dərəcədə əlaqələndirmək istəyirsiniz. Mən burada qarşılıqlı əlaqələr görmürəm.

S u a l: Cənab Prezident, əvvəlcə bütün Azərbaycan jurnalistləri adından Sizi Lissabon sammitində qazandığınız parlaq diplomatik qələbə münasibətilə təbrik etmək istərdim. Çünki biz hamımız onun şahidi olduq ki, Ermənistan tam diplomatik tənhalıqda və təklikdə qaldı. Bununla əlaqədar belə bir sualım var: Lissabon sammitinin qərarları danışıqlar prosesini canlandırmağa və Qarabağ probleminin dincliklə tənzimlənməsində müvəffəqiyyətə təsir göstərəcəkmə və hansı dərəcədə? Yəni bundan sonra Ermənistan tərəfindən hər hansı irəliləyiş və güzəştlər gözləmək olarmı?

C a v a b: Hesab edirəm ki, danışıqlar prosesi davam etdiriləcəkdir. Mən sammitdə çıxışım zamanı belə bəyanat verdim. Ermənistan Respublikasının prezidenti də bu cür bəyanat verdi. ATƏT-in fəaliyyət göstərən sədri bütün ATƏT üzvləri adından verdiyi bəyanat isə, onun dediyi kimi, ATƏT-in Lissabon sammitinin sənədidir və problemin dincliklə tənzimlənməsi üçün, təbii olaraq, danışıqlar prosesinin canlandırılması üçün çox yaxşı əsasdır.

S u a l: Cənab Prezident, dünən Levon Ter-Petrosyan sammitdə çıxışında dedi ki, Azərbaycanda – Bakıda, Sumqayıtda, Gəncədə "erməni qırğınları" Dağlıq Qarabağın təhlükəsizliyini təmin etməyə imkan vermir. Bu, doğrudanmı belədir? O qırğınlara görə kim – Azərbaycan Respublikası, yoxsa keçmiş Sovet İttifaqı məs'ulüyyət daşıyır?

C a v a b: Prezident Ter-Petrosyanın dünən sammitdəki çıxışında dediyi sözlər yeni sözlər deyildir. Bu sözləri onlar, eləcə də Ter-Petrosyan bir neçə dəfə demişlər və dünən də bir daha təkrar etdilər. O zamanlar olmuş məsələlərin dəqiqliyinə varmadan demək istəyirəm ki, belə ittihamlar tamamilə əsassızdır, həqiqətdən kənarıdır. Biz Ermənistanda azərbaycanlılara qarşı olmuş soyqırımını haqqında və Dağlıq Qarabağda, Xocalıda ermənilərin azərbaycanlılara qarşı törətdikləri qırğınlar haqqında ondan da çox faktlar və dəlillər gətirə bilərik. Kimin və hansı ölkənin, hansı dövlətin həmin qırğınlara görə məs'ulüyyət daşması indi bizim bu məsələlərin həlli üçün əhəmiyyətli deyildir. Hesab edirəm ki, biz irəliyə baxmalıyıq və Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin aradan qaldırılması üçün bu gün Lissabon sammitində bəyan olunmuş prinsiplər əsasında danışıqlar aparıb sülh əldə etməliyik.

S u a l: Sammitdən əvvəl Azərbaycan ilə Ermənistan bir-bəşə danışıqlar aparmışlar və cənab Ter-Petrosyanın başqa liderlərlə görüşlər zamanı söylədiyi sözlərdən belə başa düşüük ki, bu danışıqlar Azərbaycan tərəfinin təqsiri üzündən dayandırılmışdır. Azərbaycan tərəfi bu bir-bəşə danışıqları nə üçün kəsmişdir?

C a v a b: Prezident Ter-Petrosyan düz demir. Bu, birinci dəfə deyil ki, onlar ictimaiyyətə yalan mə'lumatlar verirlər. Azərbaycanla Ermənistan arasında ikitərəfli, yəni hər iki prezidentin nümayəndələrinin apardıqları bir-bəşə danışıqlar davam edir və son dəfə noyabrın 7-də Parisdə olmuşdur. Biz bu danışıqları kəsməmişik, bundan sonra da davam etdirəcəyik. Dünən axşam mən prezident Levon Ter-Petrosyanla görüşən zaman hər ikimiz eyni fikirdə olduq ki, danışıqlar davam etdirilməlidir. Danışıqları aparan Azərbaycan Prezidentinin nümayəndəsi Vəfa Quluzadəyə və Ermənistan prezidentinin nümayəndəsi Libaridyanə dünən axşam orada bir-bəşə göstərişlər verilibdir.

Daha sual yoxdur? Sağ olun.

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
HEYDƏR ƏLİYEVİN
PORTUQALIYA TELEVİZİYASININ MÜXBİRİNƏ
MÜSAHİBƏSİ**

3 dekabr 1996-cı il

S u a l: Cənab Prezident, Dağlıq Qarabağ münaqişəsindən danışa bilərsinizmi?

C a v a b: Bəli, danışa bilərəm. Doğrudan da, onun haqqında Portuqaliyada az mə'lumata malikdirlər. İndi Lissabon sammitindən sonra Portuqaliya ictimaiyyəti müəyyən dərəcədə təsəvvürə malik olacaqdır. Bu gün mən Portuqaliyanın baş naziri ilə xüsusi olaraq görüşdüm. Biz bu mövzuda söhbət etdik. Başa düşdüm ki, baş nazir artıq bu məsələni yaxşı bilir.

Bu münaqişə 1988-ci ildə Ermənistanın təqsiri üzündən başlanmışdır. Azərbaycanda Dağlıq Qarabağ adlı kiçik bir region var. Bir vaxtlar o, Azərbaycan Respublikasının tərkibində Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti adlanırdı. O vaxtlar bütün bunlar Sovet İttifaqının tərkibinə daxil idi. Sahəsi dörd min kvadrat kilometr olan bu regionda təxminən 130 min əhali yaşayırdı. Onların 70 faizi erməni millətindən, 30 faizi Azərbaycan millətindən olan sakinlər idi. Bu region Azərbaycanın mərkəzində yerləşir və hər tərəfdən ancaq azərbaycanlıların yaşadıkları məntəqələrlə əhatə olunmuşdur.

Beləliklə, Ermənistan Dağlıq Qarabağı ilhaq etmək məqsədilə bu münaqişəni törətmişdir. Münaqişə qan tökülməsinə, sonra da müharibəyə gətirib çıxarmışdır. Hərbi əməliyyatlar elə genişlənmişdir ki, nəticədə çoxlu adam öldürülmüş və yaralanmışdır. Lakin müxtəlif obyektiv və subyektiv səbəblər üzündən və açığını deyək, Ermənistan və Azərbaycan hələ Sovet İttifaqının tərkibində olarkən erməni tərəfi Sovet İttifaqının rəhbərliyi, digər ölkələrin müəyyən dairələri tərəfindən dəstəklənmişdir, Azərbaycanda isə vəziyyət sabit deyildi. Bundan istifadə edən Ermənistan silahlı qüvvələri əvvəlcə Dağlıq Qarabağ ərazisindən bütün azərbaycanlıları qovmuş, sonra da öz təcavüzünü Dağlıq Qarabağın hüudlarından kənarında genişləndirmişlər. Bütün bunlar isə nəticə e'tibarı ilə Azərbaycan ərazisinin 20 faizi-

nin işğal edilməsinə gətirib çıxarmışdır. Buraya Dağlıq Qarabağ və onun ətrafında yerləşən yaşayış məntəqələri, şəhər və rayonlar daxildir.

S u a l: Sizə elə gəlirmi ki, Rusiya bu münaqişənin qarşısını ala bilmədiyi üçün təqsirin müəyyən hissəsi onun üzərinə düşür?

C a v a b: Əlbəttə, Sovet İttifaqının rəhbərliyi üçqat təqsirkardır və bunun üçün bilavasitə məs'uliyət daşıyır. O vaxtlar ölkə Rusiya deyil, Sovet İttifaqı adlanırdı.

Müxbir: İndi isə Rusiya məs'uliyət daşıyır.

HEYDƏR ƏLİYEV: İndi nə Ermənistan, nə də Azərbaycan sözün əsl mə'nasında Rusiyaya tabe deyildir. Lakin Rusiya regionumuzda, şübhəsiz, tə'sirə malikdir. Onun Ermənistanda xüsusilə daha böyük tə'siri var, Ermənistanla Rusiyanın bir çox əlaqələri olduqca fəaldır. Buna görə də Rusiya bu münaqişənin qarşısını ala bilərdi, bu qırğına yol verməyə bilərdi. Yeri gəlmişkən, Sovet İttifaqının, sonra isə Rusiyanın rəhbərliyi öz səhvlərinin altını çəkir. Bu, Sovet İttifaqının ərazisində ilk münaqişə və bəlkə də Avropa qitəsində ilk münaqişə idi. Əgər vaxtında bu münaqişənin qarşısı alınmayıdı, ola bilsin, sonralar gürcü-abxaz, gürcü-osetin, osetin-inquş, pridnestrovye-moldova, nəhayət, çeçen münaqişələri də meydana gəlməzdi. Bir baxın, nə qədər münaqişə var, hamısı da bir-birinin yaxınlığında. Bunların hamısı Dağlıq Qarabağdan başlamışdır. Hamısı da ona görə ki, o vaxtlar Sovet İttifaqının rəhbərliyindəki ayrı-ayrı adamlar erməni separatçılara, millətçilərə havadarlıq edərək düşündürdülər ki, Dağlıq Qarabağı Azərbaycandan qoparmaq, onu Ermənistanla birləşdirmək və buna görə yaxşı qazanc götürmək olar. Amma bu niyyət baş tutmadı. Müharibəyə başladılar, ərazini ilhaq etmək mümkün olmadı. Budur, artıq səkkiz ildir ki, bu münaqişə gedir.

S u a l: Siz düşünürsünüzmü ki, münaqişə sona yetir?

C a v a b: O, hələ sona yetmir, amma düşünürəm ki, sona yetəcəkdir. Münaqişə uzun sürə bilməz. Bu gün ATƏT-in fəaliyyət göstərən sədrinin, Ermənistan istisna olmaqla, bütün ATƏT üzvləri adından prinsipləri – münaqişənin aradan qaldırılmasının əsasını təşkil etməli olan prinsipləri e'lan etməsi ona sübutdur ki, ATƏT, ona daxil olan ölkələr bu münaqişəni məhz həmin prinsiplər əsasında aradan qaldırmaq qərarını dəstəkləyirlər. Münaqişə ona görə həll olunmur ki, Ermənistan bu prinsiplərə əməl etmək istəmir, onları tanımır. Lakin indi, ATƏT-ə daxil olan bütün ölkələr həmin prinsiplərə sadiq olduqlarını e'lan etdiyi bir vaxtda, zənnimcə, Ermənistan tərəfi düşünməlidir.

S u a l: Yə'ni səkkiz ildən sonra?

C a v a b: Nə etmək olar, bundan da çox davam edən münaqişələr olur.

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
HEYDƏR ƏLİYEVİN
DANİMARKA TELEVİZİYASININ MÜXBİRİNƏ
MÜSAHİBƏSİ**

3 dekabr 1996-cı il

S u a l: Cənab Prezident, xahiş edirəm, Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsindən danışsınız.

C a v a b: Bilirsiniz ki, Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi Dağlıq Qarabağ üstündə yaranmışdır və bu münaqişəyə səkkiz il əvvəl Ermənistan Respublikası başlamışdır. Ermənistan Dağlıq Qarabağı ilhaq məqsədilə Azərbaycana qarşı hərbi təcavüz etmişdir.

Dağlıq Qarabağ Azərbaycanın mərkəzində yerləşən kiçik bir regiondur və ərazisi dörd min kvadrat kilometrdir. O vaxtlar orada təxminən 130 min adam yaşayırdı. Onların 70 faizi erməni millətindən və 30 faizi Azərbaycan millətindən olan sakinlərdir. Ermənistan Dağlıq Qarabağı zor gücünə qoparıb özünə birləşdirməyi qərara almışdır. Münaqişə də bax buna görə yaranmışdır. Bundan sonra hərbi əməliyyatlar başlanmış, qan tökülmüş, çoxlu adam həlak olmuşdur. Lakin Ermənistan silahlı qüvvələri müxtəlif səbəblərə görə Azərbaycanın bəzi rayonlarını, o cümlədən də Dağlıq Qarabağı işğal etmiş, oradan bütün azərbaycanlıları didərgin salmışlar, çünki onlar digər dövlətlərdən yardım alırdılar, elə keçmiş Sovet İttifaqının rəhbərliyi də Azərbaycana nisbətən Ermənistanı daha çox kömək göstərirdi. İndi Azərbaycan ərazisinin 20 faizi Ermənistan silahlı qüvvələrinin işğalı altındadır, oradan bir milyon nəfərdən çox azərbaycanlı qovulmuşdur. Bu adamlar Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində çox ağır şəraitdə, çadırlarda yaşayırlar.

Lakin iki il yarım bundan əvvəl biz hərbi əməliyyatları dayandırdıq, atəşkəs haqqında saziş əldə etdik və sülh danışıqları aparırıq. Lakin bu danışıqlar hələl bir nəticə verməmişdir. Lisabon sammitində biz bunun üçün müvafiq mandat almağa çalışdıq və hesab edirəm ki, onu aldıq. ATƏT-in fəaliyyət göstərən sədri cənab Flavio Kottinin xüsusi bəyanatı oldu. O bildirdi ki, ATƏT-in üzvü olan bütün dövlətlər Dağlıq Qarabağ münaqişəsi-

nin aradan qaldırılması üçün əsas prinsipləri dəstəkləyirlər. Bunlar Azərbaycanın ərazi bütövlüyü, Azərbaycanın tərkibində Dağlıq Qarabağa yüksək muxtariyyət statusu və bütün Dağlıq Qarabağ əhalisinin təhlükəsizliyi üçün təminat verilməsi prinsipləridir. Biz hesab edirik ki, bu prinsiplər ATƏT-in prinsiplərinə uyğundur. Amma Ermənistan onları qəbul etmir. Halbuki bütün ATƏT üzvləri fəaliyyət göstərən sədrin bəyanatında öz əksini tapan bu prinsipləri dəstəklədiyini bildirmişlər. Bu bəyanat ATƏT-in əsas sənədlərindən biri oldu. Biz bundan məmnunuq.

Müxbir: Çox sağ olun.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
HEYDƏR ƏLİYEVİN
RUSİYANIN "VESTİ" İNFORMASIYA-TELEVİZİYA
PROQRAMININ MÜXBİRİNƏ
M Ü S A H İ B Ə S İ

3 dekabr 1996-cı il

S u a l: Heydər Əliyev, istərdik ki, ATƏT-in Dağlıq Qarabağa dair qərarını şərh edəsiniz.

C a v a b: ATƏT-in Dağlıq Qarabağa dair qərarı mükəmməl deyildir. Bununla yanaşı, ATƏT-in fəaliyyət göstərən sədrinin bütün sammit iştirakçıları – ATƏT üzvləri adından əsas prinsipləri, yəni Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin aradan qaldırılması üçün əsas tutulacaq prinsipləri e'lan etməsi Lissabon sammitinin müsbət nəticəsidir. Yeri gəlmişkən, mən böyük məmnunluqla bildirirəm ki, Rusiya Federasiyası nümayəndə heyətinin başçısı, Rusiyanın Baş naziri hörmətli Viktor Stepanoviç Çernomırdın sammitdə çıxışında bu bəyanatı dəstəkləmişdir. O bildirmişdir ki, onun fikrincə, məhz bu prinsiplər əsasında danışıqlar prosesi davam etdirilməli və münaqişənin aradan qaldırılması haqqında saziş əldə olunmalıdır.

S u a l: Siz burada Ermənistan prezidenti ilə görüşdünüz mü?

C a v a b: Mən dünən onunla, habelə Rusiyanın Baş naziri ilə görüşdüm.

S u a l: Ter-Petrosyanla görüş barədə bir şey deyə bilərsiniz mi?

C a v a b: Biz müxtəlif mövqələrdə idik, Viktor Stepanoviç Çernomırdınla isə mövqələrimiz tamamilə uyğun gəldi.

S u a l: Hesab edirsinizmi ki, ATƏT Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllində fəal rol oynaya bilər?

C a v a b: Hesab edirəm ki, oynaya bilər. Bu münaqişə ilə məhz ATƏT məşğul olur. Lap əvvəldən belə olmuşdur. Minsk qrupu ATƏT-in tərkibindədir və o məhz ATƏT-in qərarı ilə 1992-ci ildə yaradılmışdır.

M ü x b i r: Sağ olun.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
HEYDƏR ƏLİYEVİN
TÜRKİYƏ JURNALİSTİ İLƏ
M Ü S A H İ B Ə S İ

3 dekabr 1996-cı il

S u a l: Cənab Prezident, Lissabon zirvə görüşünün yekunu barədə nə deyə bilərsiniz?

C a v a b: Lissabon zirvə görüşünün yekununu Azərbaycan üçün müsbət hesab edirəm. Bu görüşdə qəbul olunan bəyannamədə Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsi haqqında bir yazı olmasa da, ATƏT-in hazırkı sədri Flavio Kotti ATƏT-in üzvü olan ölkələrin dövlət və hökumət başçıları adından bir bəyanat verdi. Bu bəyanatda o, Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinin, Dağlıq Qarabağ probleminin yalnız üç prinsip əsasında həll edilməsini bəyan etdi. Bəyan etdi ki, ATƏT-in üzvü olan bütün dövlətlər, – Ermənistan istisna olmaqla, – bu prinsipləri dəstəkləyir. Bu üç prinsipdə Azərbaycanın ərazi bütövlüyü, Azərbaycan Respublikasının tərkibində Dağlıq Qarabağa yüksək muxtariyyət statusu verilməsi, Dağlıq Qarabağda yaşayan bütün əhəlinin təhlükəsizliyinin təmin olunması öz əksini tapmışdır. Ona görə də mən hesab edirəm ki, bu zirvə görüşünün yekunu Azərbaycan üçün müsbətdir.

S u a l: Cənab Prezident, Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə həlli sahəsində Türkiyənin Azərbaycana dəstəyini necə qiymətləndirirsiniz?

C a v a b: Yaxşı qiymətləndirirəm. Mən Lissabona gələn kimi burada hörmətli Prezident Süleyman Dəmirəl ilə görüşdük, bu işləri müzakirə etdik. ATƏT-in hazırkı sədri Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə həlli barədə bu gün bəyanat verərkən Türkiyənin təmsilçisi də buna dəstək verdi.

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
HEYDƏR ƏLİYEVİN
BİRLƏŞMİŞ ƏRƏB ƏMİRLİKLƏRİNİN JURNALİSTİ İLƏ
MÜSAHİBƏSİ**

3 dekabr 1996-cı il

S u a l: Cənab Prezident, Lissabon zirvə görüşündə Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə həlli məsələsinin müzakirəsi haqqında nə deyə bilərsiniz?

C a v a b: Mən belə hesab edirəm ki, Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə həlli ilə əlaqədar Lissabon zirvə görüşündə bizim üçün məqbul olan bir sənəd qəbul edilibdir.

S u a l: Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin gələcəyini necə görürsünüz?

C a v a b: Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi gələcəkdə aradan götürülməlidir, Ermənistanla Azərbaycan arasında sülh yaranmalıdır. Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal edilmiş Azərbaycan torpaqları azad olunmalıdır, yerindən-yurdundan didərgin düşmüş Azərbaycan vətəndaşları öz evlərinə, doğma obalarına qayıtmalıdır.

S u a l: Cənab Prezident, islam ölkələrinə çatdırmaq istədiyiniz bir sözünüz varmı?

C a v a b: Mən islam ölkələrinə hörmət və ehtiramımı bildirirəm. Bütün müsəlmanlara mənim salamımı çatdırmağınızı xahiş edirəm. Müstəqillik qazanmasının 25 illik yubileyi münasibətilə Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri dövlətini təbrik edirəm. Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin prezidenti, mənim əziz dostum, cənab Seyx Zahidə cansağlığı və işlərində uğurlar arzulayıram.

**AZƏRBAYCAN DİPLOMATİYASI
LISSABON ZİRVƏ GÖRÜŞÜNDƏ BÖYÜK
UĞUR QAZANDI**

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin ATƏT-in üzvü olan ölkələrin dövlət və hökumət başçılarının zirvə görüşündə iştirak etmək üçün Lissabona səfəri müdrik dövlət başçımızın rəhbərliyi ilə həyata keçirilən tədbirlər nəticəsində dünya birliyində layiqli yer tutan müstəqil respublikamızın diplomatiya tarixində silinməz iz qoydu.

ATƏT dünyada və xüsusən Avropada gedən proseslərin tənzimlənməsinə dərinədən nüfuz edən beynəlxalq təşkilatdır. Ona görə də dünyanın 64 ölkəsinin dövlət və hökumət başçılarının, bir çox beynəlxalq təşkilatların rəhbərlərinin Avropada təhlükəsizliyin möhkəmləndirilməsi, sülhün və əmin-amanlığın bərqərar edilməsi məsələlərini ətraflı müzakirə etmək üçün Lissabon zirvə görüşünə toplaşması tamamilə qanunauyğundur. Doğrudur, bu global problemlərin həlli ATƏT-in də, digər nüfuzlu beynəlxalq təşkilatların da diqqət mərkəzindədir. Digər tərəfdən, Helsinki yekun aktı və Paris xartiyası kimi çox əhəmiyyətli sənədlər mövcuddur. Lakin dünyanın, o cümlədən Avropanın bir çox bölgələrində münaqişə ocaqları sönmək bilmir, qan tökülür, torpaqlar zor gücünə zəbt olunur, sərhədlər pozulur, insan hüquqları tapdalanır.

Azərbaycan da 1988-ci ildən belə bir təcavüzlə üzləşmişdir. Respublikamızın torpaqlarının 20 faizi Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal olunmuş, ölkəmizin ərazi bütövlüyünə qəsd edilmiş, 1 milyondan çox vətəndaşımız doğma yerlərindən zorla qovularaq qaçqına çevrilmişdir.

ATƏT-in üzvü olan ölkələrin dövlət və hökumət başçıları münaqişə ocaqlarının tezliklə söndürülməsi, XXI əsrin sülh və əmin-amanlıq əsrinə çevrilməsi üçün qəti tədbirlər görülməsi məqsədi ilə Lissabona toplaşdılar.

Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin başçılıq etdiyi nümayəndə hey'ətimiz zirvə görüşündə iştirak etmək üçün Lissabona gəldiyi ilk saatlardan gərgin işə başladı. Zəmanəmizin görkəmli dövlət xadimi, respublika Prezidenti Heydər Əliyev Lissabon zirvə görüşündə Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə

həlli istiqamətində irəliyə doğru daha bir mühüm addım atılması, Azərbaycanın ədalətli mövqeyinin bütün dövlətlər tərəfindən müdafiə olunması və ATƏT-in toplantısının sənədlərində bu məsələnin öz geniş əksini tapması üçün bir çox görüşlər keçirdi, ətraflı danışıqlar apardı.

ABŞ Dövlət katibinin müavini Linn Devis, Rusiyanın xarici işlər naziri Yevgeni Primakov, Ukrayna prezidenti Leonid Kuçma, İsrailin Baş naziri Benyamin Netanyahu, İsveçrənin xarici işlər naziri, ATƏT-in indiki sədri Flavio Kotti, Finlandiya prezidenti Marti Ahtisaari, Rusiyanın Baş naziri Viktor Çernomırdin ilə, digər ölkələrin dövlət və hökumət başçıları ilə keçirilən görüşlər çox əhəmiyyətli, faydalı oldu.

Prezident Heydər Əliyevin Lissabon zirvə görüşündə ölkəmiz üçün tarixi əhəmiyyət daşıyan nitqi dövlət və hökumət başçıları üçün diqqətini dərinlən cəlb etdi. Respublikamızın rəhbəri yeni müstəqillik qazanmış, demokratiya və bazar münasibətləri yolunu seçmiş ölkəmizdə hüquqi dövlət quruculuğu, islahatların həyata keçirilməsi, dünya birliyi ilə əlaqələrin daha da möhkəmləndirilməsi sahəsində görülən işlərdən ətraflı söhbət açdı.

Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu həlli üçün ATƏT-in və onun Minsk qrupunun fəaliyyətindən, bir sıra dövlətlərin vasitəçiliyi ilə aparılan ikitərəfli danışıqlardan, atəşkəs rejiminə Respublikamızın ciddi riayət etməsindən bəhs edən Prezident Heydər Əliyev dedi ki, biz müharibə yox, sülh istəyirik. Biz istəyirik ki, Azərbaycanın işğal olunmuş torpaqları azad edilsin, Respublikamızın ərazi bütövlüyü, sərhədlərinin toxunulmazlığı təmin olunsun, yerlərindən-yurdlarından zorla qovulmuş bir milyondan çox vətəndaşımız öz doğma torpaqlarına qayıtsın. Biz Dağlıq Qarabağda yaşayan ermənilərin təhlükəsizliyini təmin etməyə, Azərbaycanın tərkibində Dağlıq Qarabağa yüksək muxtariyyət statusu verməyə hazırıq.

Dövlətimizin başçısının söylədiyi fikirlər, irəli sürdüyü təkliflər, Ermənistan istisna olmaqla, zirvə görüşünün iştirakçısı olan dövlətlərin rəhbərlərinin hamısı tərəfindən rəğbətlə qarşılandı və dəstəkləndi.

Azərbaycanın və Ermənistanın ərazi bütövlüyünün tanınması, Azərbaycanın tərkibində Dağlıq Qarabağa yüksək muxtariyyət statusu verilməsi, Dağlıq Qarabağın bütün əhalisinin təhlükəsizliyinin təmin olunması barədə üç əsas prinsip Prezident Heydər Əliyevin başçılıq etdiyi nümayəndə heyətinin gərgin işi nəticəsində Lissabon zirvə görüşü bəyannaməsi layihəsinin 20-ci maddəsində öz əksini tapdı.

Lakin ATƏT-də bütün sənədlər konsensus əsasında qəbul edilir. Öz məkrli hərəkətlərindən əl çəkməyən Ermənistan tərəfi bu fürsətdən istifadə edərək, bəyannamə layihəsinin 20-ci maddəsinin qəbul olunmasına e'tiraz etdi.

Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin müdrik dühası bu məsələnin də müsbət həllinə öz təsirini göstərdi. Respublikamızın rəhbəri keçirdiyi görüşlərdə dövlətimizin mövqeyini açıq şəkildə bəyan etdi: Ermənistan öz e'tirazını geri götürməyə, Azərbaycan Lissabon bəyannaməsinin bütünlükdə qəbul olunmasına razılıq verməyəcəkdir. Qeyd etmək lazımdır ki, bütün dövlətlər Azərbaycanın mövqeyini dəstəklədilər, Ermənistanın bu hərəkətini qətiyyətlə pislədilər.

Zirvə görüşünün yekun iclasında sədr Lissabon bəyannaməsinin qəbul edilməsi ilə əlaqədar yaranmış vəziyyət barədə dövlət və hökumət başçılarına mə'lumat verdi.

Prezident Heydər Əliyev yekun iclasında çıxış edərək dövlətimizin bu barədə mövqeyini bir daha bəyan etdi, Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin həllindən bəhs edən maddənin bəyannamənin mətnində saxlanılmasının vacibliyini vurğuladı.

Ermənistan prezidenti Levon Ter-Petrosyan isə Dağlıq Qarabağ ermənilərinin təhlükəsizliyinə təminat verilməsinə Ermənistanın "inanmadığını" bəhanə gətirərək, 20-ci maddənin qəbul olunmasına yenidən e'tiraz etdi.

Amerika Birləşmiş Ştatlarının nümayəndəsi yaranmış gərgin vəziyyəti aradan qaldırmaq üçün ATƏT-in hazırkı sədri Flavio Kottinin Lissabon zirvə görüşü bəyannaməsi layihəsinin 20-ci maddəsinin öz ifadəsini tapdığı bəyanatının Lissabon toplantısının, yəni ATƏT-in rəsmi sənədi kimi qəbul olunmasını təklif etdi. Ermənistandan başqa, bütün dövlətlərin başçıları buna razılıq verdilər. Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin həllinə dair sənəd bir dövlət, yəni Ermənistan qoşulmadan qəbul edildi.

Levon Ter-Petrosyanın bu hərəkəti isə Ermənistanın təcavüzkar ölkə olduğunu bir daha sübut etdi və Lissabon görüşünün bütün iştirakçıları tərəfindən pisləndi...

Beləliklə, ATƏT Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin həllində Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü əsas prinsip kimi qəbul etdiyini rəsmi sənədlə təsdiqlədi.

Lissabon zirvə görüşü öz işini başa çatdırdı. Prezident Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycan diplomatiyası Lissabon toplantısında böyük uğur qazandı. Bu uğurun ən əhəmiyyətli cəhətlərindən biri də ondan ibarətdir ki, Azərbaycanın haqq işi indi dünyanın bütün ölkələri tərəfindən müdafiə edilir və dəstəklənir.

Aslan ASLANOV
"Azərbaycan" qəzeti,
6 dekabr 1996-cı il

HEYDƏR ƏLİYEV:

"MƏN ÇOX KƏSKİN MÜBARİZƏYƏ HAZIR İDİM VƏ ELƏ BİR MÜBARİZƏYƏ DƏ GİRİŞDİM"

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Heydər Əliyevin

*1996-cı il dekabrın 5-də ATƏT-in Lissabon zirvə görüşündən
Vətənə qayıdarkən təyyarədə respublika
jurnalistləri ilə müsahibəsi*

Siz hamınız Lissabonda məni müşayiət etmisiniz, orada olan mühiti və apardığımız işi, danışıqları həm eşitmisiniz, həm də görmüsünüz. Ona görə də bu barədə sizə geniş məlumat verməyə ehtiyac yoxdur. Ancaq Lissabondan Vətənimizə qayıdarkən zirvə görüşünün yekunları haqqında bir neçə söz demək istəyirəm.

Şübhəsiz ki, Lissabon zirvə görüşü ATƏT-in tarixində özünəməxsus yer tutacaqdır. Hesab edirəm ki, Avropada hazırkı vəziyyət ilə əlaqədar Lissabonda aparılan işlər, Lissabon zirvə görüşünün qəbul etdiyi qərarlar Avropada təhlükəsizliyin, əməkdaşlığın təmin olunması üçün öz xeyrini verəcəkdir.

ATƏT-in tərkibində olan bir dövlət kimi Azərbaycan, şübhəsiz ki, ATƏT-in bütün qərarlarına çox böyük maraq göstərir və onların hər birinin respublikamız üçün, Avropanın bir hissəsi olan Azərbaycan üçün çox əhəmiyyətli olduğunu dərk edir. Ona görə də Lissabonda olan hər bir şey bizim üçün həm maraqlı, həm də əhəmiyyətli idi. Mən bu baxımdan, Lissabon zirvə görüşündə iştirak etdiyim və orada olduğum müddətdə məhz Azərbaycanın bu zirvə görüşündən nə əldə edəcəyi haqqında düşüncələrə, buna çalışdım.

Eyni zamanda mə'lumdur ki, ümumi, global məsələlərlə yanaşı, hər bir ölkənin özünə aid olan məsələləri var. ATƏT çərçivəsində respublikamızın özünə aid olan məsələ Ermənistan – Azərbaycan münaqişəsidir, Dağlıq Qarabağ problemidir. Bilirsiniz ki, iki il bundan əvvəl ATƏT-in Budapeşt zirvə görüşündə də bizim bu məsələ dövlət başçılarının diqqət mərkəzində olmuşdur. Hesab edirəm, Budapeşt görüşündə bu münaqişəyə aid əhəmiyyətli bir qərar qəbul edilmişdir. Ona görə də bizim arzumuz, məqsədimiz burada daha da irəliyə getməkdir. Çünki Budapeşt-

yaşamışıq. Həmin iki il müddətində biz atəşkəs şəraitində daha da irəliyə getmək arzusundayıq və bu məqsədi daşıyıyıq. Bütün görüşlərimiz, danışıqlarımız buna həsr olunmuşdur. Həm Lissabona hazırlaşarkən, həm birbaşa Lissabon zirvə görüşü ərəfəsindəki dövrdə, yəni Helsinkidə, Vyanada və Lissabonun özündə görülən işlər, həm də bilavasitə mən noyabrın 30-da Lissabona gələn dəqiqədən sonadək apardığım işlər ən çox bu məsələlərə həsr olunmuşdur.

Demək istəyirəm ki, Lissabon zirvə görüşünə gələrkən vəziyyət bizim üçün qeyri-münasib idi. Hazırlanmış bəyannamədə Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinə aid bir bənd var idi, amma o, çox neytral xarakter daşıyırdı. Bizim əsas məqsədimiz orada əks olunmamışdı. Bizim əsas məqsədimiz isə məsələnin gələcəkdə ədalətli həll olunması üçün Lissabon zirvə görüşündə ən məqbul formulanı təsdiq etdirmək, yaxud onun orada bəyənilməsinə nail olmaq idi.

Bilirsiniz, bu formula ondan ibarətdir ki, Azərbaycanın ərazi bütövlüyü bütün ölkələr tərəfindən, o cümlədən Ermənistan tərəfindən tanınmalıdır. Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinin həlli yalnız Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün tanınması çərçivəsində həyata keçirilməlidir. Ancaq bu tezisə Ermənistan daim əks çıxdığına və hazırlıq dövründə də bu tezisə qəti etiraz etdiyinə görə hazırlayıcı qrup bəyannamə layihəsinə bu anlayışların daxil edilməsinə nail ola bilməmişdir.

Orada belə bir bənd var idi ki, bəli, danışıqlar gedibdir, ancaq bir nəticə verməyibdir. Danışıqlar bundan sonra da aparılmalıdır, kompromis olmalıdır və məsələ sülh yolu ilə həll edilə bilər – onun ümumi məzmunu bundan ibarət idi.

Şübhəsiz ki, biz bununla razı ola bilməzdik. Ona görə də mən bir çox görüşlər, danışıqlar apardım, hazırlayıcı qrupun tərkibində olan nümayəndələrimizə qəti göstərişlər verdim. Bu göstərişlər də ondan ibarət idi ki, Minsk qrupunun həmsədrləri tərəfindən son dəfə Helsinkidə irəli sürülmüş bu layihədə münaqişənin həll edilməsi üçün məqbul olan bir formula var idi. O, üç bənddən, elementdən ibarət idi: Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün tanınması, Azərbaycanın tərkibində Dağlıq Qarabağa yüksək muxtariyyət statusu verilməsi və Dağlıq Qarabağın bütün əhalisinin təhlükəsizliyinə zəmanət verilməsi. Məqsəd bu formulanın Lissabon sammitinin bəyannamə layihəsinə daxil edilməsinə nail olmaqdan ibarət idi.

Həddindən artıq gərgin iş aparıldı. Nəhayət, biz belə bir layihənin bəyannamə layihəsinə daxil edilməsinə nail olduq. Bu da 20-ci bənddə öz əksini tapmışdı. Doğrudur, o bənd bizi tam qane etmir. Ancaq biz gördük ki, bundan artığına nail olmaq mümkün deyil. Hesab edirdik ki, əgər o üç elementdən ibarət olan prinsip

orada öz əksini taparsa bu, gələcək danışıqlarda bunnarı əsas götürməyə imkan verəcəkdir.

Ancaq Ermənistan tərəfi bu 20-ci bəndin əleyhinə çıxdı, konsensusa imkan vermədi. Hazırlıq zamanı 20-ci bənd oradan çıxarılmalı idi. Belə olan halda mən bütün danışıqlardan, imkanlardan istifadə etdim. Bütün danışıqlarda dövlət başçıları, ayrı-ayrı ölkələrin yüksək səviyyəli nümayəndələri bizim tələblərimizin ədalətli olduğunu tamamilə bəyənirdilər və təsdiq edirdilər. Ancaq ATƏT-in konsensus prinsipi var. Əgər bir ölkə konsensus vermirsə, demək, o məsələ qəbul ediləcək sənədə daxil ola bilməz, bunun qarşısını hes kəs ala bilməz.

Ona görə də bütün imkanlar istənilən nəticəni vermədiyinə görə mən çox cəsarətli, çox da kəskin bir addım atmağa məcbur oldum. Mən bəyan etdim ki, belə olarsa, onda Azərbaycan bütünlüklə bəyannaməyə konsensus verməyəcəkdir. Bu o deməkdir ki, sammit heç bir sənəd qəbul edə bilməz. Bəlkə də əvvəlcə bə'ziləri belə hesab edirdilər ki, mənim bu addımım müəyyən qədər taktiki bir manevidir. Ancaq mən çox intensiv danışıqlar aparırdım, bu danışıqlar saatlarla yox, dəqiqələrlə ölçülürdü.

Son nəticədə dekabrın 2-də və 2-dən 3-nə keçən gecə səhərədək davam edən danışıqlar, dekabrın 3-də səhər tezdən başlanan danışıqlar onu göstərdi ki, Azərbaycan bu mövqeyindən geri çəkilməyəcək. ATƏT-in üzvü olan ölkələrin dövlət başçıları və sammiti təşkil edənlərin hamısı real təhlükəni gördülər ki, ola bilər, sammit heç bir sənəd qəbul etməsin. Ondan sonra vəziyyətdən çıxış yolu barədə mənə təkliflər gəldi. Mən dedim ki, yalnız və yalnız 20-ci maddənin qəbul edilməsi bu vəziyyətdən çıxış yolu ola bilər. Bildirdim ki, siz mənimlə iş aparmamalısınız, Ermənistan prezidenti ilə görüşməlisiniz və ona anlatmalısınız ki, o, bu maddənin saxlanması razılıq versin. Dedilər ki, bu, mümkün olmur. Bildirdim ki, onda sizin təkliflərinizi gözləyirəm. Bir neçə təklif gəldi. Mən onları qəbul etmədim, çünki onlar bizim üçün əlverişli olmadı.

Son təklifi Rusiya Federasiyası, Amerika Birləşmiş Ştatları və ATƏT-in indiki sədri, İsveçrənin xarici işlər naziri cənab Flavio Kotti və bir neçə böyük ölkənin nümayəndələri hazırladılar. O təklif, ATƏT-in sədrinin bəyanatı artıq sizə mə'lumdur. Həmin təklifi mənə sammitin son iclasına bir saat qalmış təqdim etdilər. Mən baxdım, bə'zi düzəlişlər verdim. Bildirdim ki, yalnız ATƏT-in bu zirvə görüşünü nəticəsiz etməmək üçün, əgər belə bəyanat qəbul edilərsə onda mən öz e'tirazımı geri götürüb Lissabon zirvə görüşünün bəyannaməsinə konsensus verə bilərəm. Belə də oldu.

Lissabon sammitinin son iclasını siz müşahidə edirsiniz, hamısını özünüz gördünüz. Mənə təklif olundu, bəyan etdim ki, öz e'tirazımı geri götürməyəcəyəm, 20-ci maddə qalmalıdır. Ermənistan prezidenti öz e'tirazını geri götürmədi. Ondan sonra mü-

raciət edildi ki, əgər belə bir bəyanat qəbul olunarsa mən nə edə bilərəm? Mən bildirdim ki, onda bəyanat oxunsun. Bəyanat oxunandan sonra bildirdim ki, əgər belə bir bəyanat qəbul olunarsa və o, ATƏT-in zirvə görüşünün sənədləri içərisinə daxil olursa, onda mən bəyannamənin qəbul edilməsinə razılıq verə bilərəm. Belə də oldu.

Bilirsiniz ki, o bəyanat ATƏT-in sədri cənab Flavio Kotti tərəfindən e'lan olunandan sonra bu sənədin ATƏT-in bütün üzvləri tərəfindən dəstəklənməsi də bəyan edildi. Eyni zamanda, Amerika Birləşmiş Ştatlarının nümayəndəsi xüsusi çıxış edib onu dəstəklədi. Bilirsiniz ki, Avropa Birliyi adından İrlandiyanın Baş naziri çıxış etdi və bu bəyanatın Avropa Birliyinə daxil olan bütün dövlətlər tərəfindən dəstəkləndiyini bəyan etdi.

Minsk qrupunun həmsədrələri olan ölkələrin rəhbərləri çıxış etdilər. Rusiya nümayəndə hey'ətinin başçısı, Baş nazir cənab Çernomirdin çıxış etdi və bəyanatı dəstəklədiyini bildirdi. O dedi ki, bu bəyanat əsasında sülh danışıqları aparılmalıdır. Sonra Minsk qrupunun ikinci həmsədri olan ölkənin - Finlandiyanın prezidenti cənab Ahtisaari çıxış etdi, Türkiyənin nümayəndə hey'əti çıxış etdi, başqa nümayəndələr çıxış etdilər. ATƏT-in bütün üzvləri həmin bəyanatı dəstəklədilər. Beləliklə də biz Lissabon görüşündən, hesab edirəm ki, istədiyimiz sənədi aldıq, məqsədimizə nail olduq. Hesab edirəm ki, bu, böyük bir nailiyyətdir, qələbədir. Çünki ilk dəfə ATƏT-in zirvə görüşü səviyyəsində Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin həll olunması üçün ATƏT-in prinsiplərinə uyğun olan, bu münaqişənin həllinin əsasını təşkil edən prinsiplər bir sənəd kimi qəbul olundu. Yenə də deyirəm, bu prinsiplər Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünün tanınması, Dağlıq Qarabağa Azərbaycan dövlətinin tərkibində özünüidarəetmə yüksək statusu verilməsi, bir də ki, Dağlıq Qarabağın bütün əhalisinə təhlükəsizlik zəmanəti verilməsidir.

Bilirsiniz ki, Ermənistanın prezidenti Ter-Petrosyan Lissabon zirvə görüşündə çıxış edərkən qəti dedi ki, Dağlıq Qarabağ Azərbaycanın tərkibində ola bilməz və bu məsələ yalnız öz müqəddəratını təyinetmə prinsipi ilə həll olunmalıdır. Azərbaycanın tərkibində olsa, guya ki, Ermənistana qarşı, yaxud ermənilərə qarşı Azərbaycan tərəfindən soyqırımı ediləcəkdir. O, tamamilə əsassız olan bir bəyanatla çıxış etdi.

Amma bunun əksinə olaraq, ATƏT-in zirvə görüşü belə bir sənəd qəbul etdi. Mən hesab edirəm ki, bu, gələcəkdə bizim sülh danışıqlarımız üçün, məsələnin sülh yolu ilə həll olunması üçün çox yaxşı bir əsasdır və biz Lissabon zirvə görüşündən böyük məmnuniyyət hissi ilə qayıdıraq.

Mən Lissabon zirvə görüşündə çıxış edərkən də qeyd etmişəm və bu gün, zirvə görüşü bitəndən və bizim üçün əhəmiyyətli sənəd əldə ediləndən sonra da deyirəm ki, Azərbaycan tərəfi məsələnin sülh yolu ilə həll olunması üçün bundan sonra da öz səylərini sərf edəcəkdir. Biz atəşkəs rejiminə sadıq qalacağıq, məsələnin sülh yolu ilə həll olunmasına çalışacağıq, Ermənistan ilə Azərbaycan arasında iki prezidentin nümayəndələri tərəfindən aparılan bilavasitə danışıqlar davam edəcəkdir. Hesab edirəm ki, indi, ATƏT belə bir sənəd bəyan edəndən sonra Minsk qrupu da danışıqları artıq bu sənədin çərçivəsində aparmalıdır. Mən hesab edirəm ki, gələcək işlərimiz üçün yaxşı əsas yaranıb. Bir də qeyd edirəm, Lissabon zirvə görüşündən çox məmnun olduğumu bildirirəm və məmnuniyyət hissi ilə də Vətənə qayıdıram.

S u a l: Cənab Prezident, bu, Sizin böyük qələbəsinizdir. Sizin həyatınız da qələbələrlə müşayiət olunan bir həyatdır. Bunu hansısa bir qələbə ilə müqayisə edərdinizmi, yoxsa bunun yeri tamamilə əlahiddədir.

C a v a b: Bilirsiniz, qələbəni hələ biz tam qələbə əldə edəndə deyəcəyik.

S u a l: Cənab Prezident, xarici mətbuat yazır ki, Azərbaycan Prezidentinə çox təzyiq olub, ancaq onu mövqeyindən döndərmək mümkün olmayıb.

C a v a b: Təzyiq olub? Bunu kim təzyiq, kim müraciət, kim danışıqlar hesab edir, özü bilər. Ancaq şübhəsiz ki, mən bu qərarı qəbul edəndən sonra bir çox dövlət başçıları, nümayəndə heyətlərinin yüksək vəzifəli şəxsləri mənimlə xüsusi görüşlər keçirdilər və hər biri məndən təkidlə xahiş edirdi ki, qərarımı geri götürüm. Ancaq gətirilən bütün dəlillərin əvəzində, bunlara cavab olaraq mən onlara anladım ki, bu mövqeyimdən geri çəkməyəcəyəm. Onu da demək lazımdır ki, mənə olan bütün bu müraciətlərdə, kimsə bunu təzyiq adlandırsa, təzyiqlərdə hər bir dövlət başçısı, hər bir nümayəndə heyətinin təmsilçisi mənim bu qərarımın əsaslı olduğunu qeyd edirdi. Yəni, məni heç də günahlandırmırdılar ki, niyə belə qərar qəbul etmişəm.

buna naqqınız var, ancaq xahiş edirdilər ki, Lissabon görüşünü pozmayın. Mən də deyirdim ki, siz istəmirsiniz Lissabon görüşü pozulsun, mən də istəmirəm. Ancaq bizim vəziyyətimizi anlayın. Burada hər bir dövlət başçısı öz dövlətinin mənafeyi üçün çalışır. Mənim tələblərim ATƏT-in prinsiplərinə tam uyğundur, bu prinsiplərə zidd bir hərəkət etmirəm, odur ki, mənim bütün addımlarım tam hüquqidir. Ona görə də mənə təzyiq edirdilər, ya xahiş edirdilər, müraciət edirdilər, – bunlar hamısı nəticəsiz qaldı. Əgər mənim belə mövqeyim olmasaydı, o sənəd də əldə olunmayacaqdı.

Onu bilin ki, bu prinsiplər indiyə qədər heç bir sənəddə öz əksini tapmamışdır. Minsk qrupunda nə qədər çalışdıq ki, bu prinsipləri əsas götürərək, Ermənistan tərəfi buna c'tiraz etdiyinə görə Minsk qrupu da heç bir şey edə bilmirdi.

S u a l: Cənab Prezident, Ermənistan prezidentinin müşaviri Libaridyan bildirir ki, Azərbaycan danışıqlarda Minsk qrupundan guya onlara qarşı istifadə edir.

C a v a b: Biz heç kimdən istifadə etmirik. Mən orada qəti mövqe göstərdim, mən çox kəskin mübarizəyə hazır idim və elə bir mübarizəyə də girişdim.

S u a l: Lissabon görüşünün əsas məsələləri ikinci planda qalmışdı, bütün müxbirlər ancaq Dağlıq Qarabağ məsələsindən yazırdılar.

C a v a b: Elə bunun özü Azərbaycan üçün böyük qələbədir. Əgər sammitə gələndə Dağlıq Qarabağ, Azərbaycan məsələsi tamamilə unudulmuşdusa, iki-üç gün içərisində bu, bir nömrəli məsələyə çevrildi. Təkcə bu sənədə görə yox, ona görə ki, bütün dövlətlər dərk etdilər ki, bu məsələ nə qədər kəskin məsələdir və biz nə qədər geniş ictimai rəy yarada bildik. Bunun özü ən böyük qələbədir.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ

HEYDƏR ƏLİYEV

VƏTƏNƏ QAYITMIŞDIR

ATƏT-in üzvü olan ölkələrin dövlət və hökumət başçılarının Lissabon zirvə görüşündə iştirak edən Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev dekabrın 5-də axşam Vətənə qayıtmışdır.

Binə Hava Limanında dövlətimizin başçısı Heydər Əliyevi Milli Məclisin sədri Murtuz Ələsgərov, respublikanın Baş naziri Artur Rəsizadə, Prezident İcra Aparatının rəhbəri Ramiz Mehdiyev, Milli Məclis sədrinin, Baş nazirin müavinləri və digər rəsmi şəxslər qarşılamışlar.

ÜÇÜNCÜ HİSSƏ

**AZƏRBAYCAN XALQI
RESPUBLİKA PREZİDENTİ
HEYDƏR ƏLİYEVİN
BAŞÇILIQ ETDİYİ NÜMAYƏNDƏ
HEY'ƏTİNİN LISSABON SAMMİTİNDƏKİ
FƏALİYYƏTİNİ DƏSTƏKLƏYİR**

**AZƏRBAYCANIN ƏRAZİ
BÜTÖVLÜYÜNÜN, HAQQ İŞİNİN DÜNYA
MİQYASINDA DƏSTƏKLƏNMƏSİ
YOLUNDA UĞURLU ADDIM,
DİPLOMATİYAMIZIN MÜHÜM
NƏİLİYYƏTİ**

ATƏT-in Lissabon zirvə toplantısının yekunları ilə əlaqədar 1996-cı il dekabrın 6-da Prezident Sarayında Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin respublika ictimaiyyətinin nümayəndələri ilə görüşü keçirilmişdir.

Dövlətimizin başçısı görüş iştirakçıları qarşısında geniş nitq söyləmişdir.

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
HEYDƏR ƏLİYEVİN
NİTQİ**

Hörmətli xanımlar və cənablar!

Bugünkü görüş ATƏT-in Lissabon zirvə toplantısının yekunlarına həsr olunmuşdur. Buraya, bu görüşə Azərbaycan Respublikası ictimaiyyətinin nümayəndələri, xarici ölkələrin Azərbaycanlı səfirləri və nümayəndəliklərinin başçıları və nümayəndələri, beynəlxalq təşkilatların nümayəndəliklərinin bütün başçıları, respublikanın kütləvi informasiya vasitələrinin və xarici ölkələrin informasiya orqanlarının nümayəndələri dəvət ediləblər.

Hörmətli görüş iştirakçıları, mən sizi salamlayıram və sizi əmin edirəm ki, Lissabon zirvə görüşü haqqında lazımi qədər məlumat verməyə çalışacağam. Təəssüf olsun ki, burada sinxron tərcümə etməyə hələlik imkanımız yoxdur. Buna görə də Azərbaycan dilini bilməyən görüş iştirakçılarından üzr istəyirəm və rica edərdim ki, onlar burada olan imkanlardan istifadə etsinlər. Güman edirəm ki, onlar öz həmkarlarından, yaxud başqa vasitələrdən istifadə edib mənim Azərbaycan dilində söylədiyim sözləri başa düşəcəklər.

ATƏT-in Lissabon zirvə görüşü beynəlxalq aləmdə böyük və əlamətdar bir hadisədir. ATƏT yaranandan indiyə qədər Avropada təhlükəsizliyi, əməkdaşlığı təmin etməyə çalışan bir təşkilatdır. Helsinki aktında ATƏT-in prinsipləri həkk olunubdur və 1975-ci ildən indiyə qədər ATƏT bu prinsiplərin Avropada və bütün başqa ölkələrdə bərqərar olmasına çalışır. Hesab edirəm ki, bu müddətdə ATƏT çox böyük iş görüb, nailiyyətlər əldə edibdir, Avropada, dünyada sülhün bərqərar olması, təhlükəsizliyin təmin edilməsi, demokratiyanın inkişaf etməsi, insan hüquqlarının qorunması sahəsində dəyərli işlər görüb və lazımi nəticələr əldə edibdir. Ona görə də ATƏT bir təşkilat kimi dünyanın hər yerində böyük hörmət və ehtiram qazanıbdir.

Azərbaycan dövlət müstəqilliyi əldə edəndən ATƏT-ə üzv qəbul olunubdur. Azərbaycan ATƏT-də üzv olmağı ölkəmizin beynəlxalq aləmdə öz siyasətini həyata keçirməsi üçün, dövlət müstəqilliyini təmin etməsi üçün mühüm bir vasitə hesab edir.

ATƏT-in Lissabon zirvə görüşündə müasir problemlərə aid bir çox məsələlər müzakirə olundu və sənədlər qəbul edildi. Birinci mühüm sənəd XXI əsrdə Avropanın təhlükəsizliyi modelinə həsr olunmuşdur. Bu, çox əhəmiyyətli bir sənəddir. Yəni artıq ATƏT irəliyə baxır. XXI əsrin problemləri ilə bağlı qayğılarla yaşayır və ona görə də məhz indi, 96-cı ilin sonunda zirvə görüşündə birinci sənədi buna həsr edibdir. Biz bu sənədin hazırlanmasında və qəbul olunmasında iştirak etdik, onu dəstəklədik, ona səs verdik. Ümumiyyətlə, bu sənəd ATƏT-in üzvləri tərəfindən yekdilliklə qəbul olundu.

ATƏT-in Avropada təhlükəsizliyə və əməkdaşlığa dair yekun sənədi, onun hazırlanması və müzakirəsi, demək olar, çox mürəkkəb və gərgin şəraitdə keçdi. Çünki bu sənəddə ATƏT-ə daxil olan ölkələrin bir çoxunun problemlər, münaqişələr haqqında, yaxud qarşılıqlı əlaqələr haqqında, bu ölkələrin özlərinə və ya ölkələr birliyinə olan münasibətlər haqqında bir sıra müddəalar əks edilmişdir. Ona görə də hazırlıq zamanı müzakirə həm Vyanada, həm də Lissabonda çox gərgin və mürəkkəb keçdi. Azərbaycan da bu sənədə çox marağı olduğuna görə onun hazırlanması mərhələsindən qəbul edilməsi mərhələsinə qədər bu sənədin hazırlanmasında və müzakirəsində fəal iştirak etdi, ölkəmizin mövqelərinin orada əks olunmasına çalışdı.

Siz artıq bu sənədlərlə informasiya orqanlarının verilişlərindən, mətbuatdan tanışsınız. Ancaq mən Azərbaycana aid məsələlər haqqında sizə lazımi qədər geniş məlumat vermək istəyirəm. Güman edirəm ki, bu barədə sizin də məlumatınız var, bütün Azərbaycan ictimaiyyətinin də. Çünki televiziya vasitəsilə, mətbuat vasitəsilə bir çox məsələlər haqqında məlumatlar verilibdir. Ancaq bununla yanaşı, mən orada gedən proseslər haqqında, Azərbaycanla əlaqədar məsələnin həll edilməsi mərhələsi və

onun həll olunması prosesi haqqında, Lissabon sammitində Azərbaycana aid və xüsusən Ermənistan – Azərbaycan münaqişəsinə, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə aid məsələlərin müzakirəsi haqqında sizə daha geniş məlumat vermək istəyirəm.

Bilirsiniz ki, Azərbaycan dövlət müstəqilliyini əldə etdikdən sonra bu, ATƏT-in üçüncü zirvə görüşüdür. 1992-ci ildə ATƏT-in zirvə görüşü Helsinkidə olmuşdur. Artıq o vaxt Azərbaycan müstəqil dövlət idi və ölkəmizin nümayəndə heyəti Azərbaycanın o vaxtkı Prezidenti başda olmaqla Helsinkidə ATƏT-in zirvə görüşündə iştirak etmişdi. Sonra ATƏT-in zirvə görüşü 1994-cü ilin dekabr ayında Macarıstanda, Budapeştdə keçirilmişdir. Orada Azərbaycanın bugünkü Prezidenti başda olmaqla Azərbaycan nümayəndə heyəti iştirak etmişdir. Nəhayət, bu il dekabrın 2-3-də Portuqaliyada, Lissabonda ATƏT-in növbəti zirvə görüşü olmuşdur və biz orada iştirak etmişik. 1992-ci ildə Helsinkidə ATƏT-in zirvə görüşünün sənədlərində Azərbaycan haqqında, Azərbaycan-Ermənistan münaqişəsi haqqında, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi haqqında heç bir iz yoxdur. Yəni bizim əlimizdə olan sənədlərdə bu məsələnin orada müzakirə edilib-edilməməsi, yaxud qoyulması məlum deyildir, ancaq Azərbaycana aid, Azərbaycan-Ermənistan münaqişəsinə aid heç bir sənəd yoxdur. 1994-cü ildə Budapeştdə ATƏT-in zirvə görüşündə isə Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi haqqında çox əhəmiyyətli qərar qəbul olunmuşdur.

Xatirinizdədir, o zirvə görüşü ərəfəsində biz belə bir qərarın qəbul edilməsi üçün geniş fəaliyyət göstərmişdik, çox iş görmüşdük. Budapeştdə zirvə görüşündə mənim rəsmi nitqimdə də və aparılan ikitərəfli, çoxtərəfli danışıqlarda da, həyata keçirilmiş bütün işlər nəticəsində biz nəhayət, Budapeşt sammitində Azərbaycana aid, bir daha qeyd edirəm, Ermənistan – Azərbaycan münaqişəsinə aid əhəmiyyətli bir qərarın qəbul edilməsinə nail olmuşduq. Mən sizə xatırladım, o qərarın əsas məzmunu bundan ibarətdir ki, ATƏT bu münaqişənin tezliklə həll olunmasının, sülh yolu ilə aradan qaldırılmasının zəruriliyini bir daha bəyan etmişdir, o vaxt Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsində artıq yeddi ay davam edən atəşkəsin çox əhəmiyyətli olduğunu qeyd etmişdir və tövsiyə etmişdir ki, atəşkəs rejiminə riayət olunsun, münaqişəyə son qoymaq üçün, məsələni sülh yolu ilə həll etmək üçün danışıqlar prosesi intensivləşdirilsin və Minsk qrupunun işi daha intensiv aparılsın. Əgər Minsk qrupu o vaxta qədər bir sədrin rəhbərliyi altında fəaliyyət göstərirdisə, dekabr ayında Budapeştdə Minsk qrupunun formatı dəyişdi və onun iki həmsədri – Rusiya və Finlandiya təyin edildi. Sənədin ən mühüm hissələrindən biri ondan ibarətdir ki, ilk dəfə olaraq ATƏT-in sülhü mühafizə qüvvələrinin yaradılması haqqında qərar qəbul edildi və Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin aradan qaldırılması üçün, əldə olunacaq sülh sazişinin yerinə yetirilməsi,

təmin edilməsi üçün çoxmillətli sülhü mühafizə qüvvələrindən istifadə edilməsi zərurəti nəzərə alındı.

Bildiyiniz kimi, Budapeşt sammitinə qədər nəzərdə tutulurdu ki, əgər Böyük Sülh Sazişi əldə edilse, şübhəsiz, buraya sülhü mühafizə qüvvələri daxil olmalıdır və bu qüvvələr bir ölkədən olacaqdır. Ancaq Budapeştdə qəbul edilən qərar elə oldu ki, əvvəlcə ATƏT-in çoxmillətli sülhü mühafizə qüvvələri yaradılmalıdır və bu qüvvələrdən Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin həll olunması məqsədi ilə əldə ediləcək sazişin həyata keçirilməsi üçün istifadə olunmalıdır. Qərarın əsas məzmunu, əsas mənası bundan ibarətdir.

Budapeştdən sonra Minsk qrupunun fəaliyyəti həqiqətən gücləndi. Bu iki il müddətində Minsk qrupu çox görüşlər keçirmiş, onun nümayəndələri dəfələrlə regionumuzda olmuş, danışıqlar aparmış, çox işlər görmüşlər. Bilirsiniz ki, biz bu iki il müddətində tək Minsk qrupunun vasitəsilə deyil, həm də bütün imkanlardan istifadə etməyə çalışmışıq və məqsədimiz də tezliklə sülh əldə etmək, işğal olunmuş torpaqlarımızı azad etmək, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü təmin etmək və doğma yurtdan didərgin düşmüş Azərbaycan vətəndaşlarını öz yerlərinə, obalarına qaytarmaqdır. Bunun üçün biz Minsk qrupu çərçivəsində daim fəal iş görməklə məşğul olmuşuq, eyni zamanda ikitərəfli görüşlərdən, dövlət və hökumət başçılarının görüşlərindən, Azərbaycanda keçirilən görüşlərdən, mənim xarici ölkələrə səfərlərim zamanı keçirdiyim görüşlərdən, beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində olan ikitərəfli görüşlərdən, başqa imkanlar çərçivəsində keçirilən görüşlərdən səmərəli istifadə etməyə çalışmışıq.

Eyni zamanda beynəlxalq təşkilatların imkanlarından da istifadə etməyə çalışmışıq, yəni beynəlxalq təşkilatların toplantılarında onların tribunasından istifadə edərək Azərbaycanın vəziyyəti, Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi barədə məlumat vermiş və həmin təşkilatların bu işə qoşulmasına çalışmışıq. Mən beynəlxalq təşkilatlar dedikdə həm Birləşmiş Millətlər Təşkilatını, həm ATƏT-i, həm İslam Konfransı Təşkilatını, həm İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatını, həm MDB-ni, həm Avropa Birliyini, həm də Avropa Şurasını nəzərdə tuturam. Biz onların hamısının imkanlarından səmərəli istifadə etməyə çalışmışıq.

Bütün bu dövr ərzində, bu iki ildə çalışmışıq ki, Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin həll olunması üçün ədalətli qərar qəbul edilsin və biz buna nail ola bilək. Ancaq təəssüflər olsun ki, biz bu iki il müddətində atəşkəs rejimini saxlamağa nail olmaqla yanaşı, ümumiyyətlə sabitliyi təmin etməklə yanaşı, eyni zamanda son məqsədə çata bilməmişik, yəni Böyük Sülh Sazişini əldə edə bilməmişik. Bunların da səbəbi Ermənistan tərəfinin qeyri-konstruktiv mövqə tutmasından irəli gəlmişdir. Ermənistan tərəfi qeyri-konstruktiv mövqə tutaraq, Azər-

edilməsinə tərəfdar olduğunu daim bildirmişdir, ikinci tərəfdən isə daim danışıqlarda, nəyin bahasına olursa-olsun Dağlıq Qarabağa müstəqillik statusu almağa çalışmış və cəhd göstərmişdir.

Biz bu il Ermənistanla bilavasitə danışıqlar aparmaq üçün yeni bir kanal da yaratmışıq, Ermənistan prezidentinin xüsusi nümayəndəsinin və Azərbaycan Prezidentinin xüsusi nümayəndəsinin mütəmadi görüşlərini təşkil etmişik. Bu görüşlər Avropanın bir neçə ölkəsində dəfələrlə keçirilibdir. Biz bu görüşlərdən də istifadə etməyə çalışmışıq. Nəhayət, şəxsən mən beynəlxalq təşkilatların iclaslarında, toplantılarında Ermənistan prezidenti Levon Ter-Petrosyanla bir neçə dəfə görüşlər keçirmiş, danışıqlar aparmışam, Azərbaycanın mövqelərini izah etməyə çalışmışam və məsələnin sülh yolu ilə həll olunması üçün konstruktiv addımlar atdığımı nümayiş etdirmişəm.

Belə görüşlərdən biri də biz apreldə Lüksemburqda Avropa Birliyində olduğumuz zaman baş vermişdir. Azərbaycanın və Ermənistanın prezidentləri münaqişənin sülh yolu ilə həll olunması ilə əlaqədar orada ilk dəfə birgə bəyanat vermişdilər. Ancaq, yenə də qeyd edirəm, bunların hamısı bizi son məqsədə, nəticəyə gətirib çıxarmamışdır. Ona görə də biz ATƏT-in Lissabon zirvə görüşünə hazırladığımız dövrə də çox geniş fəaliyyət göstərməyə çalışdıq və bunu edə bildik.

Biz həm Minsk qrupunun işini daha da sürətləndirməyə və Minsk qrupunun vasitəsindən istifadə etməyə çalışmışdıq, həm də Minsk qrupuna daxil olan dövlətlərin – Rusiya Federasiyası, Amerika Birləşmiş Ştatları, Almaniya, Fransa, Türkiyə və başqa dövlətlərin nümayəndə heyətləri, dövlət başçıları ilə əlaqə qura-raq Minsk qrupunun işini gücləndirməyə xüsusi diqqət yetirmişik. Eyni zamanda bu ölkələrin dövlət başçıları, yaxud o dövlətlərin nümayəndələri ilə görüşlərdə də bu işi sürətləndirməyə və Lissabon zirvə görüşündə məsələnin sülh yolu ilə həllini təmin edə biləcək bir qərar qəbul olunması üçün əsas yaratmağa çalışmışıq.

Bunun üçün mən bu il noyabrın əvvəlində ATƏT-in üzvü olan bütün ölkələrin dövlət və hökumət başçılarına məktublar göndərmişəm. Bu məktublarda hər bir dövlət və hökumət başçısına həmin problemi bir daha geniş izah etməyə çalışmışam, Azərbaycanın konstruktiv mövqedə olduğunu nümayiş etdirmişəm və respublikamızın konkret təkliflərini irəli sürmüşəm. Bizim bu təkliflərimizin Lissabon zirvə görüşündək həyata keçirilməsi üçün dövlət və hökumət başçılarından lazımı səylər göstərmələrini xahiş etmişəm. Bu məktublara, mənim müraciətlərimə ATƏT-in üzvü olan ölkələrin dövlət və hökumət başçılarından bir çoxu yazılı cavablar da, şifahi cavablar da vermişlər,

cavab olaraq noyabrın 8-də məktub göndərmişdir. Bu məktub mətbuatda dərc olunub, sizə mə'lumdur. O, bizim bu prinsiplərimizi dəstəkləmişdir. Yenə deyirəm, Rusiya, Böyük Britaniya, Fransa, Türkiyə və bir çox digər ölkələrin dövlət başçılarında da belə məzmunlu məktublar almışıq. Bunlarla yanaşı biz noyabr ayında Minsk qrupunun Azərbaycanla gələn bütün tərkibi ilə, ABŞ-dan, Rusiyadan gələn böyük nümayəndə heyətləri ilə görüşüb danışıqlar aparmışıq.

Bunların hamısında biz bir məqsədi irəli sürürdük. Şübhəsiz ki, ATƏT-in zirvə görüşü münafiqəyə son qoymaq üçün bir qərar qəbul etmək imkanında deyil. Ancaq münafiqənin sülh yolu ilə həll olunmasının ATƏT-in prinsiplərinə söykənən əsas prinsiplərinin qəbul edilməsi zirvə görüşündən sonra, 1997-ci ildə bu işin daha da sürətlə və müvəffəqiyyətlə aparılmasına kömək edəcəkdir. Ona görə də həm dövlət və hökumət başçalarına göndərdiyim müraciətlərdə, həm də apardığım bütün danışıqlarda biz belə izah etmişdik ki, bu prinsiplər üç elementdən ibarət olmalıdır: Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün Ermənistan tərəfindən tanınması – bilirsiniz ki, indiyədək Ermənistan Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü tanımaqdan imtina edir və onu da bilirsiniz ki, 1989-cu ildə qərar qəbul edibdir ki, Dağlıq Qarabağ Ermənistanın tərkibinə daxil olmuşdur və bu qərar indiyədək ləğv olunmayıb – ona görə də bu, çox prinsiplial məsələdir.

Bizim formulun ikinci elementi Dağlıq Qarabağa Azərbaycanın tərkibində yüksək status verilməsidir. Üçüncü element, – bu Ermənistan tərəfinin daimi təkididir – Dağlıq Qarabağın bütün əhalisinin təhlükəsizliyinin təmin olunmasına zəmanət verilməsidir.

Bu üç əsas elementdən ibarət olan formulu biz dəfələrlə Minsk qrupuna da təklif etmişdik və dünya ölkələrinin dövlət və hökumət başçalarına mənim göndərdiyim müraciətlərdə də bunlar irəli sürülmüşdür. Biz Lissabon zirvə toplantısı ərəfəsində keçirdiyimiz bütün görüşlərdə bunları irəli sürmüşdük. Bizim məqsədimiz də ondan ibarət idi ki, əgər Lissabon zirvə görüşü Ermənistan – Azərbaycan münafiqəsinin sülh yolu ilə həll olunması üçün bu prinsipləri qəbul etsə, demək, bundan sonra gedəcək danışıqlar, Minsk qrupunun fəaliyyəti bu prinsiplər üzərində qurulmalıdır.

Siz bunu bilməlisiniz, iş burasındadır ki, Minsk qrupu ümumiyyətlə bu prinsipləri qəbul edərək, eyni zamanda Minsk qrupunun görüşlərində, Ermənistan–Azərbaycan nümayəndələrinin görüşlərində Ermənistan bu prinsiplərə e'tiraz etdiyinə görə Minsk qrupu bu prinsipləri müzakirəyə qoya bilməyib. Ona görə də Minsk qrupunun bu məsələdə həmin prinsipləri müzaki-

günə qədər Minsk qrupunun son toplantısında bu məsələni çox kəskin qoymuşduq, Lissabon görüşünü hazırlayan qrupun Vyanadakı işində də biz bu prinsipləri irəli sürmüşdük və nəhayət, Lissabonun özündə, zirvə görüşü başlanmadan əvvəl bu prinsiplərin sammitin sənədinə daxil olunmasını təkid edirdik və buna cəhd göstərirdik, çalışırıq.

Ancaq təəssüflər olsun ki, əvvəl Vyanada, sonra Lissabonda hazırlanmış bəyannamə layihəsində başqa bir maddə meydana gəlmişdi. O maddə də ondan ibarət idi ki, Ermənistan – Azərbaycan münafiqəsi sülh yolu ilə həll olunmalıdır, danışıqlar prosesi intensivləşdirilməlidir, tərəflər razılığa gəlməlidir, kompromis əldə edilməlidir, atəşkəs qorunub saxlanmalıdır və sülh danışıqları davam etdirilməlidir.

Bizə izah edirdilər ki, Ermənistan tərəfi bizim irəli sürdüyümüz təklifə konsensus vermədiyinə görə o təklif, layihə heç ümumi sənədin layihəsinə də daxil olunmamışdır. 18-ci paraqraf altında belə bir yazı var idi. Biz Lissabonda çalışdıq və buna nail olduq ki, o yazı oradan çıxarıldı və Lissabon sənədinə 20-ci paraqraf altında həmin bu prinsipləri əks etdirən bir paraqraf salındı.

Mən sizə bildirmək istəyirəm ki, bu, asan məsələ deyildi, çox çətin məsələ idi. Minsk qrupunun üzvləri və bir çox başqa dövlətlərin nümayəndələri orada bizi dəstəklədiklərinə görə biz bu paraqrafın ora salınmasına nail olduq. Yə'ni o paraqrafın salınması, hesab edirəm, bizim ilk, çox uğurlu addımımız oldu ki, əvvəlki, bizim üçün qeyri-məqbul məzmun daşıyan paraqraf əvəzinə bu paraqraf layihəyə salındı.

Ancaq bilirsiniz ki, ATƏT konsensus əsasında işləyir. Ermənistan bu maddəyə veto qoydu və bu paraqrafın qəbul olunmasına qəti e'tiraz etdi. Bizim sonrakı işlərimiz ona yönəldildi ki, bu paraqrafın orada saxlanılmasına nail olaq. Siz açıq bilməlisiniz, – baxmayaraq ki, bu paraqraf özü də bizi tam təmin etmirdi. Çünki o paraqrafta üç elementdən ibarət olan formul yazılmışdı, ancaq eyni zamanda deyilirdi ki, sammit təəssüf edir ki, konsensus olmadığına görə bu, qəbul olunmur və tövsiyə edilir ki, danışıqlar davam etsin. Biz bunu da qəbul etdirməyə çalışırıq ki, ATƏT-in sənədində heç olmasa ilk dəfə olaraq prinsiplər əks edilsin. Çünki ATƏT-in indiyə qədərki sənədlərində bu formul öz əksini tapmamışdı, yə'ni Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün Ermənistan tərəfindən tanınması və Dağlıq Qarabağın statusu məsələsinin Azərbaycanın tərkibində həll edilməsi indiyə qədər heç bir sənədə daxil olunmamışdı. Ona görə də biz bu paraqrafın, bəndin saxlanmasına çalışırıq. Ancaq Ermənistan buna veto qoydu və bu vetonun üzərində də axıradək durdu.

uogru addım qarədə fikirlər irəli sürmüşdüm. Ermənistanın həm

ondan ibarət idi ki, hələ Lissabon zirvə görüşü, yə'ni sammitin iclası başlamazdan əvvəl, dekabrın 1-də axşam mən Lissabon zirvə toplantısının son sənədinə veto qoydum. Konsensus hüququ buna imkan verir. Şübhəsiz ki, bu, çox böyük narahatlıq, təşviş doğurdu. Çünki belə bir addım, bəlkə də, gözlənilməz idi. Ancaq biz belə bir addımı atdıq. Ondan sonra bizim işimizin yeni bir mərhələsi başladı.

Mən həm dekabrın 1-də Zirvə görüşü işə başlamamışdan əvvəl, həm də dekabrın 2-də, 3-də bir çox görüşlər keçirmişdim. Orada demək olar ki, dövlət və hökumət başçılarının tam əksəriyyəti ilə həm hazırlıq dövründə, həm dekabrın 2-də səhər saat 9-da sammit öz işinə başlayandan sonra tənəffüslər zamanı, yaxud Portuqaliya prezidentinin, baş nazirinin təşkil etdikləri qəbullar zamanı dövlət və hökumət başçıları ilə fərdi görüşlər keçirdim, danışıqlar aparıb mövqələrimizi izah edirdim. Nümayəndə hey'ətimizin üzvlərinin hər biri də öz səviyyəsində bu mövqələri izah edirdi və biz sübut etməyə çalışırdıq ki, mövqeyimiz düzgündür, doğrudur.

Ancaq bu çoxsaylı görüşlərlə yanaşı, həmin məsələləri müzakirə etmək və orada müəyyən dəstək almaq üçün mən bu neçə dövlət və hökumət başçıları ilə, xarici işlər nazirləri ilə xüsusi görüşlər də keçirdim. Bunlar xüsusi, ayrıca, müstəqil görüşlər idi. Mən ABŞ-ın vitse-prezidenti cənab Albert Qor ilə, Rusiyanın baş naziri, bu ölkənin nümayəndə hey'ətinin başçısı cənab Viktor Çernomırdinlə, Türkiyənin prezidenti cənab Süleyman Dəmirəllə, Finlandiyanın prezidenti cənab Marti Ahtisaari ilə, Ukraynanın prezidenti cənab Leonid Kuçma ilə, Portuqaliyanın baş naziri cənab Antonio Qutyerreslə, İsrailin baş naziri cənab Netanyahu ilə, Qazaxıstanın prezidenti cənab Nursultan Nazarbayevlə, Gürcüstanın prezidenti cənab Şevardnadze ilə, ATƏT-in hazırkı sədri, İsveçrənin xarici işlər naziri cənab Flavio Kotti ilə bir neçə dəfə, Ermənistanın prezidenti cənab Ter-Petrosyanla, Rusiyanın xarici işlər naziri cənab Yevgeni Primakovla, Almanıyanın xarici işlər naziri cənab Klaus Kingellə, Böyük Britaniyanın xarici işlər naziri cənab Malkolm Rifkindlə, Fransanın xarici işlər naziri cənab Erve De Şarettlə, ABŞ dövlət katibinin müavini xanım Linn Devislə xüsusi görüşlər keçirdim, müzakirələr apardım, mövqələrimizi izah etməyə çalışdım.

Bu və digər görüşlərdə mənə eyni zamanda izah edirdilər ki, bizim atduğumuz addım Azərbaycana ümumiyyətlə çox pis nəticələr gətirə bilər. Əgər Azərbaycan Lissabon zirvə görüşünün sənədinə tamamilə veto qoysa, demək, heç bir sənəd qəbul olunmayacaqdır, zirvə görüşü sənədsiz keçəcəkdir. Beləliklə, 55 dövlət Azərbaycandan narazı olacaqdır. Belə bir vəziyyətdə Azərbay-

can təcrid ediləcəkdir. Mən düşünürdüm ki, ola bilər, buna başqa mə'nalar da versinlər, başqa nəticələr də çıxarsınlar.

Bu cür izahatlar verərək həmin görüşlərdə mənə tə'kidlə müraciət olunurdu ki, mən bu vetonu götürüm, ATƏT-in Lissabon zirvə görüşünün sənədi qəbul edilsin. Mən isə bunun cavabında bildirdim ki, siz mənimlə danışıdığınız, mənə müraciət etdiyiniz kimi, Ermənistan prezidenti ilə də danışmalıyıq və ona müraciət etməlisiniz ki, o, 20-ci paraqraftan öz vetosunu götürsün. Şübhəsiz ki, onunla da danışıqlar gedirdi, – bu barədə mənə mə'lumat verirdilər, – ona da belə təkliflər edilirdi. Ancaq onlar da bu məsələnin üzərində çox möhkəm durmuşdular, çünki he-sab edirdilər ki, əgər buna razılıq versələr, bu, onların ümumi işi, daxili vəziyyəti üçün çox çətin olacaqdır.

Dekabrın 2-də axşam mən Levon Ter-Petrosyan ilə görüş keçirdim, çox ətraflı danışıqlar apardım. Mən çalışdım ona izah edəm ki, onun 20-ci paraqrafa veto qoyması düzgün deyil və 20-ci paraqrafın qəbul olunması bizim gələcək danışıqlarımıza çox kömək edəcəkdir. Mən bunu ona dəfələrlə izah etdim. Ancaq o öz dediyinin üzərində durdu. Bu danışıqlarda mən bir neçə məsələni də izah etdim. Mən bunları bildirmək istəyirəm. Lissabon zirvə görüşü ərəfəsində Ermənistan prezidentinin müşaviri Libaridyana bir neçə bəyanat vermişdi ki, biz heç bir sənədin qəbul olunmasına imkan verməyəcəyik, veto qoyacağıq. Prezident Levon Ter-Petrosyan bəyanat vermişdi ki, guya, Azərbaycan Ermənistanda daxili vəziyyətin müəkkəb, müəyyən mə'nada qeyri-sabit olduğuna görə bu fürsətdən istifadə edib Ermənistanə təzyiq göstərir və bəyan etmişdi ki, heç bir təzyiq Ermənistanə tə'sir edə bilməz. Belə fikir söyləmişdi ki, Lissabonda heç bir sənəd qəbul olunmayacaqdır. Ona görə də mən prezident Levon Ter-Petrosyanla danışırkən onun bu fikirlərini təkzib etdim.

Mən bu fikirləri bu gün də deyirəm ki, Ermənistanın daxili vəziyyətində müəyyən çətinliklər, gərginliklər, qeyri-sabitlik olsa da biz heç vaxt heç bir fürsətdən istifadə etmək istəmirik. Bizim bu mövqeyimiz bugünkü mövqe deyil, bir il də, iki il də bundan əvvəl biz bu mövqeni tutmuşuq.

Mənim Lissabon zirvə görüşündəki nitqim sizə mə'lumdur, mətbuatda onunla tanış olmusunuz. Mən Lissabonda öz nitqimi sərt qurdum, yə'ni orada reallığı bildirdim ki, Ermənistan Azərbaycana qarşı təcavüz edibdir. Ermənistan təcavüzkdir, Ermənistan Azərbaycan torpaqlarını işğal edibdir, Ermənistan qeyri-konstruktiv mövqe tutubdur. Ermənistan Dağlıq Qarabağı müstəqil dövlət etmək istəyir və bildirdim ki, biz bunların heç birisi ilə razı ola bilməyəcəyik. Biz heç vaxt yol verə bilmərik ki, Dağlıq Qarabağ dövlət müstəqilliyi əldə etsin. Biz heç vaxt yol verə bilmərik ki, Azərbaycanın ərazisində ikinci erməni dövləti yarasın. Ancaq eyni zamanda, mən nitqimin ikinci hissəsində sülhə doğru addım barədə fikirlər irəli sürmüşdüm. Ermənistanın həm

rəhbərliyinə, həm də xalqına müraciət etmişdim ki, onlar anlasınlar ki, səkkiz il davam edən bu münaqişə onlara da bir şey verməyib və verməyəcəkdir. Bundan əl çəkmək, sülh danışıqları aparmaq lazımdır. Dediyim həmin üç elementdən ibarət olan prinsipləri də irəli sürmüşdüm.

Levon Ter-Petrosyan mənimlə görüşündə bildirdi ki, mən onlara qarşı çox sərt çıxış etdim, guya, ona görə də o, həmin çıxışını etdi və izah verdi. Bilirsiniz ki, o, çıxışında belə bir fikir söylədi ki, guya, Dağlıq Qarabağ Azərbaycanın tərkibində olsa, Dağlıq Qarabağdakı ermənilər daim soyqırımı təhlükəsi altında olacaqlar və onların təhlükəsizliyi təmin edilməyəcəkdir. Guya, 1988-ci, 1989-cu, 1990-cı, 1991-ci illərdə Azərbaycanda ermənilərə qarşı soyqırımı olubdur və belə bir soyqırımı davam edə bilər. Bu sözlərinə görə mən ona e'tiraz etdim. O isə mənə izah etdi ki, mən onları təcavüzkar e'lan etdim, onlar da belə bir cavab vermək məcburiyyətində oldular. Ancaq mən ona dedim ki, mən Ermənistanın Azərbaycana hərbi təcavüz etdiyini həmişə demişəm və bu, yeni bir söz deyil.

Bir sözlə, Ter-Petrosyanla mənim görüşüm bir nəticəyə gətirmədi. O öz mövqeyində qaldı. Ancaq mən hiss etdim ki, o da Lissabon görüşünün nəticəsiz olacağından çox narahatdır.

Bir daha qeyd edirəm, bu məsələ ilə əlaqədar mənimlə olan danışıqlarda məni inandırmağa çalışırdılar ki, əgər mən bu sənədin qəbul olunmasını qarşısını axıradək alaramsa, bu, Azərbaycan üçün gələcəkdə çox mürəkkəb vəziyyət yaradacaq, Azərbaycan ATƏT-dən, bütün dövlətlərdən təcrid olacaqdır. Mən onsuz da bunu anlıyırdım, bunu anlayaraq bu addımı atmışdım. Mən dəfələrlə demişdim ki, əgər 20-ci paragraf çıxarılsa, onda bilin ki, heç bir sənəd qəbul olunmayacaqdır.

Mənim son saatlaradək belə qəti, kəskin mövqeyimi hiss edənlər, eyni zamanda sammitin sənədinin qəbul olunması üçün çalışanların şübhəsiz ki, hamısı mənə bir neçə alternativ variant təklif etdilər. Ancaq o variantlar cürbəcür idi, mən onları qəbul etmədim.

Nəhayət, sizə mə'lum olan bəyanat sammitin son iclasından yarım saat qabaq mənə təqdim olundu ki, ATƏT-in sədri ATƏT-in üzvlərinin, sammitin iştirakçılarının hamısının iradəsini ifadə edərək belə bir bəyanat verir və bu prinsipləri təsdiq edir. Beləliklə, bu, ümumi sənədə daxil olmasa da, ancaq ATƏT-in sənədi kimi qəbul olunacaqdır və görünəcəkdir ki, Ermənistandan başqa bütün dövlətlər bu prinsipləri müdafiə etdilər. Mənə Avropa Birliyi tərəfindən ayrıca müraciət oldu. Avropa Birliyinə daxil olan dövlətlər yığılıb danışırdılar, onlar mənə müraciət etdilər ki, əgər mən buna razılıq versəm, onlar da həm ATƏT-in üzvü kimi bunu müdafiə edəcəklər, eyni zamanda Avropa Birliyi adından həmin prinsipləri müdafiə edəcəklər. Mən isə bildirdim

ki, şübhəsiz, bunları real şəkildə görməliyəm, ondan sonra öz qərarımı qəbul edəcəyəm.

Dünən axşam Lissabon sammitinin son iclası televiziya ilə verilibdir, siz artıq o vəziyyəti görmüsünü, mən bunu danışmaq istəmirəm. Məhz son iclasda yenə də mən sədrlik edən Portuqaliya Baş nazirinin müraciətini qəbul etmədim və dedim ki, vetonu götürmürəm. Ondən sonra Amerika Birləşmiş Ştatlarının nümayəndəsi təşəbbüs etdi və dedi ki, əgər belə bir bəyanat verilsə necə? Mən də dedim ki, baxacağam, əgər belə bir bəyanat olsa, bəlkə də, vetonu götürə bilərəm. Ermənistanla təklif etdilər, lakin o, vetosunu götürmədi.

Nəhayət, sizə mə'lum olan bəyanat e'lan edildi. Bundən sonra isə mən vetonu götürdüm. Beləliklə, ATƏT-in sənədi qəbul olundu. Amma eyni zamanda Azərbaycan üçün də çox əhəmiyyətli, çox dəyərli bir sənəd qəbul edildi.

Şübhəsiz ki, bu iclas ərəfəsində mənimlə çox görüşlər keçirilmişdir. Elə o iclas salonunda, onun qarşısında, otaqlarda hər bir dövlət başçısı bəyan edirdi ki, əgər mən buna razılıq versəm, onlar çıxış edəcək və bizi müdafiə edəcəklər. Ancaq bu çıxışların hamısına ehtiyac olmadı. Çünki artıq hər şey mə'lum idi.

ATƏT-in fəaliyyətdə olan sədri Flavio Kotti ATƏT üzvlərinin hamısının adından bu bəyanatı verəndən sonra, Minsk qrupunun başçıları, – bunlar iki dövlətdir, Rusiya, bir də Finlandiya, – Rusiyanın nümayəndə heyətinə başçılıq edən cənab Çernomırdin çıxış etdi, hesab edirəm, çox yaxşı çıxış etdi; Finlandiyanın, yəni həmsədr olan o biri ölkənin prezidenti cənab Ahtisaari çıxış etdi. Avropa Birliyinə daxil olan 15 dövlət adından İrlandiyanın Baş naziri çıxış etdi, Türkiyənin nümayəndəsi çıxış etdi. Hamı bunu dəstəklədi və beləliklə də bu sənəd qəbul olundu.

Bu sənəd sizə mə'lumdur. Ancaq onu bir daha oxumaq istəyirəm:

ATƏT-in HAZIRKI SƏDRİNİN BƏYANATI

Hamınız bilirsiniz ki, son iki ildə Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həll edilməsində və Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü məsələsində tərəqqi əldə olunmayıb. Təəssüf edirəm ki, məsələnin həlli prinsiplərinə dair tərəflərin fikirlərini bir-birinə yaxınlaşdırmaq üçün Minsk konfransı həmsədrlərinin səyləri uğursuz olub. Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllinin bir hissəsini təşkil etməli olan üç prinsip Minsk qrupunun həmsədrləri tərəfindən tövsiyə edilib. Həmin prinsiplər Minsk qrupunun üzvü olan bütün dövlətlər tərəfindən dəstəklənir. Onlar aşağıdakılardır:

- Ermənistan Respublikasının və Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü;

- Azərbaycanın tərkibində Dağlıq Qarabağa öz müqəddəratını təyin etməyə əsaslanan bir razılaşmada müəyyən edilən, Dağlıq Qarabağ üçün ən yüksək özünüidarəetmə dərəcəsi verən hüquqi status;

- Məsələnin həllinin müddəalarına əməl olunmasını təmin etmək barədə bütün tərəflərin qarşılıqlı öhdəlikləri daxil olmaqla Dağlıq Qarabağın və onun bütün əhalisinin təminatlı təhlükəsizliyi.

Təəssüf edirəm ki, Ermənistan bunu qəbul edə bilmədi. Bu prinsiplər bütün digər iştirakçı dövlətlər tərəfindən dəstəklənir.

Bu bəyanat Lissabon sammitinin sənədlərinə daxil ediləcəkdir.

Belə bir bəyanat verildi və Lissabon sammitinin belə bir sənədi əldə olundu. Mən hesab edirəm ki, bizim apardığımız işlər müsbət nəticə verir. Hesab edirəm ki, ATƏT-in belə bir sənədinin qəbul olunması Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə həll edilməsi üçün bizim istədiyimiz prinsiplərin, tək bizim istədiyimiz yox, ümumiyyətlə, bu məsələnin həlli üçün yeganə olan prinsiplərin təsdiq edilməsi, birinci növbədə, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün tanınması, ATƏT çərçivəsində bu sənəd ilk dəfə əldə olunubdur, - Dağlıq Qarabağa məhz Azərbaycanın tərkibində status verilməsi - bunlar bizim üçün çox əhəmiyyətlidir. Təsəffü deyil ki, bu sənəd e'lan olunandan sonra Ermənistan prezidenti çıxış etdi və sənədə öz e'tirazını bildirdi. Hətta belə fikir söylədi ki, guya, bu sənəd Helsinki Yekun Aktına və Budapeşt zirvə görüşünün qərarlarına ziddir. Şübhəsiz ki, onun bu fikirləri doğru deyil, yanlışdır, ancaq hələ öz mövqeyindən çıxış edir.

Hesab edirəm ki, bundan sonra Minsk qrupunun səmərəli işləməsi üçün, Minsk qrupunda Azərbaycanın öz mövqelərini daha da e'tibarlı təmin etməsi üçün ATƏT-in zirvə görüşünün belə bir sənədi bizdən ötrü çox böyük əsasdır. Mən bunu yüksək qiymətləndirirəm, hesab edirəm ki, bu, ATƏT tərkibində apardığımız işlər sırasında uğurlu bir addım, müsbət nəticədir. Bir də qeyd edirəm, bu, bizim üçün gələcəkdə sülh danışıqlarını aparmağa yaxşı əsas verir və bu prinsiplər əsasında Böyük Sülh Sazişinin əldə olunması üçün irəliləməyə əsas verir.

Mən Lissabondakı nitqimdə də bildirmişdim, bu gün bir daha bəyan edirəm ki, Lissabonda çox gərgin, mürəkkəb, çox kəskin, çox münaqişəli, dramatik vəziyyət yaranmasına baxmayaraq və Ermənistanla Azərbaycanın mövqelərinin çox sərt toqquşmasına baxmayaraq, Azərbaycan yenə də öz sülhsevər siyasətini bəyan edir. Mən bu gün bir daha bəyan edirəm ki, birincisi, biz ATƏT-in Lissabon zirvə görüşündə qəbul olunmuş bu sənədi əsas tuta-

cağıq, ona riayət edəcəyik, onun əsasında gələcəkdə öz fəaliyyətimizi quracağıq. Eyni zamanda atəşkəs rejimini qoruyub saxlayacağıq, Ermənistanla Azərbaycan arasında iki prezidentin xüsusi nümayəndələrinin apardıqları bilavasitə danışıqlar prosesini davam etdirəcəyik və Ermənistanla Azərbaycan arasında danışıqlar prosesini bərpa etmək üçün öz tərəfimizdən bütün addımları atacağıq.

Mən bir daha bəyan edirəm, - Lissabonda bunu prezident Ter-Petrosyana demişəm, ancaq bu gün mətbuat nümayəndələrinin qarşısında yenə bəyan edirəm, - Azərbaycan heç vaxt Ermənistanın daxilində olan proseslərdən, hansısa fürsətdən istifadə edərek nə isə əldə etmək fikrində deyildir. Bu cür şeyləri, fikirləri mən tamamilə rədd edirəm. Ermənistanın daxilində gedən proseslər onun daxili işidir. Biz Ermənistanın daxili işinə qarışmırıq. Ermənistan öz daxili məsələləri ilə özü məşğul olur və güman edirəm ki, Ermənistanda daxili sabitlik də yaranacaqdır. Mən prezident Ter-Petrosyana dedim ki, bizim də daxilimizdə çox gərgin vəziyyətlər olmuşdur, ancaq mən heç vaxt bəyan etmədim ki, Ermənistan Azərbaycanın daxilində 1994-cü ildə, yaxud 1995-ci ildə yaranmış gərgin vəziyyətdən istifadə etməyə çalışıbdır - mən bunu heç yerdə bəyan etməmişəm. Ona görə də o bəyanatın da heç bir əsası yoxdur, mən onu təkzib etmişəm, bu gün də təkzib edirəm.

Bir də deyirəm, biz bu sənədə yüksək qiymət verərək çalışacağıq ki, onun əsasında bundan sonra da sülh prosesini davam etdirək və məsələnin sülh yolu ilə həllinə nail olaq.

Eyni zamanda Lissabon zirvə görüşünün Azərbaycan üçün böyük əhəmiyyəti bir də ondan ibarətdir ki, biz həmin toplantıda Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin mahiyyətini açıb həm zirvə görüşünün iştirakçlarına, həm də bütün dünya ictimaiyyətinə bildirdik.

Təəssüflə qeyd etmək lazımdır ki, Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi yaranandan indiyə qədər, bu səkkiz il müddətində Ermənistanın xarici ölkələrdə, xüsusən Avropada, Amerikada təbliğatı bizdən həmişə güclü olubdur. Onlar təbliğatda da güclü olublar və onları bu ölkələrdə dəstəkləyən erməni diasporu, lobbisi də çox iş görübdür. Onlara üstünlük verən ayrı-ayrı dövlət strukturları olub və bu gün də mövcuddur. Ona görə də Azərbaycan təvəzi altına olduğu halda, təəssüf ki, bir çox ölkələrdə məsələ belə anlaşılbdır ki, guya, biz Dağlıq Qarabağı əzirik, sıxırıq və onlara öz hüquqlarını təmin etməyə imkan vermirik. Yəni Ermənistan tərəfi, Ermənistanın özü və onun xaricdə olan havadarları bu təbliğatı elə qutublar ki, təəssürat bizim xeyrimizə yox, Ermənistanın xeyrinə yaranıbdır.

Ancaq Lissabon görüşündə belə bir münaqişəli vəziyyət yaranacağına görə və xüsusən mən o sənədə veto qoyandan sonra hər bir dövlət, nümayəndə heyəti maraqlandı ki, axı, nə olub,

nədir, məsələ nədən ibarətdir? Şübhəsiz ki, məsələni öyrənməyə, dərinləndirməyə çalışdılar. Məsələni, Portuqaliyanın baş naziri məhz son saatda, zirvə görüşünün son iclasına bir saat, yaxud saat yarım vaxt qalanda məni görüşə dəvət etdi. Mən ona vəziyyəti izah edərkən dedim ki, biz artıq hər şeyi bilirik, siz haqlısınız, ancaq gəlin, bu sammiti pozmayın və biz, Portuqaliya hökuməti də ev sahibi kimi pis vəziyyətdəyik.

Bir şeyi də qeyd etmək istəyirəm ki, mən o sənədə veto qoyandan sonra mənimlə aparılan danışıqlarda heç bir nümayəndə heyəti, heç bir dövlət başçısı buna görə mənə irad tutmadı. Hər bir kəs bildirdi ki, mənim bu addımım əsaslıdır, buna hüququm var. Nəinki hüququm var, əsasım da var. Yə'ni, doğrudan da, bu prinsiplər ümumi sənəddə olmalıdır. Biz çalışırıq ki, bu, olsun. Ancaq konsensus prinsipi olduğuna görə bir dövlət, ATƏT-in bir üzvü veto hüququndan istifadə edib buna mane olur. Mən isə dedim ki, onda mənim də veto hüququm var, mən də bundan istifadə edirəm. Yenə də deyirəm, bunu heç kəs mənə irad tutmadı. Yalnız və yalnız mənə izah etməyə çalışdılar, məndən xahiş edirdilər, mənə müraciət edirdilər ki, vetonu götürürəm, çünki bu, şübhəsiz, böyük beynəlxalq iflas ola biləcəkdir.

Dediym fikrə bir də qayıdırəm – Lissabon zirvə görüşünün müsbət nəticələrindən biri də ondan ibarətdir ki, bu günlər bütün dünya ictimaiyyəti, dünyanın bütün informasiya orqanlarının – qəzetlərin, televiziya və radionun diqqəti Lissabona cəlb olunmuşdu – bu təbiidir, çünki orada böyük bir beynəlxalq tədbir həyata keçirilirdi, – o cümlədən xüsusən Ermənistan – Azərbaycan münaqişəsinə cəlb olunmuşdu. Dünya ictimaiyyətinin nəzər-diqqətinin bu problemə belə geniş cəlb olunması, eyni zamanda onların bu məsələnin həlli yollarını axtararaq problemi dərinləndirməsi, öyrənməsi nəticəsində biz Azərbaycanın haqlı olmasını dünyaya yaya bildik, təbliğ edə, nümayiş etdirə bildik. Hesab edirəm ki, bu da Lissabon zirvə görüşünün Azərbaycana verdiyi müsbət nəticələrdən biridir.

Mən bu mə'lumatı sizə verərək bir də qeyd etmək istəyirəm ki, biz Lissabon zirvə görüşündə əldə olunan sənəd əsasında bundan sonra da sülh danışıqları aparacağıq, məsələnin sülh yolu ilə həllinə çalışacağıq. Lazımdır ki, Azərbaycanın ictimaiyyəti, əhalisi bütün bu prosesləri dərinləndirərək dərk edə bilsin, tutduğumuz yolu dərk edə bilsin və biz də bundan sonra bu yolla daha da cəsarətlə gedə bilək. Əmin olduğumu bildirmək istəyirəm ki, Azərbaycanın ictimaiyyəti Azərbaycan nümayəndə heyətinin Lissabon zirvə görüşündəki fəaliyyətini layiqincə qiymətləndirəcəkdir və ictimaiyyət, xalqımız, millətimiz sülhsevər xalq kimi, məsələnin bundan sonra da sülh yolu ilə həllinə nail olunmasında bizə dəstək verəcəkdir.

Eyni zamanda mə'lumdur ki, məsələ həll olunmalıdır. Bir çox dövlət başçıları, o cümlədən, Rusiyanın baş naziri

cənab Çernomırdın də öz çıxışında bildirdi ki, bu sənəd qəbul edildikdən sonra güclü danışıqlar getməlidir və 1997-ci ildə bu məsələ sülh yolu ilə həll olunmalıdır. Biz də belə fikirdəyik və mən bu fikirlərimlə də sizə verəcəyim mə'lumatı tamamlayıram. Diqqətinizə görə təşəkkür edirəm.

Sonra Azərbaycan Prezidenti **HEYDƏR ƏLİYEV** dedi:

Mən suallara cavab verməyə hazırım. Buraya kütləvi informasiya vasitələrinin nümayəndələri dəvət olunublar. Ancaq görürəm ki, bizim ictimaiyyətin nümayəndələri fikir söyləmək üçün müraciətlər göndərirlər. Ona görə hesab edirəm ki, təkcə mən danışmayım, yaxşı olardı ki, imkan verim, yaqın, ictimaiyyətin nümayəndələrindən də kimsə söz demək istəyir. Fikirlərini desinlər, ondan sonra isə mən kütləvi informasiya orqanları nümayəndələrinin bütün suallarına cavab verməyə hazırım.

Mən bilirəm ki, burada Rusiyanın, digər ölkələrin kütləvi informasiya orqanlarının rəsmi nümayəndələri də iştirak edirlər. Ona görə bu barədə rus dilində danışib, sonra xahiş edəcəyəm ki, tərcüməçi ingilis dilinə tərcümə etsin.

İctimaiyyətin nümayəndələrindən bə'ziləri bu məsələ barədə öz fikirlərini söyləmək istədiklərini bildirmişlər. Hesab edirəm ki, onlara qısa danışmaq üçün imkan verək, sonra isə mən kütləvi informasiya orqanları nümayəndələrinin bütün suallarına cavab verməyə hazırım, özü də nəinki hazırım, həm də borcluyam.

MİLLİ MƏCLİSİN SƏDRİ MURTUZ ƏLƏSGƏROVUN ÇIXIŞI

Möhtərəm cənab Prezident!

Hörməti Milli Məclisin deputatları, ictimaiyyətin nümayəndələri, xanımlar və cənablar!

Portuqaliyanın paytaxtı Lissabon şəhərində ATƏT-in zirvə toplantısı öz işini başa çatdırmışdır. Həmin toplantıda Avropanın 54 dövlətinin, habelə ABŞ və Kanadanın nümayəndələri iştirak etmişlər.

ATƏT 1975-ci ildə Helsinki Yekun Aktı əsasında yaradılmış və sonradan bu təşkilatın fəaliyyət prinsipləri təkmilləşdirilmişdir. 1993-cü ildə Paris Xartiyası qəbul edilmiş və bununla həmin təşkilata Avropada əmin-amanlığı tə'min etmək vəzifəsi tapşırılmışdır. Daha sonra bu təşkilatın Ottavada, Stokholmda keçirilən görüşlərində onun fəaliyyətinə dair xeyli irəliləyiş olmuşdur. Əgər dünyada sülhün və əmin-amanlığın keşiyində BMT durursa, Avropada bu vəzifəni ATƏT həyata keçirir. Ona görə də Av-

ropada onun nüfuzu getdikcə artır və möhkəmlənir. Təşkilat yarandığı dövrdə onun cəmi 33 üzvü vardı, hazırda 60-dan çox dövlət onun üzvüdür və bu təşkilat öz sıralarını getdikcə möhkəmləndirir.

ATƏT öz prinsiplərini əsasən Helsinki Yekun Aktından götürmüşdür. Bunlar BMT nizamnaməsinə uyğun olaraq hazırlanmışdır və beynəlxalq hüququn əsası sayılan və hamı tərəfindən qəbul edilmiş prinsiplərdir. Bunlar hansılardır? Dövlətlərin suverenliyinə hörmət etmək, bir-birinin daxili işlərinə qarışmaq, ərazi bütövlüyü və sairədir. Ancaq bunların arasında bizim üçün xüsusilə əhəmiyyətli olan əsas prinsip dövlətlərin ərazi bütövlüyü prinsipidir və nümayəndə hey'ətimiz Lissabonda ona uyğun olaraq fəaliyyət göstərdi.

Azərbaycan nümayəndə hey'ətinin başçısı, hörmətli cənab Prezident Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə Lissabonda aparılan danışıqlar, keçirilən görüşlər və irəli sürülən təkliflər göstərir ki, həmin toplantıda Qarabağ münaqişəsinin həlli ilə əlaqədar sənəd qəbul edilməsi o qədər də asan olmamışdır. Bundan ötrü çox cəsarətli addımlar atmaq lazım gəlmişdir. Lissabon görüşü bəyannaməsinin layihəsində 20-ci maddənin irəli sürülməsi və Ermənistanın bu maddəyə veto qoyması bizim Prezidenti məcbur etdi ki, o, bütün sənədə veto qoysun. Belə bir vaxtda Avropada təhlükəsizlik məsələlərini müzakirə edən dövlətlər təşvişə düşdülər və məcbur oldular ki, Azərbaycanın mövqeyi ilə hesablaşsınlar. Bizim mövqeyimiz üç əsas ünsürü əhatə edir. Birincisi, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün tanınması, ikincisi, Azərbaycanın tərkibində Dağlıq Qarabağın statusunun müəyyən edilməsi, ona özünüüdarə hüququ verilməsi və nəhayət, üçüncüsü, Dağlıq Qarabağın bütün əhalisinin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi.

Cənab Prezident bu məsələlər haqqında çox ətraflı danışdı. Mən bir məsələni vurğulamaq istəyirəm ki, Dağlıq Qarabağın bütün əhalisinin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi dedikdə, vaxtilə orada yaşamış 50 min nəfər azərbaycanlının da təhlükəsizliyinin təmin olunmasında söhbət gedir.

Mən Lissabon zirvə görüşünün bəzi nəticələri üzərində danışmaq istəyirəm. Lissabon görüşü Azərbaycan üçün çox faydalı olmuşdur. Çünki Azərbaycan artıq özünün ərazi bütövlüyünün tanınması haqda razılıq əldə etmişdir. Bu beynəlxalq təşkilat qəbul etmişdir ki, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünə hörmət etmək lazımdır. İndiyədək bu prinsip ATƏT tərəfindən təsdiq edilməmişdi.

Birinci nəticə ondan ibarətdir ki, Lissabon görüşü Azərbaycan diplomatiyasının, Heydər Əliyev diplomatiyasının böyük qələbəsi idi. Diplomatlar görüş keçirəndə, danışıqlar aparanda adətən havadan, təbiətin təsvirindən başlayırlar. Bəziləri də deyir ki, diplomatlar özlərinin əsas məqsədlərini gizlətməyə çalışırlar.

Ancaq Heydər Əliyev Lissabonda açıq çıxış etdi, Azərbaycanın məqsədlərini bütün dünyaya bildirdi. Çünki bizim işimiz haqq-ədələt işidir. O, öz çıxışında bildirdi ki, bəli, Azərbaycanın indiyə qədər işğal altında olan əraziləri var, Azərbaycan torpaqları geri qaytarılmalıdır, respublikamızın ərazi bütövlüyü tanınmalıdır və bütün qaçqınlar öz yurdlarına qayıtmalıdır. Bu mövqə bütün iştirakçılar tərəfindən razılıqla qarşılandı. Demək istəyirəm ki, bu, birinci növbədə haqqın, ədalətin qələbəsi idi, mətin iradənin, sağlam düşüncənin məhsulu idi. Prezidentimiz Lissabonda qarşısına qoyduğu məqsədləri açıq bildirdi və dünya ictimaiyyəti də bunu düzgün başa düşdü.

İkinci nəticə odur ki, Azərbaycanın ərazi bütövlüyü bir daha yüksək səviyyədə təsdiq olundu və bundan sonra istər Minsk qrupu çərçivəsində, istərsə də başqa təşkilatlarda danışıq aparacağımızın əsas şərti Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün tanınması, Dağlıq Qarabağın Azərbaycan tərkibində olmasının tanınması olacaqdır. Bu prinsipin təsdiqi bütün dünyaya göstərdi ki, Azərbaycan öz mövqeyində qəti dayanmışdır və onu həyata keçirməyə çalışır.

Lissabon görüşü göstərdi ki, ermənilər təklənmişdir, erməni təcavüzkarları ifşa olunmuşlar, onlar dünya ictimaiyyəti tərəfindən pislənir. Çünki təcavüz beynəlxalq hüquqda cinayət sayılır, ona qarşı sanksiya tətbiq olunmalıdır. Mən vaxtilə ATƏT-in Parlament Assambleyasının sədri cənab Ruperes ilə görüşəndə dedim – siz bilirsinizmi ki, Ermənistan bizə qarşı təcavüz edibdir? Təcavüz silahlı yolla başqa dövlətin ərazisinə soxulmaq, onun torpaqlarını işğal etmək, əhalisini məhv etmək və sairə deməkdir. Bütün bunlar Azərbaycana qarşı edilmişdir. O dedi ki, bəli, mən bilirəm. Soruşdum ki, bəs ermənilərə qarşı niyə sanksiyalar tətbiq olunmur? Axı, yeri gələndə başqa dövlətlərə tətbiq edilir. Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Ermənistan silahlı qüvvələrinin Azərbaycan ərazisindən danışıqsız çıxarılması haqqında dörd qətnamə qəbul etmişdir. Ermənilər bunların heç bir şərtinə əməl etmir və BMT də bu barədə hələlik qəti sözünü deməmişdir. Məsələ bundadır ki, BMT Təhlükəsizlik Şurasında da qərarlar konsensus əsasında qəbul olunur, daimi üzv olan dövlətlərin veto hüququ var. Onlardan biri bu və ya başqa qərarın əleyhinə səs verirsə, heç bir qərar qəbul edilmir. Ona görə də erməni təcavüzkarları arxayındırlar ki, onlara qarşı heç bir sanksiya tətbiq olunmayacaqdır.

Ancaq Lissabon görüşündən sonra beynəlxalq ictimaiyyət ermənilərin təcavüzkar siyasətini pislədi. Dünya ictimaiyyəti bildi ki, Ermənistan yeganə dövlətdir ki, məsələnin sülh yolu ilə həllinə mane olur. Dağlıq Qarabağı Azərbaycandan zorla qoparıb özünə birləşdirmək istəyir.

Mən üç faktı müaciət etmək istəyirəm. Birincisi, 1989-cu ildə Ermənistan parlamenti qərar qəbul etmişdir ki, Dağlıq Qara-

bağ Ermənistanın tərkibinə daxil olur. Parlamentin həmin qərarı bu günədək qüvvədədir. İkincisi, 1993-cü ildə Ermənistan parlamenti qondarma "Dağlıq Qarabağ parlamenti" ilə saziş imzalamışdır. Həmin sazişə görə "Dağlıq Qarabağ parlamenti" ilə Ermənistan parlamenti əməkdaşlıq etməlidir. Nəhayət, bu yaxınlarda, noyabrda Dağlıq Qarabağda keçirilən saxta "prezident seçkiləri". Bütün bunlar ona xidmət edir ki, erməni təcavüzkarları nəyin bahasına olursa-olsun, Dağlıq Qarabağın Azərbaycanın tərkib hissəsi olduğunu inkar etsinlər və onu zorakılıqla Ermənistanla birləşdirsinlər. Ona görə də dünya ictimaiyyəti ermənilərin bu niyyətlərini pislədi və bildirdi ki, onlar Azərbaycanın ərazi bütövlüyünə hörmət etməlidirlər.

Nəhayət, mən demək istəyirəm ki, Lissabon görüşü ATƏT-in özünü nüfuzunu möhkəmləndirdi. Çünki beynəlxalq təşkilat kimi ATƏT Avropada münaqişələrin həllində mühüm rol oynaya bilər.

Çıxışımın sonunda demək istəyirəm ki, biz Lissabon görüşündən hərtərəfli, dərinlən düşünülmüş nəticələr çıxarmalıyıq. Ancaq bir sıra mətbuat orqanları, xüsusilə müxalifət mətbuatı bu görüşü "Azərbaycan diplomatiyasının məğlubiyəti, uğursuzluğu" kimi, "siyasi uçurum" kimi qələmə verir. "Azadlıq" qəzetində və başqa qəzetlərdə dərk etmirlər ki, onların fəaliyyəti erməni təcavüzkarlarına xidmət edir. Onlar bu yolu tutmaqla Azərbaycanın suverenliyinə, Qarabağın yenidən Azərbaycan tərkibinə qaytarılmasına sui-qəsd edirlər. Ona görə də ermənilərin dəyirmanına su tökən qüvvələrə öz sözüümüzü deməli, qəti tədbirlər görməliyik.

Bununla yanaşı, demək istəyirəm ki, Azərbaycanın kütləvi informasiya vasitələri, mətbuat orqanları Lissabonda Azərbaycan diplomatiyasının qələbəsini çox geniş işıqlandırmalıdır. Bu nəticə dərinlən təhlil olunmalı, müəssisə və təşkilatlarda, ali məktəblərdə, Azərbaycanın hər yerində geniş söhbətlər aparılmalı və Azərbaycan diplomatiyasının, Heydər Əliyev xarici siyasətinin prinsipləri xalqa çatdırılmalıdır. Sağ olun.

Möhtərəm Prezident!
Hörmətli görüş iştirakçıları!

Çıxışımın əvvəlində diqqətinizi bir məsələyə cəlb etmək istəyirəm. ATƏT-in üzvü olan ölkələrin dövlət və hökumət başçılarından Lissabon zirvə toplantısından dənən qayıdan Heydər Əliyev bu gün ictimaiyyətin nümayəndələri ilə görüş keçirir, Lissabonda keçən gərgin günlərin təəssüratını xalqla bölüşməyə, xalqa hesabat verməyə tələsir.

Bu, təsadüfi deyildir, Heydər Əliyev cənablarının iş üslubudur. 1969-cu ilin avqustundan başlanan aşkarlıq, prinsiplilik, milli mənafə, güclü dövlətçilik, hər cür sosial əyintilərə, ictimai eybəcərliklərə qarşı barışmaz mübarizə Heydər Əliyev idarəetmə üsulunun təməl prinsipləridir. Xalq öz müdrik oğlunun siyasi dəst-xəttini yaxşı tanıyır və dəstəkləyir. Bax, bu böyük el gücü sel olub, qarşıya çıxan bütün pisləkləri yolumuzdan təmizləyir.

Bakı sakinləri ilə olan görüşlərdən birində ağbırək anamın dediyi sözləri xatırlayıram. Dedi: "Ay oğul, o kişiye bizim arzumuzu çatdır, xalq içində alnıaçıq olduğu kimi, qoy yolu da həmişə açıq olsun, el üçün döyünən ürəyi var olsun. Bizim pənahımız odur". Cənab Prezident, səmimiyyətlə dolu bu sözləri Sizə çatdırmaq bir fikri vurğulamaq istəyirəm: xalq hər zaman Sizinlədir, haqq işinizdə Sizi dəstəkləyir. O xalq ki, üç il öncə batmaqda olan gəminin sükanını nicat yolu tapmaq ümidi ilə, öz iradəsi, istəyi ilə sizə e'tibar edibdir.

Çox çətin idi: dağılan iqtisadiyyat, itirilən torpaqlar, üzücü müharibə. Ən dəhşətli isə sönməkdə olan ümid idi. Xalqın ümid çirağına yenidən güc verən Siz oldunuz. Yorulmadan apardığınız məqsədyönlü fəaliyyətiniz Azərbaycanı yeni inkişaf mərhələsinə qaldırdı. Səriştəsiz rəhbərlik, xəyanət və satqınlıq nəticəsində torpaqlarımızın bir qismi zəbt olunmasaydı, həmvətənlərimiz öz vətənlərində qaçqına çevrilməsaydı yaqin ki, sosial məsələlər daha sür'ətlə həll ediləcək, müstəqil Azərbaycan öz inkişaf yolunda daha böyük məsafələr qət edəcəkdə.

Təkcə itirilən torpaqlar deyil, ləng gedən iqtisadi inkişafımızı da əsasən Qarabağ problemi ilə bağlıdır. Odur ki, hörmətli Prezidentimizin fəaliyyətinin əsas istiqaməti Qarabağ probleminin həllinə yönəlmişdir. Bu sahədə ən böyük nailiyyət uzunmüddətli atəşkəs əldə olunmasıdır. Azərbaycanın beynəlxalq aləmdə tanınması üçün misli görünməmiş işlər aparıldı. Məhz bunun nəticəsində dünya dövlətlərinin Azərbaycana, eləcə də Qarabağ

probleminə münasibəti müsbət mə'nada xeyli dəyişdi. Lissabonda keçirilmiş zirvə toplantısı dediklərimizə gözəl sübutdur.

Cənab Prezident! Lissabon səfəri ilə bağlı bütün xəbərləri, mə'lumatları diqqətlə izləyirdik. Zirvə toplantısı ərəfəsində Dağlıq Qarabağda keçirilmiş saxta "prezident seçkiləri" Azərbaycanın hər yerində olduğu kimi, paytaxt sakinlərində də qəti e'tiraz doğurmuşdur. Yerlərdə keçirilən e'tiraz mitinqlərində hamı Lissabon görüşünə ümidlə baxdığını bildirdi. Yeri gəlmişkən bir misal çəkmək istəyirəm. Dekabrın 1-də Müsavat Partiyasının üzvləri Binəqədi rayonunda müvəqqəti məskunlaşmış Kəlbəcər qaçqınları ilə görüş keçirmək istəyirdilər. Lakin görüş baş tutmayıb, kəlbəcərlilər onları qovublar, deyiblər ki, bizə qeybət lazım deyil, torpaqlarımıza tez qayıtmağın yolunu göstərin. Onlara tövsiyə ediblər ki, hərə bir tərəfə çəkməsin, el yükünü çəkən adamın ətrafında birləşin.

Lissabon zirvə toplantısının nəticələri Qarabağ probleminin sülh yolu ilə həllinə yeni bir qapı açdı. Bunun nə qədər çətin başa gəldiyini və nə dərəcədə əhəmiyyətli olduğunu Sizin ətraflı mə'lumatınızdan sonra daha aydın təsəvvür edirik. 52 dövlətin rəsmən dəstəklədiyi bəyanatın üç prinsipi ATƏT çərçivəsində Minsk qrupunun fəaliyyətini də istiqamətləndirmiş olacaqdır. Bu, böyük və şəksiz nailiyyətdir. Sizin rəhbərliyiniz altında Azərbaycan diplomatiyasının qələbəsidir, şəxsən Sizin qələbə-nizdir. Siz qəti və birmə'nalı mövqedə durduğunuz bütün dünya dövlətlərinə nümayiş etdirdiniz. Bir daha bəyan etdiniz ki, müstəqil Azərbaycan müstəqil siyasi xətt yeridir, ərazi bütövlüyü məsələsində heç bir güzəştə getmir və getməyəcəkdir. Siz torpaqlarımızın sülh yolu ilə qaytarılması üçün çox mühüm və əhəmiyyətli beynəlxalq sənədin imzalanmasına nail oldunuz.

Bundan sonra hər iki tərəfdən nahaq qan tökülmədən torpaqlarımızın qaytarılmasına çalışırsınız. Bu istiqamətdə ən böyük səbri Siz nümayiş etdirirsiniz. Ancaq eyni zamanda onu da dəfələrlə söyləmişiniz ki, əgər bu yol da bir nəticə verməsə, son damla qanımızadək vuruşmalı olsaq belə, müqəddəs torpaqlarımızı düşmən tapdağından azad edəcəyik. Bu haqq yolda ədalətli savaştan bizi heç kəs döndərə bilməz. İnanın ki, hamı Sizin kimi düşünür, məhz bu ruhda köklənmişdir, müdrik, tədbirli və təmkinli rəhbərin bir çağırışına bənddir.

Hələlik isə beynəlxalq aləmdə atılan uğurlu addımı daha möhkəm etmək üçün əmək kollektivləri sosial-iqtisadi durumun sabitləşməsi prosesini gücləndirməyə çalışırlar. Amma açığını deyim ki, bir məsələ şəhər ictimaiyyətini çox ciddi narahat edir. Sizin rəhbərlik etdiyiniz nümayəndə hey'əti səfərdən hələ qayıtmamış bə'zi ağzıgöyçəklər müxalifət qəzetlərində görüşün nəticələrini heçə endirərək "Azərbaycan üçün məğlubiyyət" kimi qələmə vermişlər. Qəribədir ki, Moskva televiziyası ilə çıxış edən Ermənistan nümayəndələri də belə düşünür və təxminən eyni

fikirləri söyləyirlər. Görəsən, bu yaxınlıq nəyə əsaslanır və nəyin nəminədir?

Mən bu gün buradan müxalifət partiyalarının liderlərinə müraciət etmək istərdim: heç olmasa, torpaqlarımızın müqəddəsliyindən söhbət gəndə siyasi hikkələrinizi kənara qoyub bir araya gəlməyi öyrənin. Lissabonda XXI əsrdə Avropada ümumi və hərtərəfli təhlükəsizlik məsələləri müzakirə edilmiş, mühüm sənədlər imzalanmışdır. Bütün dünya ictimaiyyətinin diqqəti bir daha Qarabağ probleminə yönəldilmişdir. Azərbaycan Prezidentinin qətiyyətli hərəkəti ATƏT-in sədri cənab Flavio Kottini xüsusi bəyanatla çıxış etməyə vadar etmişdir. Bu bəyanat dünyanın 52 dövləti tərəfindən dəstəklənmişdir. Sənəddə Azərbaycanın ərazi bütövlüyü qeyd-şərtsiz tanınmışdır.

Görəsən müxalifət nümayəndələri Lissabon görüşündən nə gözləyirdilər? Satqınlıq və xəyanət nəticəsində düşməne döyüşsüz təslim edilən Şuşa qalasının açarlarının təntənəli təqdim olunması mərasimini gözləyirdilər? A bəylər, dönüb bir yaxın keçmişə nəzər salın, müqayisə edin. Çünki çıxardığınız yanlış nəticələr fikir bulandırır, düşmən dəyirmanına su tökür. Mən əminəm ki, Prezident hücum əmri versəydi, müxalifət onda da deyərdi ki, bəs, "xalq qırğına verdi". Təkrar edirəm, xalqın müqəddəs hissələri ilə oynamayın, demokratiyanı və söz azadlığını söz oyunbazlığına çevirmək yetər. Torpaqlarımızı sülhlə olmasa, silahlə, sözlə olmasa, güclə azad edəcəyimizə heç şübhə etməyin. Lissabon görüşünün nəticələri barədə hörmətli Prezidentimizin geniş mə'lumatı bu fikri bir daha təsdiqləyir.

Cənab Prezident, Sizi əmin edirəm ki, bu mə'lumatları ən qısa zamanda şəhər zəhmətkeşlərinə çatdıracağıq. Əminik ki, hər zaman olduğu kimi, xalq Sizin onun yolundakı fəaliyyətinizi yüksək qiymətləndirəcək, ATƏT-in üzvü olan ölkələrin dövlət və hökumət başçılarının Lissabon zirvə toplantısında qəbul edilmiş bəyanatın Qarabağ probleminin sülh yolu ilə həlli sahəsində son dərəcə ciddi və əhəmiyyətli addım olduğunu xüsusilə vurğulayacaq və bunu Sizin tərcümeyi-halınızın ən dəyərli səhifələrindən biri kimi daim yadda saxlayacaqdır. Sağ olun.

ŞUŞA ŞƏHƏR İCRA HAKİMİYYƏTİNİN BAŞÇISI NİZAMİ BƏHMƏNOVUN ÇIXIŞI

Möhtərəm cənab Prezident!
Hörmətli toplantı iştirakçıları!

Bizim üçün ən əziz olan bir gündə burada çıxış etməyimdən fərəh duyuram. Mə'lumat üçün sizə bildirmək istəyirəm ki, Dağ-

lıq Qarabağın azərbaycanlı icmasının nümayəndəsi kimi 1992-ci ildən bu günə qədər bütün danışıqlarda iştirak etmişəm. Möhtərəm Prezidentimizin Lissabon görüşündə əldə etdiyi sənədin əhəmiyyətini tam məs'ulyyətlə dərk edirəm. Həmin sənədin nəyin bahasına əldə olunduğunu da dərk edirəm.

Bə'zi məsələləri qısaca olaraq sizə çatdırmağı özümə borc bilirəm. Minsk qrupu çərçivəsində danışıqlar ərəfəsində Helsinkidə axırncı görüşümüz zamanı Azərbaycan nümayəndə hey'ətinin başçısı Tofiq Zülfüqarov orada yaranmış çox gərgin vəziyyətlə əlaqədar Bakı vaxtı ilə gecə saat 3-də Həsən Həsənov cənablarına zəng etməyə məcbur oldu. Yaranmış vəziyyət Həsən Həsənov cənablarına bildiriləndən sonra nazir gecə saat 3-də məsləhət üçün hörmətli Prezidentimizə zəng etdi. Toplantı iştirakçıları, bunu deməklə nəzərinizə çatdırmaq istəyirəm ki, möhtərəm Prezidentin belə gərgin, yuxusuz gecələri hesabına Lissabon görüşündən sənədin gətirildiyi gün Azərbaycan xalqının, o cümlədən işğal olunmuş rayonların əhalisinin ən sevimli günüdür.

Lissabon görüşündə əldə olunmuş sənəd haqqında möhtərəm Prezidentimiz mə'lumat verdi. Dağlıq Qarabağın azərbaycanlı icmasının nümayəndəsi, bu günədək bütün danışıqlarda iştirak etmiş bir adam kimi deyirəm ki, indiyədək həmsədrələr bilmirdi nəyin ətrafında söhbət aparacaqlar, Minsk qrupuna daxil olan dövlətlər konkret olaraq hansı faktlar üzərində dayanacaqlar. Dağlıq Qarabağ erməniləri müstəqillik tələb edir, Ermənistan onları dəstəkləyir. Bu sənədin mahiyyəti isə ondan ibarətdir ki, indən belə keçiriləcək bütün görüşlərə yaşıl işıq yandırır. Yəni həmsədrələr, Minsk qrupuna daxil olan dövlətlər konkret faktlar üzrə görüşlər keçirə biləcəklər. Bu faktlar isə Azərbaycanın ərazi bütövlüyü, Dağlıq Qarabağa Azərbaycan Respublikasının daxilində yüksək muxtariyyət statusu verilməsi və Dağlıq Qarabağın bütün əhalisinin təhlükəsizliyidir. Möhtərəm Prezidentimiz dedi, - Ermənistan Dağlıq Qarabağda yaşayan ermənilərin təhlükəsizliyi bəndini təklif etmişdi. Lakin indi görürsünüz ki, oranın bütün əhalisinin təhlükəsizliyindən söhbət gedir. Bu o deməkdir ki, Dağlıq Qarabağın işğal edilmiş rayonlarının azərbaycanlı əhalisinin öz yerinə qayıtması və bütün əhalinin təhlükəsizliyinin tə'min olunması həmin bənddə öz əksini tapmışdır.

Cənab Prezident, Lissabon görüşündə əldə olunmuş nailiyyət şəxsən Sizin diplomatik qələbənidir. Təmsil etdiyim azərbaycanlı icması adından Sizi bu münasibətlə ürəkdən təbrik edirəm. Gün o gün olsun ki, Sizin bu diplomatik qələbəni işğal olunmuş rayonların azad edilməsinə və onların əhalisinin öz yerlərinə qayıtmasına gətirib çıxarsın.

Çıxışımın sonunda bir məsələyə də toxunmaq istəyirəm. Lissabon görüşü haqqında televiziya da verilən bə'zi fraqmentlərə

və hörmətli Prezidentimizin həmin görüşün açılışındakı və yekun iclasındakı çıxışına baxmışıq. Mən təsəvvür etmirəm ki, azərbaycanlı, Azərbaycan vətəndaşı bu verilislərə həyəcənsiz baxa bilsin. Amma çox təəssüf ki, bə'zi müxalifət qəzetləri qara fikirlərini dünəndən dərc etməyə başlamışdır. Nə yazırlar-yazsınlar. Amma bu yüksək kürsüdə onlara bir sözü çatdırmaq istəyirəm: bu, vəzifə bölgüsü deyil ki, yenə başlamısınız. Vəzifə bölgüsü getmir, Azərbaycanın taleyindən, müstəqilliyindən, ərazi bütövlüyündən və işğal olunmuş rayonlarımızın qaytarılmasından söhbət gedir. Bu məsələdə nə müxalifət ola bilər?

Cənab Prezident, Şuşa rayonunun əhalisi adından tam əmin edirəm ki, Sizin apardığınız siyasət öz qələbəsini verəcək və işğal edilmiş bütün torpaqlarımız azad olunacaq, onların əhalisi el-obasına qayıdacaqdır. Əmin ola bilərsiniz ki, bu yolda biz daim Sizinləyik, hər hansı bir göstərişiniz bizim üçün qanundur. Heç bir müxalifət qüvvəyə imkan verə bilmərik ki, Sizin əldə etdiyiniz belə bir nailiyyətə kölgə salsın.

Diqqətinizə görə sağ olun.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI XARİCİ İŞLƏR NAZİRİ HƏSƏN HƏSƏNOVUN ÇIXIŞI

Hörmətli cənab Prezident!

Xanımlar və cənablar!

Son illər Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi ətrafında keçirilmiş danışıqlar nəticəsində münaqişənin həll edilməsinin şərtləri haqqında Azərbaycan fikir yekdilliyi əldə edilməsinə nail olmuşdur. Şərtlər aşağıdakılardan ibarətdir:

1) İşğal altında olan Azərbaycan torpaqları azad edilməli.

2) Qeyri-qanuni silahlı qüvvələr bütün zəbt edilmiş torpaqlardan çıxarılmalı.

3) Qaçqınlar və məcburi köçkünlər öz yerlərinə qayıtmalıdır.

Bu üç şərt BMT Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələrində, Təhlükəsizlik Şurası sədrinin bəyanatlarında, BMT baş katibinin bəyanatlarında, BMT-nin bir çox rəsmi sənədlərində, ATƏT-in və Minsk qrupunun sənədlərində, Azərbaycanla ikitərəfli dövlətlərarası sənədlərdə, Azərbaycanın və Ermənistanın dövlət nümayəndələri arasında aparılan danışıqlarda təsdiqlənmişdir. Lap əvvəldən başlayaraq son zamanlaradək Minsk qrupu bu barədə öz mövqeyini bildirmirdi. Minsk qrupunun üzvü olan dövlətlər isə öz mövqələrini ancaq ikitərəfli danışıqlarda təsdiq edirdilər. ATƏT bu işə qarışandan indiyə qədər ATƏT-in heç bir sənədində bu üç prinsip öz əksini tapmamışdır.

Şərtlərlə yanaşı prinsiplər də öz təsdiqini tapmalı idi. Lakin münaqişənin həlli prinsiplərində Lissabona qədər fikir ayrılığı var idi və bu fikir ayrılığı nəinki Azərbaycanla Ermənistan arasında idi, hətta dünya dövlətləri öz kollektiv mövqələrini hələ də bildirməmişdi.

Məhz ona görə Lissabon sənədində prinsiplərin öz əksini tapması Azərbaycan üçün çox vacib idi.

Azərbaycan tərəfi hesab edirdi ki, əgər Budapeştdə danışıqlar mexanizminin təkmilləşdirilməsi və beynəlxalq sülhü mühafizə qüvvələrinin tətbiq edilməsi müəyyən olunmuşdusa, Lissabon toplantısının sənədlərində münaqişənin həlli prinsipləri öz əksini tapmalı idi.

Son üç il ərzində Prezident Heydər Əliyev tərəfindən aparılmış danışıqlar nəticəsində Azərbaycan tərəfi belə bir qərara gəlmişdir ki, münaqişənin həlli aşağıdakı üç prinsip əsasında müəyyən olunmalıdır:

1) Münaqişənin həlli yalnız və yalnız Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü əsasında öz əksini tapmalı,

2) Dağlıq Qarabağın hər hansı bir muxtariyyəti Azərbaycanın tərkibində olmalıdır,

3) Dağlıq Qarabağın azərbaycanlı-ermənili bütün əhalisinin təhlükəsizliyi təmin olunmalıdır.

O ki qaldı Ermənistanın mövqeyinə, o, sadəcə olaraq belə hesab edirdi ki, Azərbaycanın ərazi bütövlüyü onun üçün hələ ki, danışıq mövzusu ola bilməz, Dağlıq Qarabağın muxtariyyəti Azərbaycandan asılı olmamalıdır, təhlükəsizlik məsələsi isə yalnız bir icmaya-ermənilərə aid olmalıdır.

Bu üç prinsiplə əlaqədar Lissabon sammiti qarşısında vəziyyət məhz belə idi.

Belə bir vəziyyətdə Azərbaycan Prezidenti 1996-cı ilin noyabr ayında ATƏT dövlətlərinin başçalarına bu üç prinsipin vacibliyi və ATƏT-in bütün üzvləri tərəfindən bəyənilməsinin zəruriliyi barədə müraciət etmişdi. Hələ Lissabon sammitindən əvvəl bir sıra dövlətlərin, o cümlədən ABŞ, Türkiyə, Rusiya, Fransa, Almaniya, Yunanistan və s. dövlətlərin başçılarından müsbət cavablar alınmışdı. Bununla yanaşı, bir çox ATƏT dövlətləri ilə müxtəlif səviyyəli danışıqlar aparılmışdır.

Qeyd etməliyəm ki, Lissabona gəlmiş Ermənistan nümayəndə heyəti açıq-aydın bildirdi ki, bu prinsiplərin onlar tərəfindən qəbul edilməməsi Ermənistanda daxili siyasi vəziyyətin gərginliyindən irəli gəlir. İnanıram ki, Ermənistanda mövcud olan bu daxili gərginlik və qeyri-sabitlik Ermənistan rəhbərliyini məhz bu prinsiplərin qəbul edilməsinə vadar etmişdir. Amma bunun əsl səbəbi Ermənistanda mövcud vəziyyətdə yox, onların bu prinsipləri inkar edən uzunmüddətli strateji xətti idi.

Belə bir vəziyyətdə Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev qərar qəbul etdi ki, ya Lissabon sənədləri sırasında üç prinsip öz

yerini tutmalıdır, ya da ki, Azərbaycan nümayəndə heyəti Lissabonda heç bir sənədə konsensus, yəni razılıq verməyəcək. Başqa sözlə desək, Azərbaycan veto, yəni qadağan hüququndan istifadə edəcəkdir.

Heydər Əliyev Lissabon sammitinin bəyanatına öz qadağa hüququnu tətbiq etmək niyyətini bildirərkən açıq-aşkar dərk edirdi ki, o, həm özünün şəxsi siyasi nüfuzunu, həm də Azərbaycan dövlətinin nüfuzunu böyük risk qarşısında qoyurdu.

Bu risk nə kimi nəticə verə bilərdi?

Bu risk Azərbaycanın Avropa və dünyanın aparıcı dövlətləri ilə qarşı-qarşıya durmasından, uğurlu sənəd arxasında gedib, heç bir sənədə nail olmamaqdan, Avropa Dövlətləri Birliyindən təcrid olunmaqdan, danışıqların düyünə düşməsindən, dövlət və hökumət başçıları tərəfindən laqeyd və soyuq münasibətlə qarşılanmaqdan, Minsk qrupunun fəaliyyətinin uğursuzluğa doğru istiqamətlənməsindən ibarət idi.

Bu risk Lissabon görüşünün ilkin mərhələsində hökm sürən fikir ayrılığından daha şiddətli şəkil ala bilərdi.

Fikir ayrılığı ondan ibarət idi ki, Lissabon sammitinin bəyanatı layihəsində münaqişənin həlli yollarını əks etdirən maddə Ermənistan tərəfini qane edən mətnlə Azərbaycan tərəfinin təqdim etdiyi mətn qarşı-qarşıya durmuşdu. ATƏT dövlətlərinin hazırlıq komitəsi müəyyən bir qərar qəbul etməli idi. Bəyannamənin layihəsinə ya Ermənistanı qane edən, yaxud Azərbaycanı qane edən redaksiyada mətn salınmalı idi.

Azərbaycan Prezidentinin Lissabona gələrək, həyata keçirdiyi tədbirlər nəticəsində sammitin hazırlıq komitəsi belə qərara gəldi ki, bəyannamənin layihəsinə Ermənistanı qane edən variant deyil, Azərbaycanı qane edən variant salınsın. Və bu salındı da! Gecə saat 4-də bu qərar haqqında məlumat Prezidentə məruzə olundu.

Layihə məhz Azərbaycanın mövqeyini əks etdirən məzmun-da maddə daxil olduğundan Ermənistan bu maddəyə öz qadağa hüququnu, yəni veto tətbiq etdi.

Belə olan halda Azərbaycan qəbul olunacaq bütün sənədə öz qadağa hüququnu, veto hüququnu tətbiq edəcəyi barədə bəyanat verdi.

Bəli, Azərbaycan Prezidenti bu qadağa hüququnu tətbiq etməyə qərar vermək barədə fikirləşərkən bu, böyük, yuxarıda izah etdiyim risklə üz-üzə durmuşdu. Buna baxmayaraq, o öz müdrikliyinə, siyasi və həyat təcrübəsinə əsaslanaraq, xalqının və dövlətinin dünya dövlətləri birliyində nüfuzunu və yerini ali tutaraq mə'lum veto qərarını qəbul etdi. Bu risk emosiyadan yox, Heydər Əliyevin polad iradəsindən və müsbət nəticə əldə etmək istəyindən irəli gəlirdi.

53 dövlət Ermənistanın mövqeyini pisləyərək çıxış yolu axtarırdı. Çıxış yolu onda görüldü ki, ATƏT-in fəaliyyətdə olan sədri

53 dövlət adından bu prinsipləri əhatə edən bəyanat qəbul etsin. ATƏT-in fəaliyyətdə olan sədrinin bəyanatına öz münasibətini bildirməli idik – ya veto nu götürüb bəyanatı qəbul etməli, ya da rədd etməli idik.

Azərbaycan bu qərarını qəbul edərkən ya Ermənistanın e'tirazını əsas götürüb, 53 dövlətdən üz döndərməli, küsməli, e'tiraz səsini bildirməli, öz-özünü təcrid etməli, bizim üçün əlverişli olan, mövqeyimizi əhatə edən sənəddən üz döndərməli, ya da Ermənistanın e'tirazına əsaslanaraq, Ermənistanın öz-özünü təcrid elədiyi bir vəziyyətdə 53 dövlətlə həmrəj olmalı, mövqeyimizi əks etdirən sənədin qəbul edilməsinə nail olmalı idi.

Məhz buna görə biz – Azərbaycan nümayəndə heyəti ATƏT-in fəaliyyətdə olan sədrinin bəyanatının məzmunu ilə tanış olub onun qəbul edilməsinə müsbət münasibətimizi bildirdik. Bu qərarın nəticəsində Azərbaycanın haqq sözü deyildi və təsdiqləndi. Məhz bu müdrik qərarın nəticəsində bəyanat qəbul olunmaqla yuxarıda sadaladığım, ola biləcək mənfi hallar deyil, aşağıdakı müsbət nəticələr əldə edildi:

1) Dövlətimizin xoş məramı, sülhsevərliyi və xeyirxahlığı bəyan edildi və 53 dövlət tərəfindən qəbul olundu.

2) Azərbaycan dünya birliyi dövlətlərinə e'tibarlı tərəfdaş kimi tanındı və bu, 53 dövlət tərəfindən təsdiqləndi.

3) Azərbaycanın, şəxsən Prezident Heydər Əliyevin çətin, gərgin siyasi vəziyyətdən doğru çıxış yolu tapmaq bacarığı sübut edildi və qəbul olundu.

4) Münaqişənin həllinə dünya birliyinin sönən marağı artdı və bu, göz qabağındadır.

5) Azərbaycanın mövqeyini əks etdirən üç prinsipdən ibarət və 53 dövlət tərəfindən təsdiq olunmuş, xalqımız üçün tarixi əhəmiyyət kəsb edən Lissabon sənədi qəbul edildi.

Lissabonda qəbul olunmuş sənəd nəyin nəticəsidir?

Bu, Heydər Əliyevin adı və fəaliyyəti ilə bağlı böyük bir tarixi dövrün tariximizdə olan yerinin və dünya dövlətləri başçılarının Heydər Əliyevə olan böyük hörmətinin nəticəsidir.

Bu, Heydər Əliyevin son üç il ərzində Azərbaycan Prezidenti vəzifəsində məqsədyönlü, gecəli-gündüzlü fəaliyyətinin və Lissabonda üç gün ərzindəki dramatik, gərgin və mürekkəb işinin nəticəsidir.

Bu, Heydər Əliyevin böyük ömrünün, müdrikliyinin, keşmə-keşli həyatının və Lissabonda üç gün ərzində bir daha özünü bürüzə verən cəsarətinin nəticəsidir.

Bu hadisə Azərbaycan diplomatiyasının uğuru olsa da, Ermənistan üzərində qələbə deyil, çünki diplomatiyada birtərəfli qələbə yoxdur. İnanıram ki, dünya ictimaiyyətinin artıq formalaşmış mövqeyi nəticəsində Ermənistan da belə bir fikrə

gələcək ki, Dağlıq Qarabağ probleminin həlli məhz bu üç Lissabon prinsipi üzərində qurulmalıdır.

Azərbaycan xalqının bu üç prinsip barəsində ilk rəyi artıq mə'lumdur. Xalq öz Prezidentinə minnətdardır və sadıqdır. Müxalifətin və onun mətbuatının mövqeyi isə belə bir fikir söyləməyə əsas verir ki, onlar iqtidara yox, Azərbaycan dövlətinə, Azərbaycan xalqına, Azərbaycanın milli maraqlarına müxalifdirlər.

Azərbaycan xalqı hər dəfə tələyüklü məsələlərin həlli qarşısında duranda müxalifətin və onların mətbuatının mövqeyi sanki xalqı çaşdırmaq, xalqın iradəsini zəiflətmək, fikir ayrılığı yaratmaq, tənqidi təhqir və böhtanla əvəz etmək, bir çox hallarda qeyri-professionallığı, səriştəsizliyi səbatsız iddialarla əvəz etmək, əsassız və uydurma düşüncələri, məntiqsiz mülahizələri nəticə kimi, fakt kimi qələmə verməkdir. Bə'zən isə, – mənə bu cür düşünmək nə qədər ağır olsa belə, – onlar Ermənistanın uğurlarına sanki üstünlük verirlər.

Bunu dəfələrlə müşahidə etsək də, son hadisələrlə əlaqədar və Porter düzəlişinin müzakirəsi zamanı müxalifət qəzetlərində gedən yazıları, söylənən fikirləri bir daha xatırlamaq yerinə düşərdi.

Porter düzəlişinin aradan qaldırılması istiqamətində respublika rəhbərliyinin, şəxsən Prezident Heydər Əliyevin həyata keçirdiyi səylər nəticəsində əldə olunmuş müvəffəqiyyətlər müxalifət tərəfindən, onun mətbu orqanları tərəfindən səsiz-hesabsız böhtan və iftiralarla qarşılınırdı. İndi olduğu kimi, o vaxt da Azərbaycanın xarici siyasət sahəsində qazandığı müvəffəqiyyəti heçə endirməyə çalışırdılar.

Mən hesab edirəm ki, onlar Porter düzəlişinin müzakirəsi prosesində yazdıqlarına bu gün bir daha nəzər salsalar, özlərinin nə qədər haqsız olduqlarını başa düşərlər və onların təbliğat məqsədlərinin xalqın düşüncələrini ələ ala bilmədiyini və heç bir nəticə vermədiyini bir daha görərlər.

Azərbaycan azad, demokratik bir dövlətdir. Xalq iqtidarın da sözünü eşidib ölçüb-biçmək, müxalifətin də sözünü eşidib ölçüb-biçmək, dünya ictimai fikrinin və dünya mətbuat orqanlarının da sözünü eşidib ölçüb-biçmək imkanına malikdir.

Xalq bunu edir, nəticəyə gəlir, qərar qəbul edir. Xalqın qərarı isə mə'lumdur – o öz Prezidenti ətrafında sıx birləşir, ona inanır, sözünü deyir və mən inanıram ki, xalq Lissabon sammi-

tinin sənədi barədə də, bugünkü toplantı haqqında da öz sözünü deyəcəkdir. Bizim isə borcumuz xalqa həqiqəti çatdırmaqdır.

Lissabon hadisələri və Prezidentimizin müdrik, sülhsevər siyasəti dünya mətbuatının da nəzər-diqqətindən yayınmamışdır.

Lissabon zirvə toplantısına dair Vaşinqtondakı səfirliyimizdən və Nyu-Yorkdakı daimi nümayəndəliyimizdən aldığımız, xarici kütləvi informasiya vasitələrində dərc olunmuş ilk rəyləri diqqətinizə çatdırmaq istəyirəm.

Dünya Lissabon zirvə toplantısının nəticələrini fəal şəkildə işıqlandırır. Zirvə toplantısı iştirakçılarına və ATƏT-ə zidd mövqedə duran Ermənistan nümayəndə hey'ətindən çox fərqli olan, prinsipial, ardıcıl və konstruktiv xarakter daşıyan Azərbaycan mövqeyi xüsusi vurğulanır.

Röyter informasiya agentliyi qeyd etmişdir ki, Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev öz nitqində Ermənistanın Dağlıq Qarabağa dair iddialarına cavab olaraq demişdir: "Biz Azərbaycan ərazisində ikinci Ermənistan dövlətinin yaranmasına yol verə bilmərik... Biz müharibə istəmirik. Biz sülh arzulayırıq". Heydər Əliyevin bu sözlərini informasiya agentlikləri bütün dünyaya yaymışlar.

Eyni mə'lumatda qeyd olunur ki, L. Ter-Petrosyan Dağlıq Qarabağ əhalisinin təhlükəsizliyini təmin edə biləcək yeganə vasitə kimi bu regionun özünüidarə imkanı əldə etmək amilini əsas hesab edərək demişdir: "Bütün verilən vədlərə baxmayaraq, Azərbaycan Dağlıq Qarabağ xalqının təhlükəsizliyini təmin etmək iqtidarında deyil... Bunun üçün biz hesab edirik ki, DQ xalqının özünüidarə hüququnun təmin olunması baş verə biləcək faciənin qarşısını kəsmək üçün yeganə vasitədir". Lissabon sənədi isə Ermənistan prezidenti Ter-Petrosyanın bu mövqeyini dəstəkləmədi və birmə'nalı şəkildə bildirdi ki, Dağlıq Qarabağın muxtariyyəti ancaq Azərbaycan Respublikasının tərkibində ola bilər.

Röyterin diplomatik müxbiri N. Dogertinin dediyinə görə, "Ermənistanla Azərbaycan arasındakı uzunmüddətli münaqişə yeni minillikdə hamı üçün təhlükəsizlik və sabitlik və'd edən bəyanatın qəbul olunmasını təhlükə altında qoyurdu... Yekun sənədində Azərbaycan öz ərazi bütövlüyünün təsdiqini arzu etdiyi zaman, Ermənistan bunun əleyhinə hərəkət edir. ATƏT üzvlərinin hər biri vetodan istifadə etmək hüququna malik olduğu üçün həm Ermənistan, həm də Azərbaycan yekun sənədinin qarşısını ala bilər". Amma Avropanın 53 dövləti Ermənistanın yox, məhz Azərbaycanın mövqeyini dəstəklədi.

Röyter agentliyinin mə'lumatında isə bildirilir ki, axır dəqiqədə əldə edilmiş razılıq nəticəsində ümumi bəyannamənin qəbul edilməsi mümkün olmuşdur. Ümumi sənədin qəbul edilməsi ATƏT sədrinin Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü təsdiqləyən bəyanatı ilə bağlı olmuşdur. Röyter agentliyi həmçinin yazır ki, görüşün son iclasında Ermənistan prezidenti "daş sifətlə" oturmuşdu. Qeyd olunur ki, Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev keçirdiyi mətbuat konfransında əldə edilmiş nəticədən məmnun olduğunu bildirmişdir. Röyterin yazdığına görə, Ter-Petrosyan, əksinə, özünün əvvəlcədən - hələ Yerevanda olarkən planlaşdırılmış mətbuat konfransını təxirə salmışdı.

Daha sonra Röyter ATƏT-in fəaliyyətdə olan sədri, İsveçrənin xarici işlər naziri Flavio Kottinin təəssüf sözlərini sitat götürərək yazır ki, yalnız bir ölkə ümumi beynəlxalq prinsiplə razı olmamışdır. Azərbaycan isə beynəlxalq prinsipləri qəbul edən dövlətlər sırasında oldu.

Frans Press Agentliyinin yaydığı mə'lumatda deyilir ki, 54 ölkənin dövlət hökumət başçılarının bütün səylərinə baxmayaraq, Azərbaycanla Ermənistanın, mövqeləri arasında yaxınlaşma əldə etmək mümkün olmamışdır. Eyni mə'lumatda qeyd olunur ki, bu məsələyə dair 53 dövlətin xüsusi sənəd qəbul etməsi vəziyyətin məntiqi nəticəsi oldu.

Assoşeyted Press Agentliyi danışıqlar zamanı yaranmış dramatik vəziyyəti təsvir edərək qeyd edir ki, "İki günlük zirvə görüşü prosesində aparılmış çoxsaatlı danışıqlar nəticəsində, ermənilərin məskunlaşdığı bu dağ regionunun Azərbaycanın bir hissəsi olması barədə ifadəni Ermənistan qəbul etməkdən imtina etmişdir. Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev demişdir ki, bu ifadənin olmadığı təqdirdə zirvə görüşünün yekun sənədinə o, razılıq verə bilməz. Son anda Heydər Əliyev Ermənistanın razılığı olmadan 53 dövlət tərəfindən ayrıca bəyanat qəbul etdirdi və o, sənəd statusunda bəyannaməyə əlavə olundu. Eyni zamanda Heydər Əliyev Avropa İttifaqı tərəfindən dəstəklənməsi barədə güclü bəyanat aldı".

"İntənəşnl Herald Tribyun" qəzetinin mə'lumatında deyilir ki, Avropa İttifaqının bu dəstəyi bəyannamənin əlavə sənədi kimi münaqişənin həlli prinsipləri haqqında xüsusi bəyanatın qəbul olunması üçün öz rolunu oynamışdır.

Vaşinqtonda buraxılan "İnterkon Deyli" bülleteni Ermənistanın pozucu mövqeyini vurğulayaraq qeyd etmişdir ki, Ermənistan "özünü ATƏT-in 53 dövlətinə qarşı qoymuşdur".

Məşhur amerikalı politoloq Pol Qobl Azərbaycanın Vaşinqtondakı səfirliyinə zəng vuraraq bildirmişdir ki, Azərbaycan nümayəndə heyəti Lissabonda çox faydalı iş görərək, sanballı nəticə əldə etmişdir.

Yeri gəlmişkən qeyd etmək istəyirəm ki, Porter düzəlişi və Dağlıq Qarabağda qondarma "seçkilərin" keçirilməsi ilə bağlı verilmiş və Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü dəstəkləyən ABŞ hökumətinin rəsmi bəyanatları ABŞ-dakı erməni diasporunun geniş e'tirazına səbəb olmuşdur. Oktyabr ayında ABŞ Dövlət Departamentinin nümayəndəsi səfir Pressel Detroyutq da daşnak partiyasını təmsil edən erməni milli komitəsinin nümayəndələri qarşısında çıxış edərək Amerikanın mövqeyini bir daha ifadə etmişdir. O demişdir ki, Amerika Dağlıq Qarabağı müstəqil ölkə kimi heç zaman tanımayacaqdır. Bu çıxış ermənilərin yeni e'tiraz kampaniyalarına səbəb olmuşdur. Onlar hətta internet kompüter şəbəkəsində, erməni mətbuat vasitələrində çağırışlar dərc etdirir, konqresə və hökumətə təzyiç göstərirlər.

Hörmətli Prezidentimiz 1992-ci il Helsinki sammitini xatırlatdı. İcazənizlə, mən də bu haqda bəzi fikirlər söyləmək istərdim.

Azərbaycan müstəqilliyini əldə etdikdən sonra ATƏT-in üç sammiti keçirilmişdir: birincisi 1992-ci ildə Helsinkidə, ikincisi 1994-cü ildə Budapestdə, üçüncüsü isə 1996-cı ildə Lissabonda. Budapeşt və Lissabonun nəticələri göz qabağındadır. O ki qaldı 1992-ci il Helsinki sammitinə, onda Azərbaycanı iqtidar statusunda hazırkı müxalifət təmsil edirdi. Orada nə Azərbaycana, nə Ermənistan-Azərbaycan münacişəsinə, nə dövlətimizin düşdüyü ağır vəziyyətə, nə o zamankı qanlı-bəlalı dövrdə xalqımızın başına gətirilən müsibətlərə, işğal və talan olunmuş ərazilərə, evindən-əşiyindən didərgin salınmış yüz minlərlə soydaşımızın taleyinə aid nə bir sənəd qəbul olunmuşdu, nə də dünya tərəfindən şifahi olsa da söz deyilmişdi.

Bundan belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, ya indi müxalifətdə, o zaman isə iqtidarda olan siyasətçilərin ağıllarına belə gəlməyib bunu etsinlər, ağıllarına gəlibsə də bacarıqları çatmayıb. O zaman onlar bir söz belə deməyiblər, deyiblərsə də bu, ATƏT-in üzvü olan heç bir dövlət tərəfindən eşidilməyib, hətta eşidilibsə, kəsəri olmadığından məhəl qoyulmayıb.

İndi müxalifət ictimaiyyəti e'tiraz çıxışlarına çağırır. Dörd il bundan əvvəl - Helsinki sammitindən sonra laqeydliyə qarşı həqiqətən də e'tiraz bildirməyə əsas var idi. Sual olunur: bəs indi kimə və nəyə qarşı e'tiraz çıxışları olmalıdır? Bizi dəstəkləyən, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü təsdiq edən, Dağlıq Qarabağa ancaq Azərbaycan tərkibində muxtariyyət verilməsi barədə mövqeyini bildirən, regionda təhlükəsizliyə zəmin yaratmaq niyyətində olan Avropanın 53 dövlətinə biz razılığımızı bildirməli-

yik, yoxsa müxalifətin tövsiyə etdiyi kimi xeyirxahlarımıza qarşı nankorluq edib, uydurma "e'tirazımızı" bildirməliyik?

Lissabon sammitində əldə olunmuş siyasi müvəffəqiyyət bir daha sübut edir ki, Azərbaycan Prezidentinin uzaqgörənliyi və gərgin səyləri nəticəsində dünya ictimaiyyəti yüksək kürsülərdən Azərbaycanın bu haqq səsini eşidir və bu problemin həllində Azərbaycan hökumətinin tutduğu mövqeyi dəstəkləyir. Bunun Azərbaycan üçün nə qədər vacib və lazım olduğunu söyləməklə bərabər, bu müvəffəqiyyət dövlətimizin xarici siyasətinin yeni uğuru, Prezident Heydər Əliyevin gərgin əməyinin nəticəsi olduğunu qeyd etmək istəyirəm. Bu, danılmaz və inkaredilməz bir həqiqətdir və bu həqiqət Azərbaycanın doğru yolda olduğunu bir daha sübut edir.

Çıxışımı bitirərək demək istərdim: sözün dəyəri sahibinə görədir.

Lissabonda Heydər Əliyev sözünü dedi, sözünü eşitirdi və mövqeyinin qəbul edilməsinə nail oldu.

Sözün kəsəri sahibinə görədir!

AKADEMİK BƏKİR NƏBİYEVİN ÇIXIŞI

Hörmətli cənab Prezident!

Möhtərəm toplantı iştirakçıları!

Yola salmaq ərəfəsində olduğumuz 1996-cı ilin dekabr ayının əvvəllərində müstəqil Azərbaycan dövlətçiliyi öz tarixinin ən əlamətdar mərhələlərindən birini yaşadı. Prezident Heydər Əliyevin rəhbərlik etdiyi ən yüksək səviyyəli nümayəndə heyətimiz ATƏT-in Lissabon zirvə toplantısının işində fəal iştirak etdi və orada ölkəmiz üçün taleyüklü əhəmiyyət kəsb edən mühüm, tarixi bir sənədin qəbul edilməsinə nail oldu!

Dünyanın bizə çatan kütləvi informasiya vasitələrində, demək olar ki, yekdilliklə öz ifadəsini tapmış mə'lumatlardan, xüsusən də cənab Prezidentin bu gün dinlədiyimiz və əsaslandırılmış nitqindən, habelə xarici işlər naziri cənab Həsən Həsənovun ətraflı çıxışından aydın göründüyü kimi, Lissabon zirvə toplantısının yekun bəyannaməsi müzakirə edilərkən Ermənistan tərəfi Qarabağ münacişəsinin dinc yolla həllinə yönəldilən və Azərbaycan Respublikasının, habelə Avropa Dövlətləri Birliyinin mövqələrini əks etdirən 20-ci maddənin üzərinə veto qoymaqla əslində bütünlükdə Lissabon toplantısına qarşı tərxiət cəhdi göstərmişdir.

Bizim Azərbaycan xalqı arasında yerində işlədilən, çox böyük həyat qüvvəsi kəsb edən bir məsəl var: belə hallarda deyirlər ki, daş qayaya rast gəlmişdir... Azərbaycan Respubli-

kasının Prezidenti, haqqında bəhs etdiyimiz çox gərgin bir məqamda, Ermənistanın atdığı bu bədnam addıma cavab olaraq, Azərbaycanın qadağan hüququndan yerində istifadə edib zirvə toplantısı bəyannaməsinin bütün mətni üzərinə veto qoymuş və görüşün sonuncu iclasına qədər öz vetosunu götürməmişdir. Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev cənablarının çox böyük uzaqqörənliklə etdiyi bu taktiki gediş gözlənilən səmərəni verməmiş və bərəsində söhbət gedən 20-ci maddənin məzmunu ATƏT sədrinin 53 dövlətin adından verdiyi bəyanatda əks olunaraq zirvə görüşünün bəyannaməsinə xüsusi əlavə kimi qəbul edilmişdir!

Beləliklə, tarix artıq neçənci dəfə, bir daha sübut etmişdir ki, bütün Azərbaycan xalqı və tərəqqipərvər dünya ictimaiyyəti tərəfindən dəstəklənən Prezident Heydər Əliyevin əzəmətli siyasət qalası qarşısında, Füzuli demiş, "qarğıdan at minən" bə'zi siyasətbazlardan ibarət daş-kəsək heç bir tə'sir göstərə bilməz və onların hamısı gec-tez oxalanıb tökülməyə məhkumdur.

Əziz dostlar! Zirvə görüşünün bu bəyanatında Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün tanınması öz ifadəsini tapmışdır.

Eyni zamanda bu bəyanat belə geniş miqyasda, yə'ni artıq dünya ictimai fikri qarşısında Ermənistan tərəfinin maskasını yırtmış və onun Azərbaycana qarşı təcavüzkarlığının mahiyyətini ifşa etmişdir.

Hörmətli Prezident! Sizin Lissabon Odisseyanızın nəticələrini böyük fərəh və iftixar duyğusu ilə mö'cüzə adlandıranlar var. Əlbəttə, burada mö'cüzənin də əlamətləri yox deyil. Lakin mən Lissabon sammitindəki tarixi uğuru şəxsən Sizin Azərbaycan Prezidenti seçildikdən sonra keçən illər ərzində xalqımızın haqq işini dünya ictimaiyyətinə, böyüklü-küçüklü çox-çox dövlətlərin başçalarına səbrlə, təmkinlə, özünü xas olan elmi ardıcılıq və yorulmazlıqla çatdırmaq sə'yələrinizin qanunauyğun məntiqi nəticəsi hesab edirəm və elə bilirəm ki, bu qənaətimdə haqlıyam.

Hörmətli Heydər Əlirza oğlu!

Mən onu da başa düşürəm ki, əldə etdiyiniz bu tarixi nailiyyət Qarabağın tam azad olunması uğrunda mübarizənin yeni mərhələsinin başlanğıcı deməkdir. Müdriklərimiz deyiblər ki, niyyətin hara, mənzilin də ora!

Azərbaycan Elmlər Akademiyasının rəyasət hey'əti, onun çəxminlik alimlər ordusu Sizin daxili və xarici siyasətinizi yekdilliklə, ürəkdən dəstəkləyir, xalqımızı məqsədlərinizin ən böyüyünə – Qarabağın əzadlığına qovuşdurmaq uğrunda müqəddəs mübarizədə cənabınıza yeni uğurlar arzulayırlar.

Mən belə hesab edirəm ki, bu gün burada dinlədiklərimizin əsasında görüş iştirakçılarının həmrəyliyini bildiren xüsusi bir bəyannamə qəbul etməyə ehtiyac var. Əgər belə bir bəyannamə qəbul olunarsa, onda işin mahiyyətini bilmədən Lissabon zirvə toplantısının nəticələrini təftiş edən bə'zi müxalifət qəzetlərinin

çıxışları da burada, həmin bəyannamədə öz qiymətini almalıdır. Diqqətiniz üçün sağ olun.

NAXÇIVAN MR ALİ MƏCLİSİNİN SƏDRİ VASİF TALİBOVUN ÇIXIŞI

Möhtərəm cənab Prezident!

Hörmətli görüş iştirakçıları!

Bu günlər bütün Azərbaycan xalqı kimi, Naxçıvan Muxtar Respublikasının ictimaiyyəti də böyük həyəcan və qürur hissi ilə ATƏT-in Lissabon zirvə toplantısının işini diqqətlə izləmiş və müşahidə etmişdir. Bu sammit Avropada və bütün dünyada təhlükəsizlik və əməkdaşlıq məsələlərini, yeni Avropanın sivilizasiyalı birgəyaşayış qaydalarını və prinsiplərini, regional münaqişələrin həlli yollarını, dövlətlərarası və beynəlxalq münasibətlərin əsas istiqamət və yönümlərini müzakirə etmək üçün dünyanın 64 ölkəsinin ali rəhbərliyini toplamışdı. ATƏT-in üzvü olan 52 Avropa dövlətinin, habelə ABŞ və Kanadanın, 10 müşahidəçi dövlətin iştirak etdiyi bu foruma Azərbaycan nümayəndə hey'əti möhtərəm Prezidentimiz Heydər Əliyev başda olmaqla xüsusi missiya ilə getmişdi.

Mə'lum olduğu kimi, Azərbaycan səkkiz ildir ki, təcavüzkar və işğalçı Ermənistan tərəfindən müharibəyə cəlb edilmişdir. 1993-cü ilə qədər olan dövrdə səriştəsiz və Vətən, xalq təəssübündən uzaq, bə'zən isə xəyanətkar rəhbərlərin yarıtmaz fəaliyyəti nəticəsində Azərbaycan öz torpaqlarının bir qismini itirmiş, ölkəmizin bir milyondan artıq vətəndaşı ata-baba yurdlarından didərgin salınmışdır.

Məhz həmin rəhbərlərin yarıtmaz daxili və xarici siyasəti nəticəsində Azərbaycan həm təcavüzə mə'ruz qalmış, əsas ziyan ona dəymiş, həm də beynəlxalq aləmdə təklənmiş, onun haqq səsinə səs verən olmamışdır.

Budur, düz üç ildir ki, bu xəyanətin, səriştəsizliyin nəticələrini aradan qaldırmaq, itirilmiş torpaqlarımızı geri qaytarmaq, günahsız oğullarımızın qanının axıdılmasına bir daha imkan verməmək, müstəqil dövlətimizin ərazi bütövlüyünü, sərhədlərini toxunulmazlığını tə'min etmək üçün Azərbaycanın müdrik rəhbəri Heydər Əliyev cənabları gecəli-gündüzlü mübarizə aparır. Çətin də olsa müdrik siyasət qarış-qarış, addım-addım öz nəticələrini verir, Azərbaycanı, təbiətin ona bəxş etdiyi ən gözəl ne'mətlərə layiq olan Azərbaycan xalqını müstəqil və firavan gələcəyə yaxınlaşdırır. Bunu iki illik atəşkəs, respublikamızda sür'ətlə həyata keçirilən iqtisadi-siyasi və hərbi

quruculuq işləri, ATƏT çərçivəsində, beynəlxalq qurumlarda və dövlətlərarası ikitərəfli münasibətlərdə Azərbaycanın yeritdiyi uğurlu xarici siyasət bir daha sübut edir.

Düz iki il bundan əvvəl Heydər Əliyev xarici siyasətinin uğurlu addımları nəticəsində Budapeşt zirvə toplantısında, indi isə Lissabon sammitində ATƏT-in üzvü olan dövlətlər respublikamızın haqq səsinə səs verdilər, onun təhlükəsizlik problemlərini Ümumavropa təhlükəsizliyinə bağladılar. Erməni millətçilərinin illərlə apardığı çirkin antiəzərbaycan təbliğatının, milyonlarla sərvət hesabına başa gətirdikləri əsassız mövqelərinin qarşısına Azərbaycan xalqı öz dahi rəhbərinin müdrik siyasəti ilə çıxdı və onların bütün cəhdlərini dəf edərək qalib gəldi.

Bəli, qan tökülməsi hesabına işğal olunmuş torpaqlarımızı qan tökmədən, ordudan istifadə etmədən, məhz siyasətin gücü ilə geri almaq ancaq Heydər Əliyev səviyyəli, təkrarolunmaz siyasətçiyə müyəssər ola bilər. Hüseyn Cavidin bir məşhur beytində deyildiyi kimi, "Kəssə hər kim tökülən qan izini, qurtaran dahi odur yer üzünü". Bəli, məhz Heydər Əliyev dühası bütün dünya ölkələrini Azərbaycanın haqq səsinə səs verməyə, işğalçı Ermənistanı lə'nətləməyə müyəssər oldu.

Lissabonda Azərbaycan diplomatiyasının qazandığı parlaq qələbəyə ilk qara yaxanlardan biri müxalifət qəzetləri, müxalifət oldu. Mən bu gün buradan o müxalifət qəzetlərinə, müxalifət nümayəndələrinə bir şeyi çatdırmaq istəyirəm: ATƏT-in üzvü olan 52 Avropa dövlətinin, habelə ABŞ və Kanadanın, 10 müşahidəçi dövlətin iştirak etdiyi bir toplantıda öz dövlətinin, öz xalqının xeyrinə diplomatiya oyunu oynamaq, bəylər, sizin toylarda oynadığınızı "Heyvagülü" rəqsi qədər asan deyildir.

Mən Naxçıvan ictimaiyyəti adından bildirirəm ki, Lissabonda Dağlıq Qarabağ probleminin həlli ilə bağlı 53 dövlət adından bəyan olunan üç əsas prinsip Azərbaycan dövlətinin, onun xalqının mənafeyinə tam uyğun olmaqla bərabər, Azərbaycan rəhbərinin bu sammitdəki qələbəsinin parlaq təzahürüdür. Bizim üçün Azərbaycanın ərazi bütövlüyü, onun sərhədlərinin toxunulmazlığı ən ali me'yardır. Bu me'yarı dünyanın qəbul və müdafiə etməsi möhtərəm Prezidentimiz Heydər Əliyevin yorulmaz fəalliyətinin, xalqımıza sədaqətli xidmətinin və yenilməz siyasətinin nəticəsidir.

Möhtərəm Prezident, Naxçıvan ictimaiyyəti Sizi bu böyük qələbənin münasibətilə ürəkdən təbrik edir, Sizə sağ ol deyir və tezliklə bu prinsiplər əsasında, sülh yolu ilə Azərbaycanı müharibə vəziyyətindən çıxarmaq, onun ərazi bütövlüyünü təmin etmək işində Sizə möhkəm cansağlığı və uğurlar arzulayır.

Diqqətinizə görə sağ olun.

AZƏRBAYCAN YAZIÇILAR BİRLİYİNİN SƏDRİ

ANARIN

ÇIXIŞI

Möhtərəm cənab Prezident!

Hörmətli xanımlar və cənablar!

İlk öncə mən Lissabon sammitində son dərəcə uğurlu addımı və son dərəcə cəsur hərəkəti üçün hörmətli Prezidentimizi ürəkdən təbrik edirəm. Niyə bunu son dərəcə uğurlu addım və son dərəcə cəsur hərəkət saydığımı isə açıqlamağa çalışacağam.

Səkkiz il bundan qabaq, 88-ci ilin noyabr ayında Bakıya Parisdən belə bir xəbər gəldi ki, bədnam akademik Aqanbəqyan Parisdə erməni icması qarşısında çıxış edərək, Qarabağın Ermənistanla verilməsi haqqında fikir yürüdü.

HEYDƏR ƏLİYEV: Bir balaca dəqiq desək, 87-ci ilin noyabrında.

ANAR: Bağışlayın, 87-ci ilin noyabr ayında. Heydər bəy öz yaddaşının bizim hamımızın yaddaşından yaxşı olduğunu yenə sübut edir. 87-ci ilin noyabrında belə bir xəbər gəldi. Bu, Qarabağ münaqişəsinin başlanğıcı, sözlərlə başlanğıcı idi. Beləliklə, sözlər müharibəsi başlandı, iddialar müharibəsi başlandı, müddəalar və əksmüddəalar müharibəsi, toqquşması başlandı. Təbii ki, söz olan yerdə yazıçılar, alimlər, publisistlər, jurnalistlər qabağa çıxdılar, öz sözlərini dedilər. Dəqiq yadımdadır, Heydər bəy, 1988-ci ilin fevral ayında Moskvadan Demişev və Razumovski gəlmişdilər. Görüşdə onlar da iştirak edirdilər. Mən bu tribunadan çıxış edərkən dedim ki, Qarabağda ermənilərin haqlarından danışırsınız, guya o haqların özilməsindən, guya onların incidilməsindən danışırsınız, amma 200 min azərbaycanlının Ermənistan ərazisində heç bir hüquqa malik olmasını, onların heç bir qurumunun olmasını heç demirsiniz. Amma nə yazıq ki, bizim bütün bu sözlərimizi eşidən olmadı və eşidən olmayanlara da bu, baha başa gəldi. Çünki Sovet dövlətinin dağılmasının detonatoru Qarabağ oldu, hadisələr Qarabağ probleminə başlandı və ölkə də parçalandı, sosializm cəbhəsi deyilən birlik də parçalandı.

Sonra bizim də taleyimiz, xalqımızın da taleyi uzun illər bu problemlə bağlı oldu. Bu, bizim ən vacib, ən önəmli məsələmiz oldu. Qanlar töküldü, qurbanlar verdik, minlərlə insan öldü, yüz minlərlə insan yaralandı, şikəst oldu, bir milyon qaçqınımız oldu. Nəhayət, atəşkəsdən sonra yenə "soyuq müharibə" dövrü başlandı – Ermənistanla Azərbaycanın "soyuq müharibəsi". Tarixdən, XX əsrin tarixindən də məlumdur ki, "soyuq müharibə"nin də qalibləri olur, "soyuq müharibə"də də qalib gəlmək olur. Bu "soyuq müharibə"də onun əsas prinsipi odur ki, sən öz ölkəndə düşməne qarşı, rəqibə qarşı istədiyini deyə bilərsən, o da öz ölkəsində sənə qarşı istədiyi sözləri deyə bilər. Amma elə

meydan, elə bir forum olur ki, orada sən düşmənlə üzbəüz gəlirsən və orada ona qalib gəlməlisən. Bax, bu cəhətdən mən Lissabon zirvə toplantısını məhz bu meydanda, beynəlxalq meydanda Azərbaycanın qələbəsi, Sizin, hörmətli Prezident, qələbənin sayəsində, bu döyüşdə qələbəmiz sayıram.

Mən dünəndən bəri Azərbaycan televiziyası ilə Sizin çıxışınızı dinlədim, Moskva televiziyasının hər iki kanalına baxdım, Türkiyə televiziyasına baxdım. Bu gün həm iqtidar qəzətlərinə, həm də müxalifət qəzətlərinə baxdım. Müxalifət qəzətlərinin yazdığı müddəalara, ən yumşaq desək, çox təəccüb qaldım. Təəccüb qaldım ki, bunlar nəyə e'tiraz edirlər? Mə'lumdur ki, bu sammitin qanunu konsensus qanunudur. Bu, prosedura məsələsidir. Əgər dövlətlərdən biri qol çəkmirsə, demək, qərar qəbul olunmur. Bu aydın məsələləri müxalifət qəzətlərində oxuduqlarıma cavab olaraq təkrarlayıram. Bəli, dövlətlərdən biri qol çəkmirsə, qərar qəbul edilmir. Demək, onda siz bu proseduranın əleyhinəsiniz?

Bu, qəbul olunmuş bir prosedura. Yaxşı, prosedura belədir. Bunu bir həqiqət kimi qəbul etmək lazımdır. İkincisi də, Ermənistan ona səs vermir. Yoxsa, səs verib bildirməlidir ki, aldığımız torpaqlar qurbandır, qaytarırıq sizə, Azərbaycan torpaqlarıdır? Burada kimə e'tiraz ola bilər, bu e'tiraz kimə qarşıdır? Bu, sammitin qaydalarına e'tirazdır, yoxsa Ermənistanın Azərbaycan siyasətini dəstəkləməməsinə e'tirazdır? Bu, aydın olmur. Odur ki, belə bir vəziyyətdə mən bilən, yeganə doğru və düzgün hərəkət məhz Sizin hərəkətinizdir. Amma bu hərəkəti də sona qədər davam etdirsəydiniz, Azərbaycan yenə də düşmənlərimiz tərəfindən dünya qarşısında bütün dünyanın maraqlarına qarşı, bütün dünyanın rəyinə qarşı tək çıxış edən bir ölkə kimi qələmə veriləcəkdə.

Ona görə də bunu göstərməklə, yəni onları bir növ hədələməklə bir növ bildiririk ki, bax, biz buna da gedə bilərik. Son nəticədə Azərbaycanın ərazi toxunulmazlığı haqqında bəyanatın sammitin sənədlərinə daxil olunmasını mən məhz uğurlarımız hesab edirəm və cəsarətli addım sayıram. Bu, döyüşdə qələbədir, "soyuq müharibə"nin bir döyüşündə qələbədir. Mən də arzu edirəm ki, "soyuq müharibə", – mən "isti müharibə" sözünü işlətmək istəmirəm, çünki bu "isti" sözündə yaxşı, xoş bir çalar var, – odlu-alovlu, qanlı-qadalı müharibəyə çevrilməsin. Mən bunu istəmirəm. İstəyirəm ki, biz məhz bu "soyuq müharibə" deyilən qarşıdurmada qalib gələk və bu gün Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü təsbit edən dünya dövlətləri bizi axıra qədər dəstəkləsinlər və Sizin rəhbərliyinizlə gün o gün olsun ki, bu salonda yığışib bu şən qələbəmizi bayram edək. Sağ olun.

HEYDƏR ƏLİYEV: Ancaq bir arayış vermək istəyirəm ki, mənim qoyduğum o veto qəti idi. Mən öz çıxışımda dedim, başa düşürdüm ki, əgər o veto axıra qədər davam etsə, bu, Azərbay-

canı çox pis vəziyyətdə qoyacaqdır. Mən bunu orada da bütün danışıqlarımda açıq demişəm, sizə də deyirəm. Mən heç kəsdən heç nəyi gizlətmirəm. Ancaq ATƏT-in fəaliyyət göstərən sədri, böyük dövlətlərin, xüsusən Amerika Birləşmiş Ştatlarının, Rusiyanın nümayəndələri, eləcə də başqa ölkələrin, məsələn, Almaniyanın, Fransanın, Böyük Britaniyanın nümayəndələri yığışib vəziyyətdən çıxış yolu axtarmağa çalışırdılar. Çünki onların hamısı ilə mən son saatlarda gərgin danışıqlar aparmışdım. Əgər onlar yığışib bizim əldə etdiyimiz sənədi meydana çıxarmasaydılar, mən axıra qədər öz sözüümün üstündə duracaqdım. Mən bunu onlara açıqca demişdim və bu, əsla zarafat da deyildi. Doğrudur, bizim üçün çox ağır olacaqdı, çox çətin olacaqdı. Lakin mən Azərbaycanın nə qədər kəskin mövqedə olduğunu sübut edəcəkdim. Sübut etdik də! Onlar da anladılar, bildilər.

Yenə də deyirəm, onlar bizim mövqələrimizi tənqid etmədilər, sadəcə müraciət edirdilər ki, çıxış yolu axtaraq. Çıxış yolu da bu cür tapıldı. Hesab edirəm ki, bu, bizim üçün çox yararlı çıxış yoludur.

Anar tamamilə doğru deyir, nəyə e'tiraz edirsiniz? Əgər Ermənistan savayı, ATƏT-in bütün üzvləri bu prinsipləri dəstəkləyib, buna səs veriblərsə, biz sənədi qəbul ediblərsə indi onların əleyhinə çıxıb deyəcəksiniz ki, siz bunu niyə qəbul etdiniz? Bunun əleyhinə yalnız Ermənistan çıxış etdi. Siz televiziyada gördünüz ki, bu sənəd qəbul olunduqdan sonra Ter-Petrosyan çıxış etdi və onun dediklərini də eşitdiniz. O, buna e'tiraz etdi. Bir o çıxış elədi. Amma bu sənəd hazırlananda da, qəbul olunanda da, dediyim kimi, bir çox dövlətlərin, o cümlədən Amerika Birləşmiş Ştatlarının, həmsədrlik kimi Rusiya və Finlandiyanın nümayəndələri çıxış etdilər. Avropa Birliyi kimi böyük bir birliyə daxil olan 15 dövlətin nümayəndələri bir yerə yığışib İrlandiyanın baş nazirinə səlahiyyət verdilər ki, o çıxış etsin. İndi sən bunlara e'tiraz edəcəksən, yoxsa nəyə e'tiraz edəcəksən? Anar müəllim tamamilə doğru deyir. Nəyə görə e'tiraz etdiklərini başa düşürəm. Deməli, belə çıxır ki, Ter-Petrosyan e'tiraz etdi, bir də bunlar e'tiraz edirlər.

**GƏNCƏ ŞƏHƏR İCRA
HAKİMİYYƏTİNİN BAŞÇISI
RASİM DAŞDƏMİROVUN
ÇIXIŞI**

Cənab Prezident, çox hörmətli Heydər Əlirza oğlu!
Hörmətli toplantı iştirakçıları!

Azərbaycan tarixində, xalqımızın taleyində Sizin mövqeyini-

zin, rolunuzun əhəmiyyəti, şəxsiyyətinizin və fəaliyyətinizin ölçüyəgəlməz dərəcədə böyüklüyü indi hər bir Azərbaycan vətəndaşına yaxşı məlumdur.

Azərbaycanın müstəqilliyinin qorunmasına, dövlətçiliyimizin daha da möhkəmləndirilməsinə, ölkəmizin ərzi bütövlüyünün təmin olunmasına yönəldilmiş beynəlxalq miqyasdakı siyasi fəaliyyətiniz, xüsusilə ATƏT-in Lissabon zirvə toplantısındakı prinsiplial mövqeyiniz bu fikrin təsdiqi üçün kifayətdir.

Möhtərəm cənab Prezident!

Mə'lumat üçün bildirirəm ki, Siz hələ Lissabonda olarkən – dekabr ayının 4-də Gəncə şəhər ictimaiyyəti nümayəndələrinin iştirakı ilə ATƏT-in zirvə toplantısının yekunlarına həsr edilən geniş yığıncaq keçirilmiş, bu tarixi qələbədən doğan sevinc hissi bütün gəncəlikləri fərəhləndirmişdir.

Burada çıxış edənlər müxalifət qəzetlərinin bugünkü mövqeyindən də danışılar. Cənab Prezident, Sizə mə'lumat vermək istəyirəm ki, Gəncədə və şəhərimizə yaxın rayonlarda müxalifət qəzetlərini oxuyan, onlara fikir verən yoxdur. Ona görə də bu gün onların yazdıqları xalq tərəfindən qəbul edilmir. Biz də bunları heç vaxt qəbul etməyəcəyik.

Lissabon sammitində yaranmış çıxılmaz vəziyyətdə böyük qətiyyət və siyasi çevikliklə yeganə düzgün qərar qəbul etməyiniz nəticəsində hazırlanmış bəyanatı Sizin simanızda Azərbaycan diplomatiyasının böyük qələbəsi kimi qiymətləndirir, bu qələbə münasibətilə gəncəliklər adından Sizi ürəkdən təbrik edirəm.

Bütün Azərbaycan xalqı bu günlərdə qəlbən Sizinlə olmuş, Sizinlə nəfəs almışdır. Son günlərin hadisələri bir daha göstərir ki, artıq Sizin böyük bir tarixi şəxsiyyət, Azərbaycan xalqı üçün əvəzolunmaz lider olduğunuzu heç kimə isbat etməyə ehtiyac qalmamışdır.

İndi hamı Sizi böyük yaradanın Azərbaycan xalqına bəxş etdiyi müqəddəs bir insan, ömrünü öz ölkəsinin azadlığına və çiçəklənməsinə sərf etmiş böyük şəxsiyyət, vətən oğlu kimi qəbul edir. Hələ ilk dəfə siyasi rəhbərlikdə olduğunuz illərdə Siz Azərbaycanı geri qalmış aqrar bir ölkədən güclü iqtisadi, elmi, mədəni və mə'nəvi inkişafa nail olmuş çiçəklənən bir diyara çevirmiş, indiki müstəqil dövlətimiz üçün hələ 70–80-ci illərdə böyük siyasi və iqtisadi potensial yaratmış, respublikamızın gələcək inkişafı üçün geniş imkanlar açmışınız. Bu illəri Azərbaycan tarixində xüsusi mərhələ, oyanış və quruculuq dövrü hesab edir, təkcə Gəncə şəhərində Sizin qaygınızla qırxdan çox sənaye, mədəniyyət və sosial tə'yinatlı müəssisənin məhz bu dövrdə ucaldığını minnətdarlıq hissi ilə xatırlayırıq.

Hörmətli cənab Prezident!

İndi isə Siz qədim tarixə malik, azadlıq uğrunda əsrlər boyu mübarizə yolu keçmiş, lakin həqiqi liderinin olmaması üzündən

çox zaman uğursuzluğa mə'ruz qalmış bir xalqın tale yükünü öz yenilməz çiyinlərinizə alaraq, onun xoşbəxtliyi və işıqlı gələcəyi üçün gecə-gündüz çalışır, hər birimizə xalqa sədaqətlə xidmət etmək nümunəsi göstərirsiniz.

Sizin müdrik rəhbərliyiniz altında yaşayıb işlədiyimiz ötən müddətdə müstəqilliyimizin əbədi və dönməz olduğu bütün dünyaya agah olmuş, dövlətçiliyimiz möhkəmlənmiş, milli ordumuz formalaşmış, Sizin simanızda Azərbaycanın beynəlxalq aləmdə nüfuzu xeyli artmış, xalqımızın haqq işini müdafiə edən beynəlxalq ictimai rə'j genişlənməmişdir.

Siz Azərbaycan xalqının əsrlərlə həll olunmamış problemlərini böyük siyasi müdrikliklə, tarixən çox qısa müddətdə həll etmişiniz. Sizin adınızla dünyanın siyasi xəritəsinə müstəqil, demokratik inkişaf yolu tutmuş və işıqlı gələcəyi olan Azərbaycan Respublikası daxil olmuşdur.

Möhtərəm cənab Prezident!

Azərbaycana rəhbərlik etdiyiniz son üç ildə Siz ölkəmizi üç dəfə vətəndəş müharibəsi təhlükəsindən, dövlətçiliyimizi itirmək reallığından xilas etmişiniz. İndi böyük inam və sevinc hissi ilə demək olar ki, xalq mütəllibovların, vəzirovların, hüseynovların, qaziyevlərin iç üzünü yaxşı tanımış, bu vətən xainlərinin xəyanətərk mövqelərini, kimlərə qulluq etdiklərini dəqiq anlamışdır. Artıq düşmənlərimiz də yaxşı başa düşürlər ki, Sizin dediyiniz kimi, "Azərbaycanda zorla, güc işləməklə, silah gücünə hakimiyyətə gəlmək qəti mümkün deyil. Bunu hamı bilməli, hamı dərk etməli və belə cinayət əməllərindən çəkinməlidir".

Siz sübut etdiniz ki, azadlıq bayrağını həmişə qaldırmaq olar, lakin onu uca tutmağı bacarmaq, müstəqil dövlət qurmaq, onu qorumaq, vətəndaşların hüquq və azadlıqlarını təmin etmək, ölkənin ərzi bütövlüyünü müdafiə etməyə nail olmaq yalnız Heydər Əliyev kimi bir şəxsiyyətin işi ola bilər.

Siz xoşbəxtliyin və azadlığın hər millətin öz əlində olduğunu hamıya başa salıb, onun uğrunda mübarizə aparmağı bacarmağı əyani şəkildə sübut etdiniz. Tanrıdan gəlmə bir müdrikliklə, yorulmaz, ardıcıl fəaliyyətinizlə xalqımızda gələcəyə olan itirilmiş inamı bərpa etdiniz. Xalqa qayıtmış inam və xalqın Sizə olan böyük məhəbbəti Sizə müstəqilliyimizin möhkəmləndirilməsi, ərzi bütövlüyümüzün təmin edilməsi – itirilmiş torpaqlarımızın qaytarılması uğrunda beynəlxalq miqyasda mübarizəyə daha böyük əzmlə başlamağa imkan verdi. Siyasi hakimiyyətə gəlişinizə qədərki bütün başbələ siyasətçilərin buraxdıqları səhvləri düzəltmək, onların siyasi naşılığı üzündən xalqın mənafeyinə dəymiş zərbləri dəf etmək də Sizin qismətinizə düşdü.

Lakin Siz xalqımızın azadlıq uğrunda əsrlər boyu yaşadığınız mübarizədən Azərbaycan torpağından baş qaldırmış əfsanəvi

qəhrəman kimi bütün bu ağırlıqlara sinə gərdiniz. Siz eyni vaxtda iki cəbhədə vuruşmalı oldunuz: həm daxildəki xəyanətkar qüvvələri xalqın qəzəbinə düşür ediniz, həm də beynəlxalq aləmdə geniş miqyaslı haqq mübarizəsinə qalxdınız.

Cənab Prezident!

Artıq Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün tanınması məsələsi dünya dövlətləri tərəfindən bütün səviyyələrdə qəbul edilmişdir. İqtisadiyyatımıza investisiya qoyulmasının ildən-ilə genişlənməsi faktının özü ölkəmizə sərmayə ayıran dövlətlərin ərazi bütövlüyümüzə, itirilmiş torpaqlarımızın geri qaytarılması uğrunda mübarizəmizə dəstəyi və təminatı deməkdir.

Lissabon sammitinin bəyannamə layihəsində Azərbaycanın ərazi bütövlüyü və Dağlıq Qarabağla bağlı 20-ci maddənin üzərinə Ermənistanın veto qoyması faktı Ermənistanın özünü bir işğalçı dövlət kimi tanıtmaya demək idi. Bu siyasətə addıma cavab olaraq Sizin böyük qətiyyətlə, siyasi çevikliklə bütövlükdə bəyannamə layihəsinin üzərinə veto qoymağınız və bunun yekun iclasına qədər davam etməsi dünya ictimaiyyətinin diqqətini Dağlıq Qarabağ problemi üzərinə bir daha yönəltdi və Ermənistanın qarşısını almaq istədiyi nəticədən də onlar üçün ağır, bizim üçün isə yüksək nəticə verdi.

Möhtərəm cənab Prezident!

ATƏT-in Lissabon zirvə toplantısı beynəlxalq aləmdə Sizin siyasi nüfuzunuzun gündən-günə artdığını nümayiş etdirməklə bərabər, Azərbaycan xalqının haqq səsinin müdafiəsinin, dövlətimizin ərazi bütövlüyünün qorunmasının beynəlxalq qayğıya çevrildiyini və bu mövqeyinin dünya ölkələri tərəfindən hərtərəfli dəstəkləndiyini göstərdi.

Siz Azərbaycanda, Zaqafqaziyada və bütün dünyada sülhün müdafiəçisi və tərənnümçüsü kimi bəşəriyyətə yeni siyasi fikir və ideyalar bəxş etməklə, yeniləşən dünyamızda sülh, əmin-amanlıq şəraitində yaşamaqdan başqa ayrı bir yolun olmadığını hamıya bir daha anladınız və dünya dövlətləri tərəfindən böyük siyasi dəstək aldınız.

Gəncə əhalisi bütün bu müsbət nəticələri görür, qiymətləndirir və Sizin e'tibarlı müdafiəçiləriniz kimi bu nəcib işləri təbliğ edir. Şəhərimizdə Azərbaycan dövlətçiliyinin möhkəmləndirilməsinə həsr olunan tədbirlər bütün Gəncə əhalisinin əhval-ruhiyyəsini əks etdirir. Sözün əsl mənasında hamı yaxşı bilir ki, indi Gəncə şəhəri Heydər Əliyev şəxsiyyətinə olan məhəbbətin mərkəz şəhəridir.

Azərbaycan dövlətinin müstəqilliyinin möhkəmlənməsi, ərazi bütövlüyümüzün təmin olunması uğrunda apardığınız mübarizədə tezliklə qalib gələcəyinizə inanır, yeritdiyiniz daxili və xarici siyasət xəttini tamamilə bəyənilir və müdafiə edir, xalqımızın xoşbəxt gələcəyi naminə Sizə möhkəm cansağlığı, uzun ömür arzulayırıq.

Dövlətçiliyimizin, ərazi bütövlüyümüzün, vətəndaşlarımızın hüquq və azadlıqlarının təminatçısı olan, həyatını Azərbaycan xalqının xoşbəxt gələcəyinə həsr etmiş möhtərəm Prezidentimiz Heydər Əliyev cənablarına eşq olsun!

Cənab Prezident, burada çıxış edənlər də dedilər, mən də təklif edirəm ki, bugünkü görüşün iştirakçıları adından bir bəyanat qəbul edək. Çünki bu, çox tarixi bir görüşdür və bu gün qəbul edilən bəyanat xalqımızın tarixində qalacaqdır.

MİLLİ MƏCLİSİN ÜZVÜ ŞAHLAR ƏSGƏROVUN ÇIXIŞI

Möhtərəm Prezident!

Siz 1993-cü ilin iyununda Bakıya gələndə Azərbaycan dövləti vətəndaş müharibəsi içində boğulurdu. Siyasətdə, iqtisadiyyatda, mədəniyyətdə, müharibə cəbhəsində böhran idi. Əvvəlcə Siz vətəndaş müharibəsinin, Azərbaycanın parçalanmasının qarşısını aldınız, müharibə məsələsi ilə məşğul oldunuz. Sonra respublikamızda bank-maliyyə sistemini nəzarət altına aldınız və 1994-cü il mayın 12-də atəşkəs əldə etdiniz. Bundan sonra dövlət çevrilişi cəhdlərinin qarşısını aldınız. Azərbaycanda demokratik Konstitusiyaya qəbul edildi və çoxpartiyalı sistem əsasında ölkəmizin parlamenti seçildi.

1996-cı ildə ən böyük uğurlarımızdan biri "Torpaq islahatı haqqında" qanunun qəbul edilməsidir. Bu qanun Sizin bilavasitə rəhbərliyiniz, nəzarətiniz altında qəbul edilmiş bir qanundur. Sizin rəhbərliyinizlə ölkədə digər qanunlar da qəbul edilmişdir. Bu gün isə Siz Lissabondan uğurla gəlmisiniz.

Hörmətli görüş iştirakçıları!

Görülən işləri sadalamaqda mənim bir niyyətim var. Təvazökarlıqdan uzaq olsa da, deməliyəm ki, mənim işdən sonrakı məşğuliyyətim naxış düzəltməkdir. Mən Prezident Heydər Əliyevin apardığı işlərdə incə bir naxış görürəm. Bu hadisələr naxış kimi düzülüb, onların yerini dəyişməyə heç kimin qüdrəti çatmaz. Yəni birinci hadisə ilə onuncunun yerini dəyişmək mümkün deyil. Xalçada naxışın yerini dəyişəndə özünü bürüzə verdiyi kimi, bu hadisələrin də yerini dəyişəndə Azərbaycanın bu səviyyəyə gəlib çatması aydın dərk olunmur. Sözlər şə'rdə, rənglər rəssamın əsərində, səslər bəstəkarın mahnılarında naxışa düzülüyü kimi, hadisələr, proseslər, faktlar da siyasətinin fəaliyyəti nəticəsində naxışa düzülür.

Hadisələrin bu naxışına fikir verə-verə mən belə qənaətə gəldim ki, siyasətinin klassik tərifindən fərqli olaraq, siyasətçi tarixi hadisələri, prosesləri, faktları naxışla sıraya düzməyi bacaran şəxsdir. Adətən rənglər ikiölçülü, səslər üçölçülü, hadisələr, proseslər, faktlar dördölçülü fəzada naxışa düzülür,

onların birincisi zaman, üçü məkandır. Prezident Heydər Əliyev dördölçülü fəzada çox sərbəst hərəkət edən bir siyasətçidir. Bir misal çəkmək istəyirəm. Allah Məlik Dadaşova rəhmət eləsin, qəbri nurla dolsun. 1995-ci il aprelin 6-da keçirilən bir iclasda çıxış edən Məlik Dadaşova Prezident Heydər Əliyev dedi: 1873-cü ildə milli teatr yaratmış, Avropa, dünya mədəniyyətinə qoşulmuş xalqımızın gör necə gözəl tarixi var. Demək, bir cümlədə həm məkan, həm də zaman öz yerini tapdı.

Hörmətli Prezidentimiz, Siz Lissabon sammitindən qayıdarkən Azərbaycan siyasətinə yeni naxışlar vurdunuz. Bu, bir naxış yox, naxışlar sistemidir. Siz Azərbaycan siyasətində yeni naxışlar sistemi yaratdınız. Elə bir sistem ki, həm tarixdə, həm də yaddaşlarda qalacaqdır. Bu naxışları görməyənləri mən naşı adamlar hesab edirəm. Çox təəssüf ki, bu naxışları görməyənlər özlərini müxalifətin nümayəndələri kimi təqdim edirlər. Əgər onlar bu naxışları görə bilmirlərsə, bu, bizim günahımız deyil. Onlar Azərbaycanda gedən prosesləri naxışa düzmək istəyirlərsə, düzsünlər baxaq.

Möhtərəm Prezident!

Siz sözün qüdrətindən dəfələrlə istifadə edib mö'cüzələr göstərmisiniz. Sülh sözündən məqsədə çatmaq üçün bir vasitə kimi istifadə etmişiniz. BMT-nin nizamnaməsində, ATƏT-in prinsiplərində, diplomatların, siyasətçilərin dilində ən çox işlənən sözlərdən biri "sülh"dür. Azərbaycanın sülhsevər bir ölkə olduğunu dünyaya bəyan edərək Siz respublikamıza çox böyük uğurlar qazandırmısınız. Azərbaycana beynəlxalq aləm, dünya dövlətləri tərəfindən verilən dəstək gündən-günə, aydan-aya, ildən-ilə artır. Xarici radiostansiyaları, televiziya izləyəndə biz bunları aydın hiss edirik.

Görkəmli siyasətçilərdən biri deyib ki, "sülh mənim tüfəngimin ucundadır". Biz iqtisadiyyatımızı gücləndirsək, sülh siyasətində də uğurlarımız böyük olar. Mə'nəviyyət sahəsində isə bizə birlik lazımdır. Hörmətli Prezidentimiz Heydər Əliyev öz çıxışlarında bu mövzuya dəfələrlə toxunaraq demişdir ki, bizim nicasımız birlikdədir. Azərbaycanın dostları Süleyman Dəmirəl, Tansu Çillər, Məs'ud Yılmaz, Nursultan Nazarbayev və başqaları respublikamızda səfərdə olarkən müxalifətə iqtidarla bir olmağı tövsiyə etmişlər. Qarşıya qoyduğumuz məqsədə çatmaq üçün biz hamımız bir olmalıyıq. Çünki düşmənin niyyəti bizi parçalamaqdır.

Hörmətli Prezident!

Bu haqq işinizdə mən Sizə uğurlar diləyirəm. Çıxışlarınızın birində demisiniz: bu dünya belə getməz. İnşallah, Sizin rəhbərli-

yiniz altında Azərbaycanın haqq işini dünya həm görər, həm də eşidər. Lissabon görüşündən uğurla qayıtdığınıza görə mən Azərbaycan ziyalıları adından Sizə minnətdarlığımı bildirirəm.

QAFAQZ MÜSƏLMANLARI İDARƏSİNİN SƏDRİ ŞEYXÜLİSLAM HACI ALLAHŞÜKÜR PAŞAZADƏNİN ÇIXIŞI

Bismillahir-rəhmanir-rəhim.

Hörmətli Prezident!

Hörmətli görüş iştirakçıları!

Allah-Təala müqəddəs kitabında buyurur ki, Allah bəndələrini, istədiyini əmin-amanlıq yurduna, doğru yola çağırır. Çox şükürlər ki, sülh və əmin-amanlığın bərqərar olacağına xalqımızın ümidləri, bir milyondan çox qaçqınının öz doğma yurdlarına qayıtmaq, sönmüş ocaqlarını yandırmaq arzusu doğrulmağa başlayır. Qarabağ düyününün açılması bəlkə də gələcəkdə beynəlxalq təşkilatların, qurumların səyləri kimi qiymətləndiriləcəkdir. Lakin qədərbilən xalqımız bunu Azərbaycanın dahi oğlu, möhtərəm Prezidentimiz Heydər Əlirza oğlu Əliyevin adı, yorulmaz fəaliyyəti ilə bağlayır və bağlayacaqdır.

Burada müqəddəs Qur'andan bir ayəni xatırlatmaq xüsusilə yerinə düşər. Allah-Təala buyurur ki, əgər Allah sizə yardım edərsə, heç kim sizə qələbə çala bilməz. Allahın Azərbaycan xalqına ən böyük mərhəmətidir ki, tariximizin ən çətin dövründə bəşəriyyətin dahi simalarından biri olan Heydər Əliyev öz yenilməz iradəsi ilə dövlətimizi yeganə doğru yolla aparır, səhv, aldadıcı, xülya addımlardan çəkindirir.

Heç şübhəsiz ki, Lissabon zirvə görüşündə Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev ən təcrübəli, ən səriştəli, müdrik dövlət xadimi kimi diqqət mərkəzində idi. Məhz bunun nəticəsində Azərbaycan diplomatiyası uğur qazana bildi və ölkəmizin ədalətli mövqeyi bütün dövlətlər tərəfindən – Ermənistan istisna olmaqla dəstəkləndi. Azərbaycanın ərazi bütövlüyü tanındı. Bu, əsl mə'nada böyük qələbədir. Mən fürsətdən istifadə edərək Azərbaycan xalqını bu münasibətlə ürəkdən təbrik edirəm.

Lissabon zirvə görüşünün əhəmiyyətini şeyxülislam kimi mən xüsusi qiymətləndirirəm. Çünki əldə olunan nəticə İslam cəhəmlərinə, Allahın buyuruqlarına tamamilə uyğundur, həmçinin xalqımızın arzularını ifadə edir. Hər bir müharibədə qələbəni iki yolla qazanmaq mümkündür: ya silahla, saysız-hesabsız qurbanlarla, ya da hikmətlə, ağılla, siyasətlə. Peyğəmbər Əleyhis-salam Allahın kəlamlarını bizə çatdıraraq buyurur ki, düşməni zəka gücü ilə məğlub et, artıq qurbanlardan, qan tökməkdən çə-

kin. Biz müsəlmanları sevindirən odur ki, Allah adamı olan möhtərəm Prezidentimiz məhz Həzrəti Peyğəmbərin tövsiyə etdiyi yolla xalqımızı qələbəyə doğru aparır.

Əlamətdar haldır ki, Lissabondan gələn bu xoş xəbər böyük bayramımız – Həzrəti Peyğəmbərimizin mə'bəs günü ərəfəsində xalqımıza çatmışdır. Bu, özlüyündə böyük mə'na daşıyır, bayram əhval-ruhiyyəsi yaradır.

Bu sülh yolunu bəyənməyənlər, cavanlarımızı ölümə göndərməyi təbliğ edənlər bilməlidirlər ki, onlar xalqı həm uçuruma, məğlubiyyətə aparırlar, həm də müqəddəs dinimizə qarşı çıxırlar. Unutmayaq ki, məhz uzaqgörənliyi olmayanların, yalnız öz mənafeyini güdən adamların səriştəsizliyi nəticəsində vaxtilə qurbanlar verilib, torpaqlarımız əldən gedib, heç bir nəticə qazanılmayıb, Azərbaycan bu gün ən düzgün yol seçmişdir və heç kəs onu bu yoldan çəkəndirə bilməz. Xalqımız bunu yaxşı başa düşür, Prezidentimizin incə, ağıllı, təmkinli siyasətini ürəkdən bəyənir və dəstəkləyir.

Çox istədim ki, torpaqlarımız, inşallah, azad edildikdən sonra mənim bu təklifim – Azərbaycan torpağının incilərindən olan Xankəndinə Heydərabad adı verilməsi təklifim yada düşəydi. Bu, Heydər Əliyev cənablarının Azərbaycan xalqı üçün gördüyü işlərin, çəkdiyi zəhmətin ən böyük qiyməti olacaqdır.

Hər bir dövlətdə hər kəsin üzərinə bir vəzifə düşür. Hər bir vətəndaşın əməli dövlətin mənafeyinə, xalqın mühüm məqsədlərinə xidmət edir və son nəticədə dövlət möhkəmlənir, millət istədiyinə nail olur. Prezident həzrətləri qüvvəsindən artıq çalışır ki, bu da xalqın gözü qarşısındadır. İndi hər birimiz çalışmalıyıq ki, doğma xalqı naminə gördüyü işlərdə onun sadıq köməkçisi və silahdaşı olaq. Bu fürsətdən lazımcınca istifadə etməmək, Allah-Təala bəlkə də bizə bir daha belə imkan verməyəcəkdir.

Allaha iman gətirən, xalqın gələcəyini, övladlarının xoşbəxtliyini düşünən hər bir vətəndaş Prezidentimizin siyasətini tərəfdar etmədən dəstəkləməlidir. Biz inanırıq ki, Allahın köməyi ilə, Heydər Əliyev cənablarının səyləri nəticəsində, xalqımızın həmrəyliyi, möhkəm iradəsi sayəsində Azərbaycan xalqı öz müqəddəs amallarına yetişəcəkdir, müstəqil dövlətimiz dünyanın ən firavan diyarına çevriləcəkdir.

Üzümü Allaha tutaraq bir daha deyirəm ki, öz mərhəmət və şəfqətini xalqımızın, möhtərəm Prezidentimizin üstündən əskik etməsin. Amin!

Hörmətli Prezident!

Hörmətli görüş iştirakçıları!

Bu gün müqəddəs gündür. Dekabrın 9-da Təzəpir məscidində böyük bir tədbirimiz var. Orada 500-dən çox adam-dindarlar, ağısaqqallar, gənclər yığılacaqdır. Həmin gün peyğəmbər Əleyhissalame peyğəmbərlik verilən gündür. Müsəlmanlar hamısı bu gün-

lər bayram edirlər. Allah-Təala bizim üçün iki bayram gön dərdi. Bu gün bu görüşdə olan söhbətləri dindarlara çatdıracağıq. Həmin tədbirin keçirilməsi barədə biz Bakı şəhər icra hakimiyyətinin başçısı Rəfael Allahverdiyev ilə məsləhətləşmişik.

Kə'bənin birinci daşını İsmayıl İbrahim qoyduğu kimi, hər bir qələbənin də birinci daşı var. İşğal edilmiş torpaqlarımızın azad olunmasının bu gün ilk qələbə daşını qoyan Heydər Əliyev həzrətləridir. Biz həmin qələbənin səslərini indidən eşidirik. İcazə verin, Prezident həzrətlərini sizin adınızdan, dindarlarımız adından təbrik edək. Mən ona müqəddəs Qur'ani-şərifə hədiyyə verirəm.

MİLLİ MƏCLİSİN ÜZVÜ MƏMMƏD MƏMMƏDOVUN ÇIXIŞI

Hörmətli cənab Prezident!

Hörmətli görüş iştirakçıları!

Əgər bir-iki il bundan əvvəl belə bir xəbər çıxsaydı ki, dünyanın qabaqcıl, aparıcı 54 dövlətindən 53-ü Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsində Azərbaycanı dəstəkləyir, respublikamızın təklifini qəbul edir, onu müdafiə edir, – hamımız fikirləşərdik ki, bu, yuxudur, belə şey ola bilməz. Ancaq bu hadisə bu günümüzün reallığıdır. 1988-ci ildə bu hadisələr başlayandan indiyədək ilk dəfədir ki, Ermənistan təklənir, 53 ölkənin heç biri Ermənistanı müdafiə etmədi. Mən buna erməni diplomatiyasının iflası deyərəm. Bu, Azərbaycan diplomatiyasının Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsini sülh, danışıqlar yolu ilə həll etmək yolunda növbəti uğurlu addımlarından biridir.

Hərdən fikirləşirsən – bu üç ildə nə dəyişilib? Bir milyondan çox qaçqınımız var, torpaqlarımız işğal olunub. Ermənistan düşmən kimi başımızın üstünü kəsdirib. Bu hadisələrdə nə dəyişib? Azərbaycanın Prezidenti dəyişilibdir. Bu hadisələri tərəfdarən maymaq, səriştəsiz, mən deyərdim, başı yox, torpağın, xalqın, millətin, dövlətin qədrini bilməyən əvvəlki prezidentlərin əvəzinə öz zəkası, əqli, müdrikliyi, təcrübəsi, siyasəti ilə doğrudan da dünya siyasətçiləri arasında özünəməxsus yeri olan hörmətli Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəlməsi Azərbaycanda bugünkü reallığı yaradan əsas şərtlərdən biridir.

Mən müxalifət qəzetlərində yazılanları oxuyarkən hərdən fikirləşirəm: əgər Heydər Əliyev Prezident olmasaydı, Azərbaycan nümayəndə heyətinə başqa bir adam rəhbərlik etsəydi, görəsən biz bu uğuru qazana bilərdikmi? Qəti qərara gəlirəm – qazana bilməzdik. Bə'zən yazanda ki, Heydər Əliyev əvəzolunmaz Prezidentdir, müxalifətdə olanlar deyirlər ki, onu xalq seçib,

əgər bu xalqın içərisində prezidentliyə layiq bir cə adam varsa, demək, xalqın intellektual səviyyəsi çox aşağıdır. O cənablara mən bir cə sözlə cavab verə bilərəm. Ayrı yerə getmirəm elə bu salonda əyləşənlər içərisində yüksək intellektual səviyyəli adamlar var ki, onlar dövlətə də, hökumətə də, ən böyük beynəlxalq təşkilatlara da rəhbərlik edə bilirlər. Ancaq bu adamlar, yə'ni Azərbaycanın yüksək intellektual səviyyəyə malik olan adamları hamısı adi insanlardır. Biz birdəfəlik başa düşməliyik ki, Heydər Əliyev öz zəkası, əqli, müdrikliyi ilə adi insan səviyyəsindən çox-çox yüksəkdir.

Lissabon zirvə görüşünün yekunları barədə bir neçə söz demək istəyirəm. Heydər Əliyevin müdrikliyi burada da özünü göstərdi. Əvvəla, zirvə görüşünün son iclasının gedişini televiziya ilə biz hamımız gördük. Heydər Əliyev bu görüşdə Avropa ölkələrini Azərbaycana qarşı qoymamaq üçün, bəlkə də, mümkün olan yeganə yolu seçdi, mümkün olan yeganə qərarı qəbul etdi. Atalar sözüdür: bir güllə ilə iki dovşan vurdu. Qəbul edilən bəyanat zirvə görüşünün sənədlərinə daxil oldu, həm də Azərbaycan Avropa dövlətləri arasında Ermənistan kimi təklənmədi. Bax bu, doğrudan da əsl uğurdur.

İcazə verin, müxalifət qəzetlərinin yazdıqları barədə bir neçə kəlmə deyim. Dünən mən o qəzetləri oxuyurdum. Orada böyük başlıqlarla yazılıb: "Azərbaycan diplomatiyasının iflası", "Azərbaycan diplomatiyasının məğlubiyyəti". Mən bunları oxuyanda fikirləşirəm, görəsən bu qəzetlər doğrudanmı Azərbaycanda çap edilir? Görəsən bu qəzetlər Azərbaycana düşmən olan ölkələrdə çap edilib burada yayılırmı ki? Yə'ni millətimizin, xalqımızın, nümayəndələrimizin arasında Azərbaycanın müstəqilliyini istəməyən belə əqidəli adamlar doğrudanmı var? Onlar Azərbaycanın müstəqilliyini, işğal edilmiş torpaqlarımızın azad olunmasını, qaçqınlarımızın öz yerlərinə qaytarılmasını istəmirlər. Mən bu barədə bir cə kəlmə demək istəyirəm. Çox müqəddəs məqsədlərdə müxalifət-iqtidar məfhumu olmamalıdır. O yerdə ki, Azərbaycan torpaqlarının azad edilməsindən, qaçqınlarımızın vəziyyətinin düzəlməsindən, onların ev-əşiklərinə qaytarılmasından, respublikamızın dövlətçiliyindən, suverenliyindən söhbət gedir, orada mən heç bir müxalifəti qəbul etmək belə istəmirəm. Bu işlərdə heç bir müxalifət olmamalıdır.

Bəs onlar bu barədə niyə yazırlar? Hörmətli Prezident, burada bizim də günahımız var. Günahımız nədir? Mən əvvəlcə onu deyə bilərəm ki, Prezident Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycanda və beynəlxalq miqyasda görülən işlərin heç 30-40 faizi də bizim analitiklər, siyasətçilər tərəfindən təhlil olunmayıb. Müxalifət qəzetləri də bu boşluqdan istifadə edirlər.

Yazılan materiallar informasiya xatirinə yazılır. Bunun üçün əyani bir misal çəke bilərəm. Azərbaycan televiziyasının son bir-iki aya qədər olan işi hamımızın yadındadır. Orada həmişə eyni

proqramlar, verilişlər, köhnə filmlər göstərilirdi. Telesirkətin rəhbəri dəyişməklə onun işi başdan-ayağa yaxşılaşıb. Baxırınsınız, televiziya da çeviklik, hadisələrə reaksiya tamamilə düzəlib. Qəzet işçilərindən, xüsusən dövlət qəzetlərindən mənəm xahişim ondan ibarətdir ki, Azərbaycanın taleyüklü məsələlərinin həlli ilə bağlı işlərindən nəinki informasiya vermək, həm də onları təhlil etmək lazımdır. Müxalifətə ağızlarına gələni yazmağa yer saxlanılmamalıdır.

Mən belə bir məsələyə də toxunmaq istəyirəm. Dünyada Heydər Əliyev yeganə Prezidentdir ki, beş ildən çoxdur öz istirahət hüququndan bir gün də istifadə etməyib. Bəlkə də yer üzündə belə bir Prezident yoxdur. Gözümüzün qabağında o, beş ildir ki, hər gün 15-18 saat işləyir. Mən inanıram ki, xalqımız başa düşməlidir və bu salonda oturanların hamısına aydın olmalıdır ki, biz bütün taleyüklü məsələlərimizi Heydər Əliyev rəhbərliyi ilə həll etməliyik. O işləri ki, Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə bir ildə etmək mümkündür, mən hamınızı inandırırıram ki, Heydər Əliyevsiz bütün bunları on ilə də etmək mümkün deyil. Bundan istifadə etmək lazımdır. Bunun üçün biz Prezidentimizi həm də qorumalıyıq. Amma qoruya bilmirik. Niyə? Heydər Əliyevi məcbur edən nədir ki, o, sutkanın 18-20 saatını işləsin? Əgər biz hələ öz yerimizdə layiqincə, ləyaqətlə işləsək, hörmətli Prezidentimiz vaxtını belə işlərə sərf etməz. O, arxayın olsa ki, bir çox sahələrdə işlər yaxşı gedir, onlarla məşğul olmaz. O, əsas vaxtını Dağlıq Qarabağla bağlı məsələlərə sərf edir. Mən inanıram ki, o gün, o qələbə günü gələcək.

Hörmətli Prezidentimizin dünənki çıxışında dedi ki, əlbəttə, arzu olunardı ki, biz o qələbəyə böyük sürətlə gedək. Ancaq nə edək ki, müşkül işdir, hələlik addım-addım getməyə məcburuq. Mən inanıram ki, Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında biz o məqsədə tezliklə çatacağıq. Diqqətinizə görə çox sağ olun.

XALQ ARTİSTİ BƏSTƏKAR VASİF ADİGÖZƏLOVUN ÇIXIŞI

Möhtərəm cənab Prezident!

Hörmətli görüş iştirakçıları!

Hamınıza mə'lumdur ki, artıq səkkiz ildir Azərbaycan Ermənistanın silahlı qüvvələri tərəfindən təcavüzə məruz qalıb, vətənimizin ən gözəl, ən füsunkar, dəyərli Qarabağ torpaqları, tariximizin, mədəniyyətimizin beşiyi olan Qarabağ erməni faşistləri tərəfindən işğal olunub, tapdalanıb, mürdarlanıb. Qarabağın bulaqlarından, çaylarından bu gün qan sızır. Əgər biz tarixə nəzər salsaq, görürük ki, ermənilərin xaincəsinə qurulmuş təcavüz planları əsrlər boyu həyata keçirilib, bugünkü acınacaqlı

vəziyyətə mərhələ-mərhələ gəlib çatıbdır. Əsas faciə ondan ibarətdir ki, biz bunları görmüş, hiss etmiş, duymuş, lakin qarşısını vaxtında almamışıq. Tarixi faktlar göstərir ki, ermənilərin qanlı işləyən dəyirmanına su tökən "siyasi xadim"lərimiz də olub.

Azərbaycanın böyük yazıçısı, ədəbiyyatımızın klassik səviyyəsinə qalxmış İlyas Əfəndiyevin Qarabağ hadisələri ilə bağlı sonuncu əsərinə bir neçə gün bundan qabaq baxdıq. Bu əsərdə hadisələr tarixi sənədlərə əsaslanaraq, ermənilərin əsrlər boyu yeritdiyi təcavüzkar, həyasız siyasəti bədii formada aşkarlayır. Ümidvaram ki, xalqımız bu əsərə baxacaq və həmin əsər erməni faşistlərinə qarşı ədalətli mübarizəmizin ən kəskin silahlarından birinə çevriləcəkdir.

Çox təəssüf ki, bu ədalət, haqq uğrunda gedən mübarizə bizim dövrədə baş verir. İllər boyu siyasətdə yol verilmiş kobud səhvləri aradan qaldırmaq respublikamızın məhz indiki Prezidenti möhtərəm Heydər Əliyev cənablarının üzərinə düşmüşdür.

Möhtərəm cənab Prezident!

Sizi Lissabona yola salarkən biz hamımız bu səfərin nə qədər çətin, məs'uliyətli olduğunu yaxşı dərk edirik, daxilən çox dərin həyəcan hissi keçirirdik. Biz yaxşı bildirdik ki, bu zirvə toplantısı Qarabağ münaqişəsinin həllində əsas mərhələlərdən biridir və Sizin başçılıq etdiyiniz Azərbaycan nümayəndə hey'əti bütün vəsitələrdən istifadə edib haqqı, ədaləti dünya ictimaiyyətinə sübut edəcəkdir. Bu, belə də oldu. ATƏT-in bütün üzvlərinə sübut olundu ki, Qarabağ Azərbaycanın ayrılmaz hissəsidir, Azərbaycan ərazi bütövlüyü pözulməzdir.

Siz zirvə görüşündəki söylədiyiniz nitqinizdə qətiyyətlə dediniz: "Dağlıq Qarabağın müstəqilliyi barədə qanunsuz iddialar beynəlxalq hüququn hamı tərəfindən bəyənilmiş normaları ilə bir araya sığmır. Biz həmin iddialarla heç vaxt razılaşmayacağıq. Biz Azərbaycan ərazisində ikinci bir erməni dövlətinin yaranmasına yol verə bilmərik". Bu fikriniz bütün dünyaya bir daha sübut etdi ki, Azərbaycan xalqı yüksək mədəniyyətə malik sülhsevər bir xalqdır, eyni zamanda lazım gələrsə, öz hüquqlarını, öz mənliliyini, öz doğma torpağını yüksək səviyyədə qorumağa, müdafiə etməyə hazırdır.

Öz müdrikliyi, qətiyyəti, böyük nüfuzu ilə dünyada tanınmış siyasi xadim olan möhtərəm Prezidentimiz Heydər Əliyev bunu dünya ictimaiyyəti qarşısında bir daha sübut etdi. Onu da deməliyəm ki, bu nailiyyətlər sözün həqiqi mənasında böyük daxili həyəcanlar hesabına əldə olunmuşdur.

Dünən mən Lissabon görüşünün yekun iclasına televiziya baxarkən bir ana çox diqqətlə fikir verdim. Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin rəhbərlik etdiyi nümayəndə hey'ətimiz bu iclasda çox təmkinli, sakit görünürdü. Lakin mən hiss edirdim ki, Prezident Heydər Əliyev daxilən nə qədər həyə-

canlı, məs'uliyətli anlar keçirir. Xarici teleoperatorlar öz kameralarını Ermənistan prezidentinə tərəf yönəltdilər. Bu zaman siz hamınız yəqin bir ana fikir verdiniz – Ermənistan prezidentinə kimsə yanaşsın onun qulağına nəsə pıçıldayırdı. Mən onu tanımadım.

HEYDƏR ƏLİYEV: Bu, onun müşaviri Libaridyan idi. Bizim Vəfa Quluzadənin dostudur. Bunu düzgün başa düşün, – onlar birbaşa danışıqlar aparırlar, ona görə belə deyirəm.

VASIF ADIGÖZƏLOV: Mən onu hiss etdim ki, xalqımızın nümayəndəsi, möhtərəm Prezidentimizin həm daxili aləmi, həm də xarici görkəmi nə qədər zəngindir. Şübhəsiz ki, bunu Avropa dövlətlərinin bütün nümayəndələri hiss edirdilər. Mən Ter-Petrosyanın adını da çəkmək istəmirəm. Ter-Petrosyan sün'i, musiqi ifadəsi ilə desək, xaric əsasla nəsə demək istədi. Amma ona heç kim fikir vermədi. Bu, Azərbaycanımızın, sevimli Prezidentimizin böyük nailiyyəti, qələbəsidir. Mən belə hesab edirəm ki, bu gün bunu qəbul etməyən heç azərbaycanlı deyil, onda azərbaycanlı qanı yoxdur.

Burada müxalifət qəzetlərindəki yazılardan söz açıldı, deyildi ki, bilmirik bu qəzetlər Azərbaycanda çap edilir, yoxsa başqa yerdə? Özlərini müxalifət adlandıran bəzlərin Azərbaycanı nə günə gətirib qoyduqlarını görmüşük. Onlar Azərbaycan torpaqlarını pay verə-verə getdilər. Əgər o adamlar bu gün də vəzifə başında olsaydılar yəqin ki, Azərbaycanda işğal edilməmiş təkə Abşeron qalmışdı. Onlar çətinliklə, qan bahasına bu gün qarışıq əldə etdiyimiz müvəffəqiyyətləri nə hüquqla, hansı haqla qaralamaq, ləkələmək istəyirlər? Gücünüz varsa, əgər azərbaycanlısınızsa, əgər kömək etmək istəyirsinizsə, gəlin kömək edin. Hörmətli Prezidentimiz bunu min dəfə deyib ki, gəlin əl-ələ verək, bir-birimizə kömək edək. Yox, əgər kömək etmirsinizsə, çəkilin, mane olmayın. Çünki xalq onsuz da sizi yaxına qoymayacaq. Xalq artıq ağı qaradan ayırmağı bacarır.

Bu gün biz qətiyyətlə deyə bilərik ki, Lissabon görüşünün nəticəsi Azərbaycan diplomatiyasının mühüm qələbəsidir. Biz, musiqi xadimləri – bəstəkarlar, musiqişünaslar, ümumilikdə musiqi ictimaiyyətimiz bu qələbəyə görə dünya diplomatiyasının görkəmli liderlərindən biri olan xalqımızın sevimli Prezidenti möhtərəm Heydər Əliyev cənablarına dərin minnətdarlığımızı bildiririk. Nəzərinizə çatdırırıq ki, biz Prezident Heydər Əliyevin müdrik daxili və xarici siyasətini dəstəkləyir və həmişə dəstəkləyəcəyik.

Möhtərəm Prezident, mən bir neçə dəfə mətbuatda da çıxış edib demişəm ki, xalqımızın ən sevimli muğamı olan "Segah"-ın simfonik variantını, yəni "Segah" simfonik muğamını yazıb bitirmişəm. Lakin mənim bir arzum var ki, o muğam ilk dəfə Cıdır düzündə ifa edilsin. Bugünkü nailiyyətlərimiz bir daha sübut

edir ki, hörmətli Prezident, inşallah, həmin muğamı yaxın günlərdə Cıdır düzündə biz Sizinlə birlikdə eşidəcəyik. Çox sağ olun.

AZƏRBAYCAN GƏNCLƏR TƏŞKİLATLARI MİLLİ ŞURASI İDARƏ HEY'ƏTİNİN ÜZVÜ ELDAR ASLANOVUN ÇIXIŞI

Hörmətli cənab Prezident!
Hörmətli görüş iştirakçıları!
Hörmətli xanımlar və cənablar!

Bu gün mən burada rəhbərlik etdiyim təşkilatın da, 29 təşkilatın birləşdiyi konfederativ qurum olan Azərbaycan Respublikası Gənclər Təşkilatlarının Milli Şurası idarə hey'ətinin də adından danışa bilərəm. Amma belə hesab edirəm ki, bir gənc kimi bu gün burada çıxış etməyim, bu məsələyə öz münasibətimi bildirməyim daha vacibdir.

Son üç gündə gördüyümüz hadisələr bizə təəccüblü görünməməlidir. Çünki Budapeşt zirvə toplantısından ötən iki il ərzində gedən diplomatik danışıqlar, səylər bir daha əsas verirdi ki, Azərbaycan Prezidenti Lissabon zirvə görüşündə dediyi sözü həyata keçirsin.

Əvvəlcə mən bu üç gündə – Lissabon zirvə görüşündə əldə olunmuş nəticələrin Azərbaycan üçün əhəmiyyətli cəhətlərindən söhbət açmaq istəyirəm. Bildiyiniz kimi, BMT Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə həlli barədə dörd qətnamə qəbul edib. Prezident Heydər Əliyevin çıxışında deyildiyi kimi, Azərbaycanın ərazisinə hücum edən Ermənistan silahlı qüvvələridir. Bu zirvə görüşündə Ermənistan diplomatiyasının iç üzünü açıldı. Görüşdə iştirak edən 54 dövlət Ermənistan diplomatiyasının hansı məqsədlər daşdığını bir daha gördü. Lissabon zirvə görüşündə Ermənistan demək olar ki, təkləndi. Bir tərəfdə Azərbaycan və Avropanın inkişaf etmiş 53 dövləti, digər tərəfdə isə Ermənistan dayanmışdı. Bu hadisə Azərbaycan gənclərinə Prezident Heydər Əliyevdən nümunə götürməyə əsas verir. O Prezidentdən ki, o, hər dəqiqəsini Azərbaycan Respublikası üçün sərf edir.

Mə'lum olduğu kimi, 1992-ci ildə Minsk qrupu yaradıldıqdan sonra Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinin həlli ilə əlaqədar

danışıqların aparılması bu qrupa tapşırılmışdı və təbii ki, bu istiqamətdə iş gedirdi. İndən belə Minsk qrupu çərçivəsində danışıqlar ATƏT-in üç əsas prinsipi əsasında aparılacaqdır. Həmin prinsiplərdən birincisi Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyündən ibarətdir. Məncə, bu, qələbəmizin yarısı deməkdir. Demək, biz bu qələbənin yarısını əldə etmişik, bu böyük qələbənin artıq astanasındayıq.

Bunları deməklə mən bütün Azərbaycan gənclərinə müraciət edirəm. Demək istəyirəm – onlar fəxr etməlidirlər ki, bu gün məhz Prezidentimiz Heydər Əliyevin zəmanəsində yaşayırlar. Biz gənclər onun natiqlik məharətindən, diplomatik məharətindən apardığı siyasətin mahiyyətindən, məzmunundan öz həyat fəaliyyətimiz üçün nümunə götürməliyik.

Burada çıxış edən natiqlərin hər biri mətbuatda gedən yazılar barədə öz fikrini bildirir. Bu məsələyə mən də toxunmaya bilmərəm. Burada hamı sual verir ki, müxalifət qəzetləri bu məsələlərə nə üçün belə mövqedən yanaşır? Ancaq mən sual vermək istəyirəm ki, milli dövlətimizin, onun Prezidenti Heydər Əliyevin uğurlarından nə üçün az yazırıq? Nə üçün onu lazım olan səviyyədə təbliğ etmirik? Ona görə də mən xahiş edirəm ki, biz bu məsələlərə çox ciddi baxaq və Prezidentimizin apardığı siyasətin hər bir adam tərəfindən başa düşülməsi, hər bir gəncin vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə olunması üçün əlimizdən gələni edək. Əgər siyasi, diplomatik yolla aparılan iş nəticə verməsə, hər bir gənc torpaqlarımızın azad olunması Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün təmin edilməsi üçün son damla qanınadək mübarizə aparmağa hazır olmalıdır.

Diqqətinizə görə çox sağ olun.

HEYDƏR ƏLİYEV: Çıxış etmək üçün müraciət edənlər çoxdur. Bəlkə çıxışları bununla tamamlayaq, necə baxırsınız? Burada dedilər ki, bugünkü toplantı adından müraciət e'lan etmək olar. Belə bir bəyanat layihəsi var. Onu Milli Məclisin üzvü, Ağdam rayonunun nümayəndəsi Çimnaz Əliyeva oxuyacaq. Buyursun.

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ
PREZİDENTİ
HEYDƏR ƏLİYEV
İLƏ GÖRÜŞDƏ AZƏRBAYCAN
İCTİMAİYYƏTİ NÜMAYƏNDƏLƏRİNİN
BƏYANATI**

1996-cı il dekabrın 2-3-də Lissabonda ATƏT-in üzvi olan ölkələrin dövlət və hökumət başçılarının görüşündə Azərbaycan Respublikasının nümayəndə heyətinin iştirakının yekunlarına dair

Dağlıq Qarabağ məsələsi ətrafında Ermənistanla Azərbaycan arasında münaqişə 8 ildən çoxdur ki, davam edir. Müharibə hər iki xalqı saysız-hesabsız məhrumiyətlərə və fəlakətlərə məruz qoymuşdur. Bu ədalətsiz müharibədə Azərbaycan xüsusilə zərər çəkmişdir: çoxlu insan qaçqın düşmüş, şəhər və kəndlər yandırılıb külə döndərilmiş, müharibə minlərlə gəncin həyatına son qoymuşdur. Azərbaycanda elə bir ailə, elə bir vətəndaş yoxdur ki, müharibənin qurtaracağı, qaçqınların doğma yurdlarına dönəcəkləri, bağı qana dönmüş torpaqda sülhün bərqərar olacağı günü ümidlə gözləməsin.

Buna görə də aydındır ki, Azərbaycan xalqı Lissabondakı zirvə görüşünün nəticələrini necə səbirsizliklə gözləyirdi, Azərbaycan sülh təşəbbüslərini, regionda sülhün bərpa edilməsi sahəsində onun diplomatik səylərini beynəlxalq birliyin dəstəkləməsi haqqında ilk xəbərlərdən necə ruhlanırdı. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə Lissabon sammitində Azərbaycanın nümayəndə heyətinin nailiyyətini tam mə'nada qiymətləndirmək üçün Qarabağda qanlı döyüşlərdən başlamış atəşkəs rejiminədək uzanan bütün yolu göz önünə gətirmək, 1993-cü ilin iyun ayından etibarən Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin aradan qaldırılması üçün Azərbaycan rəhbərliyinin gördüyü tədbirlərin bütün kompleksini yada salmaq lazımdır.

İlk növbədə qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikası o dövrdə çox ağır vəziyyətdə idi. Əvvəlki rəhbərliyin sərişsizliyi, təcavüzün dəf olunmasını təşkil edə bilməməsi,

döyüş qabiliyyətli silahlı qüvvələrin olmaması, başlıcası isə istər dövlət daxilindəki, istərsə də xarici siyasət sahəsindəki reallıqların qiymətləndirilməsində naşılıq ölkəni vətəndaş müharibəsi və parçalanma həddinə gətirib çıxartmışdı.

Gərgin əmək sayəsində Heydər Əliyev dərin siyasi böhranı aradan qaldırmağa, Azərbaycan xalqını sıx birləşdirməyə və son dərəcə təhlükəli bir vəziyyətdə qısa müddətdə təcavüzün getdikcə genişlənməsinin qarşısını ala bilən dövlət mexanizmi yaratmağa nail oldu.

Atəşkəs haqqında razılıq əldə edilməsi üzücü müharibədə təbii mərhələ oldu, çünki münaqişəyə cəlb edilmiş tərəflər silahlı qarşıdurmanın davam etdirilməsinin mə'nasızlığını, danışıqlar prosesinin və münaqişəni siyasi vasitələrlə aradan qaldırmaq yollarının birlikdə axtarılmasının zəruriliyini başa düşmüşdülər.

İndi, iki il keçdikdən sonra hətta həmin addımın atılmasına ağız büzənlərə də aydın olmuşdur ki, atəş kəsilməyəydi, bu gün Azərbaycan üçün əlverişli beynəlxalq vəziyyət, sülh yaratma prosesinin irəliləyişi üçün şərait olmazdı. Yalnız bu cür sülhsevər siyasət Azərbaycana Dünya Birliyi tərəfindən dəstək verilməsini reallığa çevirdi.

Ötən dövr ərzində Azərbaycanın Prezidenti Heydər Əliyev çox böyük siyasi və diplomatik iş görmüşdür. Vasitəçilərlə, böyük dövlətlərin nümayəndələri ilə çoxlu görüşlərində, xarici səfərlərinin gedişində, ABŞ-ın, Rusiyanın, Türkiyənin, Almanyanın, Fransanın, Böyük Britaniyanın, Misirin, İranın, Səudiyyə Ərəbistanının, Pakistanın və başqa dövlətlərin liderləri ilə görüşləri zamanı, BMT, ATƏT, NATO, İKT kimi nüfuzlu beynəlxalq və regional təşkilatların tribunallarından çıxış edərkən o, Azərbaycanın ədalətli mövqeyini yorulmadan izah və müdafiə etmişdir.

Bu məqsədyönlü və əziyyətli iş Azərbaycan ətrafında yaradılan informasiya blokadasını yarmağa imkan verdi, ölkəmiz və xalqımız haqqında, silahlı münaqişənin sülh yolu ilə aradan qaldırılmasına çalışan Azərbaycan rəhbərliyinin qarşıya qoyduğu məqsədlər haqqında təsəvvürü kökündən dəyişdirdi.

Budapeşt sammiti (1994-cü il) sülh yolunda mühüm dönüş mərhələsi idi. Macarıstan paytaxtında Avropada təhlükəsizliyə və əməkdaşlığa dair müşavirəni təşkilatə çevirmək haqqında tarixi qərar qəbul edilmişdir. Minsk konfransının və Minsk qrupunun həmsədrləri yüksək səlahiyyətli almışlar, sülhün qorunması ilə əlaqədar gələcək əməliyyatlara çoxmillətli xarakter verilmişdir.

Budapeşt sammitindən sonra Minsk qrupu çərçivəsində danışıqlar prosesi intensivləşmiş, ATƏT-in hazırkı sədri Flavio Kotti ilə, bu təşkilatın başqa rəhbərləri ilə, münaqişənin aradan qaldırılmasında vasitəçilik edən böyük ölkələrin liderləri ilə

ünsiyyət genişlənmiş, hər iki tərəfdən hərbi əsirlər və girovlar azad edilmiş, Ermənistan və Azərbaycan prezidentlərinin nümayəndələri səviyyəsində birbaşa ikitərəfli danışıqlar kanalı yaradılmışdır.

Ötən dövrdə keçirilmiş ikitərəfli və çoxtərəfli danışıqların gedişində Azərbaycanın Prezidenti Heydər Əliyev münaqişəni aradan qaldırmağın həm Azərbaycan, həm də Ermənistan üçün məqbul olan optimal üsullarını tapmaq məqsədi ilə geniş məsləhətləşmələr aparmışdır. Azərbaycan tərəfinin siyasi səyləri ona yönəldilmişdir ki, dünyanın aparıcı dövlətlərinin vasitəçilik rolu güclənsin, münaqişənin aradan qaldırılmasına BMT, NATO, İKT, Avropa İttifaqı, MDB kimi və digər nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlar cəlb olunsun, Zaqafqaziyada gələcək sülhün qəti həddüları ATƏT ilə birlikdə müəyyənləşdirilsin.

Bu ilin aprel ayında Lüksemburqda Azərbaycan Respublikası və Ermənistan Respublikası prezidentlərinin verdikləri birgə bəyanat münaqişənin aradan qaldırılması yolunda vahiyyət addım olmuşdur. Bu, tərəflərin münaqişəni beynəlxalq prinsiplər və normalar əsasında aradan qaldırmağa hazır olduqlarını nümayiş etdirən ilk birgə Ermənistan-Azərbaycan sənədi idi.

Lakin Ermənistan tərəfinin qeyri-əməli mövqeyi sülhyaratma prosesini inkişaf etdirməyə imkan vermədi. Azərbaycanın və vasitəçilərinin ciddi səylərinə baxmayaraq Ermənistan tərəfi Dağlıq Qarabağa müstəqil qurum statusu verilməsinin mümkünlüyü fikrindən əl çəkmədi. Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq hüquq normalarına uyğun gələn ədalətli mövqeyini təhrif etməyə, xalqımızın kompromislar vasitəsilə sülh yaratmağı guya bacarmadığı və bunu istəmədiyi barədə təsəvvür formalaşdırmağa cəhdlər göstərildi. Xüsusən tez-tez təkrar edilirdi ki, Azərbaycan Dağlıq Qarabağ əhalisinin təhlükəsizliyinə təminat vermək istəmir və bu təminatı verə bilməz və ona görə də beynəlxalq birlik Dağlıq Qarabağın gələcək statusunu Azərbaycanın tərkibində müxtəriyyət kimi müəyyənləşdirməli deyildir.

ATƏT-in Lissabon sammitinin başlanmasına az qalmış aydın oldu ki, Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin aradan qaldırılmasının ən başlıca prinsiplərini əks etdirən ciddi və birmənalı sənəd hazırlanmasa, danışıqlarda irəliləyiş mümkün olmayacaqdır.

Buna görə də xarici siyasət sahəsində tam bir sıra tədbirlər həyata keçirildi. Noyabrın əvvəllərində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev Avropanın və Şimali Amerikanın bütün dövlət və hökumət başçılarına xüsusi məktub göndərdi. Məktubda yaranmış vəziyyət dərindən və realistcəsinə təhlil edilir və xahiş olunurdu ki, Azərbaycanın irəli sürdüyü layihədə ifadə edilən güzəştli təkliflərin Lissabon sammitinin qərarlarına daxil edilməsinə kömək göstərilsin.

Lissabonda zirvə görüşü ərəfəsində dünyanın aparıcı dövlətlərinin, o cümlədən ABŞ-ın, Rusiyanın, Türkiyənin, Almaniyanın, Fransanın, Böyük Britaniyanın, Ukraynanın, Finlandiyanın, Özbəkistanın, Qazaxıstanın, Gürcüstanın və başqa ölkələrin nümayəndələri ilə görüşlərin yeni dövrəsi keçirildi ki, Azərbaycanın mövqeyi həmin dövlətlərin rəhbərliyinə izah edilsin. Bu gərgin işin nəticəsində Minsk konfransının həmsədrləri əvvəlcə Helsinki danışıqlarında, sonra isə Lissabonda hazırlıq görüşündə bir qərar layihəsi irəli sürdülər. Əgər qəbul olunsaydı, həmin qərar Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin aradan qaldırılmasını sürətləndirə bilərdi. Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü, Azərbaycan Respublikasının Dağlıq Qarabağ regionunun bütün əhalisinin təhlükəsizliyinə təminat vermək şərti ilə Azərbaycanın tərkibində Dağlıq Qarabağa yüksək özünüidarəetmə statusu verilməsinin mümkünliyünü təsdiq edən həmin layihə ATƏT-in üzvü olan dövlətlərin nümayəndə heyətləri arasında geniş rəğbətlə qarşılanmışdı.

Biz artıq bilirik ki, Azərbaycan üçün tələyüklü qərarın qəbul edilməsi prosesi necə mürəkkəb, dramatik oldu. Ermənistan Respublikasının sammitin belə bir qərarına konsensus verməyəcəyi barədə hədələri zirvə görüşünün yekun sənədinin müzakirəsi ətrafında siyasi ehtirasları çöşürdü.

Bu cür mürəkkəb vəziyyətdə Prezident Heydər Əliyev sammitin bütün diplomatik potensialını səfərbər edərək öz səylərini ABŞ, Rusiya, Türkiyə, Almaniya, Qazaxıstan, Böyük Britaniya, Fransa, İsveçrə, Ukrayna, Portuqaliya, Finlandiya kimi və digər siyasi partnyorlarla məsləhətləşmələrə yönəltdi. Biz başa düşürük ki, bu, çox gərgin məqam, Vətənin taleyi, regionda sülhün perspektivləri barədə gərgin düşüncələr məqamı idi, elə bir məqam ki, məs'ul bir qərar qəbul etmək üçün günlərin, saatların yox, dəqiqələrin hökmü vardı. Elə bir taktiki gediş seçmək lazım idi ki, qarşılıqlı surətdə məqbul olan sülh formulunu tapmağa imkan versin və son nəticədə regionda təhlükəsizlik və sabitlik strategiyasına xidmət etmiş olsun. Azərbaycanın Prezidenti Heydər Əliyev lider və siyasətçi məs'uliyəti ilə qeyri-adi qətiyyət və iradə göstərərək belə bir vəziyyətdə yeganə düzgün qərar qəbul etdi: Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinə dair paragraf çıxarılsa, Lissabon sammitinin bəyannaməsinin qəbul edilməsinə konsensus verilməsin.

Avropa dövlətlərinin başçıları Azərbaycanın tələblərinin haqlı olduğunu dərk edərək respublika Prezidenti Heydər Əliyevin mövqeyinə tərəfdar çıxdılar. Sammitin sənədi kimi 53 dövlət adından hazırkı sədrin verdiyi xüsusi bəyanat bunu sübut etdi.

"LİSSABON SAMMİTİNİN BƏYANNAMƏSİNƏ ƏLAVƏ

ATƏT-in HAZIRKI SƏDRİNİN BƏYANATI

Hamınız bilirsiniz ki, son iki ildə Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həll edilməsində və Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü məsələsində tərəqqi əldə olunmayıb. Təəssüf edirəm ki, məsələnin həlli prinsiplərinə dair tərəflərin fikirlərini bir-birinə yaxınlaşdırmaq üçün Minsk konfransı həmsədrlərinin səyləri uğursuz olub. Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllinin bir hissəsini təşkil etməli olan üç prinsip Minsk qrupunun həmsədrləri tərəfindən tövsiyə edilib. Həmin prinsiplər Minsk qrupunun üzvü olan bütün dövlətlər tərəfindən dəstəklənir. Onlar aşağıdakılardır:

- Ermənistan Respublikasının və Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü;

- Azərbaycanın tərkibində Dağlıq Qarabağa öz müqəddəratını təyin etməyə əsaslanan bir razılaşmada müəyyən edilən, Dağlıq Qarabağ üçün ən yüksək öziniidarəetmə dərəcəsi verən hüquqi status;

- Məsələnin həllinin müddəalarına əməl olunmasını təmin etmək barədə bütünlükdə tərəflərin qarşılıqlı öhdəlikləri daxil olmaqla Dağlıq Qarabağın və onun bütünlükdə əhalisinin təminatlı təhlükəsizliyi.

Təəssüf edirəm ki, Ermənistan bunu qəbul edə bilmədi. Bu prinsiplər bütünlükdə digər iştirakçı dövlətlər tərəfindən dəstəklənir.

Bu bəyanat Lissabon sammitinin sənədlərinə daxil ediləcəkdir".

ABŞ, Rusiya Federasiyası, Türkiyə, Finlandiya və İrlandiya nümayəndə heyətlərinin başçıları ayrı-ayrılıqda verdikləri bəyanatlarda öz dövlətləri adından və Avropa İttifaqının üzvü olan dövlətlər adından bu sənədi dəstəklədilər.

Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin aradan qaldırılmasının prinsipləri haqqında Lissabon sənədinin əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, bu sənəddə Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin gələcəkdə hərtərəfli nizama salınmasının siyasi-hüquqi çərçivələri müəyyən edilir. Bu prinsiplərin qəbul edilməsi bir tərəfin "qələbəsi", digər tərəfin "məğlubiyyəti" demək deyildir. Bu, sağlam düşüncənin və ədalətin qələbəsidir və hamı üçün sülh və təhlükəsizlik məsələlərinin həllində ATƏT-in üzvü olan dövlətlərin fikir birliyini nümayiş etdirir.

Biz ATƏT-in Lissabon sammitinin bəyannaməsini - ATƏT-in üzvü olan 53 dövlət adından ATƏT-in indiki sədrinin bəyanatını bütünlüklə və tamamilə bəyənilirik və Azərbaycan Respublikasının Prezidentini Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə ədalətlə son qoyulmasına yönəldilən səylərini davam etdirməyə çağırırıq.

Yığıncığımız bütün Azərbaycan xalqının iradəsini ifadə edərək erməni xalqını barışıqın yollarını özmlə axtarmağa, Lissa-

bon sənədinin müəyyən etdiyi məqsədlər istiqamətində qətiyyətli addımlar atmağa, xalqlarımıza və dövlətlərimizə sülh, əməkdaşlıq və tərəqqi yolu ilə getməkdə mane olan ədavəti, düşmənçiliyi aradan qaldırmaq üçün səylər göstərməyə çağırır.

Biz Prezident Heydər Əliyevin strateji sülhsevər xəttini, Azərbaycan üçün tarixi dönüş məqamında onun bütün xarici siyasət tədbirlərini, demokratik cəmiyyət yaradılmasına, Azərbaycan xalqının dirçəlişinə yönəlmiş səylərini tamamilə və ürəkdən müdafiə edirik. Biz Lissabon sammiti ərəfəsində onun gördüyü sanballı və səmərəli işləri yüksək qiymətləndirir və Portuqaliya paytaxtında dövlət və hökumət başçılarının görüşündə onun iştirakının nəticələrini iftixar və minnətdarlıq hissi ilə qəbul edirik. Biz Azərbaycan Respublikası Prezidentinin mövqeyini, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin ədalətlə aradan qaldırılmasına yönəlmiş təşəbbüslərini müdafiə edirik. Biz həmçinin ATƏT-in iştirakçısı olan 53 dövlətin dəstəklədiyi, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin aradan qaldırılmasının bir hissəsini təşkil etməli olan üç prinsipi də müdafiə edirik. Azərbaycan xalqı öz Prezidentinə xarici siyasət və diplomatiya sahəsindəki genişmiqyaslı fəaliyyətini davam etdirmək, münaqişənin aradan qaldırılmasının Lissabonda qəbul edilmiş prinsiplərini həyata keçirmək mandatı verir.

**Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Heydər Əliyev
ilə respublika ictimaiyyəti nümayəndələrinin
görüşündə qəbul edilmişdir.**

HEYDƏR ƏLİYEV: Bu görüş adından bu bəyanatın qəbul olunmasına e'tiraz yoxdur ki? Demək qəbul olundu.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ HEYDƏR ƏLİYEVİN Y E K U N S Ö Z Ü

Hörmətli xanımlar və cənablar!

Bugünkü görüş həm respublikamızın ictimaiyyətinə, həm də bütün dünyaya Azərbaycanın sülhsevər siyasətini bir daha nümayiş etdirdi. Bu görüş Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin danışıqlar vasitəsilə, sülh yolu ilə aradan qaldırılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fəaliyyətini bir daha dəstəklədi və müdafiə etdi. Bu görüş bizim

bu mühüm məsələ ətrafında həmrəy, yekdil olduğumuzu bir daha sübut etdi. Ona görə də mən hesab edirəm ki, respublikamızın bütün ictimaiyyəti, xalqımız, vətəndaşlarımız Lissabon zirvə görüşündə Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin həll olunması ilə əlaqədar qəbul edilmiş sənədi dəstəkləyəcəklər və bu da bizim üçün, bundan sonra bu istiqamətdə hərəkət etməyimiz üçün daha da geniş imkanlar yaradacaqdır.

Mən sizi bir daha əmin edirəm ki, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü bərpa etmək, respublikamızın sərhədlərinin toxunulmazlığını təmin etmək, işğal olunmuş torpaqlarımızı azad etmək, yərin-dən-yurdundan didərgin düşmüş, indi çadırlarda ağır vəziyyətdə yaşayan bacılarımızı, qardaşlarımızı öz evinə, obasına qaytarmaq üçün bundan sonra da əzmlə çalışacağıq və mən ümidvaram ki, biz buna nail olacağıq.

Bu gün buradakı görüşdə hökm sürən sağlam əhval-ruhiyyə, natiqlərin Azərbaycan dövlətinin siyasətini dəstəkləməsi və yolumuzun doğru-düzgün olması bizə daha da çox güc, inam verir. Əmin ola bilərsiniz ki, biz bundan sonra da bu inamla, bu iradə ilə çalışacağıq və Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyini göz bəbəyimiz kimi qoruyub saxlayacağıq.

Mətbuat, informasiya vasitələrinin nümayəndələrindən xahiş edirəm ki, 30 dəqiqədən sonra on ikinci mərtəbədə olan salona toplaşsınlar. Mən bu məsələ ilə əlaqədar bütün suallara cavab verməyə hazırım. Sağ olun.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ HEYDƏR ƏLİYEVİN MƏTBUAT KONFRANSI

6 dekabr 1996-cı il

Hörmətli xanımlar və cənablar, axşamınız xeyir olsun!

Bu gün ictimaiyyətin nümayəndələri ilə geniş söhbətimiz oldu, ona görə də mətbuat konfransının keçirilməsi bir balaca ləngidi və bu, xüsusən respublikamıza gəlmiş jurnalistlər üçün müəyyən qədər çətinlik yaratdı. Ümidvaram ki, siz bunu üzrlü səbəb sayacaqsınız. Lakin indi mən sizin qarşınızdayam və bütün suallarınıza cavab verməyə hazırım.

Doğrudur, mən azərbaycanca danışmışam, tərcümə olunmasa da, güman edirəm ki, verdiyim məlumatla müəyyən qədər tanışsınız. Ona görə də hesab edirəm ki, xüsusi bir bəyanat verməyə ehtiyac yoxdur. Yəqin ki, sizi maraqlandıran və narahat edən suallara dərhal cavab versəm, daha yaxşı olar. Buyurun.

S u a l: Hörmətli cənab Prezident, zaman Qarabağ probleminə yeni mövqelərdən yanaşmağı tələb edir. Təəssüf ki, bunu hamı başa düşmür və bəzi kütləvi informasiya vasitələrindən olan həmkarlarımız belə yazmışlar ki, Lissabonda Azərbaycan nümayəndə hey'əti və Azərbaycan diplomatiyası guya məğlubiyətə uğramışdır. Hörmətli cənab Prezident, xahiş edirəm, bu görüşün yekunlarından və mühüm sənədlərin imzalanmasından danışsınız.

C a v a b: Lissabon zirvə görüşünün yekunları haqqında bu gün azərbaycanca danışmışam. Təəssüflənirəm ki, danışdığımı tərcümə olunmadı. Buna baxmayaraq, sualınıza cavab verərək deyə bilərəm ki, əlbəttə, bizdə informasiya orqanları tamamilə müstəqildir və istədiklərini azad şəkildə yaza bilərlər. Lakin həqiqətdən uzağa getmək lazım deyildir.

Dövlət və hökumət başçılarının Lissabon görüşü bütövlükdə uğurla bitdi. Hesab edirəm ki, görüş Azərbaycan Respublikası üçün, Azərbaycan nümayəndə hey'əti üçün də uğurla başa çatdı. Orada vəziyyət çox mürəkkəb idi. Azərbaycan çalışırdı ki, Lissabon zirvə görüşünün yekun sənədində xüsusi maddə olsun və bu maddədə Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin, Dağlıq Qara-

bağ münafişəsinin dincliklə aradan qaldırılmasının əsas prinsipləri öz əksini tapsın. Bunlar Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü, Dağlıq Qarabağa Azərbaycan Respublikasının tərkibində öz müqəddəratını təyinetmə əsasında özünüidarə statusu verilməsi və Dağlıq Qarabağın, onun bütün əhalisinin təhlükəsizliyinə təminat verilməsi prinsipləridir. Layihədəki 20-ci maddə məhz bu prinsiplər nəzərə alınaraq tərtib edilmişdi. Lakin Ermənistan nümayəndə heyəti bu maddəni qəbul etmədi və öz veto, konsensus hüququndan istifadə edərək, onun qəbul olunmasına maneçilik törətdi. Hərçənd ki, bu maddə bizi də tam qane etmirdi. Buna baxmayaraq, biz belə hesab edirdik ki, əgər o, qəbul edilərsə, onda bütün üç prinsip – ərazi bütövlüyü, Azərbaycanın tərkibində Dağlıq Qarabağın yüksək özünüidarə muxtariyyəti və Dağlıq Qarabağın bütün əhalisinin təhlükəsizliyinə təminat prinsipləri Lissabon zirvə görüşünün yekun sənədində öz əksini tapacaqdır.

Lakin Ermənistan tərəfi öz vetosunu götürmədi. Onda biz bütün sənədə, yəni Lissabon zirvə görüşünün bütün bəyannaməsinə veto qoyduq. Bu, dövlət və hökumət başçılarında çox böyük narahatlığa səbəb oldu. Ona görə ki, bu halda zirvə görüşü hər hansı bir sənəd qəbul edilmədən başa çata bilərdi. Bizimlə çoxlu danışıqlar aparıldı. Bizə izah edirdilər ki, zirvə görüşünün belə qurtarması arzuolunmazdır və çox kədərlidir. Bu zaman biz də öz mövqeyimizi izah edirdik. Axırncı iclasadək, hətta dekabrın 3-də günorta iclas başlanana qədər sənəd, diplomatik dildə deyildiyi kimi, kvadrat mötərizələrdə qaldı. Yəni sənəd üçün Azərbaycan nümayəndə heyətinin konsensusu yox idi. Biz ona veto qoymuşduq.

Nəhayət, dövlət və hökumət başçılarının, müxtəlif nümayəndə heyətləri nümayəndələrinin bizimlə çoxsaylı görüşləri, danışıqları, söhbətləri və məsləhətləşmələri nəticəsində bizə alternativ variant, yəni artıq məlum olan və dərc olunan bəyanatı təklif etdilər – əgər zirvə görüşünün bütün iştirakçıları, ATƏT-in üzvləri münafişənin tənzimlənməsinin əsas prinsiplərini əks etdirən formulla razı olarlarsa, lakin Ermənistan veto qoyarsa, bu halda ATƏT-in qalan bütün üzvləri, – bu isə 53 və ya 54 dövlətdir, – bu barədə öz ümumi rəyini, ümumi iradəsini ATƏT-in hazırkı sədrinin xüsusi bəyanatında ifadə edə bilərlər, ATƏT-in indiki sədri təşkilatın bütün üzvləri adından çıxış edəcək və bu formul onun bəyanatında əks olunacaqdır.

Biz bunu məqbul saydıq və bununla yalnız axırncı iclasın başlanğıcında bir şərtlə razılaşdıq ki, bu, qəbul edilsin. İclasda təşkilatın indiki sədrinin məhz bu cür bəyanatı oxunduqda biz öz vetomuzu götürdük və Lissabon zirvə görüşünün ümumi sənədi qəbul olundu. Bununla belə, biz zirvə görüşünün sənədini aldıq, çünki orada qeyd olunmuşdur ki, bu bəyanat Lissabon zirvə görüşünün sənədlərinə daxil edilir. Zirvə görüşünün bu sə-

nədində Ermənistan–Azərbaycan münafişəsinin, Dağlıq Qarabağ münafişəsinin aradan qaldırılmasının üç bənddən ibarət prinsipləri – Azərbaycan Respublikasının və Ermənistan Respublikasının ərazi bütövlüyü, Azərbaycanın tərkibində Dağlıq Qarabağa ən yüksək dərəcəli özünüidarə etmə verən özünü-təyinetmə əsasında Dağlıq Qarabağın sazişdə müəyyən edilmiş hüquqi statusu və Dağlıq Qarabağın, onun bütün əhalisinin təminatlı təhlükəsizliyi prinsipləri əks etdirilmişdir. Bəyanatda göstərilir ki, bu bəyanatı, Ermənistan istisna olmaqla, ATƏT-in bütün üzvləri dəstəkləyirlər və bu bəyanat ATƏT-in sənədlərinə daxil edilir. Biz həmin sənədlə geri qayıtdıq. Buna görə də kim necə istəyirsə, elə də hesab edir. Mən belə hesab edirəm ki, ATƏT bizim bu təşkilatda olduğumuz dövr ərzində və bu münafişə ilə məşğul olduğu dövrdə biz ilk dəfə elə bir sənəd əldə etdik ki, burada Ermənistanla Azərbaycan arasındakı münafişənin aradan qaldırılmasının əsas prinsipləri əks etdirilmişdir.

S u a l: Hörmətli Prezident, Siz Qafqazda və bütün dünyada sülh axtaran lidersiniz. Bunun ən bariz nümunəsi Lissabon zirvə toplantısıdır. Qafqazda sülhün, əmin-amanlığın və sabitliyin bərqərar olması üçün Azərbaycan qonşu ölkələrə və digər türk dövlətlərinə nə ilə kömək edə bilər? Təşəkkür edirəm.

C a v a b: Bildiyiniz kimi, Ermənistan–Azərbaycan münafişəsi artıq səkkiz ildir davam edir. Ermənistan Azərbaycana hərbi təcavüz edibdir, torpaqlarımızın 20 faizi Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal olunubdur, bir milyondan çox Azərbaycan vətəndaşı bu işğal olunmuş torpaqlardan zorla çıxarılıbdir və indi çadırlarda ağır vəziyyətdə yaşayır. Biz 1994-cü ilin may ayında atəşi dayandırmışdıq, 2 il 7 aydır ki, atəşkəs rejimi mövcuddur. Biz atəşkəs rejimini bundan sonra da davam etdirmək fikrindəyik. Biz məsələni sülh yolu ilə həll etmək istəyirik.

Məsələni məhz sülh yolu ilə həll etmək üçün Lissabon zirvə görüşündə bu sülh danışıqlarının əsas prinsiplərini əldə etmək istəyirdik ki, bu, tək bizim təklifimiz olmasın, həmin prinsiplər ATƏT-ə daxil olan dövlətlər üçün də məqbul olsun, yəni onlar bunu təsdiq etsinlər. Biz buna da nail olduq. Biz bundan sonra da bu yolla getmək istəyirik. Mən bu gün artıq bəyan etmişəm və bir daha bəyan edəçəyəm ki, biz döyüşə yenidən başlamaq istəmirik, müharibə istəmirik. Biz tam sülh istəyirik. Hesab edirəm ki, biz bu münafişəni həmin prinsiplər əsasında aradan qaldıra bilərik.

O ki qaldı başqa ölkələrdəki münafişələrə, bəli, Qafqazda Gürcüstan–Abxaziya münafişəsi var, Gürcüstan–Osetiya münafişəsi var, yaxud da Qafqazda Çeçenistan–Rusiya münafişəsi var, bir balaca zəif olsa da çeçen-inquş münafişəsi var. Bəli, Qafqaz bölgəsində bu münafişələr var. Arzu edirəm ki, bu münafişə-

şələrin hamısı sülh yolu ilə həll edilsin, müharibə olmasın, heç yerdə atəş olmasın. Biz həm öz münaqişəmizi, həm də qonşu ölkələrdəki münaqişələri sülh yolu ilə həll etmək üçün öz imkanlarımızdan bundan sonra da istifadə edəcəyik.

S u a l: Heydər Əliyev, Sizə sual verməzdən əvvəl demək istəyirəm ki, mən bu salonda bəlkə də yeganə adamam ki, Siz mənə borclusunuz. Bəli, dörd ildir ki, Siz mənə müsahibə borclusunuz. Biz Sizinlə Naxçıvanda söhbət edəndə mən sizə dedim ki, vaxt gələcək, xalq Sizi Bakıya çağıracaq. Siz onda gülümsədiniz. Mən isə dedim: onda mənə müsahibə verərsiniz. Buraya da məhz ondan ötrü gəlmişəm. Mən mətbuat konfransından sonra Sizin qərarınızı gözləyəcəyəm.

Hələlik isə sualım belədir – sənədi imzalamaq, yoxsa imzalamaq kimi ən faciəli, ən incə məqamda Siz Rusiya hökumətinin başçısı Viktor Çernomırdinin və xarici işlər naziri Yevgeni Primakovun münasibətini necə hiss etdiniz – bu, diplomatik nəzakət, yoxsa Sizin mövqeyinizin güclü şəkildə dəstəklənməsi demək idi?

C a v a b: Hörmətli Korsunski, ən əvvəl mən sizi Azərbaycanda salamlayıb və şadam ki, siz respublikamıza gəlmisiniz. Söz yox ki, mən öz borcumu verəcəyəm və siz məndən müsahibə alacaqsınız. Sizə minnətdaram ki, mənim üçün ağır dövrdə – 1990-cı və ya 1991-ci ildə, mən Naxçıvanda yaşadığım dövrdə siz həqiqətən Sankt-Peterburqdan Naxçıvana gəldiniz və mənimlə söhbət etdiniz. O dövrdə Naxçıvan blokada idi, – yeri gəlmişkən, indi də blokadadır, lakin bu gün ona kömək göstərməyə hər halda imkanımız var, – mən Moskvada və Bakıda məruz qaldığım təqiblərdən can qurtararaq oraya getmişdim və adi bir sakin kimi orada yaşayırdım. Yadımdadır, suallarınıza cavab verdim və sonra siz mənimlə müsahibəni "Ças pik" qəzetində dərc etdirdiniz. Mən sizə buna görə, həmçinin ona görə təşəkkür edirəm ki, siz söhbətimiz barəsində vicdanlı hərəkət etdiniz və hər şeyi dediyim kimi dərc etdirdiniz. Buna görə də mən sizinlə görüşməyə çox şadam. Güman edirəm ki, bu gün, ya da sabah sizinlə xüsusi olaraq görüşəcəyəm.

İndi də sizin sualınız barədə. Deməliyəm ki, Rusiya nümayəndə heyətinə başçılıq edən Rusiya Federasiyasının baş naziri cənab Çernomırdin və Rusiyanın xarici işlər naziri cənab Primakov bu prosesdə çox fəal iştirak etdilər. Mən onlarla sammitdən əvvəl də, sammit zamanı da görüşdüm. Onlar mənim mövqeyimi başa düşdülər və ümumi sənədə konsensus verməməyimə rəğbətə yanaşdılar. Lakin bununla yanaşı, digər nümayəndə heyətlərinin rəhbərləri kimi, onlar da çox narahat idilər ki, sammit sənəd qəbul edilmədən başa çata bilər. Bildiyiniz kimi, Rusiya Minsk qrupunun həmsədridir, buna görə də Rusiyanın üzərinə xüsusi məs'uliyət düşürdü. Həmçinin Minsk qrupunun həmsədri olan Finlandiya ilə birlikdə Rusiya Lissabon zirvə

toplantısı ərəfəsində Helsinkidə təklif irəli sürmüşdü və bu təklif sammitin yekun sənədinin 20-ci maddəsinin prinsipinə əsasını təşkil etmişdi. Lakin Ermənistanın veto qoyması nəticəsində bu maddə qəbul olunmadı. Alternativ qərar axtarılmıya başlandıqda Rusiya nümayəndə heyəti, cənab Çernomırdin və cənab Primakov bu işdə çox yaxından iştirak etdilər və buna görə mən onlara minnətdaram.

Rusiya nümayəndə heyətinin başçısı, baş nazir cənab Çernomırdin ATƏT-in fəaliyyətdə olan sədrinin Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi haqqında bəyanatı qəbul olunan zaman da çıxış etdi və zənnimcə, bu bəyanatı çox güclü dəstəklədi və əmin etdi ki, Rusiya bu münaqişənin aradan qaldırılması üçün hər şey edəcəkdir. Mən çox razıyam. Burada, sizin dediyiniz kimi, diplomatik nəzakət yox idi, real dəstək var idi.

S u a l: Bu gün Azərbaycanın dəqiq xarici siyasət strategiyası sayəsində Ermənistanın beynəlxalq meydanda təklənməsi artıq bir faktdır. Odur ki, Yuqoslaviya barəsində görülmüş tədbirin ATƏT çərçivəsində Ermənistan barəsində də həyata keçirilməsi, yəni Ermənistanın ATƏT forumlarında səs hüququndan məhrum edilməsi mümkündürmü?

C a v a b: Bilirsiniz ki, mən ATƏT-in adından danışa bilmərəm. Lakin şəxsən mən istəməzdim ki, Ermənistan barəsində belə qərar qəbul edilsin. Mən bu gün də, Lissabonda da bildirmişəm ki, biz hər halda Azərbaycan ilə Ermənistan arasında qarşılıqlı anlaşma yaratmaq istəyirik. Ermənistan nümayəndə heyətinin Lissabonda özünü destruktiv aparmasına baxmayaraq, ümidvaram ki, ATƏT-in fəaliyyətdə olan sədrinin bütün ATƏT üzvləri adından mə'lum bəyanatı qəbul edildikdən sonra artıq Ermənistanda düşüncələr və qarşılıqlı anlaşmaya nail olmağımız, danışıqlar prosesini daha da gücləndirməyimiz, əlbəttə, sammitin bəyanatında öz əksini tapmış üç prinsip əsasında gücləndirməyimiz üçün yəqin ki, müəyyən addımlar atacaqlar.

S u a l: Cənab Prezident, Xəzər dənizlərinin noyabrda Aşqabatda axırıncı görüşündə Xəzərin statusu haqqında qəti qərar yenə də qəbul edilmədi. Məni maraqlandıran budur ki, indi bu məsələnin həlli hansı mərhələdədir və statusun perspektivi necədir?

C a v a b: Bilirsinizmi, Xəzər dənizinin statusu haqqında indi hər hansı bir qərar qəbul etmək son dərəcə çətinidir, hətta deyərdim ki, əslində qeyri-mümkündür. Xəzərin statusunu müəyyənləşdirmək məqsədi ilə hər hansı bir əsas işləyib hazırlamaq üçün cəhdlər göstərilir. Məsələn, mən hesab edirəm ki, buna çox vaxt, bəlkə də illərlə vaxt gedəcəkdir. Azərbaycanın mövqeyinə gəldikdə, biz onu noyabrın 12-də Aşqabatda Xəzəryanı ölkələrin xarici işlər nazirlərinin görüşü zamanı bildirmişik. Azərbaycanın və Qazaxıstanın mövqeyi eyni olmuşdur – biz Xəzərin təkindən,

onun mineral resurslarından istifadə olunması üçün Xəzər dənizini sektorlara bölməyi təklif edirik. Digər üç ölkə – İran, Rusiya və Türkmənistan başqa variant təklif edirlər. Bu variant nəinki təkcə bizim üçün, hesab edirəm ki, prinsipcə məqbul deyildir. Buna görə də orada heç bir qərar qəbul edilmədi. Belə bir ümumi bəyanat verildi ki, nazirlərin görüşü oldu və onlar Xəzər dənizinin statusu problemləri barədə fikir mübadiləsi apardılar. Doğrudur, orada Rusiya, İran və Türkmənistan Xəzər dənizinin bu ölkələrə aid sahil sularındakı resurslardan istifadə olunması üçün müştərək şirkət yaradılması haqqında saziş imzaladılar. Biz buna e'tiraz etmirik, yarada bilirlər – qoy yaratsınlar.

S u a l: Cənab Prezident, Azərbaycan NATO-nun üzvü olmaq niyyətindədirmi? Azərbaycan hansı təşkilatı regionda sabitliyin və sülhün təminatçısı, habelə bölgədəki mövcud regionlararası, millətlərarası münaqişələrin aradan qaldırılmasının təminatçısı hesab edir? Ermənistanla birbaşa dialoq barəsində Siz nə düşünürsünüz? Bu, mümkündürmü?

C a v a b: Birinci suala cavab olaraq deyim ki, biz 1994-cü ildə NATO-nun "Sülh naminə tərəfdaşlıq" programını imzaladıq və bu program çərçivəsində NATO ilə əməkdaşlıq edirik.

O ki qaldı ikinci sualınıza, yəni Azərbaycanın hansı təşkilatı sabitliyin və münaqişəni aradan qaldırmağın təminatçısı hesab etməsi barədə suala, bilirsinizmi, indi Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinin dincliklə həlli məsələsi müzakirə olunur. Bu məsələ ilə əlaqədar ATƏT-in və onun yaratdığı Minsk qrupunun, Minsk konfransının müvafiq tədbirləri həyata keçirilir. ATƏT Minsk konfransını 1992-ci ildə, Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinin, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin aradan qaldırılması üçün xüsusi olaraq yaratmışdır. Biz belə hesab edirik ki, ATƏT-in Minsk qrupu, Minsk konfransı Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinin tənzimlənməsinə nail olmaq üçün daha böyük imkanlara malikdir. Buna görə də biz ATƏT çərçivəsində Minsk qrupu ilə əməkdaşlığı davam etdirəcəyik, xüsusən də tənzimlənmənin əsas prinsiplərinin öz əksini tapdığı ATƏT bəyanatını, sənədini əldə etdikdən sonra. Əlbəttə, bununla yanaşı, biz danışıqlar prosesinin gedişinə müsbət təsir göstərmək üçün bütün beynəlxalq təşkilatlardan, o cümlədən BMT-dən, habelə başqa ölkələrə nisbətən buna daha böyük imkanları olan ABŞ, Rusiya kimi dövlətlərlə ikitərəfli münasibətlərimizdən də istifadə edəcəyik. Biz bu imkanlardan gələcəkdə də istifadə edəcəyik. Ancaq biz hesab edirik ki, indi ATƏT və Minsk qrupu Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinin aradan qaldırılması üçün mühüm vasitədir.

Üçüncü sual ilə əlaqədar deyim ki, Ermənistanla Azərbaycan arasında bilavasitə dialoq, əlbəttə, kəsilməmişdir. Bu dialoqu Azərbaycan Prezidentinin nümayəndəsi Vəfa Quluzadə və Ermənistan prezidentinin nümayəndəsi Libaridyan aparmışlar. Lis-

sabonda prezident cənab Ter-Petrosyanla görüş zamanı da biz razılığa gəldik ki, bu dialoq fəal surətdə davam etdirilsin. Yeri gəlmişkən, Ter-Petrosyan sammitin yekun iclasında da bu cür bəyanat vermişdir.

S u a l: Cənab Prezident, Azərbaycanın Avropa Şurasına daxil olması haqqında danışıqlar indi hansı mərhələdədir?

C a v a b: Siz bilirsiniz ki, bizi oraya, özlərinin dediyi kimi, dəvət olunmuş qonaq, yaxud Avropa Şurasına namizəd kimi qəbul ediblər. Ümidvarıq ki, təxminən gələn ilin əvvəllərində Azərbaycan Avropa Şurasına qəbul ediləcəkdir.

S u a l: Bundan əvvəlki zirvə toplantısında – Budapeştdə Ermənistanın mövqeyi indiki kimi sərt olmamışdır. O vaxtdan iki il keçmişdir və elə təsəvvür yaranır ki, indi bütün atəşkəs dövrü ərzində ən gərgin günlər başlayır. Sizcə, bununla əlaqədar Lissabon sammiti yekunlarının real əhəmiyyəti nədən ibarətdir və dəyişmiş vəziyyətdə Rusiyanın rolu necə ola bilər?

C a v a b: Bilirsinizmi, sammitin yekunu ondan ibarətdir ki, onun son, əsas sənədində münaqişədən bəhs olunmur, çünki 20-ci maddə Ermənistanın təkidi ilə çıxarılmışdır. Lissabon sammitinin daha bir sənədi var – bu, fəaliyyətdə olan sədrin sammit adından verdiyi bəyanatdır. Mən demişəm və təkrar edirəm, – bu, yaxşı zəmindir və hesab edirəm ki, mühüm sənəddir. Bu sənəd tam sülhə nail olmaq, münaqişəni aradan qaldırmaq üçün Ermənistanla Azərbaycan arasındakı danışıqlarda yeni mərhələ açır. Çünki Ermənistan Minsk qrupu çərçivəsində görüşlər zamanı Azərbaycanın ərazi bütövlüyündən söhbət gədən formulu qəbul etməkdən boyun qaçırdı. Son vaxtlar onlar hətta o dərəcəyə çataraq bildirmişlər ki, Dağlıq Qarabağ öz müqəddəratını Azərbaycanın tərkibindən kənarada təyin edə bilər – aydın deyil ki, harada və necə. Ona görə də indi, Ermənistan istisna olmaqla, sammitin bütün iştirakçıları, ATƏT üzvləri bu bəyanata səs verdiyi bir vaxtda – özü də bu bəyanat qəbul edilərkən Amerika Birləşmiş Ştatlarının da, Rusiyanın da, Finlandiyanın da nümayəndələri çıxış edib bildirdilər ki, onlar bu bəyanatı dəstəkləyirlər və danışıqlar məhz onun əsasında aparılacaqdır, Avropa Birliyinin 15 ölkəsi adından İrlandiyanın baş naziri çıxış etdi və bu üç prinsipi dəstəklədiyini bildirdi, – bütün bunlar sülh danışıqlarının aparılması üçün tamamilə yeni səhifə, yeni mərhələ açır. Sammitdən sonra Ermənistan tərəfi öz mövqelərini yenidən nəzərdən keçirib müəyyən dərəcədə dəyişməlidir. Ümidvaram ki, biz dialoqu davam etdirəcək və sülhə nail olmaq üçün bu prinsiplər əsasında daha intensiv danışıqlar apara biləcəyik.

Rusiyanın roluna gəldikdə, Rusiya Minsk qrupunun həmsədrinə olaraq qalır. Finlandiya Minsk qrupunda bundan sonra həmsədr olmayacaq və onun yerini başqa dövlət tutacaqdır. Rusiya isə həmsədr olaraq qalır. Buna görə də həm Minsk qrupunun

həmsədrİ, həm də Zaqafqaziya bölgəsinə, Ermənistana və Azərbaycanca çox yaxın münasibəti olan ölkə kimi Rusiya bu münaqişənin həllində, sülh əldə edilməsində, şəbhəsiz, çox böyük rol oynaya bilər. Mən buna ümid bəsləyirəm.

S u a l: Hörmətli Prezident, Lissabonda çətin mübarizənin zamanı Sizə ən çox hansı ölkə dəstək verdi? Türkiyənin mövqeyini necə qiymətləndirirsiniz? Lissabon zirvə toplantısının prinsiplərinə uyğun olaraq qarşıdakı illərdə Azərbaycan xalqı Türkiyədən nə kimi yardım gözləyir? Bir də, Siz nə üçün rusca danışırsınız?

C a v a b: Mən rusca verilən suallara rusca cavab verirəm, buna görə də siz görək mənİ üzrlü hesab edəsiniz.

Mən sizə bildirmək istəyirəm ki, orada bizim mövqeyimizi, demək olar, bütün dövlətlər dəstəkləyirdilər. Ancaq aydındır ki, bu problemlə birinci növbədə məşğul olan Minsk qrupunun dövlətləridir. Onların arasında Amerika Birləşmiş Ştatları da, Rusiya da, Türkiyə də, Almaniya da, Fransa da, Finlandiya da və başqa dövlətlər də var. Onların hamısı bizim mövqeyimizi dəstəkləyirdi. Başqaları da dəstəkləyirdi. Mən orada çox görüşlər keçirdim. Məsələn, ABŞ-ın vitse-prezidenti cənab Qor, Rusiyanın baş naziri cənab Çernomırdın, Almaniyanın xarici işlər naziri cənab Kingel, Fransanın xarici işlər naziri cənab Erve De Şarett, Böyük Britaniyanın xarici işlər naziri cənab Rifkind və digər şəxslər – prezidentlər, baş nazirlər ilə görüşdüm. Ümumiyyətlə, biz çox görüşlər keçirdik. Türkiyənin cümhur başkanı, əziz dostum Süleyman Dəmirəl bizim bu məsələlərlə daim məşğul olur. Mən Lissabona gələn günü, yəni dekabrın 1-də Süleyman Dəmirəl ilə xüsusi görüş keçirdik. O, mənİ Türkiyənin Lissabondakı səfirliyinə də'vət etdi. Orada biz bu məsələni də müzakirə etdik. Türkiyə bizim mövqeyimizi daim dəstəkləmişdir – keçmişdə də, Lissabonda da.

Biz Türkiyədən nə gözləyirik? Onu gözləyirik ki, Türkiyə bundan sonra da bizimlə birlikdə olsun, bizim yanımızda olsun. Türkiyənin cümhur başkanı Süleyman Dəmirəl də, ölkənin digər rəhbərləri də deyirlər ki, Azərbaycanın dərdi Türkiyənin dərdidir, Azərbaycanda güləndə Türkiyədə də güllürlər, Azərbaycanda kədərlənəndə Türkiyədə də kədərlənirlər. Bax, bu, doğrudan da bizim dostluğumuzun, qardaşlığımızın prinsipidir. Biz dostluğumuzu məhz bu prinsip əsasında davam etdirəcəyik.

S u a l: Cənab Prezident, Siz sammitin birinci günündə edilən çıxışdan sonra Levon Ter-Petrosyanla keçirdiyiniz görüşdən danışırdınız. Sammitin əhəmiyyətini dərk edərək biz bu görüşün gedişini Portuqaliyadan peyk vasitəsilə birbaşa verilişdə izləyirdik. Sammit bitdi və bu zaman Sizin Ter-Petrosyanla kiçik bir dialoqunuz oldu. Maraqlıdır, bu zaman nə danışırdınız? Sualımın davamı olaraq soruşmaq istəyirəm: sizə elə gəlmirmİ

ki, diplomatiyanın güclü və ya zəif olması praktikası diplomatiya arxayınçılığına gətirib çıxarır? Çox sağ olun.

C a v a b: Siz sammit bitəndən sonra Ter-Petrosyanla olan görüşümüzü deyirsiniz? Bəli, həmin dialoq ondan ibarət oldu ki, biz bir gün əvvəl danışırdıq və danışığımızın sonunda prezident Ter-Petrosyan da, mən də bəyan etdik ki, bir-birimizə qarşı sərt çıxışlarımıza baxmayaraq, biz danışıqlar prosesini davam etdirəcəyik – Minsk qrupu çərçivəsində danışıqlar aparacağıq və birbaşa danışıqlar da davam etdiriləcəkdir. Həmin bir neçə sənədlə görüşümüz də bunun təsdiqinə həsr olunmuşdur.

O ki qaldı diplomatiyanın güclü və ya gücsüz olmasına, bilir-sinizmi, bunlar bir növ nəzəri fikirlərdir. Mən buna vaxt itirmək istəmirəm.

S u a l: Siz MDB-nin gələcəyini necə görürsünüz?

C a v a b: Mən MDB-ni indikindən daha təsirli birlik kimi görmək istərdim. Ona görə ki, MDB onu görmək istədiyimiz səviyyəyə hələ gəlib çıxmamışdır. Dünyada nümunə ola biləcək təşkilatlar var. Məsələn, Avropa Birliyi, digər ittifaqlar. Elə etmək lazımdır ki, MDB-nin fəaliyyətində qarşılıqlı münasibətlərdə demokratik prinsiplər üstünlük təşkil etsin. Görək MDB öz fəaliyyətinin üstün istiqamətlərini müəyyənləşdirsin, ayrı-ayrı sahələrə səpələnməsin. Aydındır ki, MDB öz təşəkkül dövrünü yaşayır və bu dövrdə qarşıya olduqca çoxlu çətinlik çıxır. Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, MDB öz müstəqilliyini yenidən əldə etmiş olan ölkələrdən ibarətdir. Hər ölkənin öz problemləri var, xüsusən də iqtisadi-sosial sahədə. Odur ki, belə bir şəraitdə MDB-nin, məsələn, Avropa Birliyi səviyyəsində olması barədə düşünmək sadələşmədir. Görünür, illər, bəlkə də çox-çox illər gərəkdir ki, biz bu səviyyəyə gəlib çataq. Lakin biz buna nail olmağa çalışmalı, bu yolla getməliyik. Məsələn, Azərbaycan bunu istəyir.

S u a l: Hörmətli Prezident, iki ildən sonra ziyarət etdiyim Azərbaycan həqiqətən çox böyük nailiyyətlər əldə etmişdir. Buna neftdən əldə olunacaq gəliri də əlavə etsək, görərik ki, gələcəkdə Azərbaycanı daha böyük uğurlar gözləyir. Sualım belədir – boru kəmərləri ilə neft nə vaxt axacaq? Azərbaycan neftdən gəliri nə vaxt götürməyə başlayacaq? Təşəkkür edirəm.

C a v a b: Əvvəla, təşəkkür edirəm ki, siz iki il bundan öncə gördüklərinizi indi müqayisə edərək ədalətli olaraq, Azərbaycanda baş vermiş dəyişiklikləri görmüşsünüz və bu barədə öz sözlərinizi dediniz. Təşəkkür edirəm. Ona görə ki, bəzən ölkəmizə gələn bir para adamlar vəziyyəti düzgün qiymətləndirə bilmirlər. İkincisi, öz ölkəmizin daxilində elə adamlar var ki, onlar müxalifətdə olduqlarına görə Azərbaycanda baş verən hər şeyi qara eynəklə görürlər və hər bir şeyi də pis qiymətləndirirlər.

Ödur ki, bu müsbət qiymətinizə görə sizə təşəkkürümü bildirirəm.

Azərbaycanda isqtisadiyyat sahəsində baş vermiş dəyişikliklər doğrudan da mövcuddur. Bunlar Azərbaycanın yeritdiyi iqtisadi siyasətin, iqtisadi islahatlar aparılmasının, özəlləşdirmə prosesinə başlanmasının, torpaq islahatının həyata keçirilməsinin, torpağın şəxsi mülkiyyətə verilməsi haqqında qanun qəbul olunmasının, idxal-ixrac prosesinin liberallaşdırılmasının və ümumiyyətlə, iqtisadiyyatda liberallaşdırma prosesinin nəticəsidir.

Sübhəsis ki, biz Azərbaycanın qapılarını açaraq xarici şirkət və firmaları ölkəmizə dəvət edirik. Ola bilsin ki, keçən illərdə sabitlik olmadığından Azərbaycana o qədər də e'tibar etmirdilər və çoxları da gəlmirdi. Artıq son iki ildə Azərbaycanda tam sabitlik var və bunu da xarici ölkələrin şirkətləri görür, nəticədə Azərbaycana qoyulan investisiyalar gündən-günə artır. Söz yox ki, bunlar bizim imzaladığımız neft müqavilələri ilə əlaqədar qoyulan investisiyalardır. Güman edirəm ki, bizim neft müqavilələrimiz vaxtında həyata keçirilir. Bir-iki ay bundan öncə mən bu barədə mə'lumatı dinlədim. Mənə verilən hesabat göstərir ki, nəzərdə tutulan program vaxtında həyata keçirilir. Biz heç bir şeydə gecikmirik. Azərbaycandan nefti ixrac etmək üçün Rusiyadan keçən boru kəməri bu ilin sonunda hazır olacaqı 1998-ci ilin sonunda isə Azərbaycandan Qərbbə Gürcüstan ərazisi ilə Qara dənizin Supsa limanına gedən boru kəməri çəkilib başa çatdırılacaqdır. Bu boru kəmərinin inşasına 1997-ci ildə başlanacaqdır. Biz böyük boru kəməri barədə də düşünürük. Güman edirəm ki, 1997-ci ildə bu barədə qərar qəbul olunacaqdır.

Mən bilirəm, Türkiyə ictimaiyyəti maraqlanır ki, Bakı-Ceyhan boru kəməri olacaqmı? Mən istəyirəm ki, bu olsun və bunun üçün də çalışıram.

S u a l: Cənab Prezident, iki il bundan qabaq ağayi Həsənovla mənim müsahibəm oldu. O bildirdi ki, Azərbaycanın həm daxili, həm də xarici siyasəti Azərbaycanın neftindən asılıdır. İndiki vəziyyətdə Azərbaycanın daxili siyasətində də, xarici siyasətində də birinci məsələ Qarabağ problemdir. Sizin fikrinizcə, Xəzər nefti Qarabağ probleminin həllinə nə dərəcədə kömək edəcək?

C a v a b: Mən bilmirəm, kim sizə deyib ki, Azərbaycanın daxili və xarici siyasəti Azərbaycan neftindən asılıdır. Deyirsiniz ki, bunu Həsənov bildirib? Mən belə hesab etmirəm, Həsənov da belə hesab etmir. Bizim xarici və daxili siyasətimiz heç bir şeydən asılı olmayan, Azərbaycan Respublikasının milli mənafələrini qoruyan, Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini təmin edən, Azərbaycanı Dünya Birliyində bərabər hüquqlu dövlət etməyə yönəldilən bir xarici siyasətdir.

Daxili siyasətimiz Azərbaycanda demokratik hüquqi dövlət qurmaqdır, demokratik prinsipləri inkişaf etdirmək, bərqərar etmək, insan azadlığını, söz azadlığını, mətbuat azadlığını, vicdan azadlığını təmin etməkdir. Bunlar daxili siyasətimizdir və eyni zamanda iqtisadi islahatlar aparmaq, özəlləşdirmə programını həyata keçirmək, torpaq islahatı keçirmək, torpağı şəxsi mülkiyyətə vermək və beləliklə də bu iqtisadi islahatlarla Azərbaycanın iqtisadiyyatını canlandırmaqdır. Azərbaycanın böyük iqtisadi potensialı var. Hesab edirəm ki, Azərbaycanda torpaq islahatı başa çatdırılsa, – bunun üçün 2-3 il lazımdır, – Azərbaycanın təbiəti, ümumi torpaqları çox böyük məhsul verəcək və iqtisadiyyatımızın böyük bir hissəsini təşkil edəcəkdir. Azərbaycan həmçinin böyük sənaye potensialına malikdir. Özəlləşdirmə həyata keçirildikdən sonra Azərbaycanın sənaye potensialı yeni bir məhələyə qədəm qoyacaqdır. Bunun özü də böyük bir nəticə verəcəkdir. Gələcəkdə neft sənayesindən əldə edəcəyimiz nailiyyətləri də bunun üstünə əlavə edim. Bütün bunlar həm də daxildə Azərbaycanın sosial-iqtisadi vəziyyətini xeyli yaxşılaşdıracaqdır, həm də xarici ölkələrlə ticarət əlaqələri üçün, iqtisadiyyatımızı dünya iqtisadiyyatına bağlamaq üçün şərait yaradacaqdır.

O ki qaldı Qarabağ məsələsinin həllinə neftin nə dərəcədə kömək edə bilməsinə, ola bilər, kömək edə bilsin. Amma bunları bir-birinə bilavasitə bağlamaq olmaz.

S u a l: Ermənistan ərazisində Rusiya hərbi bazalarının yerləşdirilməsi haqqında saziş bağlanmışdır. Bu saziş çox uzun müddət nə Rusiya Dövlət Duması tərəfindən, nə də Ermənistan parlamenti tərəfindən təsdiq edilməmişdir, dənən Ermənistanın konstitusiyası məhkəməsi bu sazişin Ermənistan konstitusiyasına müvafiqliyi barədə vaxtından əvvəl qərar çıxarmış və onun təsdiq olunmasını tövsiyə etmişdir. Siz burada Lissabon sammitinin hər hansı bir nəticəsi olduğunu görürsünüzmü? Təşəkkür edirəm.

C a v a b: Verdiyiniz mə'lumata görə sizə təşəkkür edirəm. Mən bunu bilmirdim. Bəlkə də müəyyən bir qarşılıqlı əlaqə var. Mən bunu bilmirəm. Mən prinsipçə hesab etmişəm və edirəm ki, Rusiya Federasiyasının Zaqafqaziya ərazisində, xüsusən Ermənistanda hərbi bazalarının olmasına heç bir lüzum yoxdur. Onlar nəyə görədir, – mən başa düşürəm. Məsələn, mən hesab edirəm ki, bu, tamamilə lazım deyildir. Əgər Ermənistan saziş bağlayıb onu indiyədək təsdiq etməmişdirsə, dənən isə konstitusiyası məhkəməsi sazişin təsdiqlənməsi barədə rə'j vermişsə, bu, Ermənistanın daxili işidir. Mən Zaqafqaziya ərazisində Rusiya silahlı qüvvələrinin yerləşdirilməsinin prinsipçə əleyhinəyəm.

S u a l: Möhtərəm Prezidentimiz, Lissabon sammitində Azərbaycan nümayəndə heyəti nə mümkünsə, ona nail oldu. Budapeşt sammiti ilə müqayisədə irəliyə doğru önəmli addım atdı. Lakin bu dəfə də ermənilər Qarabağ münaqişəsinin həl-

lində Azərbaycanın mövqeyindən düzgün nəticə çıxarmadılar. Bir sözlə, Dağlıq Qarabağa yüksək status verilməsi, Dağlıq Qarabağın bütün əhalisinin təhlükəsizliyinə təminat onları razı salmır. İndi hamını bir məsələ düşündürür: bundan sonra ermənilərlə sülh danışıqları hansı yöndə aparılacaqdır?

C a v a b: Elə həmin yöndə aparılacaqdır. Yəni Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün tanınması, Dağlıq Qarabağa Azərbaycan dövlətinin tərkibində yüksək status verilməsi prinsipləri Lissabon sammitində ATƏT-in üzvü olan dövlətlər tərəfindən dəstəklənib, qəbul edilibdir. Biz danışıqları da bu prinsiplər əsasında aparacağıq.

S u a l: Möhtərəm Prezident, Sizdən əvvəlki dövlət rəhbərləri Dağlıq Qarabağa bağlı keçirilən beynəlxalq görüşlərdə heç bir müsbət nəticə əldə edə bilməmişlər. Siz hələ Naxçıvanda blokada şəraitində olarkən Jeleznovodsk danışıqlarının uğursuz nəticələrini xalqa açıqlamışdınız. Siz dövlət rəhbəri olduğdan sonra bütün qüvvənizi Dağlıq Qarabağda sülh əldə olunmasına və Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün qorunmasına sərf edirsiniz. Atəşkəs və Lissabondakı qələbə buna bir daha sübutdur. Cənab Prezident, Lissabon zirvə toplantısından sonra Azərbaycan xalqı Sizin siyasi müdrikliyiniz sayəsində hansı qələbəni gözləyə bilər? Çox sağ olun.

C a v a b: Bilirsinizmi, biz məsələni sülh yolu ilə həll etmək istəyirik. Məsələnin sülh yolu ilə həll olunmasına "qələbə" sözü o qədər uyğun deyildir. Qələbə adətən vuruşlarda, döyüşlərdə olur, kimsə kimsə qalib gəlir. Ancaq məsələni sülh yolu ilə həll etmək üçün danışıqlar lazımdır, qarşılıqlı razılıq lazımdır, bir-birinə müəyyən güzəştlərə getmək lazımdır, müəyyən kompromislər lazımdır. Biz məhz belə halda, bu yolla sülh əldə edə bilərik. Sülhün əldə edilməsi heç kəsin qələbəsi deyildir – nə Azərbaycan tərəfinin, nə də Ermənistan tərəfinin. Bu, ümumi qələbədir. Sülh Azərbaycan üçün o deməkdir ki, Azərbaycanın işğal olunmuş əraziləri Ermənistan silahlı qüvvələrindən təmizlənməli, o silahlı qüvvələr oradan çıxarılmalı, didərgin düşmüş vətəndaşlarımız Azərbaycanın işğal olunmuş torpaqları təmizləndikdən sonra öz yerlərinə qayıtmalıdır. Ermənistanla Azərbaycan arasında sülh müqaviləsi bağlanmalı, bir-birinə qarşılıqlı inam yaranmalı, bir-birinə olan düşmənçilik, ziddiyyətlər aradan götürülməlidir, keçmiş əlaqələrimizi bərpa etməliyik. Yərarlarımız nə qədər dərin olsa da, itkilərimiz nə qədər çox olsa da, bu itkilər bizə nə qədər ağır olsa da, biz irəliyə baxmalıyıq. Ermənistanla Azərbaycan arasında daim düşmənçilik münasibətləri saxlamaq olmaz. Mən bunu Lissabonda prezident Ter-Petrosyanla görüşdə ona da bildirdim və dedim: əgər siz düşünürsünüz ki, Azərbaycanla Ermənistan daim düşmən olacaq, – bu, mümkün deyil, belə olmayacaqdır. Zaman keçəcək, biz sülh əldə edəcəyik, qonşuluq münasibətlərimiz, ticarət və iqtisadiyyat sahəsində əlaqələr bər-

pa olunacaqdır. Bu, həm Ermənistan, həm də Azərbaycan vətəndaşlarının, həm erməni xalqının, həm də Azərbaycan xalqının rifahı naminə olacaqdır.

Bu yolla getdikdə, şübhəsiz, qələbədən söhbət ola bilməz. Burada söhbət qarşılıqlı razılıqdan gedir. Biz bu yolla gedəcəyik.

S u a l: Son vaxtlar Qafqazdakı bütün münaqişə ocaqlarında prezident seçkiləri keçirilməsinə cəhd göstərilir, o cümlədən də qondarma "Dağlıq Qarabağ Respublikası"nda. Sizcə, bu, təsadüfdür, yoxsa hansısa böyük məqsədyönlü siyasətin tərkib hissəsidir?

C a v a b: Bilirsinizmi, buna birmənalı cavab vermək mümkün deyildir – bu, təsadüfdür, yaxud da məqsədyönlü siyasətin nəticəsidir. Ola bilər, təsadüf də var, ola bilər, məqsədyönlü bir siyasətdir. Bunun o qədər də böyük əhəmiyyəti yoxdur.

S u a l: Əgər Ermənistan ATƏT-in Lissabon sammitinin yekun bəyannaməsinə əlavə edilmiş bəyannamənin prinsiplərinə tabe olmasa, onda Azərbaycan hökuməti nə kimi tədbirlər görəcəkdir?

C a v a b: Bilirsinizmi, Ermənistan hətta sammitin iclasında bu bəyannaməni təqdim etdikdən sonra onun əleyhinə çıxdı. Odur ki, Ermənistan bu bəyannaməyə öz münasibətini bildirmişdir. Buna görə də biz Ermənistanın bu bəyannaməyə tabe olacağını çətin ki, gözləyərik. Lakin Ermənistan yaranmış gerçəkliklə hesablaşmaya bilməz. Axı, bu bəyannamədə göstərilmişdir ki, onu Minsk qrupunun bütün üzvləri və sammitin bütün iştirakçıları – ATƏT-in üzvləri dəstəkləyirlər. Əlbəttə, Ermənistan veto hüququndan istifadə edə bilərdi. Amma həmişə hamıya qarşı çıxış etmək onlar üçün yaxşı hal deyildir. Ermənistan bunu nəzərə almalıdır.

S u a l: Möhtərəm Prezident, vaxtınızı çox alsam da, bu münaqişədə ən çox zərər çəkmiş əhəlinin mətbu orqanının – "Qarabağ" qəzetinin nümayəndəsi kimi bir neçə qısa və konkret sual verəcəyəm. Birinci sualım Lissabon sammiti ilə bağlıdır, yəni xalq, ayrılıqda götürsək qarabağlılar bu zirvə toplantısına böyük ümidlər bəsləyirdilər. İkinci sualım: atəşkəsin uzanması bu münaqişənin Fələstin–İsrail münaqişəsinə yaxınlaşmasına zəmin yaratdırmı? Azərbaycan tərəfi güzəştlərə getdikcə, güzəştlərin sayını artırıdıcqca Ermənistan tərəfinin öz tələblərini daha da sərtləşdirməsini necə izah edə bilərsiniz və sərtləşmiş tələblərlə, yəni bizim güzəştlərimizlə barışmayan Ermənistanla danışıqlara getməyə dəyərmiz? Üçüncü sualım sırf iqtisadi məsələlərlə bağlıdır. Azərbaycanda özəlləşdirmə prosesi artıq başlanmış və davam edir, çətinliyimizə görə, aldığımız məlumatlara görə, 1997-ci ilin yanvarından və uəçerlərə paylanacaqdır. Bu baxımdan qaçqın əhali özəlləşdirmədən nə əldə edəcəkdir – itirilmiş torpaqları, dağıdılmış evləri, ləğv edilmiş mülkiyyəti və daha nəyi? Sağ olun.

C a v a b: Mən artıq dedim ki, Lissabon sammitində öldə olunmuş sənəd Ermənistan– Azərbaycan münaqişəsinin həll edilməsi üçün yeni bir mərhələ açır. Bir daha təkrar edirəm, çünki bu sülh danışıqlarını aparmaq üçün əsas prinsiplər müəyyən olunub və onlar o sənəddə öz əksini tapıbdir. Ona görə də hesab edirəm ki, Lissabon sammiti bizi bu məsələnin həllinə daha da yaxınlaşdırıbdır.

İkinci sualınıza cavab verirəm. Siz dediniz ki, guya məsələnin uzanması Fələstin–İsrail münaqişəsi vəziyyətinə gətirib çıxara bilər və biz güzəştlərə getdikcə Ermənistan da öz tələblərini sərtləşdirir. Əvvəla, demək istəyirəm ki, biz heç bir güzəştə getməmişik. Kimsə hesab edirsə ki, biz güzəştlərə getmişik, o, səhv edir. Təklif etdiyimiz üç elementdən ibarət formul əsla güzəşt deyil. Bu, Azərbaycanın mənafeələrini tamamilə təmin edən bir formuldur. O ki qaldı məsələnin uzanmasına, məsələ nə qədər tez həll edilə, şübhəsiz, bir o qədər yaxşı olar. Amma məsələnin uzanmasının da obyektiv səbəbləri var. Əgər vaxtilə Dağlıq Qarabağdan azərbaycanlılar çıxmasaydılar və rayonlarımız işğal edilməyəydi, şübhəsiz, münaqişəni daha asanlıqla aradan qaldırmaq mümkün olardı. Belə vəziyyət isə danışıqlar prosesini çox mürəkkəbləşdiribdir. Amma mən hesab edirəm ki, biz düz yoldayıq və məsələni də məhz bu yolla həll edə bilirik.

Özəlləşdirmə haqqında. Özəlləşdirmə iqtisadiyyatımızı canlandırmaq üçün əsas yoldur. Mə'lumdur ki, işğal olunmuş torpaqlardakı əmlakımız erməni işğalçılar tərəfindən tamamilə dağıdılıbdır. Ancaq o torpaqlar azad edildikdən sonra onların bərpası üçün xaricdən çox böyük kömək alacağıq. Bunun üçün beynəlxalq təşkilatlar, Ümumdünya Bankı bizə böyük vədlər veriblər. Bunun sayəsində həmin ərazilərdə hər şey bərpa ediləcək və insanlar öz yerlərinə qayıdacaq, orada olan öz əmlakından istifadə ediləcəklər.

Vauçerlər isə yaşayış yerindən asılı olmayaraq, qaçqınlıqından və ya öz daimi yerində yaşamasından asılı olmayaraq Azərbaycan əhalisinin hamısına veriləcəkdir. Hamı vauçerlərdən istifadə edəcəkdir, özü də hamı eyni hüquqla.

S u a l: Siz Qafqazda əmin-amanlıq və sabitlik olmasının vacibliyini ATƏT-in zirvə toplantısından əvvəl də, bu görüş zamanı da daim vurğulamısınız. Sizin bu istəyiniz Türkiyə xalqı tərəfindən də dəstəklənir. Siz Lissabona gedərkən Türkiyədə bir nəqliyyat qəzası baş verdi. Mətbuatın yazdığına görə, qəza zamanı sabiq baş nazir, indiki xarici işlər naziri Tansu Çillərin əhatəsindən olan Abdulla Çatlı adlı birisi həlak olmuşdur. Bu adam Qafqazda, ən əvvəl Azərbaycanda bir sıra təxribatlar törətmişdir. Siz Abdulla Çatlının Azərbaycanda fəaliyyəti barədə hər hansı mə'lumata maliksinizmi?

C a v a b: Abdulla Çatlı da, onunla bağlı olan əhvalatlar da mənə mə'lum deyildir. Əgər Türkiyədə belə bir mə'lumat varsa

və Abdulla Çatlı dediyiniz adam Azərbaycanda bir iş görübsə, yəni onun burada bir suçu varsa, mən sizdən də, bütün Türkiyədən də rica edərdim ki, araşdırıb bizə bir mə'lumat verəsiniz. Bir şey mə'lumdur ki, sizin televiziya və "Hürriyyət" qəzetində Fərman Dəmirqol adlı birisi bəyanatlar veribdir. O, Azərbaycanda həqiqətən bir neçə il yaşamışdır. Azərbaycanda Xalq Cəbhəsi iqtidarda olan zaman onu parlamentdə işə götürmüşdülər. Sonra isə burada 1995-ci ilin mart ayında Xüsusi Tə'yinətli Polis Dəstəsi tərəfindən dövlət çevrilişinə cəhd göstərilmişdir. O dəstənin başçısı Rövşən Cavadov idi. Həmin dövlət çevrilişi cəhdində Fərman Dəmirqol da iştirak etmişdir. Dəmirqol bu işdə suçludur. Ona görə də yaxşı olardı ki, o öz günahından danışsın.

S u a l: Türkiyədə həm hökumət, həm də ictimaiyyət Azərbaycanda baş verən hadisələri çox yaxından izləyir. Siz söylədiniz ki, Lissabon toplantısında Türkiyə Qarabağ məsələsində Azərbaycanı dəstəklədi. Lakin Türkiyədə belə fikirlər də var ki, Türkiyənin bəzi siyasi dairələri Azərbaycanda daxili siyasi çəkişmələrə qarışırlar. Bu xəbərlər Azərbaycanda necə qarşılanı?

C a v a b: Türkiyə ilə Azərbaycan arasında, dövlətlərimiz və xalqlarımız arasında çox gözəl dostluq və qardaşlıq əlaqələri var. Mən bu əlaqələrin bundan sonra daha da genişlənməsini və daha da güclənməsini istəyirəm. Bilirəm ki, Türkiyənin dövlət və hökumət başçıları da, xüsusən cümhur başkanı, öziz dostum Süleyman Dəmirəl də mənimlə eyni fikirdədirlər. Dediyiniz kimi, Türkiyənin ayrı-ayrı siyasi dairələrinin Azərbaycanın daxili işlərinə qarışması, şübhəsiz, yararsız bir şeydir. Belə olmamalıdır. Həmin Fərman Dəmirqolun və onunla əlaqədar olan bəzi mə'murların gördükləri iş orada mə'lumdur. O siyasi dairələr bilmədirlər ki, Azərbaycanın daxili işlərinə qarışmaq olmaz.

S u a l: Türkiyə bütün bu dövlət çevrilişi cəhdləri ilə bağlı hadisələri çox diqqətlə izləmişdir. Belə bir mə'lumat var ki, Siz bu dövlət çevrilişi cəhdi barədə Danimarkada olarkən Süleyman Dəmirəldən xəbər tutmuşdunuz. Əvvəla, bu, belədir? İkincisi, Siz dediniz ki, Fərman Dəmirqol dövlət çevrilişi cəhdlərində iştirak etməkdə təqsirləndirilir. Amma o, Türkiyəyə xüsusi təyyarə ilə göndərilmişdir. Nə üçün o, məs'uliyətə cəlb edilməmişdir?

C a v a b: Doğrudur, Türkiyənin cümhur başkanı, hörmətli Süleyman Dəmirəl Azərbaycanda belə bir qəsdin hazırlanması barədə mənə mə'lumat vermişdi. Lakin o vaxt mən bilmirdim ki, bu qəsdə Fərman Dəmirqol və digər Türkiyə vətəndaşları da iştirak edirlər. Qəsdin qarşısı alındıqdan sonra Fərman Dəmirqolu biz həbs etdik. Amma o, Türkiyə vətəndaşı olduğuna görə biz onu Türkiyəyə təhvil verdik.

S u a l: Bu, Azərbaycan-Türkiyə münasibətlərinə necə təsir göstərir?

C a v a b: Bunların heç birisi əlaqələrimizə, Azərbaycan-Türkiyə əlaqələrinə heç bir təsir göstərə bilməz. Əlaqələrimiz sarsılmazdır. Ona görə də belə kiçik işlər bizim böyük işlərimizə mane ola bilməz.

S u a l: Hörmətli Prezident, bir az öncə Siz Fərman Dəmirqolun suçu olduğunu söylədiniz. Onun günahkar olduğu barədə dəlil-sübut varmı?

C a v a b: Bəli, onun suçu olması haqqında Türkiyənin müvafiq orqanlarına lazımi məlumatlar verilibdir.

S u a l: Hörmətli Prezident, biz Amerika-Azərbaycan əlaqələrini diqqətlə izləyirik. Sizinlə ABŞ prezidenti Bill Klinton arasında telefon söhbətləri, məktub mübadiləsi olur. Aranızda sıx bir təmas var. Bill Klintonun yenidən prezident seçilməsindən sonra onun siyasətində, daha doğrusu, ABŞ-in siyasətində yeni bir mərhələ olacaqmı, Amerikanın Azərbaycanı dəstəkləməsi davam edəcəkmı?

C a v a b: Mən Azərbaycan ilə Amerika Birləşmiş Ştatlarının əlaqələrinin çox yüksək səviyyədə olduğunu bildirmək istəyirəm. Biz bu əlaqələrimizi bundan sonra da davam etdirəcəyik. Mən cənab Bill Klintonun yenidən prezident seçilməsindən çox məmnunam. Çünki onunla bizim aramızda şəxsi əlaqələr yaranıbdir. Mən hesab edirəm ki, o, yenidən öz prezidentlik fəaliyyətinə başladıqdan sonra əlaqələrimizdə böyük tərəqqi olacaqdır.

Sağ olun, təşəkkür edirəm. Mən öz minnətdarlığımı bildirmək istəyirəm ki, siz bizə qonaq gəldiniz. Əgər hər hansı narahatlıq olubsa, nəzərə alın ki, mən dünən axşam Lissabondan çox gec qayıtmışam, bu gün səhərdən isə bütün bu məsələlərlə məşğul olmuşam. Odur ki, siz sabah burada qalıb qonağımız ola bilərsiniz.

Mən çox məmnunam ki, Türkiyə mətbuatından Azərbaycana müxbirlər gəliblər. Sizin hər birinizə təşəkkür edirəm, siz bizim qonağımızsınız. Əgər sizlərdən kimsə mənimlə şəxsən görüşmək istəyirsə sabah görüşə bilərik.

Hamınıza təşəkkür edirəm.

DÜNYA LISSABON SAMMİTİNİN NƏTİCƏLƏRİNİ ALQIŞLAYIR

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ HEYDƏR ƏLİYEV TÜRKİYƏ VƏ RUSİYA JURNALİSTLƏRİNİ QƏBUL ETMİŞDİR

Dekabrın 7-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev Türkiyənin və Rusiyanın müxtəlif kütləvi informasiya vasitələrinin – qəzet, jurnal, radio və televiziyanın müxbirlərini onların xahişi ilə qəbul etmişdir. Prezident jurnalistlərin Azərbaycan nümayəndə heyətinin ATƏT-in Lissabon zirvə görüşündəki fəaliyyəti, Azərbaycan-Rusiya, Azərbaycan-Türkiyə münasibətlərinin müxtəlif cəhətləri, ölkəmizdə gedən ictimai-siyasi proseslərin və islahatların vəziyyəti, demokratik hüquqi dövlət quruculuğu və başqa məsələlər barədə suallarına cavab vermişdir.

Jurnalistlər bu görüşdən çox məmnun olduqlarını bildirmiş və Azərbaycan Prezidentinə minnətdarlıq etmişlər.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ HEYDƏR ƏLİYEV 1996-cı İL DEKABRIN 11-də PREZİDENT SARAYINDA ABŞ-İN ÖLKƏMİZDƏKİ SƏFİRİ RİÇARD KOZLARİÇİ QƏBUL ETMİŞDİR

Səfiri səmimiyyətlə salamlayan, ATƏT-in zirvə görüşünün son günlərin əsas hadisəsi olduğunu nəzərə çarpdıran dövlətimizin başçısı Lissabondan qayıdan kimi respublika ictimaiyyətinin nümayəndələri ilə görüş keçirdiyini və bu barədə televiziya və mətbuatda ətraflı məlumat verdiyini vurğuladı. Lissabonda Azərbaycan və ABŞ nümayəndə heyətlərinin sıx əməkdaşlığından razılıqla bəhs edən Prezident Heydər Əliyev ABŞ-in vitse-prezidenti cənab Qor, Dövlət katibinin müavini xanım Devis, cənab Kollinz və başqaları ilə keçirdiyi görüşlərdən məmnunluqla söhbət açdı.

Lissabon zirvə görüşündə ATƏT-in hazırkı sədri Flavio Kottinin bəyanatının hazırlanmasında ABŞ nümayəndə heyətinin iştirakından da razılıq edən respublikamızın rəhbəri dedi: doğrudur, mən Lissabon bəyannaməsinə veto qoyandan sonra ABŞ nümayəndə heyətində böyük narahatlıq var idi. Amma eyni zamanda onu da qeyd etmək istəyirəm ki, onlar mənim mövqeyimi tamamilə əsaslı hesab edirdilər və belə hərəkət etməyimin səbəbini anlayırdılar. Vitse-prezident cənab Qor ilə danışğımızda da o, dəfələrlə dedi ki, şübhəsiz, Siz öz ölkənizin mövqeyindən çıxış edərək belə hərəkət etməkdə haqlısınız.

Lissabon zirvə görüşünün Azərbaycan üçün müsbət nəticə ilə başa çatdığını qeyd edən dövlətimizin başçısı bu sahədə əməkdaşlığa görə vitse-prezident Albert Qora və nümayəndə heyətinin bütün üzvlərinə minnətdarlığını bildirdi.

Lissabon zirvə görüşünün yekunlarına həsr edilmiş görüşdə iştirak etdiyini və Prezident Heydər Əliyevin bu barədə fikirlərini Vaşinqtona çatdırdığını vurğulayan səfir dedi ki, Siz çox doğru olaraq bu görüşdə təkə Dağlıq Qarabağ məsələsi barədə geniş mə'lumat verdiniz. Cənab Kozlariçin fikrincə, bu, onu göstərir ki, ATƏT-in təkə Dağlıq Qarabağ problemi ilə yox, daha geniş məsələlərlə məşğul olduğunu Azərbaycanda yaxşı bilirlər.

ABŞ-in vitse-prezidenti Albert Qorun məktubunu Prezident Heydər Əliyevə təqdim edən səfir dedi ki, bu məktubunda cənab Qor Azərbaycan ilə ABŞ arasında əlaqələrin genişləndirilməsi barədə fikirlərini Sizinlə bölüşür və Lissabon zirvə görüşündə ATƏT-in sədrinin bəyanatını yüksək qiymətləndirir.

Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin həllində doğru mühüm addımlar atılmasının vacibliyi barədə Prezident Heydər Əliyevin fikirlərinə şərik olduqlarını bildiren cənab Kozlariç dövlətimizin başçısının xanım Olbrayta və cənab Bergerə göndərdiyi məktublardan da söhbət açdı. Onların hər ikisinin Klinton hökumətinin ikinci hakimiyyəti dövründə çox mühüm şəxslər olduğunu nəzərə çarpdıran səfir, xanım Olbraytın və cənab Bergerin Azərbaycanın və Heydər Əliyevin şəxsi dostu olduqlarını bildirdi.

Lissabon zirvə görüşündən dərhal sonra ABŞ-in vitse-prezidenti Albert Qorun göndərdiyi məktubu yüksək qiymətləndirən dövlətimizin başçısı sülh addımlarının gücləndirilməsində Azərbaycanla ABŞ hökumətinin eyni fikirdə olmasından məmnunluqla söhbət açdı. Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin həllində tərəqqi əldə etmək üçün Lissabon zirvə görüşündə ATƏT-in hazırkı sədrinin bəyanatının yaxşı əsas yaratdığını nəzərə çarpdıran Prezident Heydər Əliyev cənab Qorla Lissabondakı görüşünü bir daha yüksək qiymətləndirdi. Ermənistan-Azər-

baycan münaqişəsinin həlli ilə əlaqədar zirvə görüşündə irəli sürülmüş üç əsas prinsipin ABŞ tərəfindən dəstəkləndiyindən məmnun olduğunu bildiren dövlətimizin başçısı dedi ki, mən cənab Albert Qorla keçirdiyim görüşlərdə də o, ABŞ-in bu prinsipləri müdafiə etdiyini dəfələrlə söyləmişdir. Respublikamızın rəhbəri bu prinsiplərin Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli istiqamətində davam etdiriləcək danışıqlar üçün yaxşı əsas olduğunu qeyd etdi.

Şəxsi dostu olan xanım Olbraytın ABŞ-in Dövlət katibi təyin olunması xəbərini sevinc hissi ilə qəbul etdiyini vurğulayan Prezident Heydər Əliyev onunla Bakıda, Nyu-Yorkda, Budapeştdə keçirdiyi görüşləri məmnunluqla xatırladı. Bu təyinatı ABŞ-in xarici siyasəti üçün çox əhəmiyyətli hesab etdiyini nəzərə çarpdıran dövlətimizin başçısı bölgəmizi yaxşı tanıyan, Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinə dərindən bilən və Azərbaycana dost münasibəti bəsləyən xanım Olbraytın bu münaqişənin həllində öz xidmətlərini göstərəcəyinə əmin olduğunu bildirdi.

Cənab Berger ilə Bakıda keçirdiyi görüşlərin də onda böyük təəssüratlar yaratdığını xatırlayan Prezident Heydər Əliyev onun ABŞ prezidentinin milli təhlükəsizlik üzrə müşaviri təyin edilməsindən razılıqla söhbət açdı.

LİSSABON SAMMİTİ RUSİYA MƏTBUATINDA

... Sammitdə 54 ölkə iştirak etsə də, deyəsən, Rusiya baş nazirinə qonşuları daha çox başağrısı verdilər. Yekun sənədinin Lissabon sammitinin bəyannaməsi ətrafında ehtiraslar coşdu. Həmin bənddə Dağlıq Qarabağla əlaqədar vəziyyət öz əksini tapırdı. Neytral tonda tərtib edilməsinə baxmayaraq, həmin bənd bununla belə görüşün bir sıra iştirakçılarını qane etmədi. Prezident Heydər Əliyev Rusiya nümayəndə heyətinin başçısına bildirdi ki, bazar ertəsi təqdim edilmiş formula dəyişikliklər keçirilməyə konsensus prinsipindən istifadə edərək bütün bəyannaməyə veto qoyacaq. Çernomırdin qarşılıqlı məqbul qərar əldə olunmasına çalışmaq barədə bizim (yə'ni Rusiyanın) nümayəndə heyətinə göstəriş verməyi və'd etdi...

"Komsomolskaya pravda"

4 dekabr 1996-cı il

RUSİYA FEDERASIYASI XARİCİ İŞLƏR NAZİRLİYİ NÜMAYƏNDƏSİNİN BƏYANATI

Azərbaycan Respublikasının Xarici İşlər Nazirliyinə daxil olmuş mə'lumata görə, 1996-cı il dekabrın 5-də Rusiya Federasiyası Xarici İşlər Nazirliyinin nümayəndəsi brifinqdə bəyanat vermişdir. Bəyanatda xüsusən deyilir:

"Lissabon zirvə görüşündə Ermənistan ilə Azərbaycan arasında sammitin yekun bəyannaməsinin Dağlıq Qarabağa dair maddəsi barəsində ciddi fikir ayrılığı yaranmışdı. Bəyannamənin qəbul edilməsinin özü təhlükə altında qalmışdı. Lakin bu vəziyyətdə də konsensusa əsaslanan qərara gəlmək mümkün oldu və bu məsələ dövlət və hökumət başçılarının ümumi iclasında müzakirə edildikdən sonra bəyannamə təsdiq olundu.

Dağlıq Qarabağa dair 20-ci maddə sənədin çərçivəsindən kənara çıxarıldı. Onun əvəzinə ATƏT-in fəaliyyətdə olan sədri, İsveçrənin xarici işlər naziri Flavio Kottinin bəyanatı yayıldı. Bəyanatda Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin aradan qaldırılmasının əsas prinsipləri şərh olunmuşdur. Bu bəyanat Lissabon zirvə görüşünün sənədlərinə daxil ediləcəkdir. Lissabon zirvə görüşündə Rusiyanı təmsil etmiş baş nazir V. C. Çernomırdinin bildirdiyi kimi, Rusiya bu bəyanatla razıdır. Biz əminik ki, bu prinsiplər nizamasalma barədə saziş əldə etmək məqsədi ilə indən sonra da iş aparmağa imkan verəcəkdir.

Rusiya üçün bu münaqişə xüsusi mə'na daşıyır. Zaqafqaziya regionunda sabitlik yaranmasında maraqlı olduğumuzu və çevik diplomatiyanın köməyi ilə, eləcə də ATƏT-in Minsk qrupu çərçivəsində orada göstərdiyimiz sülhyaratma sə'yələri nəzərə alınmaqla, biz bu münaqişəyə heç də e'tinasız qala bilmərik.

ATƏT-in əslində bütün nümayəndə heyətləri vəziyyətin tezliklə nizama salınmasını arzuladıqlarını bildirdilər və biz ümid edirik ki, həm Ermənistanın, həm də Azərbaycanın rəhbərliyi bundan istifadə edərək, ATƏT-in üzvü olan ölkələrin liderlərinin mövqeyi əsasında münaqişənin aradan qaldırılmasını dair danışıqları davam etdirəcəklər".

AZƏRBAYCAN DİPLOMATİYASININ YENİ UĞURU

Respublika Xarici İşlər Nazirliyindən AzərTac-a bildirmişlər ki, dekabrın 12-də BMT Baş Məclisinin sessiyasında BMT ilə ATƏT arasında əməkdaşlığa dair qətnamə qəbul olunmuşdur.

Müzakirələr zamanı Azərbaycan nümayəndələri qətnaməyə düzəliş təklif etmişlər. Bu düzəliş qətnamənin Ermənistan-Azərbaycan münasibətini həll etmək məqsədi ilə ATƏT tərəfindən aparılan fəaliyyətə həsr olunmuş paragrafına aid idi və Dağlıq Qarabağ regionunun Azərbaycan Respublikasına mənsub olduğunu təsdiq edirdi.

Ermənistan nümayəndələri bu düzəlişin əleyhinə çıxaraq onun qəbul edilməsinə mane olmağa çalışmışlar. Lakin Azərbaycan diplomatlarının fəaliyyəti nəticəsində düzəliş və qətnamə səsə qoyularkən BMT üzvlərinin tam əksəriyyəti Azərbaycanın ədalətli mövqeyini dəstəkləmişlər. Ermənistan nümayəndələri təkliddə qalmış və onların cəhdləri uğursuzluqla nəticələnmişdir. Azərbaycanın düzəlişi və bütövlükdə qətnamə qəbul edilmişdir.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ HEYDƏR ƏLİYEV CƏNABLARINA

Əziz cənab prezident!

Mən keçən həftə sizinlə Lissabonda görüşmək imkanını yüksək qiymətləndirirəm. Mən çox məmnunam ki, sizin əməkdaşlığınıza ATƏT-in zirvə görüşü uğurla başa çatdı və görüşün nəticələri üzv ölkələrin liderlərinin qəbul etdiyi son sənəddə həkk olundu. ATƏT-in hazırkı sədrinin Dağlıq Qarabağ haqqındakı bəyanatı sülh yolunda gedən axtarışlarda dəyərli bir nailiyyət oldu. Burada bir sıra aydın prinsiplər irəli sürülmüşdür ki, bunlar da sülh axtarışları üçün əsas rolunu oynayacaqdır. Bu prinsiplər ATƏT-in fundamental konsepsiyaları ilə tam üst-üstə düşür. Mən bu güzəştə əldə etmək üçün Minsk qrupunun əsas üzvləri ilə bizim nümayəndə hey'ətlərinin birgə işindən çox razıyam.

İndi bizim vəzifəmiz Lissabon sammitinin nəticələrindən səmərəli surətdə istifadə etməkdir. Arxayınçılıq bu vəziyyətdə ən pis düşməndir. Ona görə də mən sizin və Prezident Ter-Petrosyanın məsələnin həllinə yönəldilmiş birgə sə'ylərinizi davam etdirib gücləndirməyinizi çox vacib hesab edirəm. Onlar Dağlıq Qarabağın gələcək statusunun mahiyyəti və hazırkı sədrin bəyanatında qeyd olunan təhlükəsizlik tə'minatlarının detalları barədə danışıqları özündə cəmləşdirməlidir. Sizin dövlət xadimi kimi məharətiniz və işlə şəxsən məşğul olmağınız bu məqsədə nail olmaq üçün olduqca əhəmiyyətli-dir. Mən tə'kidlə sizdən xahiş etmək istərdim ki, siz Lissabonun nəticələrindən istifadə edərək onlar haqqında öz təkliflərinizi prezident Ter-Petrosyana təqdim edəsiniz.

Cənab Prezident, 1997-ci il Dağlıq Qarabağ münaqişəsində möhkəm sülhə nail olmaq axtarışlarında həlledici il ola bilərdi. Qafqaz regionunu çiçəklənən və təhlükəsiz etmək perspektivi bizim hamımız üçün əsas prioritet olardı. Lakin bu, sizdən və prezident Ter-Petrosyandan ardıcıl dövlətçilik münasibəti tələb edir. Mən ona da belə bir mürciət göndərirəm. Prezident Klintonun əvvəllər sizə dediyi kimi, Amerika Birləşmiş Ştatları sülh yolunda risk etməyə hazır olanları fəal dəstəkləməkdə davam edir.

Yeni il münasibətilə ən xoş arzularımı yetirirəm.

Səmimiyyətlə,

ALBERT QOR
ABŞ-in vitse-prezidenti

Ağ Ev
Vaşinqton

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI PREZİDENTİ **MƏTBUAT XİDMƏTİNİN** **MƏ'LUMATI**

1996-cı il dekabrın 13-də ABŞ-in vitse-prezidenti Albert Qor Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevə telefon zəngi etmişdir. Cənab Qor Azərbaycan dövləti başçısına ATƏT-in sammitindəki əməkdaşlıq üçün təşəkkürünü bildirərək Amerika ilə Azərbaycan arasında yaranmış hərtərəfli münasibətlərə böyük əhəmiyyət verdiyini söyləmişdir.

Söhbət zamanı ATƏT-in hazırkı sədrinin Lissabon sammitindəki bəyanatının gələcək mərhələlərdə həyata keçirilmə yolları da ətraflı müzakirə edilmişdir.

ABŞ-in vitse-prezidenti ATƏT sədrinin Lissabon bəyanatının həyata keçirilməsi üçün Amerikanın öz tərəfindən bütün lazımi tədbirləri görəcəyini bildirmiş və Azərbaycan Prezidentini həmin sənəddə öz əksini tapan üç başlıca prinsip əsasında Ermənistanla danışıqları gücləndirməyə dəvət etmişdir.

Telefon danışığında cənab Albert Qor Azərbaycan Prezidentinə bu gün Bakıda Amerika Ticarət Palatasının açılış mərasimində etdiyi çıxışı üçün öz minnətdarlığını bildirmişdir. O, 1996-cı il dekabrın 14-də Amerika Birləşmiş Ştatlarının "AMOKO" və "Yunokal" şirkətlərinin iştirakı ilə bağlanmalı olan yeni neft müqaviləsi münasibətilə Heydər Əliyev cənablarını təbrik etmiş və imzalanma mərasimində onun səmimi salamlarını müqavilə iştirakçlarına yetirməyi Azərbaycan Prezidentindən xahiş etmişdir.

Eyni zamanda cənab Qor Azərbaycanın iqtisadi perspektivlərinin parlaq olduğunu vurğulayaraq respublikamızla əməkdaşlığın inkişafına Amerika dövlətinin böyük maraq göstərdiyindən söz açmışdır. O, qeyd etmişdir ki, ABŞ Azərbaycanla iqtisadi əməkdaşlığın genişlənməsini tam dəstəkləyir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev Lissabonda respublikamızın mövqeyini müdafiə etdiyi üçün ABŞ vitse-prezidentinə minnətdarlığını bildirmiş, münaqişənin sülh yolu ilə həllinin Azərbaycan dövlətinin mənafeyinə tam uyğunluğunu qeyd etmişdir.

Heydər Əliyev demişdir ki, Azərbaycan həm ATƏT-in Minsk qrupu çərçivəsində, həm də Ermənistanla ikitərəfli danışıqlar vasitəsilə sülh prosesinin intensivləşməsi üçün öz səylərini artıracaqdır. Amerika ilə iqtisadi əməkdaşlığa gəldikdə isə, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti həmin əlaqələrin genişləndirilməsindən məmnunluq duyduğunu və öz tərəfindən bu əlaqələrin inkişafına hər cür kömək göstərəcəyini söyləmişdir.

Cənab Albert Qorla yaranmış şəxsi əlaqəyə yüksək qiymət verdiyini bildirən Heydər Əliyev ABŞ prezidenti Bill Klintonanın onun səmimi salamlarını yetirməyi cənab Qordan xahiş etmişdir.

Danışığ zamanı Amerika–Azərbaycan əlaqələrinə dair başqa məsələlər də müzakirə olunmuşdur.

BMT-də DƏ ERMƏNİSTAN TƏK QALDI

Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər Nazirliyinin mətbuat mərkəzi xəbər verir

1996-cı il dekabrın 12-də Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Məclisində BMT ilə ATƏT arasında əməkdaşlıq haqqında BMT BMT-nin qətnaməsi qəbul olunmuşdur.

Qətnamənin layihəsinin müzakirəsi zamanı Azərbaycan Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinin aradan qaldırılması sahəsində ATƏT-in fəaliyyətinə həsr olunmuş maddəyə düzəliş kimi bir müddəa – Dağlıq Qarabağ regionunun Azərbaycan Respublikasına mənsubiyyətini təsbit edən müddəa daxil olunmasını təklif etmişdir.

Gözlənilməli kimi, səsvermə zamanı bu düzəlişə Ermənistan Respublikası e'tiraz etmişdir. Azərbaycan tərəfindən təklif olunmuş düzəlişə baxılmasına əngəl törətmək məqsədi ilə prosedura qaydasından istifadə edən Ermənistan Respublikası əvvəlcə düzəliş vermək məsələsinin özünü səsverməyə qoymuş, lakin ölkələrin əksəriyyəti Azərbaycanın düzəlişinə baxılması xeyrinə çıxış etmiş və nəticədə Ermənistan təkliddə qalmışdır.

Azərbaycanın təklif etdiyi düzəlişə baxıldıqdan sonra düzəliş səsə qoyulmuş və əksəriyyət tərəfindən dəstəklənmişdir. Ermənistan Respublikası bu dəfə də düzəlişin əleyhinə səs vermişdir.

Artıq bütün qətnamə Azərbaycanın ona daxil edilmiş həmin düzəlişi ilə birlikdə qəti olaraq səsə qoyulduqda bütün dövlətlər qətnaməni dəstəkləmişlər. Yalnız Ermənistan istisna təşkil etmişdir. O, səsvermədən çəkinmişdir. Bütün Dünya Birliyinin mövqeyinə, BMT-nin mə'lum qətnamələrinə və ATƏT-in prinsiplərinə zidd olan mövqe tutmaqla Ermənistan Respublikası bir daha təklənmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, bir sıra ölkələrin nümayəndələrinin çıxışlarında nəzərə çarpdırılmışdır ki, regionda siyasi vəziyyətin ATƏT tərəfindən aparılmış obyektiv təhlili göstərir ki, münaqişələr BMT-nin və ATƏT-in Yekun Aktının əsas prinsiplərindən biri – dövlətin ərazi bütövlüyü prinsipi pozulduğu zaman yaranır.

Qətnamə qəbul edilərkən diskussiyaların və səsvermənin nəticələrinin təhlili dövlətlərin suverenliyi, ərazi bütövlüyü və on-

ların beynəlxalq aləmdə tanınmış sərhədlərinin pozulmazlığı prinsiplərinə – müasir beynəlxalq münasibətlərin əsas prinsiplərinə riayət olunmasına üstün mövqelərdən yanaşılması BMT Baş Məclisində üstünlük təşkil edir. Bu prinsiplərin pozulması hamının və hər bir dövlətin təhlükəsizliyini sarsıdır.

Həmin qətnamə qəbul edilərkən Azərbaycan Respublikası Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin aradan qaldırılmasında öz ədalətli mövqeyinə – Azərbaycan Respublikasının suverenliyinin, ərazi bütövlüyünün müdafiəsinə və beynəlxalq aləmdə tanınmış sərhədlərinin zorakılıqla dəyişdirilməsinin yolverilməzliyinə əsaslanan mövqeyi BMT Baş Məclisində dövlətlərin əksəriyyəti tərəfindən fəal dəstək almışdır. Bununla yanaşı, BMT Baş Məclisinin bu qətnaməni qəbul etməsi Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin aradan qaldırılması prinsiplərinin – Lissabonda ATƏT-in zirvə toplantısında irəli sürülmüş və Ermənistan istisna olmaqla, bu təşkilatın üzvü olan bütün dövlətlər tərəfindən dəstəklənmiş prinsiplərin eyni zamanda dəstəklənməsi və təsdiq edilməsi deməkdir.

Bununla bərabər, Azərbaycan bərəsində bu prinsipləri pozan Ermənistan Respublikası təklənmişdir ki, bu da onun bütün Dünya Birliyinin mənafələrini bilavasitə pozan siyasəti ilə bağlıdır.

Beləliklə, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Məclisi bu qətnaməni qəbul edərək, Dağlıq Qarabağ regionunun Azərbaycan Respublikasına mənsubiyyətini təsdiqləmiş, dövlətlərin ərazi bütövlüyü prinsipinin pozulmaz olduğunu bir daha nəzərə çarpdırmışdır.

İSLAM KONFRANSI TƏŞKİLATI ATƏT-in HAZIRKI SƏDRİNİN BƏYANATINI YEKDİLLİKLƏ BƏYƏNİR

*Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər Nazirliyinin
mətbuat mərkəzi xəbər verir*

1996-cı il dekabrın 9-dan 13-dək İndoneziyanın paytaxtı Cakarta İslam Konfransı Təşkilatının üzvü olan dövlətlərin xarici işlər nazirlərinin XXIV konfransı keçirilmişdir.

Konfransda Azərbaycan nümayəndə heyətinə Azərbaycan Respublikasının xarici işlər naziri Həsən Həsənov başçılıq edirdi.

Azərbaycanın xarici işlər naziri İndoneziyada olarkən bu ölkənin xarici işlər naziri Əli Apatas ilə görüşmüşdür. Bu, Azərbaycan Respublikasının rəsmi nümayəndəsinin İndoneziyaya ilk səfəri idi. Səmimilik və dostluq şəraitində keçən görüşdə nazirlər Azərbaycan ilə İndoneziya arasında qarşılıqlı münasibətlərin, bunların inkişafının və hərtərəfli təkmilləşdirilməsinin perspektivlərini ətraflı müzakirə etmişlər.

Ölkəmizin xarici siyasət idarəsinin başçısı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin İndoneziya respublikasının prezidenti Suxartoya xüsusi məktubunu vermişdir. H. Həsənov İndoneziya rəhbərinin Azərbaycana səfər etmək bərədə Prezident Heydər Əliyevin dəvətini təqdim edərək demişdir ki, Heydər Əliyev Suxarto ilə dəfələrlə olan şəxsi görüşlərini və ünsiyyətlərini böyük səmimiyyətlə xatırlayır, bunlar iki ölkə arasında qarşılıqlı surətdə faydalı və dostluq münasibətlərinin inkişafının əsasını qoymuşdur. Dəvət minnətdarlıqla qəbul olunmuşdur, səfərin vaxtı diplomatik kanallarla müəyyən ediləcəkdir.

Azərbaycanın xarici işlər naziri İndoneziya televiziyasına və xarici ölkələrin kütləvi informasiya vasitələrinə ətraflı müsahibələr verərək İKT mövzusunu və Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzü ilə bağlı məsələləri işıqlandırmaqla yanaşı, ilk dəfə olaraq Azərbaycan ilə İndoneziya arasında qarşılıqlı münasibətlər məsələsi, ikitərəfli əlaqələrin inkişafı, bunların hərtərəfli genişləndirilməsi və dərinləşdirilməsi perspektivlərindən də ətraflı bəhs etmişdir.

Xarici işlər naziri H. Həsənov Ermənistan Respublikasının Azərbaycanla qarşı tərəfini haqqında qətnamə qəbul olunması məsələsi barədə İKT-nin rəhbərliyi və siyasi komitənin üzvləri ilə fəal məsləhətləşmələr aparmışdır. Həmin qətnamə konfransın gündəliyinin ayrıca bəndi kimi nəzərdən keçirilmişdir. H. Həsənov öz həmkarları ilə İKT üzvü olan dövlətlər və təşkilatın maliyyə təsisatları tərəfindən Azərbaycana iqtisadi və maliyyə yardımı göstərilməsi ilə bağlı qətnamənin müddəalarını da müzakirə etmişdir. ATƏT-in Lissabon toplantısında qəbul edilmiş sənədlər, o cümlədən Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin aradan qaldırılmasının prinsipləri haqqında ATƏT-in hazırkı sədrinin bəyanatı H. Həsənovun danışıqlarının ayrıca mövzusu olmuşdur.

Konfransın işlədiyi günlərdə Azərbaycanın xarici işlər naziri H. Həsənov nümayəndə heyətlərinin rəhbərləri – Türkiyənin sənaye naziri Y. Erez, Misir xarici işlər nazirinin müavini S. K. əl-Məsri, Pakistanın xarici işlər naziri S. Yaqub Xan, Səudiyyə Ərəbistanı xarici işlər nazirinin müavini A. R. əl-Mansuri, İranın xarici işlər naziri Ə. Ə. Vilayəti, Suriyanın xarici işlər naziri F. əl-Şər'ə, Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri xarici işlər nazirinin müavini S. S. Bin Sə'd, İordaniyanın xarici işlər üzrə dövlət naziri H. Mədədha, Albaniya xarici işlər nazirinin müavini A. Rakili, Oman Xarici İşlər Nazirliyi Beynəlxalq Təşkilatlar İdarəsinin rəisi N. M. A. əl-Seyx ilə də görüşmüşdür.

Azərbaycanın Xarici Siyasət İdarəsinin rəhbəri İKT-nin Baş katibi Həmid əl-Qabid və Baş katibin varisi, Mərkəz məlikiyyənin keçmiş qənaziri İ. Laraki ilə də söhbət etmişdir.

Cakarta konfransında Azərbaycanla bağlı üç sənəd – Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına təcavüzü haqqında qətnamə, İKT-nin üzvü olan dövlətlər və bu təşkilatın maliyyə təsisatları tərəfindən Azərbaycana iqtisadi və humanitar yardım göstərilməsi haqqında qətnamə və yekun sənədi olan rəsmi mə'lumatın Lissabon sənədinə – Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin aradan qaldırılmasının prinsipləri haqqında ATƏT-in hazırkı sədrinin bəyanatına İKT ölkələrinin münasibəti haqqında bölməsi müzakirə olunmuşdur.

Xarici işlər naziri H. Həsənov konfransda siyasi diskussiyalarda iştirak edərkən Ermənistanın ölkəmizə qarşı təcavüzü nəticəsində Azərbaycanda yaranmış vəziyyəti ətraflı şərh etmiş, Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin aradan qaldırılması məsələlərində İKT-nin və Azərbaycanın bəxışlarının üst-üstə düşdüyünü dəlillərlə göstərmişdir.

H. Həsənov konfransdakı çıxışında və söhbətlər zamanı Lissabon görüşünün yekunlarına və ATƏT-in hazırkı sədrinin orada qəbul olunmuş bəyanatına xüsusi diqqət yetirmişdir. H.

Həsənov ATƏT-in üzvü olan dövlətlərin Lissabon zirvə toplantısında Azərbaycan Respublikasının və onun Prezidenti Heydər Əliyevin mövqeyi barədə ətraflı mə'lumat verərək qeyd etmişdir ki, bu təşkilata daxil olan 53 dövlət Azərbaycanı dəstəkləmişdir. O, xüsusi vurğulamışdır ki, bu, Azərbaycan Prezidentinin qətiyyətli hərəkətləri sayəsində mümkün olmuşdur.

ATƏT-in üzvü olan bütün ölkələr tərəfindən qəbul edilmiş Azərbaycanın ədalətli mövqeyi İslam Konfransı Təşkilatı üzrə tərəfdaşlar da dəstəkləmişdir.

Konfrans Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzünü pisləyən qətnaməni yekdilliklə qəbul etmişdir. Bu qətnamənin layihəsini Azərbaycan irəli sürmüşdür.

Qətnamə Ermənistan Respublikasının Azərbaycana qarşı təcavüzünü ən ciddi şəkildə pisləyərək, BMT Təhlükəsizlik Şurasının 822, 853, 874 və 884 nömrəli qətnamələrinin dəqiq yerinə yetirilməsini və Azərbaycanın işğal olunmuş bütün ərazilərindən, o cümlədən də Şuşa və Laçın rayonlarından Ermənistan respublikası silahlı qüvvələrinin dərhal, qeyd-şərtsiz və tamamilə çıxarılmasını təkidlə tələb etmişdir.

Konfransın qətnaməsində Ermənistandan təkidlə tələb olunur ki, Azərbaycan Respublikasının suverenliyinə və ərazi bütövlüyünə hörmət etsin. Qətnamə BMT Təhlükəsizlik Şurasını Ermənistan Respublikasının təcavüzünə qarşı lazımi tədbirlər görməyə çağırmış, habelə qərara almışdır ki, İKT-nin üzvü olan dövlətlər bu məqsədlə Birləşmiş Millətlər Təşkilatında əlaqələndirilmiş səylər göstərməlidirlər.

Qəbul olunmuş qətnamədə İKT konfransı bütün dövlətləri Ermənistan Respublikasına silah və hərbi texnika göndərməkdən, habelə təcavüzkarı münaqişəni gücləndirməyə və Azərbaycan ərazilərinin işğalını davam etdirməyə şirnikləndirə biləcək başqa vasitələr göndərməkdən çəkinməyə çağırmışdır. Qətnamədə İKT-nin üzvü olan ölkələrin ərazilərindən bu cür vasitələrin göndərilməsi üçün istifadə olunmasına qadağan qoyulmuşdur.

Xarici işlər nazirlərinin konfransı İKT-nin üzvü olan dövlətləri, eləcə də beynəlxalq birliyin digər dövlətlərini Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzünə və Azərbaycan ərazilərinin işğalına son qoyulması üçün səmərəli siyasi və iqtisadi tədbirlər görməyə çağırmışdır.

İKT konfransı Ermənistan – Azərbaycan münaqişəsini dövlətlərin ərazi bütövlüyü və onların beynəlxalq aləmdə tanınmış sərhədlərinin pozulmazlığı prinsipinə əməl olunması əsasında dincliklə aradan qaldırmağa çağırmışdır. Konfrans Ermənistan Respublikasını ATƏT-in himayəsi altında danışıqlar prosesində konstruktiv surətdə iştirak etməyə və bu prosesi çətinləşdirə biləcək hər hansı hərəkətlərdən çəkinməyə çağırmışdır.

İKT-nin üzvü olan dövlətlərin xarici işlər nazirləri konfransının qətnaməsində Azərbaycan hökuməti və xalqının öz ölkəsinin müdafiəsinə yönəldilmiş səylərinə İslam ölkələrinin tam həmrəj olduğu və dəstək verdiyi də ifadə edilmişdir.

İKT işğal olunmuş Azərbaycan ərazilərində Azərbaycanın mülki əhalisinə qarşı erməni təcavüzkarların hərəkətlərini insanlığa qarşı cinayət kimi səciyyələndirərək, qaçqınların və köçkünlərin öz evlərinə təhlükəsiz qayıtmasına təcili surətdə şərait yaratmağa çağırılmışdır.

Konfrans Azərbaycanda bir milyon qaçqın və köçkün olması ilə əlaqədar humanitar problemlərin ağırlığı sarıdan narahatlıq keçirdiyini bildirərək, bütün dövlətləri, habelə İslam İnkişaf Bankını və başqa İslam təsisatlarını Azərbaycan Respublikasına təcili humanitar kömək və maliyyə yardımı göstərməyə çağırılmışdır.

Nazirlərin Cakarta konfransı işğal olunmuş Azərbaycan ərazilərindəki me'marlıq, mədəniyyət abidələrinin və dini abidələrin erməni təcavüzkarlar tərəfindən talan olunmasını və dağıdılmasını ciddi şəkildə pisləmiş, Azərbaycanın müvafiq təzminat hüququ olduğunu təsdiqləmiş və vurulmuş ziyan və təzminat üçün məs'ulyyəti Ermənistan Respublikasının üzərinə qoymuşdur.

Konfrans İKT-nin Baş katibinə İslam Konfransı Təşkilatının üzvü olan ölkələrin bu məsələdə mövqeyini ATƏT-in hazırkı sədrinə çatdırmaq və bu qətnamənin yerinə yetirilməsinin gedişi barədə xarici işlər nazirləri konfransının növbəti iclasında mə'lumat vermək xahişi ilə müraciət etmişdir.

İKT-nin xarici işlər nazirlərinin konfransı Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzünü pisləyən qətnamədən başqa, Azərbaycan Respublikasına iqtisadi yardım göstərilməsi haqqında qətnamə də qəbul etmiş və bu qətnamədə İKT-nin iştirakçısı olan dövlətləri və İslam təsisatlarını Azərbaycandakı qaçqınların və köçkünlərin iztirablarını yüngülləşdirmək məqsədilə Azərbaycana olduqca lazımi iqtisadi, humanitar yardım və maliyyə yardımı göstərməyə çağırılmışdır.

İKT-nin Cakarta konfransında yekun sənədi – ümumi rəsmi mə'lumat da qəbul olunmuşdur. Sənədə qəbul olunmuş qətnamə-

nin qısa xülasəsi ilə yanaşı, Azərbaycan nümayəndə heyətinin təklifi ilə xüsusi bir maddə daxil edilmişdir. Həmin maddədə İKT konfransı Ermənistan – Azərbaycan münaqişəsinin aradan qaldırılması prinsipləri – Azərbaycanın ərazi bütövlüyü, Azərbaycan Respublikasının tərkibində Dağlıq Qarabağ regionuna muxtariyyət verilməsi və bütün Dağlıq Qarabağ əhalisinin təhlükəsizliyinin təmin olunması prinsipləri barədə Lissabon zirvə toplantısında ATƏT-in hazırkı sədrinin bəyanatını yekdilliklə dəstəkləyir. Bununla da İKT-nin 53 dövləti Ermənistan – Azərbaycan münaqişəsinin aradan qaldırılması məsələsində Azərbaycanın ədalətli mövqeyinin və xüsusən Lissabon zirvə toplantısında ölkəmizin nümayəndə heyətinin tutduğu mövqeyin yekdilliklə müdafiə edildiyini bildirmiş və ATƏT dövlətlərinin böyük əksəriyyətinin qəti mövqeyinə qoşulmuşdur.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI MİLLİ MƏCLİSİNDƏ

1996-cı il dekabrın 17-də Milli Məclisdə Azərbaycan Respublikasının nümayəndə heyətinin ATƏT-in Lissabon zirvə toplantısında iştirakının nəticələri haqqında geniş müzakirə keçirilmişdir. Müzakirəni Milli Məclisin sədri M. Ələsgərov açmışdır. İclasda Z. Zeynalov, H. Həsənov, E. Səfərov, N. Quliyev, R. Cəbiyev, F. İsmayilov, Z. Yaqubov, S. Məmmədov, E. İbrahimov, F. Maqsudov, Ə. Kərimov, R. Mehdiyev, M. Məmmədov, S. Musayev, Ç. Əliyeva, S. Priyeva və b. çıxış etmişlər.

MİLLİ MƏCLİSİN DÖVLƏT QURUCULUĞU VƏ HÜQUQ SİYASƏTİ KOMİSSİYASININ SƏDRİ ZAKİR ZEYNALOVUN ÇIXIŞI

Hörmətli sədr, hörmətli deputatlar!

Lissabon sammitindən keçən günlər ərzində Azərbaycanda və dünyanın başqa ölkələrində, eləcə də mətbuat orqanlarında gedən müzakirələr bizə müəyyən nəticələrə gəlmək və bu proseslərə real qiymət vermək imkanı yaradır. Son illər Dağlıq Qarabağ problemi və onun ətrafında gedən müzakirələr əyani şəkildə göstərdi ki, bizim bu məsələyə münasibətimiz uzun illər boyu çox bəsit olmuşdur. Ermənilər 100 ildən artıqdır ki, Avropada, Amerikada, dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində bu problem ətrafında məqsədyönlü iş aparmışlar. Onların ayrı-ayrı diasporları, lobbiləri, böyük təsir gücünə malik adamları və mütəxəssislərinin müxtəlif istiqamətlərdə və səpkilərdə gördükləri iş öz bəhrəsini vermişdir. Ermənilər özlərinə saysız-hesabsız tərəfdaş toplamış, ayrı-ayrı ölkələrin həm dövlət, həm də ictimai strukturlarında və partiyalarında çalışan vətəndaşlarını öz tərəflərinə çəkmişlər. Onların işi ona görə asan getmişdir ki, bu müddət ərzində Azərbaycan tərəfdən heç bir reaksiya olmamışdır. Sanki bu problem heç yox imiş və biz ermənilərə qarşı, belə desək, qardaşlıq münasibətimizi davam etdirmişik. Ona görə də bu proseslər başlayanda, azərbaycanlılara divan tutulanda, Ermənistan

ərazisində azərbaycanlıların özəli torpaqları işğal olunanda bizdə, hər şeydən əvvəl, heyrət hissi baş qaldırmışdı: təəccüblənirdik ki, bu qədər hörmət etdiyimiz, bu qədər diqqət göstərdiyimiz bir xalqın nümayəndələri niyə bizə qarşı belə vəhşiliklər törədirlər. Təəssüf ki, biz yalnız indi ayılmışıq, baş verən prosesləri son illərdə dərk edirik, buna soyuqqanlıqla qiymət verməyə başlamışıq və bunu başlayanda vəziyyətin nə qədər mürəkkəb olduğunu, bizim təsəvvür etdiyimizdən qat-qat mürəkkəb olduğunu başa düşmüşük. Dünyanın fikrini döndərmək, Avropanın qabaqcıl ölkələrinin fikrini döndərmək, Azərbaycanın haqq işini dünyaya yaymaq nə qədər çətindir. Son illərdə artıq bu iş məqsədyönlü şəkildə həyata keçirilməkdə, diplomatiyamız fəal şəkildə Azərbaycanın mövqeyini şərh etməkdə, dünyanın qabaqcıl ölkələrini bu işə cəlb etməkdədir. Azərbaycan ictimai fikrində də artıq formalaşan, gərçəkliklərə sağlam düşüncəyə əsaslanan belə bir xətt nəzərə çarpmaktadır. Qarabağ probleminin həlli yolu ilə olmalıdır. Bu yolda Azərbaycanın ərazi bütövlüyü qorunub saxlanılmalıdır. Lazım gələrsə Qarabağa hər hansı bir status verilməlidir, Qarabağda, onun ətrafında yaşayan bütün əhali öz yerlərinə köçürülməlidir və burada hamının təhlükəsizliyini təmin edən sistem yaradılmalıdır. Məhz bu rəyə əsaslanan Azərbaycan diplomatiyası da çox çevik, məqsədyönlü şəkildə bunu həyata keçirməyə başlamış və artıq dünyanın qabaqcıl ölkələrinin əksəriyyətində öz fikrini yeritməyə müvəffəq olmuşdur. Sözsüz ki, bu o qədər də asan olmamışdır; bunun üçün çox böyük səy, zəhmət çəkilmişdir, dialoqlar və çəxtərəfli danışıqlar aparılmış və bunların hamısının nəticəsində bu fikirdə dönüş yaranmışdır.

Siz Lissabon sammitindən qabaq Helsinki sammitini xatırlayın. Sanki nə Azərbaycan var idi, nə Qarabağ problemi, nə onun ətrafında cərəyan eləyən hadisələr. Nə məsələ qaldırılır, nə bu barədə qərar qəbul olunurdu. Sanki heç Azərbaycan dövlətinin özü belə yox idi. Bu işi görməli adamlar ya bunu görə bilmirdilər, ya da dünyada gedən proseslərə dünya dilində qiymət verməyi bacarmırdılar. Fakt faktlığında qalır. Əslində sifirdən başlamaq lazım idi. Respublikanın prezidenti hörmətli Heydər Əliyev cənabları hakimiyyətə gəldikdən sonra bu məsələdə Budapeşt sammitindən başlayaraq dönüş duyuldu. Azərbaycan diplomatiyası addım-addım bu işi nizama salmağa başladı və artıq bunun nəticələri də göz qabağındadır. Yaxın illəri mən kənara qoyuram, yaxın aylarda belə Fransanın mövqeyini yada salın, Yunanıstanın mövqeyini yada salın, Amerika Birləşmiş Ştatlarında Porter əlavəsi ətrafında gedən çarpışmalara nəzər salın. Görün Azərbaycan diplomatiyası nə qədər gərgin bir vəziyyətdə işləməli olmuşdur. Bu gün bütün dünyanı Dağlıq Qarabağ probleminin ciddiliyinə, bu problemin Azərbaycan ictimaiyyətinin tələb etdiyi, Azərbaycan diplomatiyasının irəli

sürdüyü şəkildə sülh yolu ilə, ATƏT prinsiplərinə uyğun həll etməyə inandırmaqdan başqa çıxış yolu yoxdur. Bunu artıq dünya ölkələri də dərk etmişdir. Məhz elə bunun nəticəsi olaraq dünyanın 53 ölkəsi Lissabon sammitində bu məsələdə Azərbaycanın mövqelərini müdafiə etdi.

Lissabon sammiti qarşısında Azərbaycan məhz sülhsevər siyasəti ilə dünya ölkələrini özünə cəlb edə bildi. Azərbaycanın təqdim etdiyi formul həm ATƏT prinsiplərinə, həm Helsinki müqaviləsinə, həm də bütün digər beynəlxalq hüquq normalarına əsaslandığından bu gün dünya ölkələri tərəfindən müdafiə edildi. Bu artıq bütün dünyada e'tiraf olunmuş bir faktdır. Lakin ermənilər bunu asanlıqla qəbul etmək istəmədilər. Bildiyiniz kimi artıq bu məsələ qəzet səhifələrindən düşmür, televiziya, radioda, ayrı-ayrı ictimai təşkilatlarda, idarələrdə, müəssisələrdə müzakirə predmetinə çevrilib və hamınıza mə'lum olduğu kimi bu məsələ Azərbaycan ictimaiyyəti tərəfindən birmə'nalı qələbə kimi qarşılıb. Düzdür, bunu təqdim edənlər də, bu qələbəni qəbul etməyənlər də var. Lakin biz öz istiqamətimizi gerçəkliklərə əsaslanan fikrə yönəltməliyik.

Lissabon sammitində nə baş verdi? ATƏT-in konsensus prinsipləri artıq mə'lumdur. ATƏT-in konsensus prinsiplərindən sui-istifadə eləyərək Ermənistan Respublikasının nümayəndə hey'əti ATƏT-in Minsk qrupu tərəfindən təklif edilmiş Ermənistan – Azərbaycan münaqişəsinin həllinə dair sənədin Yekun Aktına daxil edilməsinin əleyhinə çıxmışdır. Yaranmış vəziyyətdə Azərbaycan Respublikası nümayəndə hey'ətinin başçısı Heydər Əliyev cənabları yeganə düzgün yol seçərək Yekun sənədinin bu şəkildə qəbul edilməsinin qeyri-mümkünlüyünü bəyan etmişdir. Azərbaycan Respublikasının bu ədalətli və haqlı mövqeyini ATƏT-in üzvü olan bütün dövlətlərin nümayəndə hey'ətləri dəstəkləmiş və Azərbaycanın haqlı mövqeyini əks etdirən ATƏT-in fəaliyyətdə olan sədrinin bu barədə bəyanatını ATƏT-in yekun sənədinə əlavə edilməsi təklifini irəli sürmüşlər. Bu bəyanatda Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünə əməl edilməsinə əsaslanan Ermənistan – Azərbaycan münaqişəsinin həllinə dair üç prinsip əks olunmuş və həmin prinsiplər Ermənistan Respublikasından başqa ATƏT-in bütün üzvləri tərəfindən dəstəklənmişdir. Təklənmiş Ermənistan nümayəndə hey'əti ATƏT-in fəaliyyətdə olan sədrinin bəyanatına e'tirazını bildirmiş və bununla əlaqədar öz bəyanatını ATƏT-in yekun sənədinə əlavə edilməsinə təklif etmişdir. Lakin bu təklif heç bir nümayəndə hey'əti tərəfindən qəbul olunmadı.

Azərbaycan Respublikasının nümayəndə hey'ətinin başçısı Heydər Əliyev cənabları öz prinsipial mövqeyini bir daha təsdiq edərək böyük siyasi müdriklik, uzaqgörənlik göstərmiş, yekun sənədinə, ona əlavə olunmuş ATƏT-in fəaliyyətdə olan sədrinin

bəyanatı ilə birlikdə qəbul olunmasına razılıq vermişdir. Bu həmin şəraitdə mümkün olan ən yüksək nəticə idi. Lakin bu gün bir sıra müxalif qəzətlərdə, çıxışlarda belə bir fikir də söylənilir ki, bütün bunlar Azərbaycan diplomatiyasının məğlubiyyəti hesab edilməlidir. Onda bir sual ortaya çıxır. Azərbaycan diplomatiyası daha nə etməli idi ki, bundan artıq nəyəşə nail ola bilsin? Cavab birdir: diplomatiya yolu ilə bundan artıq heç bir şey etmək mümkün deyildi. Lissabon sammitinin iştirakçısı olan dövlətlər hər hansı bir dövlətə güc vasitəsilə hər hansı bir qərarı məcburən qəbul etdirə bilməzlər. Burada bütün qərarlar konsensus, qarşılıqlı razılıqla razılıqla qəbul olunur. Əgər ölkələrdən hər hansı biri – hamı da eyni hüquqa malikdir, – bu qərarın üzərinə veto qoyursa o qəbul oluna bilməz. Ona görə də Lissabon sammiti bu məsələdə yeganə öz səlahiyyəti çərçivəsində maksimum qərara gələ bildi. Yəni fəaliyyətdə olan sədrin bəyanatı verməsi yolu – təklif olunan formulu qəbul etdi.

ATƏT-in uzun illər boyu təcrübəsində birinci dəfə idi ki, bu cür qərar qəbul olunurdu. Birinci dəfə idi ki, dünyanın 53 dövləti Azərbaycanın təklif etdiyi formulu yekdilliklə qəbul edirdi. İlk baxışda bu çox asan görünə bilər. Lakin bunun arxasında nələr dayandığını biz hamımız çox gözəl bilirik.

Son illərdə Azərbaycanda aparılan düzgün siyasət, Azərbaycanın Avropa Birliyinə daxil olması istiqamətində görülən işlər, demokratikləşmə prosesi, Azərbaycan qanunlarının Avropa qanunları ilə tutuşdurulub onun standartlarına uyğunlaşdırılması bütün dünya tərəfindən müsbət qarşılıq olmuşdur. Məhz son illərdə Azərbaycanda 3 real hakimiyyət strukturunun bərqərar olması və onun fəaliyyəti, Azərbaycanda gələcəkdə diktatura meyllərinin qarşısının alınması, hüquq-mühafizə orqanlarında aparılan demokratik islahatlar, prokurorluq və polis orqanlarının hüquqlarının məhdudlaşdırılması, məhkəmə hakimiyyətinin təsbit olunması, Konstitusiyaya məhkəməsinin yaradılması istiqamətində aparılan məqsədyönlü işlər, iqtisadiyyatımızda gedən güclü dəyişikliklər, istehsalatda olan islahatlar, özəlləşdirmə prosesinin intensiv surətdə davam etdirilməsi, dünyanın inkişaf etmiş şirkətləri ilə bağlanan müqavilələr dünyanın güclü dövlətlərinin və onların firmalarının, şirkətlərinin Azərbaycana külli miqdarda investisiya qoymaları və digər saysız-hesabsız global problemlərə dünyanın nəbz istiqamətində verilən qiymət Azərbaycana münasibətdə elə bir vəziyyət əmələ gətirib ki, dünya artıq bizi qəbul etməyə bilmir.

Bizim maraqlarımızla dünya ölkələrinin maraqları tam üst-üstə düşür.

Dünya bəyan edir ki, Azərbaycan düzgün yoldadır, Azərbaycan Avropanın getdiyi yoldadır, onun Avropa ilə birlikdə olması Avropaya, dünyanın inkişaf etmiş ölkələrinə, hamıya xeyir gətirir. Və birinci növbədə Azərbaycan xalqına, Azərbaycan

dövlətinə və o dövlətçiliyin möhkəmlənməsinə xeyir gətirə bilər.

Məhz buna görə də Avropa ölkələri Azərbaycan diplomatiyasının bu səylərini müsbət qiymətləndirmişlər. Avropanın 53 ölkəsinin bizimlə birlikdə olması və tarixdə birinci dəfə Ermənistanın bu dərəcədə təklənməsi, hansı proseslərdən keçib ona çatmağımız hər bir Azərbaycan vətəndaşına, hər bir Milli Məclis üzvünə əyani şəkildə aydındır. Bu prosesləri düzgün duymaq, vaxtında dərk etmək, siyasi müdriklik göstərmək, zərgər dəqiqliyi ilə ölçüb biçmək üçün Azərbaycana səviyyəli siyasətçi Heydər Əliyev lazım idi. Mən açıq deyəcəyəm, biz hamımız olan qiyməti verməyi bacarmalıyıq. Zaman tələb edir ki, biz ən qabiliyyətli, bacarıqlı adamlarımıza daha yaradıcı yanaşmalı, onu öyrənməli və onunla inkişafımızı təmin etməliyik. Müxalifət də ola bilər, ayrı-ayrı partiyaların fikirləri də ola bilər. Müxalifətsiz cəmiyyət də heç nəyə gərəkdir deyil və onlara hörmət də lazımdır. İqtidarın səhvləri də ola bilər, bu da istisna olunan məsələ deyil və iqtidarın ayrı-ayrı nümayəndələrinin fəaliyyətində sayızsız hesabsız səhvlər də tapmaq olar. Lakin Azərbaycanın tələpəli məsələlərinin həllində hamı bir nöqtəyə vurmaldır. Bir həqiqət var – Azərbaycanı xilas etmə həqiqəti, Azərbaycanı düzgün yola çıxarma həqiqəti, Azərbaycanı Avropa Birliyinin dəyərləri ilə birləşdirmə həqiqəti. Bu yolda nə iqtidar var, nə müxalifət var. Bu yolda azərbaycanlı, Azərbaycan oğlu var, onun zəkası, ağılı, potensialı var və mənim zərər qədər şübhəm olmayıb ki, bu qədər nəhəng potensiala malik bir xalq – dünyanın ən inkişaf etmiş xalqlarından biri özünü xilas edə bilməyəcək, özünü bu gərginlikdən qurtara bilməyəcəkdir. Mən qəti şəkildə əminəm ki, möhtərəm prezidentimizin müdrik siyasəti nəticəsində biz bu problemləri həll edə biləcəyik və bu qarşımızda yeni bir perspektiv də açıq. Artıq ermənilər başa düşüblər ki, dünyada belə təcrid olunma onları pis vəziyyətdə qoya bilər və bundan sonra düşünülüb siyasət yeritməyə çalışmalıdırlar. Əks halda tamamilə pis vəziyyətdə qala bilərlər və bu bizim bundan sonra da ermənilərlə danışıqımızı qat-qat asanlaşdırar və şübhəsiz ki, onların güzəştə getmə meyllərini daha da gücləndirər. Doğrudur, Lissabon sammitində onların ayrı-ayrı nümayəndələri heç gizlətmirdi ki, onlar məhz daxili vəziyyətdən qorxaraq danışıqlara və nədənsə güzəştə getmək istəmişlər. Çünki, onlarda qarşılıqlıma çox güclüdür. Mahmud Məmmədquliyev, Şadman Hüseynov və mən sentyabr ayında Strasburqda ermənilərin nümayəndələri İğityan və b. ilə iki saat yarım davam edən danışıqlarda özümüz bu yəqinliyi hasil etdik ki, artıq ermənilərin fəaliyyətində, onların baxışlarında ciddi dönüş yaranmışdır. İğityan açıq şəkildə bildirdi ki, proseslərin bu şəkildə davam etməsi, Böyük Sülh Müqaviləsinin bağlanmaması Azərbaycanla Ermənistan arasında gərginliyin olması Ermənistanı geriye salır, Azərbaycanı irəli aparır. Ona görə ki, Azərbaycanın bayaq sa-

daladığımız və sadalamadığımız çox miqdarda olan səylərində və məqsədyönlü hərəkətlərində xarici siyasət və diplomatiyamızın müvəffəqiyyətləri aydın görünür. Bütün bunlar bir neçə ildən sonra Azərbaycanı elə bir səviyyəyə qaldıra bilər ki, Ermənistan həm tam təcrid olunar, həm də böyük itkilərə məruz qala bilər. Və bu fikir artıq erməni ictimai fikrində də səslənməyə başlayıb. Bütün bunlar göstərir ki, gələcəkdə ermənilərlə aparılan danışıqlar bizim üçün daha asan olacaqdır. Mən hesab edirəm ki, möhtərəm prezidentimiz Heydər Əliyev cənablarının rəhbərliyi altında Azərbaycan nümayəndə heyətinin Lissabondakı fəaliyyətləri tam düzgündür, qanunauyğundur və diplomatiya yolu ilə bundan başqa heç nə etmək mümkün deyildir. Mən əminəm ki, Azərbaycan ictimaiyyətinin bu məsələlərə düzgün qiymət verməsi hesabına biz dövlətimizə, onun prezidentinə əlavə mandat vermiş olacağıq ki, o bu danışıqları müvəffəqiyyətlə davam etdirsin və Azərbaycan bu vəziyyətdən xilas ola bilsin. Mən çıxış yolunu ancaq bunda görürəm. Çox sağ olun.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI XARİCİ İŞLƏR

NAZİRİ

HƏSƏN HƏSƏNOVUN

ÇIXIŞI

Hörmətli cənab sədr,
Hörmətli millət vəkilləri,
Hörmətli xanımlar və cənablar!

I. ATƏT çərçivəsində münaqişənin həlli

1993-cü ilin iyul ayında Heydər Əliyev Azərbaycana rəhbərliyə gəldikdən sonra qəti şəkildə müəyyən olundu ki, əgər Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi ATƏT və onun xüsusi qurumu olan Minsk qrupu çərçivəsində həll olunursa, bu təşkilatlarla məqsədyönlü fəaliyyətin strateji xətti və taktikası formalaşsın, həyata keçirilməlidir.

Biz bu dövrdə 2 sammitin (Budapeşt – 1994, Lissabon – 1996) işində iştirak etmişik. Hər sammit qarşısında xüsusi bir vəzifənin həlli müəyyənləşirdi.

ATƏT-in Budapeşt sammitində Dağlıq Qarabağa aid xüsusi maddə qəbul olunmuş və münaqişənin həlli üçün aşağıdakı şərtlər təsdiq edilmişdi:

1. İşğal altında olan Azərbaycan torpaqları azad edilməli.
2. Qeyri-qanuni silahlı qüvvələr bütün işğal olunmuş torpaqlardan çıxarılmalı.
3. Qaçqınlar və məcburi köçkünlər öz yerlərinə qayıtmalıdır.

Sammit münaqişənin həlli istiqamətində danışıqların aktivləşdirilməsi, Minsk qrupunun həmsədrləri vəzifələrinin təsis olunması, Siyasi Saziş imzalandığı təqdirdə münaqişə zonasında bir dövlətin deyil, ATƏT-in çoxmillətli sülhməramlı qüvvələrinin yerləşdirilməsi barədə bəyanat qəbul etdi.

Keçən son iki il ərzində Minsk qrupu çərçivəsində gərgin danışıqlar aparılmış və Prezident H. Əliyev tərəfindən münaqişənin həllinin aşağıdakı 3 əsas prinsipi müəyyən edilmişdir:

1. Münaqişənin həlli Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün saxlanılmasına əsaslanmalıdır.
2. Dağlıq Qarabağ üçün hər hansı bir muxtariyyət forması Azərbaycanın ərazi çərçivəsində olmalıdır.
3. Dağlıq Qarabağın bütün əhalisinə, istər erməni, istərsə də azərbaycanlılara təhlükəsizlik təminatları verilməlidir.

II. Vəziyyətin drammatizmi. Azərbaycan Respublikası Prezidenti H. Əliyevin rolu.

Lakin bu prinsipləri qəbul etdirmək yolunda çoxlu maneələr və çətinliklər meydana çıxırdı. Vəziyyətin drammatizmi hadisələrin xronikasından görünür.

1. Noyabrın 17-də Helsinkidə Minsk qrupunun toplantısında həmsədrlər tərəfindən Azərbaycanı qane edən və Lissabonda qəbul oluna bilən təkliflər təqdim olunur. Ermənistan tərəfi həmin təkliflərin müzakirəsindən boyun qaçırır.

2. Noyabrın 20-də həmin mövqə artıq ATƏT-in sədri tərəfindən hazırlıq komitəsinə təqdim olunur. Ermənistan qadağa hüququndan istifadə edir. Bu halda ATƏT-in sədri və Minsk qrupunun həmsədrləri Bəyanat layihəsinə kompromisli adlanan, əslində isə, danışıqlara heç bir təkən verə bilməyən maddə salınır. Azərbaycan istər Bakıda, istər Vyanada, istərsə də dünyanın böyük paytaxtlarında yazışma, danışıqlar, görüşlər vasitəsi ilə fəaliyyətini günbəgün qüvvətləndirir.

3. Noyabrın 25-i üçün qeyd olunmuş səylər nəticəsində Azərbaycanı qane edən maddənin layihəyə salınması müəyyən qədər reallaşır.

4. Noyabrın 28-də Ermənistan Prezidenti hələ Yerevanda ikən Lissabonda Ermənistanı qane etməyən heç bir maddəyə yol verməyəcəyini bəyan edir.

5. Noyabrın 29-da vəziyyətin gərginləşməsinə yol verməmək üçün Ermənistanı qane edən maddə layihəyə salındı. Həmin gün Azərbaycan Bəyannamədən kənar müstəqil bir qərar layihəsi təqdim edir.

6. Noyabrın 30-da Azərbaycanın qərar layihəsi qəbul olunmur və layihədə ancaq Ermənistanı qane edən maddə saxlanılır.

7. Noyabrın 30-da günün ikinci yarısında Heydər Əliyevin

başçılığı ilə Azərbaycan nümayəndə heyəti Lissabona gəlir və vəziyyətin nə dərəcədə dramatik olduğunu bir daha yəqin edir. Gərgin, gecəli-gündüzlü fəaliyyət başlanır. İntensiv danışıqlar aparılır.

8. Noyabrın 30-dan dekabrın 1-nə keçən gecə saat 4-də, nəticədə, Ermənistanı qane edən maddə rədd edilir və Azərbaycanı qane edən maddə layihəyə salınır.

9. Dekabrın 1-də səhər Ermənistan öz qadağa hüququndan istifadə edəcəyi haqqında bəyanat verir. Aydın olur ki, qayda üzrə Azərbaycanı qane edən bu maddə bu halda qəbul oluna bilməyəcəkdir.

10. Dekabrın 1-də gündüz Azərbaycan Prezidenti tam həcmdə Lissabon Bəyanatına qarşı veto-qadağa qoyacağı haqqında bəyanat verir. Sammitin iştirakçıları bu bəyanatı strateji bir xətt kimi yox, sadəcə bir maneə kimi soyuqqanlıqla qarşılayırlar.

11. Dekabrın 2-də gündüz sammit artıq öz işinə başlayarkən, Azərbaycan Lissabon sənədlərinin əvvəl deyildiyi kimi birinə yox, 5-nə də veto qoyacağı barədə bəyanat verir. Sammitin iştirakçıları yenə də bunu sadəcə bir maneə sayıb, yüngül güzəştlər hesabına Azərbaycanı tutduğu mövqeyindən çəkəndirməyə çalışırdılar.

12. Dekabrın 2-də axşam Azərbaycan öz qəti mövqeyini təsdiqləyir. Sammitin iştirakçıları ilk narahatlıqlarını bürüzə verməyə başlayırlar. Məlum olur ki, bir sıra dövlət və hökumət başçıları Azərbaycan Prezidenti ilə təcili şəkildə görüşmək niyyətindədirlər.

13. Dekabrın 2-dən 3-nə keçən gecə sammitin iştirakçıları vəziyyətin maneə yox, strateji xətt olduğunu nəhayət dərk edərək, təcili məsləhətləşmələr keçirirlər. Və Azərbaycan tərəfinə vəziyyətdən çıxış üçün təkliflər verilir. Lakin Azərbaycan öz mövqeyinin qətiliyini bir daha bildirir.

14. Dekabrın 3-də səhər Azərbaycan nümayəndə heyəti mövqeyinin dönməzliyini bir daha təsdiqlədi: ya tam hüquqlu və tam məzmunlu bəyanat qəbul olunacaq, ya da Azərbaycan öz mövqeyindən dönməyəcəkdir.

15. Dekabrın 3-də sammitin başa çatmasına yarım saat qalmış, nəhayət, yaranmış böhranı tam dərk edərək, sammitin iştirakçıları Azərbaycan və Ermənistan tərəfinə öz mövqələrinin yekdilliyini bildirdilər və 53 dövlət adından ATƏT-in fəaliyyətdə olan sədri tərəfindən bəyanatın qəbul olunması haqqında təklif irəli sürdülər. Azərbaycan bir daha qeyd etdi ki, son sözünü sammitin son iclasında bəyanatın tam mətni ilə tanış olandan sonra bildirəcəkdir.

16. Dekabrın 3-də Lissabon sammitinin son iclasında ATƏT-

in sədri öz bəyanatını e'lan etdi. Azərbaycanın mövqeyini tam əks etdirən bu Bəyanat 53 dövlət tərəfindən qəbul olundu.

Göründüyü kimi vəziyyət hələ Lissabondan xeyli əvvəl dramatik şəkil almağa başlamışdı.

Hələ sentyabrda müxtəlif tərəflərdən: imkanlarımızı həddən artıq şisirtməmək; Avropa Birliyinin dəstəyinə o qədər də bel bağlamamaq; Ermənistanın böyük imkanlarını yaddan çıxartmamaq; Lissabonda sərt, kəskin prinsiplə mövqelərdən çıxış etməmək; Ermənistanla konsensusa getmək və gələcək Bəyannamədə mülayim maddə ilə kifayətlənməyə çağıran səslər; hətta, təkidli məsləhətlər eşidilirdi. Lakin bu məsləhətçilər dərindən yanılırdılar. Onlar öz növbələrində nəinki Heydər Əliyev fenomeninə layiqincə qiymət vermir, hətta, çox güman ki, onu yaxşı tanıyırdılar.

Sentyabrdan e'tibarən Heydər Əliyev özünün və bütün Lissabon komandasının fəaliyyətinin məzmun və sür'ətini gündəngünə artırmağa başladı. Sentyabrda aylarla, oktyabrda həftələrlə, noyabrın əvvəllərində günlərlə, noyabrın axırında isə artıq saatlarla, sammit günlərində isə, sözün həqiqi mənasında, dəqiqələrlə hesablanan vaxt, hər bir görüş, hər bir mə'lumat, hətta hər bir söz belə taleyüklü idi.

H. Əliyevin riskli, dərindən düşünlümsü atdığı addım nəticəsində yaranmış, sammitdə çəşqinlik, presedenti olmayan, gərgin bir vəziyyətin hökm sürdüyü şəraitdə, hətta ATƏT-in varlığının belə təhlükə altında qaldığı, Avropa dövlətləri başçılarının heç bir sənəd qəbul etmədən öz evlərinə qayıtmaq məcburiyyəti təhlükəsi qarşısında qaldıqları bir şəraitdə, dünya mətbuatı hər bir sözü qiymətləndirərək, ağlagəlməz nəticələri təsvir etməyə çalışarkən, Heydər Əliyev axıradək sakit, soyuqqanlı, təmkinli olaraq qalır, qarşıya qoyduğu məqsədinə doğru inamını itirmirdi. O, nə istədiyini yaxşı bilirdi və Lissabonda o məqsədinə nail oldu.

ATƏT-in fəaliyyətdə olan sədrinin münaqişənin həlli prinsiplərini əhatə edən bəyanatının əhəmiyyəti sənədin statusu çərçivəsindən kənara çıxır və uzunmüddətli xarakter daşıyır.

Sədrin bu cür bəyanatının siyasi əhəmiyyəti çox böyükdür – bu Azərbaycanın ərazi bütövlüyünə hörmət əsasında münaqişənin həllinə nail olmaq məsələsində ATƏT-in 53 dövlətinin ümumi qətiyyətini nümayiş etdirir. Beləliklə, Azərbaycan öz mövqeyinin ATƏT-in bütün üzv dövlətləri tərəfindən dəstəklənməsinə nail oldu, lakin Ermənistan digərlərinin iradə və rəylərinə qarşı çıxan, digər dövlətlərin bölüşdükləri prinsipləri onlarla bölüşməyə hazır olmayan bir dövlət vəziyyətində qaldı.

Beləliklə, Respublikanın Prezidenti H. Ə. Əliyev başda olmaqla Azərbaycan nümayəndə hey'əti həm siyasi, həm də hüquqi xarakter daşıyan iki əsas nəticəyə nail oldu: Ermənistan

istisna olmaqla, ATƏT-ə üzv olan 53 dövlət tərəfindən Azərbaycanın ərazi bütövlüyü prinsiplərinin təsdiqi, Ermənistanın dünya birliyində təcrid edilməsinin nümayişi.

Lakin biz bunu Ermənistan üzərində qələbə hesab etmirik. Belə ki, diplomatiyada birtərəfli qələbə yoxdur. Bizim məqsədimiz – dünya ictimaiyyəti tərəfindən münaqişənin həlli yollarının 3 əsas prinsipinin təsdiq edilməsi idi və biz buna nail olduq.

III. ATƏT-in Lissabon sammitində qəbul olunmuş sənədlərin, o cümlədən, Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin həlli prinsipləri üzrə ATƏT-in fəaliyyətdə olan Sədrinin Bəyanatının statusu.

"ATƏT-in fəaliyyətdə olan Sədrinin Bəyanatının" hüquqi və siyasi statusunu başa düşmək üçün mən ATƏT çərçivəsində qəbul olunan sənədlərin növləri barədə danışmaq istərdim.

ATƏT tərəfindən qəbul edilmiş sənədlər icra olunmalıdır, lakin bununla yanaşı, yadda saxlamaq lazımdır ki, dövlətlər üzərinə düşən öhdəliklər hüquqi deyil, sırf siyasi xarakter daşıyır.

ATƏT-in Sammitinin statusu 1992-ci il Helsinki sənədində aşağıdakı şəkildə göstərilmişdir: "Bu görüşlərdə ən yüksək siyasi səviyyədə priotetlər tə'yin olunacaq və istiqamətlər veriləcəkdir". Həmin Helsinki sənədindən aydın olur ki, bütün Lissabon sənədləri adından asılı olmayaraq, icbari və yaxud məcburi qərar xarakteri daşmır, yalnız sitatı təkrar edərək bidirirəm ki, "Prioritetləri tə'yin edir və istiqamətlər verir".

ATƏT çərçivəsində qəbul olunan sənədləri adlarına görə aşağıdakı kateqoriyalara bölmək olar: aktlar, qərarlar, qətnamələr və ATƏT-in fəaliyyətdə olan Sədrinin bəyanatları.

ATƏT, adətən, öz sənədlərini konsensus, yə'ni ümumi razılıq əsasında qəbul edir. Ayrı-ayrı hallarda konsensus əldə edilmədikdə, sammit eyni mövqedə duran üzv dövlətlərin adından fəaliyyətdə olan sədrin Bəyanatını qəbul edə bilər.

Məhz belə qeyri adi şəraitdə dövlətlərdən biri Ermənistan – Bəyannamədə ifadə olunmuş prinsipləri qəbul etməyə hazır olmadıqda ATƏT-in fəaliyyətdə olan Sədrin Ermənistandan başqa hamının müdafiə etdiyi Bəyanatla çıxış etdi.

Xüsusi olaraq qeyd etmək istəyirəm ki, Bəyanatın özündə göstərilmişdir ki, bu Bəyanat Lissabon sammitinin sənədlərinə daxil edilir.

Ümumiyyətlə, Lissabonda keçirilmiş ATƏT-ə üzv ölkələrin dövlət və hökumət başçılarının görüşündə aşağıdakı sənədlər qəbul edilmişdir: 2 Bəyannamə:

1. "Lissabon sammitinin Bəyannaməsi".
2. "XXI əsr Avropası üçün ümumi və hərtərəfli təhlükəsizlik modeli haqqında Bəyannamə".

3. Bəyannaməyə 53 dövlət adından əlavə kimi Ermənistan – Azərbaycan münaqişəsinin həlli prinsipləri barədə "ATƏT-in fəaliyyətdə olan sədrinin Bəyanatı" qəbul edilmişdi.

4. Sammit eyni zamanda ATƏT çərçivəsində ekspert-məsləhət-məşvərətçi orqanı olan və səfirlər səviyyəsində təmsil edilən ATƏT-in əməkdaşlıq və təhlükəsizlik üzrə forumu tərəfindən hazırlanmış silahlar üzərində nəzarət və təhlükəsizlik məsələsi üzrə iki məruzə nəzərə alınmışdır.

5. Sammit, həmçinin, Avropada adi silahlı qüvvələr haqqında sazişin 30 üzv dövlət ekspertləri səviyyəsində, Birgə Məşvərət Qrupu çərçivəsində hazırlanmış silahlar üzərində nəzarət haqqında məruzəni nəzərə almışdır.

Qısa şəkildə qeyd etmək olar ki, Lissabon sammitində iki Bəyanat və onlara rəsmi əlavə kimi ATƏT-in fəaliyyətdə olan Sədrinin 53 ölkə adından Bəyanatı qəbul olunmuş, ATƏT-in Əməkdaşlıq və Təhlükəsizlik Forumu və Birgə Məşvərət Qrupu çərçivəsində əvvəlcədən şərtləndirilmiş üç məruzə nəzərə alınmışdır. Beləliklə, Lissabon sammitində "Qətnamə" və yaxud "Qərar" adlanan sənədlər qəbul edilməmişdir. Qətnamələrə gəlməyə isə ATƏT-in keçirilmiş 4 sammitinin heç birində heç bir Qətnamə qəbul edilməmişdir.

Yeri gəlmişkən, Gürcüstan, Moldava, Rusiya Federasiyası – Çeçenistan, Ukrayna, Bosniya və Hersoqovina ilə bağlı maddələrə gəlməyə, onlar Bakıda müxalifətin – haqqında aramsız olaraq danışdığı, həqiqətdə isə mövcud olmayan "qətnamələrdə" deyil, yuxarıda adı çəkilmiş iki Bəyannamədən birində ifadə olunmuşdur.

Bəyannamə ilə ATƏT-in fəaliyyətdə olan Sədrinin Bəyanatının hüquqi statusu arasında fərq ATƏT-in heç bir sənədində qeyd edilməmiş, şərtləndirilməmişdir. Müxtəlif hallarda sammit onların statusunu özü təyin edir. Lissabonda istər Bəyannamə, istərsə də Bəyanat "Sammitin sənədləri" statusunda qiymətləndirilmişdir.

"Bəyannamə" (*declaration*) və "Bəyanat" (*statement*) məfhumları haqqında da bir neçə söz demək istərdim. Sənədin orijinal dilində, yəni ingiliscə 20-ci paragrafın düşmədiyi sənəd *declaration*, Ermənistan – Azərbaycan münaqişəsinin həlli prinsipləri ifadə olunan sənəd isə *statement* adlanır. Bütün hüquq və filologiya lüğətlərində hər iki söz Azərbaycan dilinə Bəyanat və yaxud Bəyannamə kimi tərcümə olunur. Bu iki konkret sənəd arasındakı fərq onların hüquqi statusunda deyildir. Fərq yalnız ondadır ki, Bəyannamə 54 dövlət adından, ATƏT-in fəaliyyətdə olan Sədrinin Bəyanatı isə, bildiyiniz kimi, "Ermənistan" istisna olmaqla, 53 dövlət adından qəbul olunmuş sənəddir.

IV. ATƏT-in fəaliyyətdə olan Sədrinin Bəyanatının məzmunu

Ermənistan – Azərbaycan münaqişəsi ilə əlaqədar sənədin mahiyyəti nədən ibarətdir və nə üçün o məhz bu şəkildə qəbul olunmuşdur, onun siyasi əhəmiyyəti nədədir? Mən bu suallara cavab verməyə çalışacağam.

Burada Minsk qrupunun həmsədrləri və ATƏT-in fəaliyyətdə olan sədri əsas beynəlxalq hüquq normaları və prinsiplərindən çıxış edərək, Ermənistan – Azərbaycan münaqişəsinin əsas həlli prinsiplərini ifadə etmişlər. Həmin prinsiplər aşağıdakılardan ibarətdir:

– Ermənistan Respublikasının və Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü;

– Azərbaycanın tərkibində Dağlıq Qarabağa öz müqəddəratını təyin etməyə əsaslanan bir razılıqda müəyyən edilən, Dağlıq Qarabağ üçün ən yüksək özünüidarəetmə hüququnu verən hüquqi status;

– Məsələnin həllinin müddəalarına əməl olunmasını təmin etmək barədə bütün tərəflərin qarşılıqlı öhdəlikləri daxil olmaqla, Dağlıq Qarabağın və onun bütün əhalisinin təminatlı təhlükəsizliyi.

ATƏT-in fəaliyyətdə olan Sədrinin Bəyanatında Ermənistanın ifadə olunmuş prinsipləri qəbul edə bilmədiyi səbəbindən təəssüf hissi bildirilmiş və birmənalı şəkildə qeyd edilmişdir ki, "bu prinsiplər bütün başqa iştirakçı dövlətlər tərəfindən dəstəklənir".

V. Lissabon sənədinə beynəlxalq ictimaiyyət tərəfindən siyasi dəstək göstərilməsi

Lissabon sammitindən sonra baş vermiş hadisələr Ermənistan – Azərbaycan münaqişəsinin həlli məsələsində Azərbaycanın mövqeyinin getdikcə möhkəmlənməsini təsdiq edir.

Lissabon sammiti bitdikdən dərhal sonra dekabrın 11-də daha bir Avropa forumu – Brüsseldə NATO/ŞAƏŞ dövlətlərinin Xarici İşlər nazirlərinin iclası keçirildi. Burada da Azərbaycanın ərazi bütövlüyü prinsipi təsdiq olundu.

Brüsseldə əsas məruzəçilərdən biri sifəti ilə ATƏT-in fəaliyyətdə olan Sədrisi Flavio Kotti çıxış etdi və qeyd etdi ki, Lissabon sammitində ifadə olunmuş 3 prinsip Ermənistan – Azərbaycan münaqişəsinin həllinin yeganə mümkün formuludur.

NATO/ŞAƏŞ-in iclasında ərazi bütövlüyü prinsipinin münaqişənin həlli üçün əsas prinsip olması, həmçinin, Rusiya Federasiyası Xarici İşlər Nazirliyinin Xüsusi Bəyanatında ifadə edildi, ABŞ Prezidenti B. Klinton adından Dövlət Katibi U. Kristofer, Ukraynanın Xarici İşlər Naziri G. Udovenko və digər nüfuzlu şəxslər tərəfindən bəyan edildi.

NATO/ŞAƏŞ-in iclasında Ermənistan – Azərbaycan münaqişəsinin həllinin 3 prinsipinin təsdiq olunması faktı Lissabonda qəbul olunmuş sənədə və orada ifadə olunmuş münaqişənin həlli formuluna NATO/ŞAƏŞ tərəfindən verilən əhəmiyyəti təsdiq edir.

Lissabon sammitinin və orada Ermənistan – Azərbaycan münaqişəsinin həlli prinsipləri haqqında qəbul olunmuş sənədin əhəmiyyəti Avropa ilə məhdudlaşmadı.

9-13 dekabr tarixində Cakarta İKT üzv ölkələrinin xarici işlər nazirlərinin iclasında 2 Qətnamə və Kommünike qəbul olundu.

"Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzü haqqında" adlı Qətnamədə Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzü ittiham olunmuşdur. İKT-na üzv dövlətlər həmçinin, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü və suverenliyini təsdiq etmişlər. Erməni işğalçılarının zəbt olunmuş ərazilərdə mülki Azərbaycan əhalisinə qarşı törətdikləri hərəkətlər bu sənəddə bəşəriyyətə qarşı cinayət kimi qiymətləndirilmişdir. Erməni qüvvələrinin zəbt olunmuş bütün Azərbaycan ərazilərindən, o cümlədən, Ləçin və Şuşadan təxirə salınmadan qeyd-şərtsiz çıxarılması sərt şəkildə tələb olunmuşdur. Sənəddə BMT-nin Təhlükəsizlik Şurasından Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüz faktını e'tiraf etmək tələb olunur. Qətnamədə üzv dövlətlər təcavüzkarı Azərbaycan ərazilərinin işğalının davam etdirilməsinə sövq edə bilən hərəkətlərdən – Ermənistanla silah göndərilməsindən, eləcə də, öz ərazilərinin bu məqsədlər üçün tranzit xətti kimi istifadə etməkdən çəkinməyə çağırırlar.

Cakarta qəbul olunmuş "Azərbaycana iqtisadi yardım haqqında" adlı digər Qətnamədə İKT-na üzv dövlətləri Azərbaycan hökuməti və xalqı ilə həmrəyliklərini ifadə etmiş və Azərbaycana iqtisadi, humanitar və maliyyə yardımı göstərməyə çağırılmışdır.

İKT-nin Cakarta Konfransında, həmçinin, Yekun Sənədi – Ümumi Kommünike qəbul edilmişdir. Bu sənəddə Azərbaycan nümayəndə heyətinin təklifi ilə Lissabon sammitinin Azərbaycana aid Bəyanatı dəstəklənmişdir.

Beləliklə, Lissabonda, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü təsbit edən prinsipinin müdafiəsinə Avropanın 53 dövləti ilə yanaşı, Asiya və Afrikanın 53 dövləti də qoşuldu.

Cari ilin dekabr ayının 12-də BMT-nin Baş Məclisinin "BMT və ATƏT-in əməkdaşlığı" Qətnaməsinin qəbul edilməsi Lissabon sammitinin mühüm nəticələrindən biri olmuşdur. Bu Qətnamənin maddələrinin birində, artıq ümumdünya səviyyəsində, ATƏT-in fəaliyyətdə olan Sədrinin Lissabonda bəyan etdiyi

prinsiplər müdafiə olunmuş və konkret olaraq, Dağlıq Qarabağ bölgəsinin Azərbaycana mənsub olduğu bildirilmişdir.

Bu dəfə də Lissabonda olduğu kimi BMT-də də Ermənistan nümayəndə heyəti bu cür ifadənin əleyhinə çıxmış, konsensusu pozaraq, təklifin səsə qoyulmasına səbəb olmuşdur. Qətnamənin son düzəlişinə səsvermədə iştirak etmiş 163 dövlətdən 159-u, o cümlədən, dünyanın bütün aparıcı dövlətləri Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ bölgəsi üzərində suveren hüquqlarını əks etdirən Qətnamənin lehinə səs vermiş, yalnız 4 ölkə, özü də ki, Ermənistandan başqa Nepal, Mikroneziya və Papua-Yeni Qvineya bitərəf qalmışlar.

ATƏT-in fəaliyyətdə olan Sədrinin Lissabon sammitindəki bəyanatının Cakarta və Nyu-Yorkda sənədlərin qəbul olunmasına və eləcə də Brüsseldə siyasi müzakirələrə bilavasitə göstərdiyi təsiri xüsusi şəkildə qeyd etmək istədim.

Milli Məclisə məlumat vermək istəyirəm ki, ATƏT-in fəaliyyətdə olan Sədrinin Lissabon Bəyanatı Cakarta sənədləri ilə bərabər, Azərbaycan tərəfindən BMT-nin rəsmi sənədləri kimi yayılmışdır.

Dünyanın kütləvi informasiya vasitələri Lissabon sammitinin nəticələrinin Azərbaycan üçün əlverişli olduğunu işıqlandırmaqda davam edir.

Bununla yanaşı Ermənistanda Lissabon sammitinin nəticələrinin son dərəcə mənfi qarşılandığını qeyd etmək vacibdir. Belə ki, Lissabon prinsipləri Dağlıq Qarabağ bölgəsinin statusunun Azərbaycan Respublikasının hüduqlarından kənarında müəyyən edilməsinin mümkünlüyünə əsasız şəkildə ümid ifadə edən Yerevan prinsiplərinə açıq-aşkar ziddir. Buna baxmayaraq, biz öz növbəmizdə güman edirik ki, Ermənistan danışıqların davam etdirilməsinə tərəfdar olaraq qalacaqdır. Ermənistan Prezidenti Ter-Petrosyanın dərhal Lissabon toplantısından sonra Prezident H. Əliyevə bu barədə bildirdiyi və daha sonra Ermənistanın Xarici işlər naziri tərəfindən Brüsseldə təsdiq olunan rəyi dediklərimi təsdiq etməyə imkan verir. Ən başlıcası, biz ümid edirik ki, Ermənistan nəhayət, başa düşəcəkdir ki, münaqişənin həllinin əsasını məhz Lissabon prinsipləri təşkil etməlidir.

Lissabondan sonrakı siyasi həyatda cərəyan edən hadisələr sırasında ABŞ-ın vitse-prezidenti A. Qorun Prezident Heydər Əliyevə göndərdiyi məktub və onların telefon söhbəti xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Mən bu məktubdan bə'zi çıxarıları xatırlayıb, öz imkanlarım daxilində onlara qiymət verməyə çalışacağam.

– "Mən çox məmnunam ki, Sizin əməkdaşlığınız ilə ATƏT-in Zirvə görüşü uğurla başa çatdı və görüşün nəticələri üzv ölkələrin liderlərinin qəbul etdiyi son sənəddə həkk olundu... Mən bu güzəşti əldə etmək üçün Minsk qrupunun əsas üzvləri

ilə bizim nümayəndə hey'ətlərinin birgə işindən çox razıyam... İndi bizim vəzifəmiz Lissabon sammitinin nəticələrindən səmərəli surətdə istifadə etməkdir... Mən tə'kidlə sizdən xahiş etmək istərdim ki, Lissabonun nəticələrindən istifadə edərək, onlar haqqında öz təkliflərinizi Prezident Ter-Petrosyana təqdim edəsiniz" – bu ifadələrdə Prezident Əliyevin fəaliyyətinin konstruktivliyi öz layiqli qiymətini tapmışdır.

– "ATƏT-in hazırkı sədrinin Dağlıq Qarabağ haqqındakı Bəyanatı sülh yolunda gedən axtarışlarda dəyərli bir nailiyyət oldu. Bu prinsiplər ATƏT-in fundamental konsepsiyaları ilə tam üst-üstə düşür" – bu ifadələrdə Prezident Əliyevin pozitiv məqsədyönlü fəaliyyətinə layiqli qiymətdir.

– "Prezident Klintonun əvvəllər sizə dediyi kimi, ABŞ sülh yolunda risk etməyə hazır olanları fəal dəstəkləməkdə davam edir" – bu ifadələri oxuduqca əmin olursan ki, Prezident Əliyevin riski dağıdıcı risk deyildir. Bu, yaradıcı risk idi.

– "Arxayınçılıq bu vəziyyətdə ən pis düşməndir" – bu ifadə Prezident Əliyev tərəfindən lap əvvəldə müəyyən edilmiş yüksək sür'ətli fəaliyyətin davam etdirilməsinə səsləyir.

– "Sizin dövlət xadimi kimi məharətiniz və işlə şəxsən məşğul olmağınız münaqişənin həllinə nail olmaq üçün olduqca əhəmiyyətlidir" – bu ifadələri oxuduqca fikirləşsən, görəsən çoxmu siyasətçilər Prezident Heydər Əliyev kimi bu cür yüksək qiymətə layiq görüləblər?

Məktubda yazılanlara qiymət verərkən xatırlamaq lazımdır ki, bütün bunları müasir dövrün ən aparıcı siyasətçilərindən biri, dünya superdövlətinin ikinci şəxsi söyləmişdir.

Gördüyümüz kimi Lissabon nəzərə çarpacaq real nəticələr vermişdir. Sammitdən sonrakı iki həftə ərzində baş vermiş hadisələr buna ən parlaq sübutdur. Münaqişənin həllinin 3 prinsipini Lissabon forumundan başqa bir sıra digər beynəlxalq təşkilatlar da təsdiq etmişdir. Dekabrın 6-da Prezident H. Əliyevin Respublika ictimaiyyətinin nümayəndələri ilə görüşündə xalqımız da birmə'nalı şəkildə münaqişənin həllinin 3 prinsipinə öz münasibətini bildirmişdir. Mən belə hesab edirəm ki, ölkənin Parlamenti, öz növbəsində, bu prinsiplərə qiymət verməlidir.

Diqqətinizə görə minnətdaram.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI MİLLİ MƏCLİSİNİN Q Ə R A R I

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ HEYDƏR ƏLİYEV BAŞDA OLMAQLA AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI NÜMAYƏNDƏ HEY'ƏTİNİN AVROPADA TƏHLÜKƏSİZLİK VƏ ƏMƏKDAŞLIQ TƏŞKİLATININ LİSSABON ZİRVƏ TOPLANTISINDA İŞTİRAKININ NƏTİCƏLƏRİ HAQQINDA

1996-cı il 2-3 dekabr tarixində Portuqaliyanın paytaxtı Lissabon şəhərində ATƏT-in növbəti zirvə toplantısı keçirilmişdir. ATƏT-in üzvü olan 54 dövlətin dövlət və hökumət başçıları iştirak edən həmin zirvə toplantısında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev cənabları başda olmaqla Azərbaycan Respublikasının nümayəndə hey'əti də iştirak etmişdir. Lissabon zirvə toplantısında Avropada təhlükəsizlik və əməkdaşlıq üçün mühüm olan sənədlər müzakirə edilmiş və qəbul olunmuşdur.

Müzakirə olunan məsələlər içərisində Azərbaycan Respublikası nümayəndə hey'ətinin tə'kidi ilə Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi geniş diskussiyaya səbəb olmuşdur. Zirvə toplantısı çərçivəsində aparılmış danışıqlar və görüşlər zamanı Azərbaycan Respublikası nümayəndə hey'əti tərəfindən Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərinin azad olunması, qaçqınların və məcburi köçkünlərin doğma yurdlarına qaytarılması və ümumiyyətlə münaqişənin sülh yolu ilə həll olunması məsələləri qoyulmuşdur. Bunların nəticəsində ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədrləri tərəfindən təklif edilmiş Ermənistan – Azərbaycan münaqişə-

sinin həllinə dair prinsiplərin Lissabon zirvə toplantısında müzakirə edilməsinə nail olunmuşdur. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev cənablarının ATƏT-in üzvü olan dövlətlərin nümayəndə heyətlərinin başçıları ilə apardığı çoxsaylı və gərgin danışıqları və məsləhətləşmələri nəticəsində təklif olunmuş prinsiplər Zirvə toplantısının yekun sənədinin layihəsinə daxil edilmişdir.

Lakin ATƏT-in konsensus prinsipindən sui-istifadə edərək Ermənistan Respublikasının nümayəndə heyəti ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədrləri tərəfindən təklif edilmiş Ermənistan – Azərbaycan münaqişəsinin həllinə dair prinsiplərin yekun aktına daxil edilməsinin əleyhinə çıxmışdır.

Yaranmış vəziyyətdə Azərbaycan Respublikası nümayəndə heyətinin başçısı Heydər Əliyev cənabları yeganə düzgün yol seçərək, yekun sənədin bu şəkildə qəbul edilməsinin mümkün olmadığını bəyan edərək, onun qəbul edilməsinə konsensus verməmişdir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin bu ədalətli mövqeyini ATƏT-in üzvü olan bütün dövlətlərin nümayəndə heyətləri düzgün qiymətləndirmiş, Azərbaycanın haqlı mövqeyini əks etdirən ATƏT-in hazırkı sədrinin bəyanatı qəbul edilmiş və bu bəyanat ATƏT-in yekun sənədinə əlavə olunmuşdur. Bu bəyanatda Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünə əməl edilməsinə əsaslanan Ermənistan – Azərbaycan münaqişəsinin həllinə dair prinsiplər əks olunmuş və həmin prinsiplər Ermənistan Respublikasından başqa ATƏT-in bütün üzvləri tərəfindən dəstəklənmişdir.

Azərbaycan Respublikası nümayəndə heyətinin başçısı Heydər Əliyev cənabları öz prinsiplərini bir daha təsdiq edərək, böyük siyasi müdriklik və uzaqgörənlik göstərərək yekun sənədin ona əlavə olunmuş ATƏT-in hazırkı sədrinin bəyanatı ilə birlikdə qəbul olunmasına razılıq vermişdir.

Təcrid halında qalmış Ermənistan Respublikasının nümayəndə heyəti ATƏT-in hazırkı sədrinin bəyanatında əks olunmuş prinsiplərə öz e'tirazını bildirmişdir.

Ermənistan Respublikası nümayəndə heyətinin qeyri-konstruktiv hərəkətləri və beynəlxalq birliyin iradəsinə qarşı çıxması

fəonunda Azərbaycan Respublikası Prezidentinin münaqişənin sülh yolu ilə həll edilməsinə yönəldilmiş düzgün və ardıcıl addımı ATƏT-in bütün üzvləri tərəfindən böyük rəğbət və hörmətlə qarşılanmışdır.

İlk dəfə olaraq ATƏT çərçivəsində ən yüksək səviyyədə münaqişənin həllinin əsası kimi Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü bütün dövlətlər tərəfindən qətiyyətlə dəstəklənmiş və Dağlıq Qarabağın yalnız Azərbaycan Respublikasının tərkibində statusunun müəyyən olunmasının mümkünlüyü öz əksini tapmışdır.

Lissabon zirvə toplantısı və onun yekunları bir daha göstərdi ki, Azərbaycan Respublikası Prezidenti Heydər Əliyev cənablarının məqsədyönlü, səmərəli və yorulmaz fəaliyyəti nəticəsində beynəlxalq birliyin Ermənistan – Azərbaycan münaqişəsinə münasibəti kəskin dərəcədə dəyişmiş, Azərbaycan Respublikasının suverenliyinə, ərazi bütövlüyünə, sərhədlərinin toxunulmazlığına əsaslanan ədalətli mövqeyi tanınmış və qəbul edilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi Azərbaycan Respublikası nümayəndə heyətinin Lissabon zirvə toplantısında əldə etdiyi müvəffəqiyyəti Ermənistan – Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə həll edilməsi üçün yeni imkanlar açdığını qeyd edərək eyni zamanda Lissabon zirvə toplantısının nəticələrini Azərbaycan Respublikasının haqq işinin dünya miqyasında dəstəklənməsi yolunda uğurlu addım kimi və xarici siyasətimizin mühüm nailiyyəti kimi qiymətləndirir.

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi **q ə r a r a l ı r**

1. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev cənabları başda olmaqla Azərbaycan Respublikası nümayəndə heyətinin ATƏT-in Lissabon zirvə toplantısında iştirakının nəticələri və bütövlükdə fəaliyyəti bəyənilsin.

2. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev cənablarının Ermənistan – Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə həll olunması istiqamətində apardığı siyasi xətt düzgün və məqsədəuyğun hesab edilsin.

3. Aşağıda göstərilən prinsiplər Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə həll edilməsində əsas götürülsün:

Ermənistan Respublikasının və Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü;

Azərbaycanın tərkibində Dağlıq Qarabağa öz müqəddəratını təyin etməyə əsaslanan bir razılaşmada müəyyən edilən, Dağlıq Qarabağ üçün ən yüksək özünüidarəetmə dərəcəsi verən hüquqi status;

Məsələnin həllinin müddəalarına əməl olunmasını təmin etmək barədə bütün tərəflərin qarşılıqlı öhdəlikləri daxil olmaqla Dağlıq Qarabağın və onun bütün əhalisinin təminatlı təhlükəsizliyi.

Danışıqların nəticələri Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə təqdim olunsun və Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına müvafiq olaraq qərar qəbul edilsin.

Azərbaycan Respublikası

Milli Məclisinin sədri

M. ƏLƏSGƏROV

Bakı şəhəri, 17 dekabr 1996-cı il

DÖRDÜNCÜ HİSSƏ

LİSSABON SAMMİTİNDƏ AZƏRBAYCAN NÜMAYƏNDƏ HEY'ƏTİNİN FƏALİYYƏTİ RESPUBLİKA MƏTBUATINDA VƏ İCTİMAİYYƏTİN YİĞİNCAQLARINDA TƏHLİL EDİLİR

Əli HƏSƏNOV
politoloq

**ATƏT VƏ AZƏRBAYCAN
HELSİNKİDƏN LİSSABONA QƏDƏR**

**Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsi
ümumavropa təhlükəsizliyi fonunda**

Hazırda ATƏT (Avropa Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı) adlanan qurum 70-ci illərdə Sovet İttifaqının və sosializm düşərgəsinə daxil olan digər ölkələrin təşəbbüsü ilə yaranmışdır. 1966-cı ildə SSRİ və Varşava Müqaviləsinə daxil olan Avropa dövlətlərinin təşəbbüsü ilə "Avropa təhlükəsizlik və əməkdaşlıq məsələləri" üzrə ümumavropa müşavirəsinin keçirilməsi ideyası irəli sürülmüş və bu ideya 30-a qədər dövlət tərəfindən müdafiə olunmuşdur.

Əgər SSRİ bu müşavirədə Avropada İkinci Dünya Müharibəsindən sonra yaranmış geosiyasi mühiti, dövlətlərarası münasibətlər sistemini, iki əksqütblü siyasi düşərgə üzərində köklənmiş ideoloji sistemi öz xeyrinə dəyişmək, bütün Avropa üzərində sosializmin təsir dairəsini qorumaq və artırmaq məqsədi güdüdüsə, ayrı-ayrı Qərbi Avropa dövlətləri SSRİ-də və Şərqi Avropada insan hüquqlarının vəziyyəti və digər demokratik təsisatlarla bağlı məsələləri müzakirə obyektinə çevirmək, beləliklə də bu dövlətlərin ideoloji və siyasi həyatına öz təsirini göstərmək və onlardakı totalitar rejimi zəiflətmək istəyirdi. Sözsüz ki, o zaman ATƏT indiki kimi təşkilat funksiyası deyil, forum, yaxud müşavirə xarakteri daşıyırdı.

ATƏT-in tarixində ən mühüm dövrlərdən biri 1975-ci ilin payına düşür. Həmin il avqust ayının 1-i ilk dəfə dünyanın 35 ölkəsi Finlandiyanın paytaxtı Helsinkidə Avropada təhlükəsizlik və əməkdaşlıq məsələlərinə dair ikigünlük geniş debat müzakirələrindən sonra yekun sənədi imzaladılar. Sonralar Avropa tarixində mühüm rol oynayan və "Helsinki bəyannaməsi" adlanan bu sənəd Avropada ilk dəfə müxtəlif sistemli dövlətlərin razılığı əsasında qarşılıqlı əməkdaşlığın və təhlükəsiz yaşayışın əsas prinsiplərini müəyyən etdi. Bu prinsiplər suveren bərabərlik, güc tətbiq etmənin və hədələmənin yolverilməzliyi, sərhədlərin toxunulmazlığı, dövlətlərin ərazi bütövlüyü,

mübahisəli məsələlərin sülh yolu ilə həll edilməsi və sairdən ibarət olmaqla, bu sənədi imzalayan hər bir dövlətə cyni dərəcədə şamil edirdi.

Helsinkidən keçən 20 ildən artıq vaxtda ATƏT özüünün mü-təmadi keçirilən zirvə toplantılarında (Belqrad 1977, Madrid 1980, Vyana 1986, Paris 1990, Helsinki 1992, Budapeşt 1994) Avropada dövlətlərarası və regional münasibətlərin tənzimlənməsinə dair mühüm qərarlar qəbul etmiş və həyata keçirmişdir.

1975-ci ildə qəbul olunan prinsipləri rəhbər tutaraq bu təşkilat Avropada totalitar sistemin dağılması, demokratik dövlət və cəmiyyətlərin formalaşması, insan hüquq və azadlıqlarının qorunması, dövlətlərarası, regional və beynəlxalq münasibətlərin sivil birgə yaşayış normalarına uyğunlaşdırılması, regionun global məsələlərinin birgə həll edilməsi, dövlətlərin ictimai, siyasi və mədəni həyatının bir-birinə yaxınlaşdırılması və inteq-rasiya edilməsi sahəsində tarixi bir yol keçmişdir.

ATƏT-in tarixində önəmli bir mərhələ də "Paris Xartiyası" adlanan 1 sentyabr 1990-cı il tarixli sənədin imzalanmasıdır. Bu sənəd "Helsinki aktı"ndan sonra ATƏT fəaliyyətinə real məzmun gətirdi və "Avropada sivilizasiyalı münasibətlər sistemi" adlanan qeyri-müəyyən anlayışı dövlətlərarası, dövlətdaxili, dövlətlər və insanlar, dövlətlər və insan birlikləri kimi real və dolğun məz-mun kəsb edən anlayış və ifadələrlə tə'min etdi.

ATƏT-in tarixində Budapeşt zirvə toplantısı da çox mühüm yer tutur. Əgər "Paris Xartiyası" bu təşkilatın fəaliyyətinə yeni məzmun verdisə və Avropada soyuq müharibəyə son qoydusa, Budapeşt sammiti həmin yeni məzmunu reallaşdırdı. "Budapeştə qədər ATƏT "Avropa Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Müşavirəsi" adlanırdısa və onun fəaliyyəti məsləhətləşmə üzərində quru-lurdusa, Budapeştə o, əsl ümumavropa təşkilatına (Avropada təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı - ATƏT) çevrildi.

Bu gün dünyanın və Avropanın nüfuzlu beynəlxalq və region-al təşkilatları hesab olunan BMT, NATO, Avropa Şurası, Qərbi Avropa İttifaqı və s. ilə bir sırada ATƏT-in də adı çəkilir. ATƏT bu təşkilatlarla əlaqədə və birlikdə dünyanın və regionun mühüm və global problemlərinin həlli ilə fəal məşğul olur və onun ilk müvəffəqiyyətləri göz önündədir (keçmiş Yuqoslavi-yadakı böhranın aradan qaldırılmasında ATƏT əvəz olunmaz rol oynamışdır).

ATƏT əslində ABŞ, Kanada və Rusiyanın qalan bütün Avro-pa dövlətləri ilə birgə təşkilatı olmaq e'tibarilə yeni Avropanın siyasi və iqtisadi həyatının sivil birgəyaşayış qaydalarını müəyyən edən, ümumavropa təhlükəsizliyi mexanizmlərini yaradan və ümumdünya təhlükəsizliyi ilə əlaqələndirən, dövlətlərarası münasibətləri rəqiblik və münaqişə rəlsindən əməkdaşlıq və qarşılıqlı mənəfe istiqamətlərinə yönəldən bir

təşkilat məramı daşıyır. Getdikcə dövlətlərin ən nüfuzlu və nü-mayəndəli forumuna çevrilən bu beynəlxalq qürum yeni Avropada demokratiya və insan hüquqlarının, regional təhlükə-sizlik və qarşılıqlı əməkdaşlığın əsas müdafiəçisinə və qu-rucusuna çevrilir.

Helsinki müşavirəsindən keçən 21 il ərzində ATƏT öz tərkibini Albaniya, keçmiş SSRİ və Yuqoslaviya respublikaları hesabına 35-dən 54-ə çatdırıb. Hazırda ATƏT-in təşkilatı strukturu Konfliktlərin Həlli Mərkəzindən, İnsan Hüquqları və Demokratik Seçki İnstitutu İdarəsindən və Katiblikdən ibarətdir. ATƏT öz fəaliyyətini, həmçinin ona məxsus üç siyasi orqan vasitəsilə həyata keçirir. Bunlar ATƏT-in Nazirlər Şurasından (üzv ölkələrin Xarici İşlər Nazirlərindən ibarət), Ali Dövlət Rəhbərləri Komitəsindən və öz görüşlərini mütəmadi keçirən siyasi liderlərin sammitindən ibarətdir. 1992-ci ildə ATƏT-in tərkibində daha iki orqan - Milli Azlıqların işi üzrə Ali Komissarlıq, sülhü qorumaq, ATƏT-in missiya və əməliyyatlarına nəzarət, başqa regional təşkilatlarla əməkdaşlıq üzrə Baş Katiblik yaradıldı. ATƏT-in eyni zamanda Parlament Assambleyası və onun bütün işlərinə rəhbərlik edən Sədri də mövcuddur.

Azərbaycan 1992-ci ilin 30 yanvarından bu qurumun üzvüdür və onun bütün tədbirlərində fəal iştirak edir.

ATƏT-in Azərbaycan üçün hazırkı dövrdə ən əhəmiyyətli və vacib hissəsi 1992-ci ilin martında yaradılmış Minsk qrupudur.

Minsk qrupunun əsas vəzifəsi Ermənistan-Azərbaycan konfliktini nizama salmaq və Dağlıq Qarabağ problemini dinc vasitələrlə həll etmək üçün müvafiq sənəd hazırlamaq və xüsusi Minsk Konfransı çağırmaqla bu konflikti birdəfəlik həll etməkdir. Qrupun tərkibinə 11 dövlət - Almaniya, ABŞ, Fransa, İtaliya, İsveç, Çexiya, Türkiyə, Belarus, Rusiya, Azərbaycan və Ermənistan daxildir. Onun həmsədrləri 1994-cü ilin dekabrından 2 dövlət - Rusiya (Yuri Yukalov) və (Rene Niberq) Finlandiyadır.

ATƏT-in Minsk Konfransının həmsədrləri Valentin Lozinski (Rusiya) və Hayke Talvityendir (Finlandiya).

Budapeşt sammiti

5-6 dekabr 1994-cü il ATƏT-in tarixində mühüm bir dövrün başlanğıcını qoydu. Budapeşt zirvə toplantısına qədər əsas vəzifəsi Avropada təhlükəsizlik və əməkdaşlıq məsələləri üzrə məsləhətləşmələr aparmaq olan ATƏT, 6 dekabr 1994-cü ildən başlayaraq yeni Avropanın sivilizasiyalı birgəyaşayış qaydalarını müəyyən edən, sülhün, demokratiyanın və insan hüquqlarının qorunmasını tə'min edən, regionun təhlükəsizlik və qarşılıqlı faydalı əməkdaşlıq prinsiplərini həyata keçirən bir təşkilata -

özünün idarəetmə mexanizmləri olan ümumavropa institutuna çevrildi. Məhz Budapeştdə ilk dəfə ATƏT-in Avropanın ümumtəhlükəsizlik tədbirlərində iştirak edə biləcək sülhməramlı qüvvələrinin yaradılması və münaqişəli ərazilərə göndərilməsi qərar alındı. Azərbaycan diplomatiyasının gücü ilə ATƏT-in ilk sülhməramlı, üç min nəfərlik çoxmillətli hərbi hissəsinin Minsk qrupu yanında yaradılması və Qarabağa göndərilməsi razılaşdırıldı.

Beləliklə, bir vaxtlar Avropanın bu və digər qlobal problemləri ilə bağlı dövlətlərarası məsləhətləşmə forumu hesab olunan ATƏT, dünyanın siyasi və təhlükəsizlik sistemində mühüm rol oynayan, yeni Avropada sivil birgəyaşayış qaydalarını müəyyən edən, ümumavropa təhlükəsizliyi ilə bütün dünyada sülhün və beynəlxalq təhlükəsizliyin qorunması arasında qarşılıqlı əlaqə yarada biləcək bir təşkilata çevrildi.

Budapeşt sammitində Azərbaycan nümayəndə heyətinin, başda Prezident Heydər Əliyev olmaqla xüsusi diplomatik gedişləri, ayrı-ayrı dövlət başçıları ilə fəal görüşləri, Avropada və Qafqaz regionunda təhlükəsizlik və əməkdaşlıq məsələləri ilə bağlı konkret təkliflərlə çıxış etməsi Zirvə toplantısının işinə xüsusi mütəşəkkillik vermişdir.

Müşahidəçilərin fikrinə görə, Budapeştdə beynəlxalq, regional, dövlətlərarası və etnik konfliktlərin tənzimlənməsi sahəsində Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin konkret və konstruktiv təkliflərlə çıxış etməsi, erməni-Azərbaycan konfliktinin həllində ATƏT-ə və onun Minsk qrupuna üstünlük verməsi və bu təşkilatın sivilizasiyalı birgəyaşayış normaları ilə tənzimlənməyi yeni Avropanın bərqərar olması işində oynaya biləcəyi xüsusi rolunu özünün məntiqli çıxışı ilə sübut etməsi, nəinki sammitin işinə konstruktivlik, işgüzarlıq və dinamizm gətirmiş, həmçinin ATƏT-i və onun Minsk qrupunu passivlikdən, fəaliyyətsizlikdən, onun rolunu heçə endirməyə çalışan qüvvələrin qeyri-sağlam münasibətindən xilas etmişdir.

Eyni zamanda ATƏT-in məsləhət forumundan, Avropanın və bütövlükdə dünya həyatının mühüm problemlərinin həlli ilə məşğul olan, səmərəli fəaliyyət göstərən bir təşkilata çevrilməsi zərurətini əsaslandıran Azərbaycan Prezidenti bəyan etdiyimiz sammitdən bu təşkilatın ayrı-ayrı struktur və missiyalarının vahid və işlək bir mexanizm əsasında yenidən qurulmasının yollarını göstərmişdir.

Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev sammitdəki çıxışında iki məsələnin həllinin zəruriliyinə dövlət başçılarını fəal surətdə inandırmağa çalışmış və öz diplomatik məharəti ilə buna nail olmuşdur:

1. ATƏT-in fəaliyyətində dəyişiklik etmək, onu səmərəli işlək mexanizmlərə malik ümumavropa təşkilatına çevirmək,

yeni Avropa evinin bərqərar olmasında bu təşkilatın aparıcı və həlledici rolunu təmin etmək;

2. ATƏT-ə məxsus çoxmillətli sülhməramlı qüvvələrin yaradılması, Avropanın münaqişəli regionlarına göndərilməsi, münaqişə zonalarında sabitliyin və dinc şəraitin bərqərar olmasında bu qüvvələrdən istifadə edilməsi.

Analitiklərin fikrinə görə, Azərbaycan Prezidentinin sammitdəki proqram xarakterli çıxışı bu təşkilatın gələcək fəaliyyəti ilə bağlı qəbul olunan qərarların əsasını təşkil etməklə bərabər, ATƏT-in Yeni Avropanın siyasi həyatındakı rolunu da əhəmiyyətli dərəcədə yüksəltmişdir.

ATƏT-in bir təşkilat kimi güclənməsi, Avropanın münaqişəli bölgələrində sabitliyin bərqərar olunması işinə fəal müdaxilə etməsi, sülh və təhlükəsizlik məsələləri üzrə bütün Avropa dövlətlərinin səylərinin birləşdirilməsi sözsüz ki, müstəqillik və demokratik dövlət quruculuğu yolu tutmuş, lakin Ermənistan və onu himayə edən dövlətlərin irticaçı işğalına məruz qalmış Azərbaycan üçün çox böyük tarixi əhəmiyyət kəsb etmişdir. Məhz bu sammitdə Azərbaycan Prezidenti Avropanın bu və ya digər bölgələrində münaqişəli məsələlərin həll edilməsini ayrı-ayrı dövlətlərin monopoliyasından ATƏT-in ixtiyarına verilməsinə nail olmuşdur. Məhz Azərbaycan tərəfinin tələbi ilə dövlət başçıları bütün münaqişələrin, o cümlədən Azərbaycan – Ermənistan münaqişəsinin həllinin bir dövlətin monopoliyasında qalmasının yolverilməzliyini təsdiq etmiş, ATƏT-ə məxsus çoxmillətli və proporsional əsasda yaradılacaq sülhməramlı qüvvələrin yaradılması, Dağlıq Qarabağ zonasına göndərilməsi haqqında qərar qəbul etmişlər.

Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev bu sammitdə Qafqaz regionunda baş verən münaqişəli halların aradan qaldırılması işinə bilavasitə ATƏT kimi nüfuzlu bir təşkilatı yaxından cəlb etməklə, münaqişənin həlli zamanı yol verilə biləcək hər hansı ədalətsizliyin və birtərəfli fəaliyyətlərin qarşısını almış və bununla da Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü, müstəqil dövlət quruculuğunu, təhlükəsizliyini və suverenliyini beynəlxalq təhlükəsizlik sistemi ilə tam əlaqələndirmiş və ATƏT-in himayəsinə bağlamışdır.

Budapeştdə Dağlıq Qarabağ ətrafında baş verən münaqişələrin dayandırılması, atəşkəs rejiminin qorunması, münaqişənin həlli yollarının axtarılması, sülh yolu ilə həll edilməsi və böyük sülh sazişinin hazırlanması ilə bağlı bütün vəzifələr ATƏT-in Minsk qrupuna və ona həmsədrlik edən Rusiya və Finlandiyaya tapşırılmışdır.

Azərbaycan Dağlıq Qarabağ probleminin həllini ümumavropa təhlükəsizliyinin aktual məsələsinə çevirir

Azərbaycan müstəqil dövlət statusu aldıqdan və ATƏT-ə üzv olduqdan sonra bu qurumun üç sammiti keçirilmişdir. Birinci 1992-ci ildə Helsinkidə olmuşdur. Həmin vaxt Dağlıq Qarabağ məsələsinin Azərbaycanın ən kəskin problemi olmasına və Ermənistanın respublikamıza qarşı irticaçı işğalçılığının tüğyan etməsinə baxmayaraq, zirvə görüşündə iştirak edən Azərbaycan rəhbərliyi və nümayəndə heyəti bu məsələnin nəinki əməli müzakirəsinə açmağa, hətta onun gündəliyə belə salınmasına nail ola bilməmişlər. ATƏT-in Helsinkidə zirvə toplantısının heç bir sənədində Azərbaycan-Ermənistan münaqişəsi və Dağlıq Qarabağ problemi haqqında bir kəlmə sözə rast gəlinmir. Daha doğrusu, sənədlərdə bu məsələlərin həmin sammitdə müzakirə olunub-olunmaması haqqında heç bir məlumat əks olunmayıb.

Artıq yuxarıda göstərdik ki, Avropanı narahat edən ümumavropa münaqişələri cərgəsinə Ermənistan-Azərbaycan konfliktinin və Dağlıq Qarabağ probleminin salınması Budapeştdən başlanır. Bu hadisə Azərbaycan diplomatiyasının fəaliyyətinin ümumi nəticəsi hesab olunursa, ATƏT-in və onun yaratdığı Minsk qrupunun son zamanlar Dağlıq Qarabağ probleminin Azərbaycanın mövqeyi əsasında həllinə çalışması, bunun beynəlxalq hüquq normaları - dövlətlərin ərazi bütövlüyünün pozulmazlığı prinsipi ilə həll edilməsi haqqında ümumi qərar verməsi, onun tam qələbəsindən xəbər verir. Bu qərarı qəbul etmək üçün ATƏT Budapeştdən Lissabona qədər böyük bir fəaliyyət yolu keçmişdir.

Budapeşt sammitində Azərbaycan diplomatiyasının uğurlu gedişləri və məharəti nəticəsində Dağlıq Qarabağ probleminin həll edilməsi o zamana qədər bu məsələ ilə bağlı bütün monopoliyaya malik olan Rusiyadan alınıb bütün Avropa dövlətlərinin, bilavasitə Minsk qrupu üzvü olan 11 ölkənin ixtiyarına verildi. İlk dəfə məhz bu sammitdə ATƏT prinsiplərinin - münaqişəli məsələlərin dinc yolla həlli, dövlətlərin ərazilərinin pozulmazlığı, insan hüquqlarının qorunması və sairənin Dağlıq Qarabağ probleminin həllinə tətbiq edilməsi üzərində düşünülməyə başlandı. İlk dəfə sülh məramlı ATƏT qoşunlarının yaradılması və Azərbaycan və Ermənistan arasında davam edən münaqişə zonasına göndərilməsi planlaşdırıldı (o zamana qədər yalnız Rusiya qoşunlarının göndərilməsi nəzərdə tutulurdu). İlk dəfə bu sammitdə Ermənistanın işğal etdiyi əraziləri boşaltması zərurəti müzakirə obyektinə çevrildi. Sammitin qərarlarını həyata keçirmək Minsk qrupuna həvalə olundu.

Budapeştdən keçən dövr ərzində Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev tezliklə sülh əldə etmək, işğal olunmuş torpaqlarımızı geri qaytarmaq, respublikamızın ərazi bütövlüyünü

təmin etmək, öz doğma yurdlarından didərgin salınmış vətəndaşları ata-baba torpaqlarına qaytarmaq üçün bütün imkanlardan istifadə etmişdir. Bu illərdə Azərbaycan diplomatiyası öz fəaliyyətini əsasən üç istiqamətdə qurmuşdur:

Birinci istiqamət: Dağlıq Qarabağ və Azərbaycan-Ermənistan münaqişəsinin həlli ilə bilavasitə məşğul olan ATƏT-in Minsk qrupu ilə aparılan işdən ibarətdir.

Budapeştdən başlayaraq bu qrupun fəaliyyətində xüsusi canlanma baş vermiş və qarşıya qoyulmuş məsələnin həlli ilə bağlı mühüm addımlar atılmışdır. Keçən iki ildə Minsk qrupu üzvləri dəfələrlə Azərbaycanda, Ermənistanda və əsas münaqişə zonası olan Dağlıq Qarabağda olmuş, mühüm danışıqlar və görüşlər keçirmiş və son nəticəyə nail olmaq üçün mühüm təşəbbüslər göstərmişdir.

Azərbaycan diplomatiyası son iki ildə bu qrupun üzvləri ilə istər birgə, istərsə də ayrı-ayrılıqda fəal iş aparmışdır.

Mə'lum olduğu kimi, Minsk qrupu yaranandan və Azərbaycan-Ermənistan münaqişəsinin həlli ilə bağlı xüsusi missiyanı öz üzərinə götürəndən sonra Dağlıq Qarabağ və onun ətrafında baş verən hadisələrin nizamlanması ilə bağlı bütün məsələlər məhz bu quruma həvalə edildi. Cəzsüz ki, bu məsələ ilə bağlı ATƏT-in qəbul edəcəyi son qərar və həyata keçirəcəyi son tədbirlər Minsk qrupunun rəyi əsasında və deməli, bu qrupa daxil olan 11 dövlətin (ABŞ, Rusiya, Almaniya, Türkiyə, Fransa, İsveç, İtaliya, Finlandiya, Belarus, Azərbaycan, Ermənistan) mövqeyindən asılı olaraq həyata keçiriləcəkdir. Odur ki, Budapeştdən keçən iki il ərzində ATƏT üzvləri ilə bütövlükdə, onun Minsk qrupuna daxil olan ölkələrlə ayrılıqda fəal diplomatik iş aparmaq Azərbaycan dövlətinin xarici siyasətində xüsusi bir istiqamətə çevrildi.

Keçən iki il ərzində bu dövlətlərlə aparılan fəal iş nəticəsində Azərbaycan diplomatiyası başda Prezident Heydər Əliyev olmaqla problemin həlli ilə bağlı demək olar ki, Minsk qrupu üzvlərinin əksəriyyətinin mövqeyində respublikamızın xeyrinə əsaslı dəyişiklik etməyə nail oldu.

Minsk qrupu yarananda, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllində əsas rol oynayan Rusiya bütönlükdə Ermənistanı və Dağlıq Qarabağın separatçı qüvvələrini həm mə'nəvi, həm də maddi cəhətdən dəstəkləyirdisə və bu məsələdə hər zaman Azərbaycana birtərəfli qaydada təzyiq göstərirdisə, Lissabon ərəfəsində o, Azərbaycanın bu problemin həlli ilə bağlı irəli sürdüyü bütün şərtləri həm nəzəri, həm də praktik cəhətdən müdafiə etdiyini açıq bəyan etdi. Bunun əyani sübutu Dağlıq Qarabağda keçirilən qondarma "prezident seçkiləri" ilə bağlı Rusiya XİN-in yaydığı bəyanatda, Rusiyanın müxtəlif rütbəli dövlət rəhbərlərinin ayrı-ayrı çıxışlarında və nəhayət, Prezident B. Yeltsinin jurnalistlərə Moskvada verdiyi cavabda özünü gös-

tərdi. Rusiya Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü və Dağlıq Qarabağın özünüidarə mexanizmləri olan muxtariyyət statusunu bu münaqişənin yeganə həlli olduğunu son zamanlar dəfələrlə təsdiqləmişdir.

Minsk qrupunun həlledici təsiri əsas üzvlərindən biri də Amerika Birləşmiş Ştatları hesab olunur. Məlum olduğu kimi, bu ölkə 1992–1993-cü illərdə Azərbaycan – Ermənistan konfliktini ilə bağlı dəfələrlə Ermənistanı dəstəkləyən, onu haqlı hesab edən bəyanatlar yaymış, ona həm mə'nəvi, həm də maddi yardım göstərmişdir. Azərbaycana münasibətdə isə Amerika hökuməti əksinə cəza tədbirləri (Azərbaycana hər cür yardımı qadağan edən 907-ci düzəliş buna əyani sübutdur) görmüş, haqq işi uğrunda mübarizə apardığımız halda bizi günahlandırmışdır. Lakin Heydər Əliyev diplomatiyasının gücü ilə 1993-cü ildən başlanan Azərbaycan–Amerika dialoqları və müstəqil dövlətimizin okeanın o tayına istiqamətlənən düşünülmüş xarici siyasət xətti artıq Budapeşt sammiti ərəfəsində öz bəhrələrini verdi. Budapeştdən Lissabona qədər uzanan iki illik gərgin iş isə Amerika rəhbərliyini, nəhayət, Azərbaycanın haqq işini müdafiə etməyə və ona qarşı yönəlmiş ədalətsiz mövqedən çəkinməyə məcbur etdi.

Azərbaycanın uğurlu xarici siyasətinin nəticəsi bu yaxınlarda Amerika kongresmeni Porter tərəfindən respublikamızın dövlət mənafeyinə ciddi ziyan vura biləcək bədnam "Porter düzəlişi" adlı sənədin qəbul edilməsi ətrafında baş verən hadisələr dövrü sübut olundu. Düzəlişin həm Amerikanın, həm də Azərbaycanın mənafeyinə deyil, erməni lobbisinin maraqlarına əsasən edildiyi Azərbaycan – ABŞ münasibətlərinə açıq gözlə baxan hər iki dövlətin rəhbərləri tərəfindən təsdiq edildi və onun müvəffəqiyyətli ləğvinə nail olundu.

Keçən iki ildə ABŞ-ın Azərbaycan – Ermənistan konfliktinə və Dağlıq Qarabağ ətrafında baş verən hadisələrə aid mövqeyinin tam dəyişməsinə sübut edən ən bariz nümunə isə prezident B. Klintonun Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevə göndərdiyi məktubda öz əksini tapmışdır. 8 noyabr 1996-cı il tarixli həmin məktubda B. Klinton açıq bildirir ki, o Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü və müharibənin beynəlxalq hüquq prinsipləri ilə (burada dövlətlərin ərazilərinin zorla dəyişdirilməsi, onun sərhədlərinin pozulması hallarına, işğalçılığa yol verilməzliyi nəzərdə tutulur) həll edilməsini dəstəkləyib. ABŞ Prezidenti həmin məktubunda Azərbaycanın partnyoru olduğunu və onun təhlükəsizliyinin qorunmasında müttəfiqləri ilə birlikdə onun ölkəsinin öz öhdəliklərinə sadıq qalacağına xüsusi vurğulamışdır. Eyni mövqedən noyabrın 13-də ölkəmizdə rəsmi səfərdə olan ABŞ dövlət katibinin müstəqil dövlətlər üzrə səfiri C. Kollinz və iyunun 30-da bu dövlətin

ATƏT-in Minsk qrupundakı nümayəndəsi C. Pressel də çıxış etmişlər.

Beləliklə, 1993-1996-cı illərdə Azərbaycan Prezidentinin uzaqgörən xarici siyasəti, Amerika ilə Azərbaycanın siyasi, iqtisadi və təhlükəsizlik maraqlarını bir-birinə uzlaşdırmaq və uyğunlaşdırmaq sahəsində atdığı mühüm addımlar öz əhəmiyyətli bəhrəsini vermişdir. Bu xətt bir vaxtlar Ermənistanın əsas müdafiəçisi və Azərbaycanın əleyhdarı hesab olunan ABŞ kimi nəhəng bir dövləti bizim yaxın partnyorumuza və tərəfdaşımıza çevirə bilmişdir.

Budapeşt sammitinə qədər və onun ərəfəsində Ermənistanı dəstəkləyən bir nömrəli Avropa ölkəsi Fransa dövləti ilə aparılan fəal diplomatik iş də 1996-cı ildə öz bəhrələrini verdi. Üç illik fəal diplomatik iş, Fransa rəhbərləri ilə aparılan danışıqlar, nəhayət ki, bu ölkəyə özünün əsl dövlət maraqlarını erməni lobbisinin prizmasından təqdim edilən "maraqlardan" fərqləndirmək imkanı və Ermənistan–Azərbaycan müharibəsinə münasibətdə obyektiv dəyişikliyə təkan verdi.

Fransa ilə yaradılan iqtisadi, siyasi və mədəni əlaqələr, fransızların Azərbaycan iqtisadiyyatına fəal cəlb edilməsi və iki ölkənin iqtisadi maraqlarının qarşılıqlı faydalı əməkdaşlıq üzərində yenidən qurulması onun Qafqaz siyasətinə təsir göstərməyə bilməzdi. Bu ilin oktyabr ayında Fransanın xarici işlər naziri Erve de Şaretin rəhbərlik etdiyi böyük nümayəndə heyətinin Azərbaycana səfəri zamanı Dağlıq Qarabağ problemi ilə bağlı bu ölkənin rəsmi mövqeyinin ATƏT-in əsas prinsipləri ilə tam üst-üstə düşməsindən və Azərbaycanın ərazi bütövlüyünə Fransanın hörmətlə yanaşmasından ibarət olması faktı bir daha təsdiqləndi. Eyni mövqə Dağlıq Qarabağda keçirilən qondarma "Prezident seçkiləri" ilə bağlı Fransa hökumətinin adından verilən bəyanatla bir daha təsdiq edildi.

Fransa ilə aparılan fəal diplomatik və siyasi iş Budapeştdən Lissabona qədər olan dövrdə həm bu ölkəni Azərbaycan ilə həddən artıq yaxınlaşdırmış, onun mənafeələrini ölkəmizin müstəqillik maraqları ilə sıx bağlamış, həm də fransız siyasətçilərinə öz ölkələrinin əsl maraqlarını Fransada yaşayan ayrı-ayrı xalqların təqdim etdiyi "saxta maraqlardan" fərqləndirmək imkanı vermişdir.

Minsk qrupunun Avropada xüsusi təsir gücünə malik, nüfuzlu üzvlərindən biri də Almaniya Federativ Respublikasıdır. Bu ölkə Budapeşt sammitinə qədər özünün Qafqaz regionunda baş verən hadisələrə və Azərbaycanın beynəlxalq problemlərinə bir növ seyrçi və passiv mövqeyi ilə fərqlənirdisə, Budapeştdən Lissabona qədər keçən iki ildə Avropada Azərbaycanın bir nömrəli müttəfiqinə çevrilmişdir.

Keçən iki ildə Almaniya ilə aparılan fəal iş iki dövlət arasında gələcək əməkdaşlığın əsas istiqamət və prinsiplərini

müəyyən etmiş, ölkəmizin Qərb inkişaf yolu ilə irəliləyərək dünya sivilizasiyasına qovuşmasına, müstəqilliyinin möhkəmlənməsinə, təhlükəsizliyinin və ərazi bütövlüyünün təmin olunmasına beynəlxalq nüfuzunun yüksəlməsinə, daxili iqtisadi, siyasi və sosial problemlərinin həllinə Almaniyanın hərtərəfli yardım edəcəyinə qarantiyə alınmışdır. Dağlıq Qarabağ problemi ilə bağlı da Almaniya son zamanlar öz qəti fikrini bildirib və Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün təmin olunması zərurətini dəfələrlə rəsmi bəyan edib. ATƏT-in Parlament Assambleyası sədrinin müavini və Bundestaqın Qafqaz qrupunun rəhbəri olan Almaniya nümayəndəsi həm Bakıda, həm də Yerevanda "Almaniya heç vaxt hansısa ölkənin ərazi bütövlüyünün pozulması və əmin-amanlığın məhz ərazi hesabına təmin edilməsi mövqeyi ilə barışmayacaq" deməsi Azərbaycan diplomatiyasının çox mühüm qələbəsi hesab olunmalıdır.

Azərbaycan diplomatiyasının Budapeştdən Lissabona uzanan iki illik fəaliyyət yolu digər ATƏT və onun Minsk qrupu üzvlərinin də mövqeyinin respublikamızın xeyrinə tam dəyişə bilməmişdir. Bunların sırasında daim Azərbaycanı müdafiə edən Türkiyə istisna olmaqla, İtaliya, İsveç, Finlandiya, Belarus iki il öncə bu məsələnin həlli ilə bağlı sabit və yekdil fikrə gələ bilmirdilər. Lakin Lissabon sammiti ərəfəsində Minsk qrupunun 11 üzvündən (Ermənistandan başqa) 10-u Dağlıq Qarabağ probleminin beynəlxalq prinsiplərə uyğun və Azərbaycanı qane edən həlli layihəsini yekdilliklə qəbul etmişlər. Bu da sözsüz ki, Azərbaycan diplomatiyasının iki sammit arası gördüyü işin məntiqi nəticəsi hesab olunmalıdır.

Keçən iki ildə Azərbaycan dövləti nəinki təkə ATƏT-in Minsk qrupu üzvləri ilə, həmçinin bütün ATƏT üzvü olan dövlətlərlə fəal iş aparmış və öz mövqeyini müdafiə edə bilməmişdir. Bu sahədə aparılan işin əsas mahiyyəti ondan ibarət olmuşdur ki, respublikamızın haqq işi uğrunda apardığı mübarizədə, ərazi bütövlüyünün bərpa edilməsində onu dəstəkləyən dövlətlərin sayını artırsın, ermənilərin işğalçı fəaliyyətini ifşa etsin və Azərbaycanı demokratik, müstəqil dövlət quran, sülhpərvər bir ölkə kimi tanıtsın. Odur ki, əsas fəaliyyət respublikamızı dəstəkləyən dövlətlərin Ermənistanı təzyiqini artırmağa, bu məsələdə bitərəf qalan dövlətləri tərəfimizə çəkməyə, Ermənistanı müdafiə edənləri birtərəfləşdirməyə və nəhayət, Dağlıq Qarabağ probleminin ədalətli və sülh yolu ilə həllinə nail olmağa yönəlmişdir.

Budapeştdən keçən dövr ərzində Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev Dağlıq Qarabağ probleminin həlli ilə bağlı digər Beynəlxalq təşkilatların tribunallarından, onların bütün imkanlarından da maksimum istifadə etmişdir. Beynəlxalq və regional təşkilatlardan BMT, İslam Konfransı Təşkilatı, İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı, Avropa Birliyi, Avropa Şurası, NATO, Qara Dəniz

Hövzəsi Ölkələri Təşkilatı, Türk Dövlətləri Birliyi, MDB və başqalarının tribuna və kluarları daim Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin işğalçı Ermənistanı ifşa edən, Dağlıq Qarabağ problemlərinin mahiyyəti və həlli yollarını məntiqi şəkildə əsaslandıraraq, konstruktiv və kəskin çıxışlarının şahidi olmuşdur.

Bu çıxış və görüşlərdə Azərbaycan Prezidenti, bir tərəfdən, respublikamızın başına gətirilən oyunlardan, Ermənistan dövlətinin və millətçi Dağlıq Qarabağ ermənilərinin təhlükəli separatizmindən geniş söz açmış, dünya dövlətlərini bu məsələlərin mahiyyəti və əsl həqiqətlərə aid lazımı məlumatlarla təmin etmiş, digər tərəfdən, ayrı-ayrı dövlətlərin, bir çox hallarda bütöv regional təşkilatların bu məsələnin həlli ilə bağlı Ermənistanın mövqeyini pisləyən qərarlarının, bəyanatlarının qəbul edilməsinə nail olmuşdur.

Dağlıq Qarabağ və Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin həlli ilə bağlı iki dövlətin ali rəhbərlərinin birbaşa və yaxud onların şəxsi nümayəndələri arasında keçirilən görüşlər və aparılan danışıqlar da Budapeştdən keçən iki il müddətində Azərbaycan diplomatiyasının xüsusi fəaliyyət istiqamətini təşkil etmişdir.

Düzdür, 1996-cı ilin aprel ayında iki dövlət başçısının Dağlıq Qarabağ və Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə həll edilməsi haqqında birgə imzaladığı Lüksemburq bəyannaməsi istisna olmaqla, mövqeləri razılaşdırmaq haqqında hələ ki, mühüm bir sənəd əldə edilməyib. Lakin buna baxmayaraq, bu ikitərəfli görüşlərdə tərəflərin mövqeləri, bu münaqişəyə baxışları, əsas tələbləri, ümumqafqaz təhlükəsizliyi və regional məsələlərə dair fikirləri və s. məsələlər aydınlaşmış və gələcək taktiki addımlar üçün zəmin hazırlanmışdır. İkitərəfli görüşlərin ən mühüm yekunu cəbhə bölgələrində atəşkəsə nail olunmaq haqqında 1994-cü ilin may ayında bağlanmış saziş və iki ildən artıq müddətdə bu atəşkəsi qoruyub saxlamaq olmuşdur.

Beləliklə, diplomatik fəaliyyətimizin qısa təhlili göstərir ki, Azərbaycan dövləti Budapeştdən keçən iki il müddətində Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin və Dağlıq Qarabağ probleminin həlli ilə bağlı çox fəal iş aparmışdır. Düzdür bütün bu işin əsas yekunu ola biləcək böyük sülh sazişinə nail olunmamış, lakin həlledici addımlar atmaq üçün çox böyük işlər görülmüşdür. Ən əsası isə Dağlıq Qarabağ probleminin beynəlxalq prinsiplər və Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü təmin etmək yolu ilə həll oluna bilməsi haqqında bütün Minsk qrupunun, ATƏT üzvü olan başqa-başqa ölkələrin rəylərini almaq mümkün olmuşdur.

Lissabon ərəfəsində qondarma "Dağlıq Qarabağ respublikası"nda keçirilən qondarma "Prezident seçkiləri"nə ATƏT üzvlərinin mənfi reaksiyası (bunu həmin dövlətlərin verdikləri bəyanat bir daha sübut etdi) və Azərbaycan Respublikasının

Prezidenti Heydər Əliyevin ATƏT-in dövlət başçılarına "Dağlıq Qarabağ probleminin həllinə Lissabonda ciddi yanaşmaq haqqında" məktubuna verilən cavablar dediklərimizi bir daha sübut etdi.

Azərbaycan bütün bunları nəzərə alaraq Lissabona xüsusi inam və missiya ilə yollandı. Bu missiyanın məqsədi Dağlıq Qarabağ və Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin həlli, gələcək danışıqların əsas prinsipləri və başlanğıc şərtləri ilə bağlı sammit üzvlərinin yekdil və prinsiplial rəyini almaqla ibarət idi.

Lissabon sammiti: Dağlıq Qarabağ problemi ümumavropa təhlükəsizliyi fonunda

Lissabon sammiti Avropanın 52 dövlətinin, ABŞ və Kanadanın, o cümlədən müşahidəçi sifəti ilə iştirak edən 10 Asiya və Afrika dövlət başçılarının iştirak etdiyi bir forum idi. Dekabr ayının 2 və 3-də bütün dünyanı idarə edən 64 dövlətin ali rəhbərləri planetimizin XX əsri hansı vəziyyətdə başa vurma, beynəlxalq, regional və dövlətlərarası münasibətlərin gələcək perspektivləri, Avropada sivilizasiyalı birgəyaşayış və qarşılıqlı təhlükəsizliyin əsas tendensiyası və perspektivləri, əməkdaşlıq, konfliktlərin həlli və s. ilə bağlı öz dövlətlərinin mövqeyini və təkliflərini açıqladılar. Avropa və dünyada baş verən proseslər, global məsələlər və onların həlli yolları sammitin iki günlük gərgin işinin əsas mövzusu kimi bütün planetə yayıldı.

Müstəqil Azərbaycan dövləti bu sammitə özünün artıq ümumavropa evinin və təhlükəsizliyinin əsas məsələlərindən biri statusunu almış "Dağlıq Qarabağ problemi" və onun ətrafında baş verən Ermənistan - Azərbaycan münaqişəsi ilə getmişdi.

Sözsüz ki, Azərbaycan diplomatiyası Budapeşt sammitindən fərqli olaraq Lissabona dolu əllə getmişdi. Nə idi bu?

Əvvəla, ATƏT-in Minsk qrupunun Dağlıq Qarabağ probleminin həlli ilə bağlı respublikamızı təmin edən təklifləri (məsələnin həllinin əsas prinsiplərini əks etdirən layihələr) və qrup üzvü olan ölkələrin beynəlxalq prinsiplərə (ərazi bütövlüyünün qorunmasının əsas şərt kimi qəbul edilməsi) əsaslanan və ədalətli qoruyan mövqeyi;

İkincisi, Budapeştdən fərqli olaraq, Avropanın və dünyanın əsas dövlətlərinin respublikamıza, onun problemlərinə, ərazilərinin işğalına və s. məsələlərə münasibətdə Ermənistanı deyil, Azərbaycana rəğbət bəsləmələri və onu müdafiə etmələri; (Bunu sammit ərəfəsində ayrı-ayrı dövlət başçılarında Azərbaycan Prezidentinin ünvanına daxil olan məktublar bir daha sübut etdi).

Üçüncüsü, ATƏT-in prinsiplərinin və beynəlxalq hüquq nor-

malarının bizim tərəfimizdə olması, Azərbaycanın işğala məruz qalmış ölkə olması, onun torpaqlarının azad olması zərurətinin əksər dünya ölkələri tərəfindən dəstəklənməsi;

Dördüncüsü, ikiillik gərgin diplomatik iş nəticəsində bütün dünyada Azərbaycanın sülhsevər, Ermənistanın isə təcavüzkar və işğalçı dövlət kimi tanındılması və onlar üzərində formalaşmış beynəlxalq imic. Bu məsələ həm ATƏT-in Minsk qrupunun fəaliyyətində, həm beynəlxalq və regional toplantı və görüşlərdə sübut olunmuş, həm də dövlətlərarası ikitərəfli əlaqələrdə Azərbaycan diplomatiyası öz müsbət işini görmüşdür.

Lissabona Azərbaycan Prezidenti xüsusi taktika ilə getmişdi. Bu taktika respublikamızın Dağlıq Qarabağ problemi ilə bağlı əldə etdiyi bütün nailiyyətləri (ilk növbədə diplomatik və mövqə üstünlükləri nəzərdə tutulur), sammitin imkanlarını və görə biləcəyi işi, o cümlədən iştirakçı dövlətlər arasında nəzərdə tutulan diplomatik işin bütün incəliklərini nəzərə almışdı. Azərbaycan Prezidenti Lissabon ərəfəsində Dağlıq Qarabağ və Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin həlli ilə bağlı bütün vəziyyəti, Minsk qrupunun fəaliyyətini və onun nəticələrini sammiti hazırlayan işçi qrupunun Vyanadakı işini, Ermənistanın mövqeyini və sammitdə ata biləcəyi addımları münaqişənin həllinə real köməklik göstərmək iqtidarında olan Rusiya, ABŞ, Türkiyə, İngiltərə, Fransa, Almaniya və b. dövlətlərin bu məsələ ilə bağlı mövqələrini və s. mühüm məsələləri ciddi öyrənmiş və müvafiq olaraq öz diplomatik addımlarının əsas istiqamətlərini, konsepsiyasını və taktiki gedişlərini hərtərəfli planlaşdırmışdı.

Prezident ATƏT-in zirvə toplantısının münaqişəyə son qoymaq üçün hər hansı bir qərar qəbul etmək imkanına malik olmaması mə'lum olduğundan, o bütün diqqətini bəhs edilən məsələnin həllinin ATƏT-in prinsiplərinə söykənən əsas formulun qəbul edilməsi üzərində cəmləşdirmişdi. Odur ki, o sammit ərəfəsində münaqişənin həlli ilə bağlı apardığı bütün danışıqlarda ATƏT-in əsas prinsiplərinə söykənən, başlanğıc şərti kimi Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü və Dağlıq Qarabağa Azərbaycan tərkibində yüksək statuslu muxtariyyət verilməsini əsas götürən ümumi bir formul qəbul edilməsi zərurətindən bəhs edirdi. Azərbaycan Prezidenti Lissabona yola düşməzdən əvvəl bütün ATƏT üzvü olan dövlətlərin başçalarına göndərdiyi məktubda da həmin formula münasibət bildirilməsi və dəstəklənməsi haqqında xüsusi müraciət etmişdir.

ATƏT-in əsas prinsiplərini rəhbər tutan bu formul Minsk qrupunun Ermənistan istisna olmaqla, qalan bütün üzvləri tərəfindən də qəbul edilmiş və dəstəklənmişdir. Hətta Azərbaycan və Ermənistanın danışıqlarda iştirak edən xüsusi nümayəndələrinin görüşləri zamanı da Minsk qrupu tərəfindən bu prinsiplər müzakirəyə təqdim edilmiş, lakin Ermənistan buna e'tiraz etdiyindən müəyyən bir nəticə hasil olunmamışdır. Odur

ki, Azərbaycan bütün gücü ilə çalışırdı ki, bu prinsiplər ATƏT-in zirvə toplantısı tərəfindən müzakirə olunsun və qəbul edilsin. Məhz elə bu məqsədlə həm Minsk qrupunun sammit qabağı son Helsinki görüşündə, həm sammiti hazırlayan işçi qrupunun Vyandakı iclaslarında, həm də Lissabonda Azərbaycan nümayəndə heyəti bu formulu zirvə toplantısının müzakirəsinə çıxarmaq, onun yekun bəyannaməsinə salmaq üçün çox ciddi və prinsiplial mövqe tutmuşdu.

Azərbaycan tərəfinin bütün söylərinə baxmayaraq respublikamızın Prezidenti Lissabona gələrkən sammitin yekun bəyannaməsinin layihəsində bəhs etdiyimiz formul deyil, tamamilə qeyri-müəyyən, heç bir prinsiplial əhəmiyyət kəsb etməyən başqa bir maddənin salınmasının şahidi oldu. İşçi qrupunun sənəddə əks olunan izahatında göstərilmişdi ki, Ermənistan bu maddəyə (bəhs edilən formula) konsensus vermədiyinə görə ümumi sənəddən çıxarılmışdır.

Sözsüz ki, bu, Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevi qane edə bilməzdi. Çünki, Azərbaycanın sammitdə aparacağı diplomatik mübarizə, Azərbaycan – Ermənistan münaqişəsinin həlli ilə bağlı ATƏT-in əsas prinsiplərinin həyata keçirilməsi və işğalçı ermənilərin iç üzünün açılması məsələsi Ermənistanın buna konsensus verib-verməməsindən asılı olmayaraq yekun bəyannaməsi layihəsinə bizim təklif etdiyimiz formulun salınmasından və ermənilərin buna verəcəyi reaksiyanın müzakirəyə çıxarılmasından asılı idi.

Sözsüz ki, Ermənistanın konsensus verməyəcəyi əvvəlcədən bütün ATƏT üzvlərinə bəlli olan bu formulun yekun bəyannaməsinin müzakirəyə təqdim olunan layihəsinə salınması çox çətin bir iş idi. Lakin Azərbaycan diplomatiyasının gördüyü işlər, xüsusən də Prezident Heydər Əliyevin uzaqgörən xarici siyasəti artıq, necə deyərlər, öz işini görmüşdü. İşçi qrupunda fəaliyyət göstərən bütün ölkələrin başçıları və nümayəndələrinin, o cümlədən Minsk qrupu üzvlərinin fəal yardımı və dəstəyi ilə Azərbaycan sammit ərəfəsində özünün ilk böyük qələbəsini qazandı. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin təklif etdiyi və Minsk qrupunun hər iki həmsədri tərəfindən dəstəklənən, Ermənistan – Azərbaycan və Dağlıq Qarabağ probleminin həlli ilə bağlı ATƏT-in prinsiplərini əks etdirən, lakin Ermənistan tərəfindən qəbul edilməyən formul sammitin yekun bəyannaməsinin layihəsinə salındı.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev ATƏT-in əsas prinsiplərini özündə əks etdirən formulun layihəyə salınmasına nail olduqdan sonra, bütün fəaliyyətini Ermənistan – Azərbaycan konfliktinin mahiyyətinin açılması, ermənilərin qeyri-konstruktiv və işğalçı mövqelərinin ifşa edilməsi, nəhayət, təklif olunmuş formulun bu münaqişəyə tətbiq edilməsi, gələcək danışıqlar üçün əsas olması üçün bütün

ATƏT üzvləri tərəfindən dəstəklənməsi və yekun sənəddə saxlanması uğrunda mübarizə üzərində qurdu.

Həm respublika Prezidenti Heydər Əliyevin sammitdəki çıxışında, həm ayrı-ayrı dövlət başçıları ilə keçirdiyi görüşlərdə, həm də bütövlükdə diplomatik missiyamızın fəaliyyətində Azərbaycanın müdafiə etdiyi konsepsiyanın mahiyyəti ondan ibarət idi ki, Avropanın təhlükəsizliyi və sivilizasiyalı birgəyaşayışı hamı tərəfindən qəbul olunmuş beynəlxalq prinsiplərə əsaslanmalıdır, bu prinsiplər böyüklüyündən, kiçikliyindən asılı olmayaraq bütün dövlətlərə və dövlətlərarası münasibətlərə şamil və tətbiq edilməlidir. Avropada ümumi təhlükəsizlik və sivilizasiyalı birgəyaşayış sistemi bütün məhəlli və yerli münaqişə ocaqları söndürülmədən, belə münaqişələri törədənlərin qarşısı beynəlxalq hüquq normaları və prinsiplərinin sərt qanunları ilə qəti şəkildə alınmadan dayanıqlı və möhkəm ola bilməz.

Azərbaycan Prezidenti bütün sammit dövrü keçirdiyi görüşlərdə, apardığı danışıqlarda, müsahibə və mətbuat konfranslarında ermənilərin Azərbaycan torpağına təcavüzü və Dağlıq Qarabağ ətrafında yaratdığı problemlərin nümunəsində dünyada formalaşmaqda olan yeni, sivilizasiyalı münasibətlərə vurulan zərbin mahiyyətini və miqyasını açıqladı, millətçilik üzərində qurulmuş erməni separatizminin və işğalçılığının gətirdiyi və bütün dünyaya vura biləcəyi təhlükələri ciddi xatırlatdı.

Azərbaycan nümayəndə heyətinin Lissabon sammitindəki fəaliyyətinin bir neçə əsas məqsədi var idi.

Əvvəla, nümayəndə heyətimiz sammitin tribunasından, həmin günlər Lissabona toplanmış ayrı-ayrı dövlət rəhbərləri ilə görüşlərdən, kütləvi informasiya vasitələrinin bütün imkanlarından istifadə edərək Ermənistan – Azərbaycan konfliktinin əsas mahiyyətini, erməni millətçilərin irticaçı separatizmini və onun törətdiyi nəticələri, Ermənistanın ATƏT-in, BMT-nin və b. beynəlxalq təşkilatların qərar və prinsiplərinə tabe olmamasını və onlara hörmətsizlik göstərməsini, Dağlıq Qarabağ probleminin və Azərbaycan – Ermənistan münaqişəsinin həlli ilə bağlı bütün beynəlxalq prinsipləri pozmasını, qeyri-konstruktiv mövqe tutmasını və bununla da ümumavropa təhlükəsizliyi yolunda əsl maneəyə çevrildiyini bütün dünya ictimaiyyətinə və ölkə başçılarına bir daha çatdırmaq və bu işğalçı ölkənin əməllərinə qiymət vermək;

İkincisi. Ermənistanı və ATƏT-i fakt qarşısında qoymaq. Bu fakt ondan ibarətdir ki, ATƏT-in qərarı ilə yaradılmış və bilavasitə Dağlıq Qarabağ probleminin həlli ilə məşğul olan Minsk qrupu (Ermənistan istisna olmaqla onun bütün üzvləri) iki ildən artıq bir vaxtda bu məsələni dərindən öyrənmiş, həlli yollarını geniş müzakirə etmiş və belə qərara gəlmişdir ki, Dağlıq Qarabağ probleminin ədalətli və beynəlxalq prinsiplərə əsaslanan

həlli - Azərbaycan tərkibində bu bölgəyə özünü idarə edən muxtariyyət statusunun verilməsidir. Bu qərarla həm ölkələrin ərazi bütövlüyünün qorunması, sərhədlərinin zorla dəyişdirilə bilməzliyi haqqında beynəlxalq prinsiplər, (bax: Helsinki aktı) həm də xalqların öz yaşayışını müəyyən etməsi hüququ durur. İndi bütün Minsk qrupu və ATƏT üzvləri məsələnin bu yolla həllinə razıdır, bircə Ermənistandan başqa. Ermənistanın buna qarşı ciddi arqumenti yoxdur. Bircə onu bildirir ki, biz buna hələ ki, hazır deyilik, bunu bir az da öyrənməliyik və müzakirə etməliyik. Beləliklə, bütün ATƏT üzvləri bu məsələdə Ermənistanı qeyri-konstruktiv və beynəlxalq prinsipləri pozan mövqeyini öz gözləri ilə görür. Azərbaycanın ədalətli, sülhsevər və konstruktiv mövqeyinin şahidi olurlar.

Üçüncüsü. ATƏT-in yekun sənədlərinə və qəbul etdiyi bəyanatlara Minsk qrupunun gəldiyi nəticələri və Dağlıq Qarabağ probleminin həllinin əsas başlanğıc prinsiplərini salmaq. Əlbəttə, Azərbaycan Prezidenti gözəl bilirdi ki, ATƏT məhkəmə deyil və onun qəbul etdiyi bəyanatlar da məcburi xarakter daşımır. Sadəcə olaraq, bütün beynəlxalq hüquq normalarının və prinsiplərin fonunda bu məsələnin mümkün həlli prinsipini bir daha hər iki tərəfə xatırlatmaq və ona əməl etməyə çağırmaq mə'nası daşıyırdı. Lakin Azərbaycan Prezidenti Lissabona yola düşərkən bir həqiqəti gözəl bilirdi ki, əgər ATƏT-in konsensus (yə'ni buna üzv dövlətlərin hamısı razı olmalıdır) yolu ilə qəbul edəcəyi qərarı Dağlıq Qarabağ probleminin beynəlxalq prinsiplərə uyğun həlli formulu salınsa (yə'ni Azərbaycanın ərazi bütövlüyü başlanğıc şərt kimi qəbul edilsə) Ermənistan və öz "veto" hüquqlarından istifadə edəcək və sammitdə bu qərar keçməyəcək. Lakin bu hərəkəti ilə Ermənistan həm özünü tam ifşa edəcək, həm də Azərbaycan diplomatiyasının əl-qolunu açacaq, ona geniş manevr imkanları verəcək.

Əvvəla, ona görə ki, Ermənistan Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü bəyan edən maddəyə e'tiraz etməklə onun BMT, ATƏT və bütün dünya ölkələri tərəfindən tanınmış və qəbul edilmiş ərazi bütövlüyünü tanımaq istəmədiyini nümayiş etdirəcək. İkincisi, bu addımı ilə Ermənistan rəhbərliyi indiyə qədər bütün gücü ilə sübut etməyə çalışdığı tezisi, guya "Dağlıq Qarabağ problemi Ermənistan - Azərbaycan münaqişəsi deyil. Dağlıq Qarabağ ermənilər ilə Azərbaycanın problemidir" yalanını özü inkar etmiş olacaq. Və bütün ATƏT üzvü olan ölkə başçıları yəqin edəcək ki, Dağlıq Qarabağ problemi adlanan münaqişə birbaşa Ermənistanın Azərbaycana olan ərazi iddiasının nəticəsidir. Üçüncüsü, bu addım ilə Ermənistan bütün dünyaya sübut edəcək ki, Dağlıq Qarabağ probleminin beynəlxalq prinsiplər əsasında həllinə məhz Ermənistan razı deyil və böyük sülhün əldə edilməsinə bütövlükdə o, mane olur. Deməli,

Ermənistan təkbəşinə bütün dünyanın qəbul etdiyi qərarları qəbul etmir, onlara qarşı çıxır.

Beləliklə, üç ildən artıq bir dövrdə Azərbaycan Prezidentinin dünya dövlətlərinə aydınlaşdırmaq istədiyi və bu yolda böyük çətinliklərlə üzləşdiyi (maddi, mə'nəvi, imkan, xüsusi təbliğat vasitələri və vaxt çatışmazlığı) əsas həqiqətlər iki günün içərisində bütün dünya ictimaiyyətinə və dünya dövlətlərinin başçılarına çatdırılır və yəqin olunurdu.

Əslində, Ermənistan prezidenti ATƏT-in icra üçün məcburi xarakter daşımayan, çoxmaddəli yekun bəyannaməsi içərisində heç bir dövlətin, heç bir şəxsin diqqətini xüsusi cəlb etməyən, kiçik bir 20-ci maddəyə veto qoymaqla, bəlkə də prezident olduğu dövrdə xarici siyasətdə ən böyük səhv buraxdı.

Əvvəla, ona görə ki, Azərbaycan tərəfi bu addıma hazır idi və Ermənistanın bu "veto"sundan çox məharətlə istifadə etdi. Azərbaycan Prezidenti diplomatik aləmdə çox az müşahidə olunan məharətli bir gediş edərək dərhal bütün yekun bəyannaməsinə öz "veto"sunu qoydu və tələb etdi ki, Azərbaycan - Ermənistan konfliktini və 20-ci maddə ilə bağlı ATƏT-in sədri və sammit iştirakçıları öz fikirlərini bildirsin, təkliflərini versin və qərar qəbul etsin. Bütün dünya rəhbərləri və ictimaiyyəti sammitin ümumi vaxtının 3/4-nü, yə'ni iki sutkanın sutka yarımını Dağlıq Qarabağ problemi və Ermənistan - Azərbaycan münaqişəsini, bu münaqişədə tərəflərin mövqeyi və beynəlxalq prinsiplərə uyğun həlli yollarını, kim-kimin torpağını işğal edib, kim sülh, kim torpaq tələb edir və s. və i.a. - yuxarıda Ermənistanın simasını göstərdiyimiz bütün müddəaları bir daha təkrar-təkrar müzakirə etdi. Sammitin bütün əsas vaxtını Azərbaycan özünün cəlb edildiyi müharibə və itirilmiş əraziləri, Ermənistan isə regionda və dünyada ümumi təhlükəsizliyə, sabit yaşayışa zərər verən perspektivsiz xarici siyasəti ilə dünya mətbuat və informasiya vasitələrinin əsas obyektinə çevrildi.

Bunun ardınca sammitin bütün işçi qrupu yənidən işə girişdi. Azərbaycan tərəfinin mövqeyini və qərarını nəzərdə alaraq çıxış yolları axtarmağa başlandı. İstər bu, istərsə də Azərbaycanın mövqeyini əks etdirən formulun yekun bəyannaməsinə salınması vaxtı ATƏT üzvü olan dövlətlərin bizim xeyrimizə çalışmaları, sözsüz ki, Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin böyük nüfuzuna, müdrik və uzaqqörən siyasətinə olan hörmət və məhz bu müdrik siyasətin xalqımıza və müstəqil dövlətimizə qazandırdığı beynəlxalq nüfuzun nəticəsi idi.

Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev özünəməxsus dahilik və diplomatik məharət nümayiş etdirərək, bir tərəfdən bütün dünya ölkələrini möhkəm silkələdi, axıra qədər onları Ermənistan - Azərbaycan münaqişəsinin və Dağlıq Qarabağ problemlərinin həlli üzərində düşünməyə, Ermənistanın ümumavropa evinə və təhlükəsizliyinə nə qədər problemlər

gətirdiyi fikri ilə ona nifrət bəsləməyə məcbur etdi, digər tərəfdən işçi qrupunu, Minsk qrupu və bütövlükdə ATƏT üzvü olan dövlətlərin başçılarını bu vəziyyətdən çıxış yolu axtarmağa sövq etdi.

Heydər Əliyev, sözsüz ki, qəbul etdiyi qərarın nə qədər ciddi və məs'uliyətli bir addım olduğunu anlayırdı. Lakin siyasətdə və diplomatik işdə bir neçə gedişi əvvəlcədən görməsi ona bu vəziyyətdən də məharətlə çıxmağa və müdrik qərar qəbul etməyə imkan verdi. Bu qərarın əsas məntiqi ondan ibarət idi ki, əvvəla, Azərbaycan öz ölkəsini dünya birliyinə qarşı qoymamalı, onların iki günlük böyük işinin səmərəli yekunla sona çatmasına mane olmamalı, deməli sammitin yekun qətnaməsindən "veto"nu əvvəl-axır geri götürməlidir. Əks təqdirdə sammit üzvlərində Ermənistanla qarşı oyanmış və möhkəmlənmiş nifrət Azərbaycanla qarşı da çevrilə bilərdi. İkincisi, sammitdən yaranmış əlverişli vəziyyətdən, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünə dünya dövlətlərinin ehtiramla yanaşmasından və bütün iştirakçı ölkə başçılarının Dağlıq Qarabağ probleminin həlli ilə bağlı Azərbaycan tərəfinin mövqeyinə tərəfdar olmalarından istifadə edilməli və bir növ bu mövqələr sənədləşdirilməli idi.

Azərbaycan Prezidenti işçi qrupu, ayrı-ayrı dövlət başçıları ilə aparılan danışıqlarda sammitin ümumi bəyannaməsindən 20-ci maddənin çıxarılması, xüsusi bəyanat şəklinə salınması və Ermənistandan başqa qalan 53 dövlətin təsdiqlənməsi şərti ilə yekun bəyannaməsi üzərindən Azərbaycanın "veto"sunu götürə biləcəyi qərarını bildirdi. Belə də hərəkət edildi.

Əvvəllər yekun bəyannaməsi tərkibində heç kimin diqqətini xüsusi cəlb etməyən kiçik 20-ci maddə, 53 dövlətin xüsusi imzaladığı, bütün dünyaya bəyan edilən və yenidən tərkibindən çıxarıldığı bəyannaməyə əlavə edilən bir sənədə çevrildi. Əslində bu Azərbaycan üçün yekun bəyannaməsi tərkibində gedən maddədən daha əhəmiyyətli, Ermənistan üçün isə öldürücü sonluqla bitən zirvə oldu.

ATƏT üzvü olan bütün dünya dövlətləri Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün pozulmazlığını, Ermənistanın beynəlxalq prinsiplərə zidd işğalçılıq siyasəti yeritməsini bir daha öz imzaları ilə təsdiqləməklə, Azərbaycana öz torpaqlarını azad etmək üçün bütün vasitələrdən istifadə edə bilmək hüququ verdiklərini bəyan etdilər. Bu Heydər Əliyevin bütün sammit boyu nümayiş etdirdiyi ədalətli sülh diplomatiyasının ermənilərin konfliktli bir az da uzatmaq məqsədi daşıyan taktikası üzərində parlaq qələbəsi idi və bütün dünya analitikləri Azərbaycan Prezidentinin mümkün və qeyri-mümkün olan bütün imkanlardan məharətlə istifadə etmək bacarığının bir daha şahidi oldular.

Beləliklə, ATƏT-in 54 dövlət başçısının iştirak etdiyi Lissabon zirvə toplantısı ümumdünya və ümumavropa məsələlərinin

strateji və perspektiv inkişaf tendensiyalarını aydınlaşdırmaqla və müəyyənləşdirməklə bərabər, ilk dəfə olaraq Qafqazda gedən proseslərin, xüsusən Azərbaycan-Ermənistan münaqişəsinin və Dağlıq Qarabağ probleminin də mahiyyətini, ümumi və xüsusi cəhətlərini, həlli yollarının hüquqi-siyasi çərçivəsini açıqladı.

Azərbaycan-Ermənistan münasibətlərinə aid Lissabon sammitinin yəqinləşdirdiyi və təsdiqlədiyi həqiqətlər bunlardır.

Birincisi, Ermənistan Qafqazda və bütün Avropada təhlükəsizliyə, əməkdaşlığa ziyan vuran, təhlükəli, perspektivsiz və avantürist xarici siyasət yeridir.

İkincisi, Ermənistan Azərbaycanın BMT, ATƏT və dünya dövlətlərinin əksəriyyəti tərəfindən tanınmış sərhədlərini və ərazi bütövlüyünü tanımır və tanımaq istəmir, ona ərazi iddiası irəli sürür və bunu zorla həyata keçirmək istəyir.

Üçüncüsü, Dağlıq Qarabağ ətrafında baş verən problemlər Azərbaycan-Dağlıq Qarabağın erməni əhalisi arasında mövcud olan münaqişə olmayıb, Ermənistan - Azərbaycan münaqişəsinin, Ermənistanın Azərbaycana olan ərazi iddiasının bilavasitə təzahürüdür.

Dördüncüsü, Ermənistan Dağlıq Qarabağ probleminin ATƏT-in prinsipləri və beynəlxalq hüquq normaları əsasında həllini qəbul etmir, Azərbaycan torpaqlarını ilhaq etmiş və geri qaytarmaq istəmir, dünyaya və beynəlxalq hüquq normalarına meydan oxuyur.

Bəşincisi, Azərbaycan torpaqları işğal altındadır və onları geri qaytarmaq üçün bu dövlət bütün mümkün vasitələrdən istifadə etmək hüququna malikdir.

Nəhayət, bütün ATƏT üzvləri yəqin etdilər ki, Qafqazda baş verən hadisələr, xüsusən Ermənistanın perspektivsiz və avantürist xarici siyasəti Avropada və bütün dünyada yeni qayda-qanunun bərqərar olması yolunda əsl maneəyə çevrilməkdədir.

Ermənistan - Azərbaycan münaqişəsi və Dağlıq Qarabağ probleminin sülh yolu ilə həllini erməni tərəfi açıq-açıqına bir az da uzatdı. Münaqişənin həllinin uzadılmasının əsas zərbəsi Azərbaycana dəysə də (işğal olunmuş ərazilər, öz ata-baba yurdlarından didərgin salınmış əhali, sökülüb dağılmış şəhər və kəndlər ona məxsusdur), əslində, Ermənistan da bu siyasəti ilə son məqamda özünü çox ağır bir vəziyyətə saldı və sübut olundu ki, belə mövqe ilə o, heç nəyə nail ola bilməyəcək.

Əvvəla, ona görə ki, Ermənistan bütünlükdə Qafqaz regionunda qeyri-sabitliyə rəvnəq verməklə, özü də qeyri-müəyyənlikdə yaşayır. Nə qədər özge torpaqlarını işğal altında saxlamaq, nə vaxta qədər Azərbaycanla müharibə, Türkiyə ilə kəskin diplomatik mübarizə və ümumiyyətlə, Qafqazda belə bir gərgin şəraitdə yaşamaq olar? Sözsüz ki, bütün bunlar

bütövlükdə Ermənistanı, onun əhalisinin ictimai, siyasi, iqtisadi və mədəni həyatına öz mənfəi təsirini göstərir.

İkincisi, Azərbaycan diplomatiyası günü-gündən Ermənistanı bütün dünyada beynəlxalq ictimaiyyətin gözündən salır, onun "yazıq, kimsəsiz və müsəlmanların əhatəsində boğulan dövlət" libasını əsl işğalçı, avantürist və irticaçı bir dövlət libasına dəyişir. Erməni lobbisinin beynəlxalq aləmdə ictimai-siyasi prosesləri bu dövlətin xeyrinə dəyişdirmək işini çətinləşdirir və deməli, dünya dövlətlərinin köməyinə və yardımına olan ümidlər günü-gündən puça çıxır.

Üçüncüsü, getdikcə bütün dünyada Azərbaycanı müdafiə edən dövlətlərin sayı artır, bu dövlətlərin Azərbaycanla əməkdaşlığı və iqtisadi inteqrasiyası güclənir və sözsüz ki, onlar Qafqazda əsas "stavka"nı Azərbaycana edirlər.

Dördüncüsü, Ermənistanın əsas dayağı olan dövlətlər getdikcə Qafqazda öz təsirini itirir və erməniləri real müdafiə etmək imkanlarından məhrum olur. Əsas maraqları münaqişəli və qeyri-sabit Qafqazda təmsil olunan və məhz bu məqsəddə xidmət edən Ermənistanı öz əlində alətə çevirən həmin dövlətlərdən fərqli olaraq sabit və münaqişəsiz Qafqazda marağı olan ABŞ və Qərbi dövlətlərinin bu regionda təsiri isə, əksinə, getdikcə güclənərkədir. Sözsüz ki, ABŞ və Qərbi ölkələrinin bu mənadə maraqları sülh və dinc Qafqaz uğrunda mübarizə apararaq, maraqları münaqişəsiz regional münasibətlərdə təmsil olunan Azərbaycanla üst-üstə düşür. Və deməli, sabit, münaqişəsiz və dinc Qafqaz uğrunda mübarizədə Azərbaycan regionda təsir dairəsini gücləndirən ABŞ və Qərbi, Ermənistan isə həmin təsiri itirən dövlətlərlə birləşir.

Nəhayət, Azərbaycanın günü-gündən iqtisadi cəhətdən güclənəsi, perspektiv iqtisadi imkanları da zamanı Ermənistanın deyil, məhz Azərbaycanın xeyrinə işlədir.

Bir sözlə, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllini uzatmağa çalışan Ermənistan münaqişə uzandıqca sabit Qafqazda və sabit Azərbaycanda marağı olan dünya dövlətlərinin və günü-gündən güclənən, dəstəklənən Azərbaycan Respublikasının əsas mübarizə hədəfinə çevrilir. Zaman Azərbaycana işləyir.

"Xalq qəzeti",
18–22 dekabr 1996-cı il

Əlikram ABDULLAYEV
professor

QARABAĞ ÖZ MÜQƏDDƏRATINI TƏYİN EDƏ BİLƏRMI?

Lissabon zirvə toplantısının öz işini qurtarmasından xeyli vaxt keçir. Amma Avropa, bütönlükdə beynəlxalq aləm həmin görüşün nəticələrini bu günədək araşdırmaqda davam edir. Əlbəttə, yeni əsrə, yeni ərəya yeni hüquqi-siyasi baqaqla, təhlükəsizlik və sabit inkişaf təminatı ilə daxil olmaq qağıqları ilə yaşayan Avropanın eləcə də bütün dünyanın bu marağını başa düşmək çətin deyildir. Birincisi, dünya nizamının təminatı olan amillər dəyişilir. Son onillikdə baş vermiş mühüm strateji yeniliklərlə bağlı, bir sıra totalitarizmdən plüralist, demokratik cəmiyyətə keçməyə başlamış Şərqi Avropa və xüsusən də keçmiş sovet məkanı ölkələri bütönlükdə "səliqə-səhmanlı" olan Avropa evinə özləri ilə ümumi təhlükəsizlik və sabit inkişafa ciddi əngəl törədiləcək xeyli ziddiyyət, münaqişə və problemlər də gətirmişlər. Özü də bir sıra qlobal pozitiv dəyişikliklərin yolu onların həlli üzərindən keçib getməlidir.

Yaşadığımız geosiyasi məkandakı dövlətlərin, o cümlədən respublikamızın ictimai-siyasi həyatı isə bütönlükdə Lissabon görüşləri və onun qəbul etdiyi qərarların təsiri altındadır ki, bu da təbiidən də təbii olan bir haldır. Çünki lap yaxın zamanlara kimi öz füsunkar gözəlliyi və sayagəlməz məziyyətlərinə bütün dünyanın "köks ötürdüyü" Qafqaz evi 9 ilə yaxındır ki, od-alov içindədir, onun ən çox ziyan çəkmiş "mənzili" isə Azərbaycandır. Təbii haldır ki, sammitin başa çatmasından bir müddət keçsə də, onun nəticələrinin ümumxalq müzakirəsi səngimir, mətbuat, radio, televiziya gündəlik bu müzakirələrin gedişi barədə geniş mə'lumatlar, şərhlər verməkdə davam edir.

Mətbuatdan mə'lum olduğu kimi, Zirvə görüşünün nəticələrinə münasibətə palitrası çox genişdir. Əldə edilmiş nəticələri nailiyyət, hətta qələbə hesab edənlərdən tutmuş onu uğursuzluq, ağır məğlubiyyət hesab edənlərə qədər hər cür fikir söyləyənlər var. Şübhəsiz, bu hər bir şəxsin öz işi və hüququdur. Lakin elə məsələlər var ki, ümummilli baxımdan çox əhəmiyyətlidir və ona münasibət bildirmək vacibdir.

Lissabon görüşlərinin nəticələrini mən əlinə qələm almış bir vətəndaş olaraq çox mürəkkəb, demokratik tarixi kontekstdə görürəm və rəasional düşüncələrimə təəssüratımın yaratdığı emosional ovqatı da əlavə etməklə tam əsasla deyə bilərəm ki, "Qarabağ tilsimi" qırıldı.

Şübhə etmirəm ki, zaman keçəcək, düyünlər açılacaq, problemlər həll olunacaq, yaralar sağalacaq, həyat öz dinc məcrasına

düşəcək, Qarabağ münaqişəsi tarixə çevriləcək. Lakin bu tarixin səhifələrini vərəqləyənlər Lissabonda Azərbaycan nümayəndə heyətinin əldə etdiyi nəticələrin tarixi dönüş məqamı olduğunu çətinlik çəkmədən sezmə biləcəklər. Azərbaycan diplomatiyası düzgün və bəhrəli istiqamətdədir. Lissabon isə onun şəksiz nailiyyətidir.

Lakin bununla yanaşı qarşıda çox ağır bir mərhələnin durduğunu da başa düşmək çətin deyil.

Mətbuatda gedən informasiyaya görə, sammitin iş vaxtının dördü üç hissəsi Azərbaycan və Ermənistan mövqeləri arasındakı ziddiyyətləri aradan qaldırmaq, onların mövqələrinin yaxınlaşdırılmasına nail olmağa sərf olunub. Lakin buna baxmayaraq, Ermənistan tərəfin qeyri-konstruktiv mövqeyi müəyyən bir irəliləyiş əldə etməyə imkan verməmişdir.

Oxucuya yaxşı məlum olduğu kimi, münaqişə başlandıqdan erməni tərəf bütünlükdə bütün millətlərin öz müqəddəratını təyin etməsi prinsipinə bel bağlayır, öz təcavüzkar, annekcionista hərəkatlarına bu prinsip vasitəsilə bəraət qazandırmaya çalışır. Ermənistan prezidenti L. Ter-Petrosyan sammitdəki çıxışında və replikalarında öz siyasi-hüquqi baqajının yalnız və yalnız bu müddəadan ibarət olduğunu dünya qarşısında nümayiş etdirdi. Mətbuatdan məlum olduğu kimi, onlar sammitdən sonrakı müzakirələr gedişində də bütün diqqəti millətlərin öz müqəddəratını təyin etmə prinsipinə yönəlmişdir.

Amma bu prinsipə əlaqədar onlardakı optimizmi dərk edə bilmirəm. Mən münaqişənin ilk dövrlərində erməni millətindən olan ən döyüşkən ziyalılarla, xüsusən də milli hüquqlar, milli siyasət məsələləri üzrə mütəxəssislərlə əsasən Moskva və Cankt-Peterburq şəhərlərində çox diskussiyalarda üz-üzə gəlmişəm.

Axırıncı görüşümüz 1993-cü ilin fevralında Moskvada, Rusiyanın "Sülh və razılıq federasiyası"nın bazasında, NATO ekspertlərinin keçirdiyi "Döyürm stol" arxasında olub. Eyni zamanda onların bu mövzuda çap etdirdikləri yazılarla da az-çox tanışam. Bütün bunlardan məndə belə bir qənaət hasil olub ki, erməni liderləri və mütəxəssisləri ya bu məsələni özləri üçün kifayət qədər ayırd etmək qeydinə qalmayıblar, ya da sadəcə olaraq bizi avam zənn edirlər.

Müşahidələrim və oxuduqlarım belə bir mülahizəni söyləmək üçün mənə əsas verir ki, onlar öz müqəddəratını təyin etməyin sovet rəsmi ədəbiyyatındakı anlayışına arxalanırlar.

Heç də təsadüfi deyildir ki, onların mübarizə cəbhəxanasında daimi olan bu müddəa heç bir dəyişikliyə məruz qalmadan bir nömrəli erməni kommunisti Suren Arutyunyandan bir nömrəli erməni demokrati Levon Ter-Petrosyanadək estafet ağacı kimi ötürülür.

Mütəxəssislərə yaxşı bəllidir ki, sovet rəsmi ədəbiyyatında bu prinsip qeyri-hüquqi tərzdə, sırf ideoloji şəkildə götürülür və

nəzərdən keçirilirdi. İrili-xırdalı bütün millətlər üçün bu hüququn verilməsi norma tələbi sayılırdı və hamıya şamil edilirdi. Lakin məlum olduğu kimi, o, istifadə etmək üçün deyil, sadəcə milli özünühissetmə üçün, milli fərqlərə həssaslığın kəskinliyini azaltmaq üçün idi. Əgər bu hüquqdan istifadə etmək fikrinə düşmək olardısı, o zaman məqsəduyğunluq məsələsi meydana çıxacaqdı. Məqsəduyğunluq isə proletar və sosialist beynəlmilçiliyindən ibarət ciddi bir sədd ilə qarşılaşırdı. Əgər kommunistlərsən, beynəlmilçisi olmalısən, öz müqəddəratını təyin etmək hüququndan istifadə etməyə cəhd göstərməməlisən. Yox, əgər inad edirsən, onda sən yevrokommunist, opportunist, reneqat və sairəsen. Ona görə də sovet dövründə bu hüquqdan istifadə edən millət və ya xalq olmayıb. Digər tərəfdən, sovet təfsirində öz müqəddəratını həll etmək milli hüquqların tərkib hissəsi kimi, onun siyasi nüvəsi kimi götürülürdü.

Xoşbəxtlikdən, hər tərəfə istənilən qədər dartıla biləcək rezini xatırladan sovetin öz müqəddəratını təyin etmək hüququ daha fəaliyyətdən qalıb. Müasir beynəlxalq hüquqda isə onun konkret hüquqi məzmunu, onun tətbiq olunma dairələri, vəziyyətləri, məzmun cəhətləri, beynəlxalq hüququn digər prinsipləri ilə əlaqələri dəqiq müəyyənləşdirilmişdir.

Təbii ki, öz müqəddəratını təyin etməyin hazır "riyazi dustur"u yoxdur. Onu çoxlu sayda sənədlərin oxunuşu və tutdurulmasından çıxarmaq mümkündür.

Bütünlükdə məsələnin ümumi görünüşü belədir ki, dünya birliyi, beynəlxalq təşkilatlar, o cümlədən ATƏT millətlərin öz müqəddəratını təyin etməsi hüququnu şəksiz qəbul edir, lakin o, "təmiz" halda yox, millətlərin hüquq bərabərliyi və öz müqəddəratını təyin etməsi şəklində mövcuddur. Onun konkret tətbiq dairəsi var və o, sovet rəsmi ədəbiyyatında olduğu kimi, milli hüquqların tərkib hissəsi kimi götürülür. Bunlar müstəqil məsələlərdir və bir-birinə müncər edilə bilməz. Belə ki, öz müqəddəratını təyin etmə prinsipi bir qanun tələbi kimi milli azlıq təşkil edən əhaliyə yox, bütöv xalqa, dövlətə şamil edilir.

Bu prinsipin müasir anlamının əsasını BMT-nin Nizamnaməsi qoymuşdur. Nizamnamənin I maddəsinin ikinci bəndində BMT-nin ümumi sülhü möhkəmləndirmək məqsədilə "xalqların hüquq bərabərliyi və öz müqəddəratını təyin etməsi prinsipinə hörmətlə yanaşmaq əsasında millətlər arasında dostluq münasibətlərini inkişaf etdirmək məqsədi daşdığı iddia olunur. Sonra mətndə bu məsələyə bir daha müraciət edilmir. Bunu da qeyd etmək vacibdir ki, nizamnamənin preambulası "Biz – birləşmiş millətlərin xalqları" ifadəsi ilə başlanır, imzanı isə "bütün vətəndaşları əhatə edən xalqların" hökumətləri adından səlahiyyətli şəxslər atır.

Öz müqəddəratını təyinetmə hüququ bir qayda olaraq xarici, kənar qüvvələrə rəğmən xalqlararası, dövlətlərarası münasibətlərə tətbiq olunur və bu zaman xalqın etnik tərkibindən sərf-nəzər edilir.

BMT Nizamnaməsindən başlayan bu ənənəvi anlam ATƏT-in sənədlərində daha aşkar şəkildə özünü göstərir. Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq üzrə Müşavirənin yekun aktında bu prinsip üzv dövlətlərin bir-biri ilə qarşılıqlı münasibətlərində rəhbər tutulacaq prinsiplər sırasında VIII bənddə "Xalqların hüquq bərabərliyi və öz müqəddəratını təyin etmək" adı altında gədir. Yeni Avropa üçün Paris Xartiyasında da xalqların hüquq bərabərliyi və öz müqəddəratını həll etməsi hüququ "üzv dövlətlər arasında dostluq münasibətləri" başlığı altında gədir.

Dünya konstitusiyaları ənənələrinə uyğun olaraq, Azərbaycan Konstitusiyası da sərbəst və müstəqil surətdə öz müqəddəratını həll etməyi, öz idarəetmə formasını müəyyən etməyi Azərbaycan xalqının suveren hüququ sayır.

Bu xalqların öz müqəddəratını təyin etməsi hüququnun xalqlar – dövlətlərarası münasibətlərə aid edildiyini göstərən beynəlxalq hüquqi sənədlərin sayını artırır bilərdik. Lakin güman edirik ki, gətirilən nümunələr öz müqəddəratını təyin etməyin heç bir halda milli azlıqlarla onların tərkibində yaşadıkları dövlətlər arasındakı münasibətlərə tətbiq edilmədiyini kifayət qədər nümayiş etdirir. Sonralar milli azadlıq hərəkatının gənş vüsət alması ilə əlaqədar bu prinsipin tətbiq dairəsi genişləndi. Müstəmləkə ölkələrinə və xalqlarına müstəqillik verilməsi haqqında Bəyannamə (1960) bu hüququ müstəmləkə zülmündən azad olan xalqlara da şamil etdi.

BMT Baş Məclisinin "Beynəlxalq münasibətlərdə zor işlətməyin və ya zorakılıq təhlükəsi yaratmağın qadağan edilməsinə ciddi əməl olunması və xalqların öz müqəddəratını təyin etməsi hüququ" adlanan qətnaməsində (1967) artıq haqqında söhbət gədən prinsipin (xalqların hüquq bərabərliyi və öz müqəddəratını həll etməsi) həm müstəqil dövlətlərin əhalisinə, həm də müstəmləkə xalqlarına eyni vaxtda aid edildiyini görürük. 1970-ci ildə bu prinsipin izahlarında yol verilən müxalifliyi və qeyri-müəyyənliyi aradan qaldıran çox mühüm bir sənəd qəbul edildi. "Beynəlxalq hüququn prinsipləri haqqında Bəyannamə" adlanan həmin sənəd müqəddəratı təyin etmənin formalarını, başqa prinsiplə əlaqələrini ümumiyyətlə, bütün çarlarını dəqiq müəyyənləşdirdi. Sənəddə bizi indiki halda xüsusi maraqlandıran millətlərin hüquq bərabərliyi ilə öz müqəddəratını təyin etməsi hüququnun bu baza xarakterli sənəddə birbaşa dövlətlərarası münasibətlərə aid prinsip kimi işlədilməsidir. Bundan əlavə, "...Prinsiplər" in "Hüquq bərabərliyi və müqəddəratını təyinetmə" prinsipi" bölməsinin özündə açıq-aşkar iddia olunur ki, heç bir halda öz müqəddəratını təyin etmə

hüququ suveren müstəqil dövlətlərin siyasi birliyinin və ya ərazi bütövlüyünün qismən və ya tamamilə pozulması və ya parçalanması ilə nəticələnə biləcək hərəkətlərə sövq edən, imkan verən bu prinsip kimi anlaşılmamalıdır.

Beləliklə, diqqətli oxucunun artıq aşkar görə bildiyi kimi, indiyə qədər haqqında bəhs olunan xalqların hüquq bərabərliyi və öz müqəddəratını təyin etməsi hüququnun Qarabağın erməni icması ilə Azərbaycan dövləti arasındakı münasibətlərə qəti daxli yoxdur. Bu prinsip yalnız və yalnız Azərbaycan və Ermənistan dövlətləri və həmin dövlətlərin əhalisi, xalqları arasındakı münasibətlərin nizamlanmasının beynəlxalq hüquqi norması kimi əhəmiyyətli və ondan kənarında həmin prinsipin heç bir tətbiqi əhəmiyyəti yoxdur. Ermənistan öz prinsipi üzərində belə inadla dayanması ilə qonşu Azərbaycanın hüquq bərabərliyi və öz müqəddəratını həll etməsi hüququna qəsd etməsi faktına, onun torpaqlarını zəbt edib, milyondan artıq vətəndaşını öz doğma ölkəsində qaçqın, didərgin vəziyyətinə salınmasına, tutduğu əraziləri talan etməsinə, mədəni abidələrini dağıtmasına, nəhayət, onun ərazisinin böyük bir hissəsini özünə birləşdirməsinə demokratik frazologiya örtüyü çəkmək cəhdindən artıq bir şey deyildir. Beləliklə, öz müqəddəratını təyinetmə və milli azlıqların hüquqları müstəqil problemlər kimi müəyyənləşdirilir və bu günə qədər bu yanaşma tərzii beynəlxalq sənədlər üçün metodoloji əsas olaraq qalır.

Vaxtilə bəzi böyük dövlətlər yenicə istiqlalyyət qazanmış ayrı-ayrı çoxmillətli ölkələrin daxili sabitliyini pozmaq, onların ərazisini parçalayıb oyunaq dövlətlər yaratmaq məqsədilə bu prinsipdən istifadə etməyə cəhd göstərəndə BMT Baş Məclisinin sessiyası həmin cəhdləri pislədi. Hətta belə cəhdlər o zaman gənc dövlətlərə qarşı təcavüzkarlıq aktı kimi qiymətləndirildi.

Bir müddət sonra beynəlxalq hüququn prinsiplərinə dair Baş Məclisin qəbul etdiyi xüsusi sənəddə əslində beynəlxalq hüququn prinsiplərindən sui-istifadə etmək praktikasının qarşısına sədd atılmış oldu.

Artıq beynəlxalq hüququn prinsipləri baxımından burada dolaşq bir şey qalmır. Nəzərə alınmalıdır ki, beynəlxalq hüququn tələbləri vahid sistemdir və onu erməni tərəfin, habelə bizim "federalist"lərin etdiyi kimi hissə-hissə, parça-parça götürüb ixtiyari şəkildə istifadə etmək olmaz. Belə olan halda həmin prinsipin hərfi, onun mahiyyəti və ruhu ilə ziddiyyətə girə bilər. Odur ki, mühüm əhəmiyyəti hamı tərəfindən c'tiraf olunan bir neçə beynəlxalq sənəddə birbaşa iddia olunduğu kimi, millətlərin öz müqəddəratını təyin etməsi hüququndan dövlətlərin ərazi bütövlüyünə qəsd edilməsi məqsədilə istifadə olunması yolverilməzdir. Milli azlıqlarla bağlı olan məsələlər isə ümumbəşəri problemlər kontekstində, xüsusilə də insan hüquqları və insan ləyaqətinin qorunması kontekstində nəzərdən

keçirilir. Heç də təsadüfi deyil ki, BMT sistemində etnik azlıq təşkil edənlərin hüquqlarının müdafiəsi ilə məşğul olan qurum İnsan hüquqlarının müdafiəsi komissiyasının tərkibində fəaliyyət göstərir.

Çox mühüm cəhətlərdən biri də budur ki, dünya birliyi ümumiyyətlə xalqların perspektivlərini etnik əlahiddəlikdə axtarmır, "etnik təmizləmə" praktikasına isə çox pis baxır. Əgər xatırlasaq ki, dünyada 4 minə yaxın millət, xalq, etnik qrup var və onlar təxminən 200 dövlətin tərkibində yaşayır, onda bu mövqeyin nə dərəcədə müdrik mövqe olduğu aydın görünür. Kimlərsə eqoist ambisiyalara xatirinə bu qədər etnik vahidin nümayəndələrini qarşı-qarşıya qoymaq bəşəriyyəti böyük fəlakətlərə düçar edə bilərdi.

Digər tərəfdən, hazırda dünya birliyi ayrılıb müstəqil dövlət təşkil etmək və ya dövlət içərisində muxtar qurumlar yaratmağa qanun tələbi, norma kimi baxmır. Beynəlxalq standart, norma milli azlıq təşkil edənlərin insan hüquqları və azadlıqlarından bir vətəndaş kimi tam istifadə edə bilməsidir; xalqların dil, mədəniyyət, e'tiqad, adət-ən'ənə xüsusiyyətlərini saxlamaq, inkişaf etdirmək imkanlarının olmasıdır. Dünya birliyi bunların uğrunda olan səyləri müdafiə edir. Yerdə qalanlar isə dövlətlərin daxili işidir.

Milli azlıq təşkil edənlərin hüquqlarının müdafiəsi ilə bağlı çox beynəlxalq sənəd var, amma bilavasitə buna həsr olunan dolğun və nisbətən yeni sənəd kimi, insan hüquqları komissiyasının 48-ci sessiyasında qəbul olunmuş bir sənəd – milli və etnik, din və dil cəhətdən azlıq təşkil edən şəxslərin hüquqları haqqında Bəyannamə – xüsusilə əhəmiyyətli sənəddir.

Orada BMT Baş Məclisi adından 3 maddənin 10 bəndində milli azlıq təşkil edənlərin bütün hüquqları, imkanları sadalandıqdan sonra birbaşa deyilir: "Dövlətlər bütün tədbirləri görürlər ki, milli azlıqlara mənsub olan şəxslər öz xüsusiyyətlərini göstərə bilsinlər, öz mədəniyyətlərini, dil, din, adət və ən'ənələrini inkişaf etdirə bilsinlər. Bu zaman milli qanunvericiliyə və beynəlxalq normalara zidd olan konkret fəaliyyət istisna edilir".

Daha bir mühüm məsələ. Bir sıra beynəlxalq sənədlərdə milli azlıq təşkil edənlərin hüquqları ilə yanaşı, tərkibində yaşadıkları dövlətin sabitliyi üçün onların məs'uliyət daşması fikri də ardıcıl yeridilir. Həm də bu əlaqə son vaxtlar qəbul olunan sənədlərdə heç vaxt unudulmur. Odur ki, beynəlxalq normalara görə, siyasi sabitliyin təminatı hamının: həm çoxsaylı, həm də azsaylı millətlərin lazımı məs'uliyət hiss etməsi ola bilər.

Dünya dövlətlərinin milli-siyasət praktikasına gəldikdə isə onu deyə bilərəm ki, onların mütləq əksəriyyəti müvafiq sazişlər sistemində qoşulub və dünya nizamı üçün məs'uliyət daşıyır.

Digər tərəfdən, nüfuzlu dövlətlərin, demək olar ki, hamısının oxşar etnik problemləri vardır. Fransanın Korsikası, İngiltərənin

Opsteri, İtaliyanın Boltsanosu, İspaniyanın Kataloniya və Basklar diyarı, Rumıniyanın Transilvaniyası və s. vardır. Hələ mən Rusiya, Çin, Hindistan, Nigeriya və başqaları kimi onlarla, yüzlərlə etnik vahidi birləşdirən nəhəng çoxmillətli dövlətləri demirəm. Yəqin ki, onların heç biri dövlətlərin etnik əlamətlər üzrə parçalanmasında maraqlı deyillər.

Dünyanı bürüyən separatizm dalğası isə norma göstəricisi yox, əksinə, normaya e'tinasızlıq əlamətidir ki, bu da hazırkı siyasi konyunkturla əlaqədardır. Heç kəsdə şübhə olmamalıdır ki, dünya daim qaynar qazan vəziyyətində qala bilməz. Dünya nizamı mütləq müasir qüvvələr nisbətində uyğun gələn müəyyən bir strateji balans üzərində qərarlaşacaq və ondan sonra beynəlxalq normalara əməl etməmək çətinləşəcəkdir. Bu hüquqi zəmində dayanarkən Azərbaycan prezidenti cənab Heydər Əliyevin Lissabon zirvə görüşündə Ermənistan dövlətinə verdiyi ağır ittihamın dolğun hüquqi mə'nasını başa düşmək olur: "Dağlıq Qarabağın müstəqilliyi barədə qanunsuz iddialar beynəlxalq hüququn hamı tərəfindən bəyənilmiş normaları ilə bir araya sığmır. Biz həmin iddialarla heç vaxt razılaşmayacağıq, biz Azərbaycan ərazisində ikinci erməni dövlətinin yaranmasına yol verə bilmərik".

Ermənistan, nəhayət, başa düşməlidir ki, ona təklif olunan model Azərbaycana birtərəfli üstünlük qazandırmaq məqsədi güdmür, əksinə, onun mənafeyini nəzərdə tutan bir modeldir.

Müdrək bir siyasətçi kimi prezident H. Əliyev verdiyi təklifdə dinc yolla torpaqları qaytarmaq, müharibədən ləyaqətlə çıxmaq, daimi sülh əldə etmək naminə əks tərəfin də marağının gözlənilməsini, onun üçün də vəziyyətdən çıxış yolu qoyulmasının zəruriliyi nəzərə alınmışdır. Ermənistan istisna edilməklə ATƏT dövlətlərinin hamısı tərəfindən bəyənilən və qəbul edilən bu modeldə beynəlxalq hüquqa, haqqa, ədalətə görə qarşı tərəfə verilməsi mümkün olanın maksimumu nəzərdə tutulur. Ondən o tərəfə daha ağıla, sağlam düşüncəyə sığmayan irrasional milli ehtiraslar, milli örköyünlük stixiyasıdır ki, onun da nə nəticələr verə biləcəyini bəri başdan demək çətindir. Erməni tərəf, nəhayət, başa düşməlidir ki, uzun müddət ərzində törətdiyi saysız-hesabsız cinayətləri yalnız bundan sonra usanıb dayanmaq, intəhasız ambisiyalardan gec də olsa əl çəkmək, daha fəal, daha təşəbbüskar barışıq siyasəti, möhkəm və ədalətli sülh siyasəti xətti götürməklə, yuya bilər.

"Azərbaycan" qəzeti

27 dekabr 1996-cı il

ERMƏNİSTAN NƏ "UDDU" VƏ NƏ UDUZDU

Eramızdan əvvəl 96–95-cı illərdə, Böyük Tiqranın vaxtında Van gölü ətrafında mövcud olmuş asılı olmayan erməni çarlığı yaradılmışdı. Böyük Tiqrandan sonra öz ərazisini itirmiş ermənilər tarix boyu müxtəlif dövlətlərin tərkibində vassal kimi yaşamışlar. Onlar adətən Bizans, İran və ərəb imperiyalarının hökumətləri altında olmuşlar. O dövrlərdən başlayaraq ermənilərin niyyəti hər hansı bir dövlətin tərkibində olarkən həmin dövlətə qarşı xəyanət etmək, təxribat aparmaq, onu parçalamaq və ərazisinin müəyyən hissəsinə sahib olmaq idi. Bu cəhdlər yersiz və həm də hərbi baxımdan zəif olduğundan ermənilər heç nəyə nail ola bilməmişlər.

Ermənilərin qurduqları oyuncaq dövlət Şərqi Anadoludakı Van gölü ətrafında yerləşmişdir. Bu torpaqlar min il bundan əvvəl Osmanlı imperiyası, XX əsrdən başlayaraq Türkiyə Respublikası ərazisinə daxil olmuşdu. Ermənilər əsrlər boyu həmin torpaqları ələ keçirmək üçün təxribat, terror üsulundan aramsız istifadə etmiş, türklərə, kürdlərə, azərbaycanlılara qarşı vaxtaşırı, həm də qəddarcasına qırğınlar törətmişlər. Lakin tarix boyu birgə yaşadıkları millətləri – əsasən islam dininə mənsub olanları qıra-qıra eyni zamanda özləri də qırılırmışlar. Ermənilər ancaq Şərqi Türkiyənin torpaqlarına deyil, eyni zamanda bütün Zaqafqaziya, Şimali Qafqaz torpaqlarına da göz dikir və "Böyük Ermənistan" xülyası ilə yaşayırdılar.

Təqribən 400 il bundan əvvəl ermənilər qüdrətli bir dövlətə – Rusiyaya söykənmiş və rusların fəth etdikləri ərazilərə slavyanlarla birgə miqrasiya etmiş və tədricən öz həyat məkanlarını genişləndirmişlər. Ruslara qoşulmuş ermənilər yerli xalqlara tarixdə misli görünməyən zülmələr etmiş, insanlığa xas olmayan işgəncələr vermiş və kütləvi qırğınlar törətmişlər. Rusların ekspozisiyası (yeni ərazilər tutması), ermənilərin qatı millətçiliyi ilə üzvi şəkildə birləşərək Qafqazda, Türkiyədə, Krımda müsəlmanları kütləvi qırmaq, torpaqlarına zəbt etmək, ruslaşdırmaq, dinindən və mədəniyyətindən imtina etdirmək, onları amansızcasına deportasiya etmək adı hala çevrilmişdir.

1914–1917-ci illər rus–türk müharibəsində erməni millətçiləri türklərə qarşı daha da azğınlaşmışlar. Onlar rus ordusunun Şərqi Anadoluya hərəkət sür'ətini artırmaq məqsədi ilə ermənilərin Anadoluda yaşadıkları ərazilərdə partizan dəstələri yaratmışlar. Ermənilər türk köndlərində qalmış uşaq və qocaları qırılmış, evləri talan etmiş, köndləri xarabalığa çevirmişlər. Türk ordusundan fərarilik edən xain ermənilərin bir qrupu partizan hərəkətinə qoşulmuş, digər qrupu isə rus ordusuna daxil olaraq

türklərə qarşı vuruşmuşlar. Erməni millətçilərinin törətdiyi müharibədə 600 min erməni, 2,5 milyon isə müsəlman (türk, kürd, azərbaycanlı) qırılmışdı. Qırğını törədən ermənilər həyasızcasına dünyaya car çəkmişər ki, guya türklər ermənilərə qarşı soyqırımını siyasəti yürütmüşlər.

Rusiyada bolşevik inqilabının qələbə çalması rus – türk müharibəsinə son qoydu. Rus ordusu Türkiyə ərazisini tərk etdikcə ermənilər də onların arxasınca İrəvana, Gürcüstana, Acariyaya, Abxaziyaya doğru geriləməyə başladılar. 1919-cu ildə Sovet Rusiyası Bakı neftinə göz dikəndə erməniləri də özləri ilə Azərbaycana gətirmiş, azərbaycanlılara qarşı əsl soyqırımını yaratmışlar.

...1988-ci ildən başlayaraq Ermənistan Dağlıq Qarabağ erməniləri ilə birlikdə Azərbaycan ərazisinə təcavüz etmişdir. Şübhəsiz ki, Azərbaycan ərazisinin 20 faizinin tutulmasında, bir milyondan çox qaçqınların yaranmasında Ermənistan ermənilərinə xaricdə mövcud olan erməni lobbisi və rus ordusu yaxından havadarlıq etmişlər. Bəs 1988-ci ildən başlanan və Lissabon sammitinə qədər davam edən dövrdə Ermənistan – Azərbaycan münafiqəsində ermənilər nə "udmuş" və nə uduzmuşlar: ermənilər Azərbaycan ərazisinin bir hissəsini işğal etmişlər, minlərlə azərbaycanlı öldürülmüş, bir milyon azərbaycanlı qaçqın vəziyyətinə düşmüşdür. Əgər bu sadalananları və ona oxşar başqa cəhətləri "ermənilərin uğuru" adlandırmaq olarsa, əslində bunların hamısı uğursuzluqdan başqa bir şey deyildir.

Lissabon Zirvə toplantısında cərəyan etmiş diplomatik "müharibə" başa çatdıqdan sonra aydın oldu ki, qarşı tərəfin "Böyük Ermənistan" xülyası, ermənilərin guya genosid məruz qalması, azərbaycanlılara mənsub olan Dağlıq Qarabağ torpağının erməni torpağı olması ideyası müdrik H. Əliyev cənablarının cəsarətli addımları sayəsində puç oldu. Möhtərəm prezidentimizin son dərəcə çevik siyasi hərəkəti diplomatiya aləmini lərzəyə saldı.

1994–1996-cı illər ərzində H. Əliyevin Ter-Petrosyanla görüşlərindəki televiziya verilişlərini izləyirdim. O görüşlərdə Ter-Petrosyan özünü dünyanı fəth etmiş bir sərkərdə qələminə verdiyindən şux, saymazyana layanan, həmsöhbətinə fikir verməyən bir şəxs kimi aparırdı. Lakin H. Əliyevlə Ter-Petrosyanın Lissabon görüşündə başqa bir mənzərə vardı: Ermənistan prezidenti iflasa uğradığını, məğlubluğunun yaxınlaşdığını artıq hiss edirdi. Tələş içərisində oyluşmuşdi. Ancaq H. Əliyevlə Ter-Petrosyanın arasında sanki qalın bir buz divarının dayandığı görünürdü. İki əks mövqedə dayanan dövlət başçılarının iradə mübarizəsində də üstünlük Heydər Əliyevin tərəfində idi.

H. Əliyevin zahiri sakitliyi və onun daxilində püskürən vulkan Ter-Petrosyanın əl-qolunu bağladı, düşüncə tərziini pozdu

və istər özünü, istərsə də bütün Ermənistanı 53 dövlət arasında təklətdi, təcrid etdi. Lissabondakı diplomatik uğur H. Əliyevin, o cümlədən də Azərbaycan xalqının qəddini bir qədər düzəltdi.

Ermənistan – Azərbaycan silahlı münaqişəsi 1988-ci ildə başlanıb, inkişaf edib və 1993-cü ilin birinci yarısında özünün kulminasiya nöqtəsinə çatmışdı. Artıq Vətənimizin ərəzisinin 20 faizi itirilmiş, bir milyondan artıq əhali qaçqın düşmüşdü. H. Əliyev hakimiyyətə gələndə respublikada misli görünməmiş qanunsuzluq, özbaşnalıq, hərə-mərclik hökm sürürdü. Erməni işğalçılarının müqəddəs torpağımızı zəbt etməsi, əhalinin mə'nəvi əzab içində çırpınması, dərin böhranın onun belini əyməsi azmış kimi öz içimizdən çıxanlar da xalqı rahat buraxmır, ona təzyiqlər edir, vətənpərvərləri terrora mə'ruz qoyur, bir sözlə, qara günlərin üstünə qara gün gətirirdi. H. Əliyev bu ağır psixoloji, fiziki və mə'nəvi yükün altına girməklə problemləri həll etmək üçün iki yol seçdi. Onlardan biri Əliyevə məxsus olan səbr, ikincisi isə müdrik, tədbirli siyasətdir.

Lissabon sammitində Heydər Əliyev cənablarının təklifini 53 dövlət başçılarının dəstəkləməsi onların erməni avantüristlərinin əleyhinə qalxması demək idi. Ermənistanın Lissabonda təklənməsi onların tarixində ilk dəfə müşahidə edilirdi. Zirvə toplantısında erməni təbliğatının köksüz və yalanlar üzərində qurulduğu dünyaya isbat edildi. Lissabon sammiti erməni işğalçılarına sübut etdi ki, onların işğal etdiyi ərəzilər heç vaxt, heç zaman Ermənistana məxsus olmayıb. Tarixdə ilk dəfə olaraq Lissabon siyasəti gücündən Rusiya Ermənistanı müdafiə etmədi. Bu Zirvə toplantısı müxbirlər ordusu vasitəsi ilə dünya ictimaiyyətinə çatdırdı ki, ermənilər işğalçıdırlar, humanistlikdən uzaq, bir çox millətlərin, xüsusilə türklərin və azərbaycanlıların qanını içməkdən doymayan yırtıcı bir millətdir.

Lissabon sammiti ilə əlaqədar olan verilişlərin ayrı-ayrı hissələrini, o cümlədən də Azərbaycan prezidenti H. Əliyev cənablarının çıxışını Azərbaycan Respublikası televiziyası ilə bir neçə dəfə təkrar etmişlər. Bu verilişlərin tez-tez təkrar verilməsinin birinci səbəbi respublikanın geniş əhali kütləsinin hər birinə Lissabon sammiti uğurlarının mahiyyəti və bu tarixi hadisədə sülh tərəfdarları olan azərbaycanlıların müvəffəqiyyəti, erməni işğalçılarının "Böyük Ermənistan" xülyasının süqutu deməkdir. Digər səbəb Azərbaycan Respublikası vətəndaşları içərisində Lissabon sammitinin uğurlarını dananlara, onun mahiyyətinə mənfi söz deyənlərə, o cümlədən

də müxalifətin bə'zi nümayəndələrinə ibrət dərsi verilməsidir. Üçüncüsü, sammitdəki uğur ermənilərə onu da təlqin edir ki, son iki əsr ərəzində hazırladıqları siyasət Heydər Əliyev qüdrəti ilə süqut etmiş, onlar siyasət sahəsində tək qalmışlar.

Nəhayət, Lissabon zirvə görüşləri nəticəsinin ölkəmizdə geniş şərhli, bu tədbirlərdə xalqın kütləvi iştirakı, onun bu tarixi addımının əhəmiyyəti haqqında söz deməsi Azərbaycan rəhbərliyi ilə respublikanın hər bir vətəndaşının birliyi demək deyilmi?

"Azərbaycan" qəzeti,

8 yanvar 1997-ci il

"ŞÜCAƏT ZƏFƏRİN AÇARIDIR"

Tarixdə xalqı hikmətə gətirən hadisələr çox olub. "Xalqın hikməti isə dağları yerindən qoparar" – demişlər. Çoxəsrlik salnaməmizə yazılacaq belə hadisələrdən biri də eramızın ikinci minilliyinin sonuncu yüzilliyində Lissabon sammitində baş verən "Azərbaycan olayıdır!" Əllidən artıq dövlət suveren Azərbaycanımıza səs vermiş, onun haqq işini, ədalətini, varlığını, əbədiyyətini dəstəkləmişdir. Bu nailiyyət müstəqil Azərbaycanı dünya xalqlarına tanıtdıran, müasir bəşəriyyəti kəşf edən, qitələrdə müxtəlif dillərdə səsləndirən möhtərəm Prezidentimiz Heydər Əlirza oğlu Əliyevin şücaəti sayəsində əldə edilmişdir. Bu uğur Prezidentimizin üç il bundan əvvəl "düşmən blokaçasını" yararaq ölkələrə cəsarətli səfərinin bəhrəsidir.

Dərin mənalı bir kəlam var: "Nə zaman hamı eyni cür düşünürsə, deməli heç kəs düşünmür". O da doğrudur ki, əsl həqiqətə çoxlu fikirlərin, müxtəlif düşüncələrin mübadiləsində və müqabilində yaxınlaşmaq mümkündür. Lissabon zirvə toplantısının "Dağlıq Qarabağ" münaqişəsi ilə əlaqədar dövlətimizin başçısının məharətli riski nəticəsində qəbul etdiyi Bəyannamə barəsində mülahizələrimi bildirmək istədim.

Bəyannamənin əhəmiyyəti coğrafi planda sınılanmış amil çərçivəsindən çıxaraq, daha dərin ictimai-siyasi, hətta fəlsəfi məna kəsb edir. Heydər Əlirza oğlu Əliyev dünya xalqları qarşısında bir daha təsdiqlədi, milli-ərazi sərhədləri – xəritədə şərti işarələr deyil, milli-etnik oyanış dövrünü yaşayan bütün bəşəriyyət üçün taleyüklü mürəkkəb və çətin məsələdir.

Əfsuslar olsun ki, kökləri qədimdən olan "erməni milli şovinizminin" əsl mənfur mahiyyəti bütün dünya üçün, müasir beynəlxalq cəmiyyət üçün qorxulu təhlükə olduğu tam aşkarlanmamışdır. Məncə, tarix "erməni" kimi spesifik milli sindrom" görməmişdir. Bu gün lünyanın 70-dən çox ölkəsində 8 milyona qədər erməni yaşayır (ən böyük erməni diasporu Amerika qitəsindədir – ABŞ-da, Kanadada, Argentinada, Braziliyada, Uruqvayda və b; Avropada – Fransada, Rusiyada, Türkiyədə, Yunanıstanda, Bolqarıstanda, Rumıniyada, Almaniyada, İtaliyada və b; Yaxın və orta Şərqdə – Suriyada, Livanda, İranda, İraqda, Ərəb ölkələrində, hətta Afrikada – CAR, Avstraliya, Okeaniya və b). Bu ölkələrdə erməni icması yaşayır və vahid, güclü geniş əhatəli, sosial-siyasi, maddi qüvvə təşkil edir. Lazımı qədər kapital, yüksək intellekt, xivil sahibi olan erməni lobbisinin, Romadan da iyirmi il qabaq xristianlığı qəbul etmiş, 2001-ci ildə 1700 illiyinə hazırlaşan Erməni apostol kilsəsinin səyləri sayəsində başqa "izmlərə" oxşarı olmayan

"ermənizm" cərəyanı yaradılmışdır. Beynəlxalq həyatın bütün sahələrinə nüfuz etmiş "ermənizm", "erməni milli şovinizmi" stabil müştəşəkil siyasi şəklini almışdır. "Ermənizm" – bu gün nəinki sırf siyasi və ya partiyalı cərəyandır, məhz real işləyən antihumanist qüvvədir. Ölkələrin çoxunda erməni partiyaları, təşkilatları, klubları, müxtəlif kütləvi informasiya vasitələri, cəmiyyətlər, fondlar, habelə terrorçuluqla məşğul olan özəklər fəaliyyət göstərir. 13-dən artıq dövldə yepiskopluğu mövcuddur. "Dağlıq Qarabağ" probleminin qızıqdırılmasında erməni kilsəsinin başda katolikos I Vazgen olmaqla ruhani idarəsinin təsiri böyük idi. I Vazgen 1990-cı il iyunun 30-da dərc olunmuş müsahibəsində e'tiraf etmişdir: "Erməni apostol kilsəsi... iki ildən çox dövr ərzində artsaxların tələblərini müdafiə ilə çıxış etmişdir". 1995-ci il aprelin 4-də seçilmiş yeni katolikos I Qareqin müsahibələrinin birində "Türkiyənin şimali-şərq vilayətlərinin" Ermənistanə verilməsi iddiasını bəyan etmişdir.

Yuxarıda yığcam verilən mə'lumatda məqsəd düşmənin nəyə qadir olduğunu göstərməkdir. "Düşməni zəif hesab etmək ağılsızlıqdır" – nəsihət etmişdir dahi Nizami. Geniş imkanlara malik hakim dairələrdən dəstəklənən düşmən "Dağlıq Qarabağ" problemi ətrafında dünya miqyasında Azərbaycana qarşı qərəzkarlıqla, hiyləgərliklə xalqımız haqqında iftira və böhtanla dolu yanlış fikir yaratmışdır. Bu məkr qüvvəni dəf etmək, Azərbaycan həqiqətini dünyaya aşkarlamaq və Lissabon sammitində təsdiqləndirmək böyük nailiyyətdir!

Lissabon zirvəsinin Bəyannaməsinin "Qarabağ böhranının" həlli yolunda mühüm addım olması ilə bərabər, onun çox böyük beynəlxalq əhəmiyyəti var. Çünki bu uğur dünyanın bir sıra ölkələrində kök salmış "erməni milli şovinizmini" dəstəkləyənlər üzərində də qələbədir. Həmçinin erməni qəsbkarlıq istəhasının qabağını almaqdır. Ermənistan şovinistlərinin torpaq iddiası olan başqa dövlətlərə sayıqlıq dəstəyidir. Bu, eyni zamanda erməni lobbisi qüvvətli olan ölkələrdə, onları dəstəkləyən dövlət xadimlərinin mövqeyinə təsir etməyə bilməz. Xaricdə Azərbaycana qarşı qatı müxalifətdə olan mərkəzlərdən biri Fransadakı erməni lobbisi idi. Təsədüfi deyil ki, mə'lum Aqanbekyanın "Dağlıq Qarabağ" dərdi ilk dəfə burada açılmışdır. Levon Ter-Petrosyan "Moskva həbsxanasından" sonra dörd ay Fransada müalicə olunmuşdur. Parisin meri (indi Fransanın prezidenti) Jak Şirak 1990-cı il sentyabrın 27-də Levon Ter-Petrosyana göndərdiyi təbrikdə yazmışdır: "Erməni milli məsələsi naminə cəsur mübarizə sizin qələbənlə başa çatdı. Bu məsələyə dərin düşüncə ilə yanaşram". Parisdə həmin il çapdan çıxmış "Universal Ensiklopediya"sının ikinci cildində erməni lobbisi (gördüyünüz xəritəni) nəşr etdirmişdir. Xəritədə Qarabağdan, Naxçıvandan başqa, Gürcüstan ərazisi-Batumi, Axalxalaki (qəztlərin verdiyi mə'lumatlara görə burada da 80-ci

illərdə "Dağlıq Qarabağda" olduğu kimi Ermənistanın dövlət bayraqları dalğalanmağa başlayıb); Türkiyənin Şimal-Şərq vilayətləri, İran və Suriya ərazisindən bir hissə "Malaş Armeniya" – "Klikiya erməni dövləti" (1080–1375-ci illərdə yaranmış) ərazisi əhatə olunmuşdur. Hətta "Qarabağ hadisələri" baş verən vaxtdan əsədilirdi ki, ermənilər Rusiya hüduqlarından da "milli muxtariyyət" yaratmaq, perspektivdə də "müstəqillik mandatı" əldə etmək niyyətinə düşüblər. 1996-cı ilin dekabrında informasiya mənbələrindən mə'lum oldu ki, erməni diasporu nümayəndələri Moskvada Rusiya ermənilərinin Ümummilli təşkilatına 1997-ci ilin fevralında seçkilər keçirmək üçün hazırlıq işləri görürlər. Bu təşkilatın məqsədlərindən biri Rusiya Federasiyasında "milli-mədəni muxtariyyət" yaratmaqdır. Kim bilir, bəlkə, növbədə ABŞ-da, məsələn Kaliforniya ştatında, yaxud Fransada, başqa erməni icmaları mövcud ölkələrdə də "erməni muxtariyyətləri" – "Malaş Armeniya" həvəsi artdı... atalar demişkən " qurd iştahası həris olar".

Demək "Dağlıq Qarabağ" amili nəinki təbii-coğrafi məfhumdan daha çox siyasi anlayış kəsb edir, nəinki Azərbaycanın taleyüklü məsələsidir, nəinki qonşu ölkələri düşündürməlidir, həmçinin beynəlxalq xarakterli məsələdir! Əsl mə'nada bu məsələ keçmişin-zamanın-gələcəyin kompleksli qlobal problemi kimi səciyyələnən məsələdir.

Lissabon sammitinin nəticəsinin xalqın mə'nəviyyəti üçün böyük əhəmiyyəti vardır. Xalqımız dözümlü xalqdır. Lakin mə'nasız, bihudə, əbəs səbr xalqın dözümlünə hörmətsizlik, ehtiyatsızlıq insanların mə'nəviyyətini sıxır, alçaldır. Bə'zən həqarətli dözümlü, səbr, vətəndaşlıq qəzəbinə, qeyzine keçir, ya da insanlarda ümidsizlik, kütlük törədir. Bu da millət üçün qorxulu fəlakətdir. Son üç ildə Azərbaycan dövlətinin beynəlxalq aləmdə real məntiqi mövqeyi müəyyən olmuş və vacib uğurları olmuşdur. Ancaq "Dağlıq Qarabağ" məsələsinin həllində beynəlxalq dairələrin "manevr xətti" qətiyyətsizliyi, öz maraqlarına üstünlük vermək mövqeyindən yanaşdıqlarından böhranın həlli uzanır, uzandıqca da daha da ağırlaşır, artıq döüzülməz olur. Bu cəhətdən Lissabon sammitinin, 52 dövlətin, aparıcı dövlətlərin iştirakı ilə Azərbaycanı dəstəkləməsi mə'nəviyyətimiz üçün çox dəyərli əhəmiyyətə malikdir. Bu, Prezidentimizin şücaəti sayəsində əldə edilən böyük bir şansıdır, onu isə tam zəfərə çevirmək üçün bütün millət, bütün Azərbaycan xalqı bir daha özünü silkələməlidir, səfərbəd olmalıdır! Dərk etməliyik ki, qələbənin tam həlli birinci növbədə bizim özümüzə, ən ümdə Azərbaycan dövlətimizin naminə möhkəm, vahid məslək və əqidə birliyimizdən asılıdır!

"Respublika" qəzeti,

8 yanvar 1997-ci il

Şahlar ƏSGƏROV
professor

LİSSABON ZİRVƏ TOPLANTISI TEXNOKRAT GÖZÜ İLƏ

Şübhəsiz, 1996-cı ilin 1-3 dekabrında Lissabonda Azərbaycan üçün böyük əhəmiyyət kəsb edən bir siyasi hadisə baş verdi. Bu zirvə görüşünün Azərbaycan üçün əhəmiyyətini gələcək göstərəcək.

Ancaq indidən də bu görüşün Qarabağ probleminin həllini zaman baxımından xeyli qısaldacağını hiss etmək olur.

Bir texnokrat kimi mən bu hadisəyə müxtəlif cəhətdən yanaşmağı, analiz etməyi məqsəduyğun sayıram.

Hüquqi baxımdan Azərbaycan Respublikasının nümayəndə heyətinin uğuru bundan ibarətdir:

a) Qətnamə layihəsindən 18 nömrəli paraqraf çıxarıldı;

b) 20 nömrəli paraqraf layihəyə daxil edildi;

v) ATƏT-in fəaliyyətdə olan sədri Azərbaycanı dəstəkləyən bəyanatla çıxış etdi;

Siyasi baxımdan uğur aşağıdakılardan ibarətdir:

a) Azərbaycan Respublikasının prezidenti möhtərəm Heydər Əliyev cənabları fürsətdən istifadə edərək Azərbaycan həqiqətlərini bir daha Avropa və Dünya dövlətlərinin nəzərinə çatdırdı, göstərdi ki, Azərbaycanın ərazisinin 20%-i zəbt olunub, 1 milyon qaçqınıımız var, 20 min şəhid vermişik, 100 mindən çox əlilimiz var, 700 səhər və kəndimiz dağıdılmışdır.

b) Ermənilər təkləndilər: 53 ATƏT dövləti xəttin biz tərəfində durdular, ermənilər isə o biri tərəfdə; Ermənilərin 8 illik cəhdləri fiyasko ilə nəticələndi;

v) Dağlıq Qarabağ probleminin həlli üçün vacib olan ATƏT prinsiplərinə söykənən, 3 maddədən ibarət prinsiplər Avropa dövlətləri tərəfindən dəstəkləndi;

q) 1988-ci ildən bəri hadisələrin axarı həmişə Ermənistanın istəyinə uyğun olmuşdur. Son illərdə Azərbaycan respublikasının Prezidentinin gecəli-gündüzlü gərgin əməyi nəticəsində hadisələrin axarı Azərbaycanın istəyinə uyğun istiqamətdə dəyişmişdir. Bu dəyişməni artıq politoloqlar və siyasətçilərlə bərabər indi bütün vətəndaşlar da hiss edirlər;

d) Qarabağ problemini közərmiş dəmir kürəyə bənzətmək olardı. Onu götürmək çox çətin idi, bəlkə də mümkün deyildi. Lissabon zirvə görüşündə həmin kürəyə tutmaq üçün qulp qoyuldu;

e) Lissabon zirvə görüşü, ermənilərin təcavüzkar, Azərbaycan dövlətinin isə sülhsevər olduğunu göstərdi.

Tarixi baxımdan Azərbaycan nümayəndə heyətinin uğuru bundan ibarətdir:

İlk dəfədir ki, ermənilər Yerevana əliboş, başaşağı qayıtdılar. Onların maskaları cırıldı. Həqiqi sifətləri, təcavüzkar sifətləri ATƏT-in üzvü olan dövlətlərə aşkar oldu.

İnşallah, bu cırılmış maskanın altında gizlənən, tarix boyu qonşu xalqların başına fitnə-fəsad açan, böhtançı, riyakar, yalançı sifəti dünya ictimaiyyətinə də aydın olacaqdır.

Psixoloji baxımdan Azərbaycan prezidenti möhtərəm H. Əliyev cənablarının uğuru bundan ibarətdir ki, ümumi sənədə veto qoyaraq, Avropa dövlət başçılarına ekstremal şəraitə salaraq, onları məcbur etdi ki, Azərbaycan həqiqətlərini dərinədən öyrənsinlər və düzgün, obyektiv qərar qəbul etsinlər.

Lissabonda ermənilərin əleyhinə hər hansı bir qərarın qəbul edilməsi mümkün olmayan bir iş idi. Ona görə ki, erməni lobbisi, diasporası, ermənilərlə həmrəylik Qərbdə güclüdür.

Lissabonda haqq-ədalətə söykənən, bir qərarın qəbul edilməsi də çox asan bir məsələ deyildi. Ancaq nəzəri cəhətdən bu mümkün bir iş idi. Azərbaycan maksimum buna nail ola bilərdi. Bizimkilər buna da nail oldular.

Lissabon sammiti prezidentimiz H. Əliyevin tükənməz daxili potensiala malik olduğunu bir daha göstərdi. Allah ona yar olsun! qaçqınlarımız tezliklə öz ata-baba yurdlarına qayıtsınlar.

"Avrasiya" qəzeti
21 dekabr 1996-cı il

Elmira ƏMRAHOVIZI
jurnalist

AZƏRBAYCAN LISSABONDA İSTƏDİYİNƏ NAIL OLDU

"Biz istərdik ki, Lissabon sammitində Avropadakı mühüm problemlərin həlli ilə yanaşı, Qafqazda əmin-amanlıq, sülh, Ermənistan – Azərbaycan münaqişəsinin həlli istiqamətində addımlar atılsın. Lissabon görüşü məhkəmə deyil ki, hansısa qərar çıxarsın. Lissabon görüşündə bəzi prinsiplərə münasibət bildiriləcək. Bizim məqsədimiz Lissabon sənədində Ermənistan – Azərbaycan münaqişəsinin həll olunması üçün yeni imkanların açılmasıdır. Məqsədimiz məhz budur. Kiməsə qalib gəlmək deyil". – Bu sözləri Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev Lissabonda yola düşməzdən əvvəl deyib. Ermənistan – Azərbaycan münaqişəsinin ağırlıq mərkəzini həmin günlərdə özündə cəmləşdirən Portuqaliya paytaxtından Bakıya dönəndə isə dövlət başçısı "Sammitdə Azərbaycan öz istədiyinə nail oldu" – bəyanatını verib.

Səkkiz ildən çox davam edən Ermənistan – Azərbaycan münaqişəsinin tarixində Lissabon sammitinin bu ixtilaf ilə əlaqədar qəbul etdiyi bəyanatı Azərbaycan diplomatiyasının böyük uğuru kimi qiymətləndirmək, əslində, həqiqəti etiraf etməkdir. Çünki çoxqütblü cəmiyyətimizdə bu bəyanatla bağlı cürbəcür fikirlər mövcuddur. Ancaq bu sammitin bəyanatlarına müxalif mövqelər cəmiyyətin ümumi rəyi ilə müqayisədə cüzi bir azlığı təşkil edir. Bir çox təhlilçilər Lissabon sammitindən sonra bütün idarə və təşkilatlarda, müəssisələrdə və cəmiyyətlərdə keçirilən iclas və müşavirələri, burada qəbul olunan qərar, qətnamə və müraciətləri bir növ bütün Azərbaycan xalqının ATƏT sədrinin bəyanatında öz əksini tapan prinsiplərinin qeyri-rəsmi referendum yolu ilə təsbiti kimi qiymətləndirirlər. Doğrudan da, yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, ATƏT sədrinin bəyanatı Azərbaycan diplomatiyasının böyük gürudur. Hətta Rusiyanın bir çox qəzetləri bunu Azərbaycan diplomatiyasının qələbəsi kimi səciyyələndirir. Azərbaycanın əldə etdiyi bu uğurun böyük çətinliklər və zəhmətlər bahasına başa gəlməsinin yəqin ki, sübuta ehtiyacı yoxdur. Lissabon sammitindən qazanılan bu uğurun bünövrəsi isə demək olar ki, kərpic-kərpic qoyulub. Biz Dağlıq Qarabağ ixtilafının üç mərhələsinin: hərbi mərhələsinin, hərbi-siyasi mərhələsinin və siyasi mərhələsinin şahidi olmuşuq. Və bu ixtilafın ilk iki mərhələsində Azərbaycanın uğradığı ağır məğlubiyyətləri böyük əzablar və dəhşətli ağırlarla yaşamışıq. Münaqişənin həllinin siyasi mərhələsində artıq ümid işığının közərməsini müşahidə etmişik. Lissabon sammitində qəbul olunmuş bəyanatı qələbə adlandırmaq və bununla da Qarabağ ixtilafının bitdiyini düşünmək böyük sadələşmələr olardı.

Lakin Azərbaycanın Qarabağ ixtilafı başlandıqdan alındığı diplomatiya və informasiya mühasirəsini, nüfuzlu dövlətlərin himayəsi ilə Ermənistanın respublikamızı ciddi hərbi məğlubiyyətə uğratmasını və Azərbaycanın beynəlxalq aləmdə mövqelərinin mövcudluğu anlayışının yoxluğunu belə nəzərə alsaq, Lissabon sammitini bu münaqişənin həlli prosesində dönüş nöqtəsi adlandırmaq da mümkündür. Yəni, əgər Ermənistandan yüz minlərlə azərbaycanlı vəhşicəsinə qovulurdusa, Ermənistan parlamenti DQ-nın Ermənistanı birləşdirilməsi barədə qərar qəbul edirdisə, bu siyasi aneksiyanın arxasınca Ermənistanın Azərbaycan torpaqlarını işğalı ilə bağlı ardıcıl və məqsədyönlü hərbi təcavüzü reallaşırdısa, bir gecədə Xocalı şəhəri qanına qoltan edilirdisə və burada azərbaycanlıların misli görünməmiş soyqırımına həyata keçirilirdisə, DQ-da və onun ətrafındakı rayonlardan azərbaycanlı əhali didərgin salınır, qətlə yetirilirdisə və bütün bunlara, Azərbaycanın harayına baxmayaraq, insan hüquqlarını və demokratiyanı əldə bayraq tutan beynəlxalq təşkilatlar, nüfuzlu dünya dövlətləri öldürücü dağçəkici bir sükutla qarşılayırdısa, hətta öz haqqını tələb edən xalqın üstünə 20 Yanvarın tankları yeridilirdisə, ABŞ Konqresi respublikamızı Ermənistanı blokada almaqda ittiham edərək, Azərbaycana qarşı ABŞ-in dövlət yardımını qadağan edən 907-ci düzəlişi qəbul edirdisə, onda Lissabon sammiti cəmi bir neçə il ərzində diplomatiyamızın necə böyük bir məsafəni necə böyük bir sürətlə qət etdiyini göstərir. Lissabon sammiti Azərbaycan diplomatiyasının ümumdünya miqyaslı nəhəng bir maneələr döyünün hüdudlarını aşmış keçidiyə dəlalət edir. Yəqin bizimlə razılaşmayanların özləri də e'tiraf edirlər ki, münaqişənin siyasi mərhələsinə qədər beynəlxalq aləm daha çox Ermənistanı dəstəkləyirdi və Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü mücərrəd bir mövzu olaraq qalmaqda idi. Hətta dövlətlərin ərazi bütövlüyünün özünün ali prinsipi e'lan etmiş Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Azərbaycanın DQ regionunun Ermənistan tərəfindən işğalı ilə bağlı bir dənə də olsun qətnamə qəbul etməmiş və ya ona münasibət bildirməmişdi. Çox qərībədir ki, BMT Laçın da işğal olunandan sonra 1993-cü ildə Kəlbəcərin işğalı ilə bağlı ilk qətnaməsini qəbul etdi. Kəlbəcərdən sonra BMT Ağdam, Füzuli və Zəngilanla bağlı qətnamələrini çıxardı. Doğrudur, bu və bundan sonrakı qətnamələrdə region dövlətlərini ərazi bütövlüyünün təminatı ifadəsi qeyd olunsada, bu beynəlxalq təşkilatın Azərbaycanın Ermənistan tərəfindən o dövrdə bütövlüyü işğal olunmuş DQ regionu barədə heç bir qətnamənin verilməməsi, bu təcavüzə heç bir münasibətin bildirilməməsi təsadüf idimi? Danışqlar prosesində indiyə kimi ən mübahisəli məsələ sayılan Laçın və Şuşanın işğalına BMT kimi beynəlxalq bir təşkilatın heç bir reaksiya verməməsi Azərbaycanın ərazi bütövlüyünə dünya birliyinin o dövrdəki soyuqqanlı münasibəti-

nin ifadəsi deyildimi? Məhz Azərbaycanın DQ regionu ilə bağlı, işğal olunmuş yaşayış məntəqələri, kənd və şəhərləri ilə bağlı BMT-nin heç bir münasibət bildirməməsi o dövrdə zamanın Azərbaycanın əleyhinə işləməsindən xəbər vermirmi? Bəyəm DQ regionunun BMT qətnamələrindəki "təcavüz zonaları" sırasına daxil edilməməsi hələ o dövrlərdə dolayısı ilə olsa, bu bölgəyə Azərbaycandan əlahiddə bir vahid kimi baxılması təsəvvürünə gətirmirdimi? Yəni Qarabağ ixtilafı ilə üzleşən Azərbaycan təkcə Ermənistanın təcavüzü ilə deyil, dünya birliyinə, beynəlxalq təşkilatlara öz həqiqətini sübut etmək zərurəti ilə qarşılaşmışdı. Başqa sözlə, Azərbaycan öz ədalətli mövqeyinin beynəlxalq təşkilatlar və dünya dövlətləri tərəfindən e'tiraf edilməsinə, təsdiq edilməsinə nail olmalı idi. Güclü erməni lobbisinin bir hörümçək kimi bütün dünyanı öz toruna saldığı bir şəraitdə heç bir arxası olmayan, səsini özündən başqa heç kim eşitməyən yeni, zərif müstəqil Azərbaycanın bu prosesdə keçdiyi yollar olduqca mürəkkəb və gərgin olub. Bəlkə bizə də mə'lum olmayan çətinliklər və məhrumiyyətlər bahasına respublikamız beynəlxalq aləmdə öz mövqelərinin yaranmasına və möhkəmlənməsinə, dünya birliyinin Azərbaycanın mövqelərini birmə'nalı şəkildə müdafiə etməsinə nail ola bildi. Artıq Azərbaycanın haqq səsinə diqqət yetirənlərin və bu həqiqətləri dərk edənlərin sayı gün-gündən çoxalır. Lissabonda ATƏT sədri Flavio Kottinin verdiyi bəyanat bəzilərinin yanlış yozduqları kimi şəxsi bir bəyanat deyil. Bu, ATƏT-in üzvü olan 52 dövlətin mövqeyini əks etdirən siyasi sənəddir. Bunu ATƏT sədri F. Kotti "Azadlıq" radiosuna verdiyi müsahibəsində özü deyib: "Lissabon sammitində bir amil çox maraqlı aspektdə özünü büruzə verdi. 52 dövlət əsas və ən mühüm prinsipləri qəbul etdi. Biz indi bu prinsiplər əsasında münaqişənin həllinə çalışmalıyıq. 52 dövlətin bunlarla razılaşması faktı, fikrimcə, və'dverici amildir".

Yəqin ki, Lissabona gedərkən dövlət başçısı Heydər Əliyev nə edəcəyini çox gözəl bilirdi. Qarşı tərəfin Lissabon sənədinin Ermənistan - Azərbaycan münaqişəsinin prinsiplərini özündə əks etdirən bəndinə veto qoyacağı prezidentə qabaqcadan mə'lum idi. Lissabona getməzdən bir neçə gün qabaq Prezident Aparatında təxminən 5-6 saata qədər çəkən müşavirə keçirilmişdi. Çox ehtimal ki, həmin müşavirə Azərbaycanın Lissabon sammitindəki hərəkət planının müzakirəsinə həsr edilib. Azərbaycan bu mühüm beynəlxalq foruma öz konkret və qəti hərəkət planı ilə gedib. Məhz dövlət başçısının qətiyyəti və hamı tərəfindən e'tiraf edilən cəsarəti bu plana uğur qazandırdı. Təsadüfi deyil ki, bu sətirlərin müəllifinin "Sammitə getməzdən qabaq konkret hərəkət planına malik idinizmi?" sualına dövlət başçısı gülərək, yarıciddi, yarızarafat "Bu mənim daxili işimdir" - cavabını vermişdir.

Münaqişənin siyasi mərhələsini əhatə edən 1994-cü ildən üzü bəri keçən dövr ərzində artıq dünyanın ən nüfuzlu dövlətləri – ABŞ, Rusiya, İngiltərə, Fransa, Almaniya, Türkiyə və digərləri bu ixtilafın beynəlxalq hüququn ən ali prinsipi – dövlətlərin ərazi bütövlüyünün qorunması prinsipi əsasında həllinə tərəfdar olduqlarını ilk dəfə rəsmi şəkildə bəyan etmişlər. Hətta 1995-ci ilin sonlarında ABŞ-ın təşəbbüsçüsü olduğu "Ermənistan – Azərbaycan münaqişəsinin tənzimlənməsinin ümumi prinsipləri" bəyannaməsinin Ermənistan və Azərbaycan tərəfindən qəbul olunmasına böyük cəhdlər edilə də, bunlar uğursuzluqla nəticələnib. Ermənistan Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü tanımaqdan imtina etdiyinə görə, vasitəçilərin dəfələrlə etdikləri təşəbbüslərə baxmayaraq, bəyannamənin imzalanması mümkün olmayıb. Belə olan təqdirdə Azərbaycan diplomatiyası öz işini bu sənədin, yəni tənzimlənmənin ümumi prinsiplərinin ATƏT tərəfindən təsdiqinə nail olunmasına yönəldib. Sammit ərəfəsində Helsinkidə, Vyanada, Lissabonun özündə ekspertlər səviyyəsində gərgin mübarizə gedib. Münaqişənin tənzimlənməsinin Azərbaycan formulası əsasında əksini tapmış üç əsas prinsipin sammitin sənədinə daxil edilməsinin özünü də müəyyən mənada əhəmiyyətli bir hadisə kimi qiymətləndirmək lazımdır. Azərbaycanın xarici işlər naziri Həsən Həsənovun da dedikləri bunu göstərir: "İlk uğurumuz ondan ibarət oldu ki, Lissabon sammitinin deklarasiyasından ermənilərin istədikləri variant tamamilə çıxarıldı və deklarasiyaya Azərbaycan variantı salındı. Və sammit ermənilərə Azərbaycan variantını qəbul etmələrini təkid edirdi. Məhz sammitdə aparılan danışıqlar bu istiqamətdə gedirdi".

Hətta Lissabonda dekabrın 1-də, sammitə bir gün qalmış Ermənistan prezidentinin səlahiyyətli nümayəndəsi Jirayr Liparidyanın mənə verdiyi müsahibəsindən və onun o qədər də yaxşı olmayan əhval-ruhiyyəsindən də bəlli olurdu ki, Ermənistan böyük təzyiqlərlə üzləşib. Liparidyanın "Minsk qrupundakı böyük "dayı"ları Ermənistanın üstünə gətirmək lazım deyil" – deməsi də buna bariz sübutdur. Onun "Azərbaycan digərləri vasitəsilə sənədi Ermənistana sırımağa çalışır" – sözləri Ermənistanın düşdüyü vəziyyəti e'tiraf etmək məcburiyyətinin çətinliyindən xəbər verirdi. İndi oxucuların diqqətinə təqdim edəcəyimiz həmin müsahibədə Liparidyanın çəşqinliq içərisində olduqca ziddiyyətli fikirlər söyləməsi, hətta "Ermənistan Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü tanıyacaqmı?" – sualına cavabında "Bunun üzərində işləyəsiiyik. Görək çıxış yolu tapaq" – sözlərini deməsi doğrudan da Ermənistan rəhbərliyinin Lissabonda divara sınıxdırıldığını sübut edir. İndi oxucuların diqqətinə təqdim etdiyimiz həmin müsahibə Ermənistan nümayəndə hey'ətinin Lissabondakı çəşqinliqı barədə müəyyən təsəvvür yarada bilər.

S u a l: Cənab Liparidyan, Minsk qrupunun Helsinki görüşündə həmsədrələr tərəfindən təqdim olunmuş münaqişənin

tənzimlənməsinin üç əsas prinsipinin: Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün tanınması. Qarabağın statusu və DQ əhalisinin təhlükəsizliyinin təminatı məsələlərini əks etdirən sənəddən Ermənistan imtina edib. Ermənistan həmçinin bəyan edib ki, həmin prinsiplərin Lissabon sammitinin ümumi deklarasiyasına daxil ediləcəyi təqdirdə ona veto qoyacaq. Ermənistanın bu hərəkəti beynəlxalq qanunlara nə qədər uyğundur?

C a v a b: Ermənistanın üstünə Minsk qrupu kimi böyük "dayı"lar gətirmək lazım deyil. Bizə Azərbaycanın bu məsələyə yanaşması bir qədər qəribə görsəndi. Ona görə ki, Azərbaycan bir-başa danışıqları kəsərək, Helsinkiyə gəlib, həmin sənədi təqdim etdi. Hesab edirik ki, bu, ciddi iş deyil.

S u a l: Axı həmin prinsipləri təkcə Azərbaycan deyil, ATƏT və onun Minsk qrupu da müdafiə edir. Təkcə Ermənistan bu prinsiplərə qarşı çıxır.

C a v a b: İki haldan biri olacaq. Azərbaycanı, Dağlıq Qarabağını, ya Ermənistanı hansısa sənədi təqdim etməyi hələ dünyanın axırı demək deyildir. Biz danışıqları davam etdirməliyik. Azərbaycan çalışır ki, bu sənədi birtəhər digərləri vasitəsilə bizə sırınsın.

S u a l: ATƏT-in Lissabon sammitinin yekun iclasında Ermənistanın həmin sənədə münasibəti necə olacaq?

C a v a b: Bu danışıqları sənəd deyil. Bu barədə söhbət etməyə dəyməz.

S u a l: Azərbaycan nə vaxt ikitərəfli danışıqlardan imtina edib?

C a v a b: Helsinkidə. Şənbə günü ikitərəfli danışıqlar dayandırıldı. Bazar ertəsi isə Minsk qrupunun növbəti iclası başlandı.

S u a l: Lissabonda Azərbaycan prezidentinin səlahiyyətli nümayəndəsi Vəfa Quluzadə ilə görüşübünüzümü?

C a v a b: O mənə zəng eləməlidir. Çünki danışıqları kəsən odur. O da hələ mənə belə bir xahişlə müraciət etməyib.

S u a l: Cənab Liparidyan, DQ-dakı seçkilər münaqişənin həllinə necə tə'sir göstərəcək? Bu seçkiləri keçirməkdə məqsəd nədir?

C a v a b: Hesab edirəm ki, bu seçkilərin tə'siri pozitiv olacaq.

S u a l: Nəyə görə belə hesab edirsiniz?

C a v a b: Çünki hamı danışıqları davam etdirməyə məcbur olacaq. Seçkilərlə statusun isə bir-birinə heç bir dəxli yoxdur. Bunlar müxtəlif şeylərdir. Bura ayrıca bir torpaqdır. Və istəyirlər ki, özləri özlərini idarə etsinlər.

S u a l: Necə, seçkilərlə statusun bir-birinə dəxli yoxdur? DQ-nın statusu müəyyən edilməmiş burada prezident seçkilərinin keçirilməsi nə deməkdir?

C a v a b: 1992-ci il martın 24-də ATƏT üzvləri qərara alıb-

lar ki, Dağlıq Qarabağ ayrıca bir qurum kimi danışıqlarda iştirak edəcək. Ona görə də mən seçkiləri bununla əsaslandırırım.

S u a l: Bu, Dağlıq Qarabağa öz statusunu müəyyənləşdir-məyə hüquq vermir.

C a v a b: Söhbətlər Dağlıq Qarabağın ətrafında gedir. Və Qarabağ da danışıqlarda ayrıca bir tərəf kimi təqdim olunduğuna görə bu danışıqlara cavabdeh olan bir adam lazımdır ki, onu təmsil etsin. O da seçilibdir.

S u a l: Belə çıxır ki, Dağlıq Qarabağ artıq özü öz statusunu müəyyənləşdirir. Axı Qarabağın statusu Minsk konfransında həll olunmalıdır.

C a v a b: Düzgün deyil. Dağlıq Qarabağın statusu necə olursa-olsun, o, öz-özünü idarə etməlidir. Demokratik və ya diktatura yolu iləmi – bu, Qarabağın öz işidir.

S u a l: Siz bir yandan DQ-nın müstəqilliyindən danışırsınız, digər tərəfdən Ermənistan parlamentində 1989-cu ilin dekabrında DQ-nın Ermənistanla birləşdirilməsi haqqında qərar qəbul edilib və hələ bu qərar qüvvədədir. Bunu necə başa düşək?

C a v a b: 1988-ci ildə parlament bir qərar, 1992-də ikinci bir qərar çıxarıb. İstənilən halda danışıqlar davam etməlidir. Və Dağlıq Qarabağ hansı qərara gələrsə, o qərar əsasında da onun statusu müəyyənləşməlidir.

S u a l: Parlamentin 1992-ci il tarixli hansı qərarını nəzərdə tutursunuz?

C a v a b: 1992-ci ilin yayında böyük mitinq və nümayişlər keçirildi. Və Ermənistandan DQ-nın tanınması tələb olundu. Ona görə də Ermənistan parlamenti belə bir qərar çıxardı ki, Ermənistan hökuməti Dağlıq Qarabağın Azərbaycanla mənsub olması barədə heç bir sənədi imzalaya bilməz. Bütün çıxış yolları danışıqlardadır.

S u a l: Dünyanın bütün dövlətləri DQ-nı müstəqil bir qurum kimi tanımayacaqlarını bəyan edəblər. Bu, erməni siyasətçilərini düşünməyə vadar etmirmi?

C a v a b: Danışıqları davam etdirəsiyik, açar buradadır.

S u a l: Yə'ni siz əminsizmi ki, kimsə DQ-nı tanıyacaq?

C a v a b: Buna oxşar heç bir söz deməmişik. Biz demişik ki, danışıqlar beynəlxalq qanunlar və kompromislər əsasında aparılmalıdır.

S u a l: Kompromis deyəndə nəyi nəzərdə tutursunuz?

C a v a b: Onu işləyib tapacağıq.

S u a l: Ermənistan Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü tanıyacaq mı?

C a v a b: Onun da üzərində işləyirik. Görək çıxış yolu tapaq. Okey.

Onu da qeyd edək ki, fikirləri ilə müsahibədə tanış olduğunuz Ermənistan prezidentinin müşaviri J. Liparidyan Lissabon sammitindən qabaq özünü həm ABŞ-a, həm də Rusiyaya çatdı-

rıb. O, bu ölkələrdəki nüfuzlu himayədarları ilə (hətta deyilənlərə görə, Rusiya xarici işlər naziri Y. Primakovla 4-5 saata qədər danışıqlar aparıb) görüşərək onlardan sammitdə Ermənistanın mövqeyini müdafiə etmələrini xahiş edib. Lakin Lissabon sammiti göstərdi ki, Liparidyanın xahişlərinin, yalvar-yaxarlarının heç bir nəticəsi olmayıb.

1996-cı ildə Ermənistanın xarici siyasətində uğursuzluqların başladığını söyləsək, yəqin ki, səhv etmərik. Bunu əsaslandırmaq üçün bu il erməni lobbisinin Porter əlavəsinin qəbuluna göstərdikləri cəhdlərin iflasa uğramasını, Ermənistandakı prezident seçkilərinin dünya birliyi tərəfindən antidemokratik seçkilər kimi səciyyələndirməsini, DQ-da keçirilən üzdənirəq "prezident" seçkilərinin dünya dövlətləri və beynəlxalq birlik tərəfindən məhkum edilməsini misal göstərə bilərik. Ermənistanda keçirilən antidemokratik prezident seçkiləri erməni lobbisinin böyük himayəsinə malik olan Ermənistanın bütün dünyada dayaq-larının laxlmasına səbəb olub. Avropa Parlamentinin (bundan sonra AP) 14 noyabr tarixli rə'yində Ermənistanın öz müstəqilliyini qazandıqdan sonra iqtisadi və siyasi proseslərdə müəyyən irəliləyişləri qeyd edilməklə yanaşı son prezident seçkilərində yol verilən qanunsuzluqların geriyyə doğru atılmış bir addım olduğu təəssüflə bildirilib. AP-nin qətnaməsində isə Ermənistanda yeni prezident seçkilərinin keçirilməsi tələb olunur, Ermənistan rəhbərliyinin seçkilərdə yol verdiyi antidemokratik hərəkətlər pislənilir və Ermənistan hökuməti respublikada mətbuat və söz azadlığını təmin etməyə təkidlə dəvət edilir. Qətnamədə bildirilir ki, bu deyilənlər Avropa Şurasının və Avropa Komissiyasının nəzərinə çatdırılacaq. AP-nin sədri Roy Vorsleyin xarici radiostansiyalara verdiyi müsahibədə qeyd olunur ki, əgər Ermənistan rəhbərliyi bu tələbləri yerinə yetirməsə, onun AP ilə əməkdaşlığı pozula bilər. AP-nin Ermənistanla münasibətləri bu qətnamənin həyata keçib-keçməməsindən çox asılı olacaq. "Ermənistanla qarşı hər hansı bir embarqo tətbiq ediləcəkmi?" – sualına cavab verən cənab Vorley deyib ki, "indilikdə bu mövzu gündəlikdə deyil. Əgər Ermənistan AP-ni qane edən qərara gəlməzsə, embarqo və ya iqtisadi yardımın dondurulması barədə sanksiya qəbul ediləcəkdir". AP-nin qətnaməsində deyilənlərə münasibət bildiren Ermənistan prezidentinin mətbuat katibi Zurabyanın sözlərinə görə, Ermənistanın yeni seçkilərə ehtiyacı yoxdur.

Hər halda müsbət haldır ki, Ermənistanı indiyə qədər təcavüzkar adlandırmaqdan çəkinən dünya birliyi onun antidemokratik bir dövlət olmasını gec də olsa, e'tiraf etməyə başlayır və məhz təcavüzkarlığın bətnindən doğulmuş antidemokratiyaya qarşı sərt və radikal tədbirlər düşünməyə vadar olur. Məhz bu amilin özü də DQ münaqişəsinin həllində Azərbaycanın mövqələrinin daha da möhkəmlənməsi və Ermənistan üzərində öz əda-

lətli qələbəmizin təminatı işində bizə əlverişli şans verir. Elə Lissabon sammitində yaranmış vəziyyət də artıq Ermənistanın həm antidemokratik, həm də təcavüzkar bir dövlət kimi diplomatik təcrid vəziyyətinə düşdüyünü nümayiş etdirirdi. Lissabonda Ermənistanla təzyiqlər böyük idi. Bunu elə Liparidyanın sizə təqdim etdiyimiz müsahibəsi də sübut edir. Beynəlxalq birliyin təzyiqi ilə ölkədəki daxili vəziyyətin gərginləşməsi təhlükəsi arasında vurnuxan Ermənistanın çıxış yolu elə bil ki, qalmamışdı. Qarabağ dalğasında hakimiyyətə gəlmiş Levon Ter-Petrosyanın yekun sənədinin 20-ci paragrafı ilə razılaşması onun öz hakimiyyətinə ölüm hökmü oxuması demək olardı. Ermənistanın indiki rəhbərliyi respublikanın daxilində onsuz da gərgin olan vəziyyətdən ehtiyat edərək, həmin sənədə razılıq verməkdən imtina etmişlər. Lakin hadisələrin sonrakı gedişi ona dəlalət edir ki, Ermənistan bu prinsiplərə gəctəz razılıq verməsi barədə əlverişli və təhlükəsiz imkan və vaxt arayır. Çünki Ermənistanın xarici siyasətinin Lissabon sammitindən sonra əl atdığı sonuncu saman çöpləri də boşa çıxdı. Ermənistanın yeni xarici işlər naziri Arzumanyanın sammitdən dərhal sonra Moskvaya tələm-tələsik səfərini, xarici işlər naziri Y. Primakovla görüşünü və bu görüşün nəticələrini Ermənistan üçün uğurlu adlandırmaq olmaz. Artıq bu münaqişənin öz dövlət maraqlarına da zidd olduğunu gözəl anlayan Rusiya ixtilafın tənzimlənməsi prinsiplərinə öz qəti mövqeyini ifadə edib. ATƏT sammitinin DQ ilə bağlı qəbul olunan bəyanatın ən mühüm amillərindən biri də ondan ibarət idi ki, bəlkə də ilk dəfə olaraq dünyanın fəvqəldövlətləri sayılan ABŞ və Rusiyanın beynəlxalq təşkilatın forumundakı mövqeləri bu qədər üst-üstə düşürdü. Bu da Qarabağ ixtilafının tənzimlənməsinin prinsipləri ilə bağlı idi. Məhz bu amilin özü, ABŞ-la Rusiyanın bu ixtilafın həllinə eyni münasibət nümayiş etdirməsi və bu münasibətin Azərbaycanın Qarabağ ixtilafının həllində tutduğu mövqe ilə səsələməsi münaqişənin həlli perspektivlərinə nikbin zəmin yaradır. Məhz Rusiya ilə ABŞ-ın sammitdə Ermənistan – Azərbaycan münaqişəsinin tənzimlənməsi prinsiplərinə dair ATƏT sədrinin bəyanatını yekdilliklə dəstəkləməsi amili heç vaxt nəzərdən qaçırılmamalıdır. Lissabon sammitində respublikamızın mövqeyini ATƏT üzvü olan dövlətlərin başçıları ilə yanaşı, Avropa Birliyinin və Avropa Şurasının rəhbərliyinin də müdafiə etməsi həmin sənədin siyasi gücünü və çəkisini artırmaqla bərabər, həm də Azərbaycanı dəstəkləyən nüfuzlu beynəlxalq Avropa təşkilatlarının miqyasının genişləndiyini göstərir. Göründüyü kimi Flavio Kottinin məlum bəyanatı Avropanın ən mötəbər təşkilatı olan ATƏT-lə yanaşı, Avropa Birliyi və Avropa Şurasının da mövqeyini əks etdirən mühüm əhəmiyyətli bir sənəddir.

ATƏT sədrinin məlum bəyanatının diplomatik ifadə üslubu

ipə-sapa yatmadığı təqdirdə Ermənistanla qarşı təcavüzkar bir dövlət kimi hansısa tədbirlərin görülməsi üçün bir əlyeri qoyur. Bu bəyanatda göstərilir ki, yalnız Ermənistan təqdim olunan üç prinsiplə razılaşmadı. Bu cümlənin arxasında ATƏT-in "yerdə qalan 52 üzvünün bu prinsipləri dəstəkləməsi" qeyd olunur. Beynəlxalq təşkilatın ümumi sənədləri sırasına daxil edilmiş bəyanatda Azərbaycan ərazi bütövlüyü məsələsində ATƏT-in 52 dövləti ilə Ermənistanın mövqelərinin belə kəskin şəkildə haçalanmasının özü də gələcəkdə həmin təşkilatın Ermənistanla qarşı müəyyən sərbəstləşdirici tədbirlər görəcəyindən xəbər verir. Artıq həmin sammitdə bütün dövlətlər tərəfindən yekdilliklə qəbul olunmuş 21-ci əsr Avropanın təhlükəsizlik modeli deklorasiyasında Azərbaycanın təklifi ilə qəbul edilmiş bənd məhz bu cür tədbirlərin həyata keçirilməsinə böyük imkanlar açır. Həmin bənddə dövlətlərin ərazi bütövlüyünü pozan ölkələrin ATƏT-in himayəsindən məhrum edilməsi öz əksini tapıb. Azərbaycan Lissabon sammitində bu nəticəni əldə etməklə bir növbə, son bir il ərzində ayrı-ayrı dövlət başçılarının, beynəlxalq təşkilat rəhbərlərinin "Qarabağ münaqişəsinin həllində Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün təminatının başlıca prinsip olması barədə" verdikləri müxtəlif bəyanatların ümumi beynəlxalq bir sənəddə təsbit olunmasına nail oldu. Bu, həmçinin Ermənistan – Azərbaycan münaqişəsinin tənzimlənməsinin prinsiplərinin çərçivəsini birdəfəlik müəyyənləşdirdi. Bu çərçivə isə ondan ibarətdir ki, münaqişə Azərbaycanın ərazi bütövlüyü hüququnda DQ-ya özünü təyin etmə əsasında özünüidarə etmə hüququ verilməlidir. DQ-nın bütün əhalisinin (qeyd edək ki, məsələnin bu cür qoyuluşunun özü də Azərbaycanın xeyrinədir, çünki Ermənistan DQ-nın ancaq erməni əhalisinin təhlükəsizliyinin təminatı məsələsini təklif edir. Bu məsələ Minsk qrupu çərçivəsində aparılan danışıqların ən mübahisəli mövzularındandır. Azərbaycan isə regionun bütün əhalisinin təhlükəsizliyinin təminatı mövqeyindən çıxış edir. ATƏT sədrinin bəyanatı da Azərbaycan mövqeyini əks etdirir) təhlükəsizliyi təmin edilməlidir. Artıq bütün dövlətlər sammitdən sonra da bəyan etmişlər ki, DQ münaqişəsi Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün təminatı üçün şərti ilə həll olunmalıdır. Və bundan sonra münaqişənin həlli üçün vasitəçilərin atacağı addımlar məhz Lissabon sammitində ATƏT sədrinin bəyanatında öz əksini tapmış prinsiplərin reallaşmasına xidmət edəcək. Artıq Ermənistan da da görünür ki, bunu gözəl başa düşürlər. İndi vasitəçi dövlətlərin bəziləri artıq bəyan etmişlər ki, Ermənistanın bu prinsiplərlə razılaşması istiqamətində addımlar atılmalıdır. Əli hər şeydən boşa çıxan Ermənistan da deyəsən, bu prinsiplərin ictimai rəy tərəfindən qəbul olunması istiqamətində müəyyən cəhdlər göstərilir. "Azadlıq" radiosunun Azərbaycan redaksiyasının müdiri Mirzə Xəzərin dekabrın 10-da radio vasitəsilə yaydığı şərh

dediklərimizə bir daha sübutdur: "Belə görünür ki, Lissabon görüşündən, eləcə də Rusiyanın Qarabağ münaqişəsinin Azərbaycanın ərazi bütövlüyü çərçivəsində həllində təkid etməsindən və Rusiyanın xarici işlər naziri Y. Primakovun Ermənistan XI nazirinə dediyi sözlərdən sonra Yerevanda problemə münasibətdə müəyyən dəyişiklik əmələ gələ bilər. Radiomuzun erməni redaksiyasının Yerevandakı müxbirləri xəbər verirlər ki, ilk dəfə olaraq yerli jurnalistlər Qarabağ probleminin Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün tanınması çərçivəsində həllinin qaçılmaz olduğunu dair müzakirələr aparırlar. Yerevanda jurnalistlər arasında mövcud olan mülahizəyə əsasən, Lissabon görüşü ATƏT-in üzvü olan dövlətlərin Azərbaycanın ərazi bütövlüyünə tərəfdar çıxdığını göstərdi və əvvəl-axır erməni tərəfi bunu nəzərə almalı olacaqdır. Bu səbəbdən onların fikrincə, yaxın bir neçə ay içərisində Ermənistanın mövqeyində bu məsələyə dönüş olması ehtimalı güclüdür. Burada mühüm olan odur ki, mətbuatda çıxış edib Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün tanınmasını yazmağa cəsarət edə bilməyən erməni jurnalistləri heç olmasa, öz aralarında münaqişənin Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün tanınması çərçivəsində həllinin artıq qaçılmaz olduğunu e'tiraf edirlər".

Lissabon sammiti Azərbaycanın mövqələrinin beynəlxalq aləmdə təsdiqlənməsi oldu. Bu sammitin bəyanatın İslam Konfransı Təşkilatının xarici işlər nazirlərinin Cakarta toplantısı da, BMT Baş Məclisinin sessiyası da öz səsini verdi.

Lissabona gedən yolları sərh edən Azərbaycanın xarici işlər naziri Həsən Həsənov deyib: "Bu, ancaq son günlərin fəaliyyətinin nəticəsində əldə olunan qələbə deyil. Üç il və üç gün – bu qələbəni belə səciyyələndirsək, daha düzgün olar. Çünki bu üç il ərzində Azərbaycanın istər daxili, istərsə də xarici siyasəti Heydər Əliyev tərəfindən məqsədyönlü şəkildə qurulmasaydı, bu gün də biz bu nəticəni əldə edə bilməzdik. Və mən bir daha qeyd edirəm ki, bu problemin bu şəkildə həlli təkə Azərbaycanın xarici siyasətinin uğuru deyil, həm də daxili siyasətinin uğurudur. Çünki Azərbaycana münasibəti həm daxili, həm də xarici siyasəti şərtləndirir. Bu nailiyyət üç ilin yuxusuz gecələri, gərgin əməyi və üç gün ərzində bu iradənin həyata keçirilməsi hesabına başa gəlib. Bu üç ili ayrı-ayrılıqda səciyyələndirsək, birinci ili Azərbaycanın ümumiyyətlə, siyasətinin formalaşdırılması ili kimi qiymətləndirməliyik. Daxildə kadr siyasəti, siyasi qüvvələrin arasında mütənasiblik, Azərbaycan Ordusunun formalaşdırılması və qanuniləşdirilməsi və xarici siyasətin daha professional müstəviyə keçirilməsi, onu prioritetlərə bölmək prinsiplərinin müəyyənəşdirilməsi və respublikanın dünya dövlətləri birliyinə tarazlaşdırılmış şəkildə daxil olması – həmin ilin xarakterik cəhətləri bunlardır. Bu birinci ili Budapeşt sammiti ilə başa vurduq. Sammitdən sonrakı il daxili siyasətdə iqtisadiyyatın daha stabil xarakter alma dövrü oldu, iqtisadiyyatda müsbət ten-

densiyalar inkişaf etməyə başladı. Artıq müəyyən kadr körpüsü formalaşdı, xarici siyasətimiz öz yoluna düşdü. Qarabağ probleminin həllinə gəlincə, danışıqların müəyyən olmuş şərtlər əsasında həllinə nail olduq. Sonuncu – üçüncü il həmin prosesin daxili və xarici siyasətdə davamı ili oldu. O ki qaldı konkret danışıqlar prosesinə, Ermənistan bu sonuncu ildə çalışdı ki, danışıqları heçliyə gətirib çıxarsın. Və Lissabonda bunun tam söndürülməsinə nail olsun. Təsadüfi deyil ki, Ermənistan Lissabonda cansız bir maddənin qəbuluna cəhd edirdi. Hətta onlar bizi dilə tutdular ki, gəlin Lissabona öz problemlərimizi münaqişə şəklində aparıb çıxarmayaq. Onu sadələşdirək və Lissabonda görsünlər ki, biz hər şeyi sadə və sakit yolla həll edirik. Biz bununla razılaşmadıq. Lissabon göstərdi ki, son üç ildə Ermənistanın deyil, məhz Azərbaycanın apardığı taktika özünü doğrultdu. Yə'ni məsələni sönməyə, üzülməyə doğru deyil, daha da canlandırmağa doğru aparmağımız düzgün oldu. Təsadüfi deyil ki, sammitin qarşısında da iki variant durmuşdu: erməni və Azərbaycan variantları. Ya sammit Ermənistanın mövqeyini tutub heç bir sənəd qəbul eləməməliydi, ya da Azərbaycan variantını dəstəkləyib, bunu canlandırmaqlıydı. Maraqlı cəhət ondan ibarətdir ki, Azərbaycan Ermənistanın əksinə olaraq, məsələni ön plana çəkməklə bütün dünya mətbuatının diqqət mərkəzinə çevrildi və sönməkdə olan Qarabağ problemi dünya mətbuatında yenidən alovlandı. ATƏT çox təkid edirdi ki, ermənilər Azərbaycan variantını qəbul etsinlər. Lakin ermənilər Azərbaycan variantını qəbul eləmədiklərinə görə, sammit özü vəziyyətdən çıxış yolu axtardı. Və beləliklə də, ATƏT öz mövqeyini sammitdə ifadə etmək məcburiyyətində qaldı."

Lissabon sammiti DQ itilafının tənzimlənməsinin ümumi prinsipləri barədə Azərbaycanla ATƏT-in 52 dövlətinin mövqeyini uzlaşdırdı. Dünya dövlətləri Ermənistan – Azərbaycan münaqişəsinin həllində məhz Azərbaycan variantını, Azərbaycanın təklifini və mövqeyini müdafiə etdiklərini rəsmi şəkildə bəyan etdilər. Azərbaycan bu münaqişənin tarixi boyu onun həllinə nail olmaq üçün məhrum olduğu, ehtiyac duyduğu böyük beynəlxalq himayəni qazandı. İndi isə bu münaqişənin tənzimlənməsində həlledici mərhələ Ermənistanın ATƏT sədrinin bəyanatında əks olunan prinsiplərlə razılaşmağa məcbur edilməsi olardı. Və sammitdən sonrakı proseslər göstərir ki, Azərbaycan eləcə də beynəlxalq birlik fəaliyyətini bu istiqamətə yönəltməyə təşəbbüs göstərir. Və əminik ki, dövlət başçısının özünün ifadəsi ilə desək, "olduqca nazik, olduqca incə bir sapın üstü ilə ehtiyatla yeridilən siyasət" münaqişənin həlledici mərhələsində xalqımızın neçə illərdən bəri səbirsizliklə gözlədiyi böyük qələbəni Azərbaycana gətirəcək.

"Azərbaycan" gəzeti,
25 dekabr 1996-cı il

Qafar ƏLİYEV
politoloq

LİSSABON SAMMİTİ MÜXALİFƏT ÜÇÜN NÖVBƏTİ "LAKMUS" OLDU

Kimya elmində hər hansı maddəni tez tanımaq üçün lakmusdan istifadə edilir. Həmin dəqiqə maddənin iyi, rəngi dəyişir və mahiyyəti üzə çıxır. 1996-cı ilin dekabrın 2-3-ü tarixində Lissabonda keçirilən ATƏT-in Zirvə toplantısı da belə bir lakmus rolunu oynadı. Həmin toplantı, zənnimcə, üç məsələyə xüsusi aydınlıq gətirdi ki, onun beynəlxalq siyasəti, tarixi əhəmiyyəti də bununla ölçülür:

Birincisi, beynəlxalq aləmdə Lissabon sammiti təkrar olaraq dünyada yeni münaqişə ocaqlarının söndürülməsi üçün əsas prinsipi – hamılıqla tanınmış dövlətlərin ərazi bütövlüyünün toxunulmazlığı prinsipini bir daha bəyan edən xüsusi "bəyannamə" qəbul etdi və 53 Avropa dövləti ona imza atdı. Ərazi toxunulmazlığı prinsipi öz müqəddəratını təyin etmə prinsipindən üstün götürüldü. Dağlıq Qarabağ problemi də daxil olmaqla digər regional konfliktlərin həmin prinsiplər əsasında universal həlli yolunu Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev cənabları göstərdi və qəbul etdirə bildi.

İkincisi, Lissabon sammiti ermənilərin iç üzünü açdı. Ermənistan dünya birliyindən təcrid olundu.

ATƏT-in fəaliyyət göstərən sədrinin bəyanatında deyilir ki, "Minsk qrupunun üzvü olan bütün dövlətlər tərəfindən dəstəklənən əsas 3 prinsipi, təəssüf ki, Ermənistan qəbul edə bilməmişdir. Digər iştirakçı dövlətlərin hamısı bu prinsipi dəstəkləyir".

Üçüncüsü isə, Lissabon sammiti Azərbaycanda mövcud olan ictimai-siyasi partiyaların mahiyyətini bir daha üzə çıxardı.

Mən bu yazıda əsasən 3-cü məsələyə toxunmaq istəyirəm, yəni Lissabon sammitinin yekunları ilə bağlı siyasi partiyaların mövqeyi üzərində dayanmaq, "barışmaz müxalifət" in heç bir arqumentə əsaslanmayan, əsaslı dəlillər göstərmədən sadəcə deklarativ şəkildə, populistcəsinə sammitin nəticələrinə kölgə salan ziddiyyətli fikirlərini təhlil etmək fikrindəyəm.

1996-cı il dekabrın 2-3-də Portuqaliyanın paytaxtı Lissabon şəhərində ATƏT-in 54 üzvü və dünyanın əlavə 10 dövlətinin iştirak

rak etdiyi Zirvə toplantısı Azərbaycanın xarici siyasət və diplomatiya tarixinə parlaq səhifə, uğur kimi daxil olacaq. Orada Azərbaycan nümayəndə heyətinin Heydər Əliyev cənablarının rəhbərliyi, qətiyyəti və məharəti ilə əldə etdiyi uğurlar Azərbaycan dövlətinin müstəqilliyinin və ərazi bütövlüyünün daha da möhkəmlənməsində, onun dünya birliyinin bərabər hüquqlu üzvü kimi özünə layiq yer tapmasında mühüm rol oynadı.

Heydər Əliyev cənablarının diplomatik sərəştəsi və bacarığı sayəsində Lissabon sammitində Azərbaycan diplomatiyası ilk dəfə olaraq erməni diplomatiyası və eləcə də onu dəstəkləyən siyasi dairələr üzərində üçqat üstünlük qazandı.

Əvvəla, ermənilər nəticəni görə bilmədiklərindən və Heydər Əliyev qüdrətini tam qiymətləndirmədiklərindən ATƏT-in Lissabon sammitinin yekun bəyannaməsinin 20-ci bəndinə veto qoydular. Bununla da erməni diplomatiyası sanki tələyə düşdü. Bundan istifadə edən Heydər Əliyev öz qətiyyəti sayəsində və bir də Azərbaycanın haqlı tələblərini əsas götürərək Lissabon sammitinin bütün sənədləri üzərinə veto qoydu və cəmi iki ildə bir dəfə toplaşan, dünya əhəmiyyətli mühüm sənədlər qəbul etməli olan dövlətlərin başçıları çətin vəziyyətə saldı. Onlar heç bir rəsmi sənədi qəbul edə bilməmək təhlükəsi qarşısında qaldılar. Əvvəllər bunun taktiki gediş olduğunu zənn edən dövlət başçıları dekabrın 3-də son iclası bir neçə saat qalmış Heydər Əliyevin yanına məsləhətə gəldilər. Bu, Azərbaycan diplomatiyasının tarixində ilk uğurlu üstünlük idi. Çünki ilk dəfə dövlətlər "Azərbaycan məsələsi" ilə ciddi maraqlanmalı olurdular.

Məsləhətləşmələrdən sonra isə Heydər Əliyevə təklif olundu ki, əgər müvafiq bəyanat hazırlanarsa, o öz vetosunu götürərməyi? Heydər Əliyev belə bir bəyanatın hazırlanmasından sonra öz mövqeyini bildirəcəyini dedi. O demədi ki, bəyanat hazırlansın, vetonu götürərəm. Heydər Əliyevin məharəti burada idi. Məlum bəyanat hazırlandı. Dünyanın supergüclərinin razılığı və iştirakı ilə bu bəyanatın hazırlanması diplomatiyamızın növbəti ikinci uğuru oldu. Çünki ilk dəfə olaraq dünya dövlətləri bərabər prinsiplər əsasında tərəflərə şərtlər irəli sürür, problemin həllinin əsas prinsiplərini qəbul edirdilər.

Yekun iclasında Heydər Əliyev yenə öz vetosunu götürmədiyi zaman ona təklif edildi ki, hazırlanmış məlum bəyanat e'lan edilsə, o öz vetosunu götürərməyi?

Heydər Əliyev bildirdi ki, oxunsun, baxarıq. O demədi ki, oxunsun, vetonu götürərəm. Bəyanat oxundu. Bunun özü də uğur idi. İlk dəfə dünyanın 64 dövlətinin (onların bəziləri maraqlı dövlətlər idi və problemin mahiyyətinə bələd idilər, ancaq əksəriyyət dövlətlər isə təzə-təzə anlayırdılar) iştirak etdiyi və dünyanın əsas kütləvi informasiya vasitələrinin bütün dövlətlərə birbaşa yaydığı bir bəyanat oxunurdu. Heydər Əliyevin siyasi

uzaqqörənliyi, dahiyanə addımları nəticəsində erməni diplomatiyasının son 100 ildə asta-asta toxuduğu və yaratdığı yalançı informasiya blokadası ilk dəfə yarıdır, onların iç üzünü açılıb göstərilirdi. Bəs bu, uğur deyildi, nə idi? Bu, həqiqətən uğur idi, özü də əsaslı.

Beləliklə, ATƏT-in Lissabon sammitində Azərbaycan tərəfi həm öz ərazi bütövlüyünü dəstəkləyən 52 dövlətin təsdiqlədiyi bəyannamənin qəbul olunmasına və onun sammitin rəsmi sənədlərinə daxil edilməsinə nail oldu, digər tərəfdən, ermənilər dünya birliyində ifşa olundular, onların təcavüzkar siması açıldı.

Bu, əgər bir tərəfdən haqqın və ədalətin üstünlüyü idisə, digər tərəfdən Heydər Əliyev diplomatiyasının uğuru idi. Heydər Əliyev Sovetlər İttifaqının rəhbəri kimi topladığı bilik və diplomatik səriştə taleyin xoşbəxtliyindən Azərbaycanımızın probleminin həllinə sərf etdi. Onun dünya səviyyəli siyasətçi olması və dünya problemlərini həll etməyə, dünya siyasətinə təsir etmək qüdrətinə malik olması bir daha aşkar oldu.

Bütün bu deyilənlər haqqında çox danışılıb və çox yazılıb. Artıq tariximizə dönməkdə olan bu hadisəyə qayıtmamaq da olardı. Lakin bu gün Azərbaycanda fəaliyyət göstərən bir çox siyasi partiya və qurumlar bir tərəfdən iqtidarı Lissabon sammitinin materiallarını həddindən artıq təbliğ etməkdə günahlandırdığı halda, öz mətbu orqanlarında sammitin nəticələrinə qara yaxmaqda davam edirlər.

Əvvəla, onu deyim ki, dünya, eləcə də Rusiya və Türkiyə mətbuatı, bir çox böyük agentliklər sammitin nəticələrinin Azərbaycan üçün uğurlu olmasından xeyli yazıb. "Assosiyetd-Pres" Agentliyinin yazdığı aşağıdakı fikir sammitin Azərbaycan üçün əhəmiyyətini düzgün əks etdirir.

"... Son anda Heydər Əliyev Ermənistanın razılığı olmadan 53 dövlət tərəfindən ayrıca bəyanat qəbul etdirdi və o, sənəd statusunda bəyannaməyə əlavə olundu. Eyni zamanda Heydər Əliyev Avropa İttifaqı tərəfindən dəstəklənməsi barədə güclü bəyanat aldı".

Türkiyə Respublikasının Azərbaycandakı səfiri Osman Faruk Loğoğlu Lissabon sammitinin yekunları ilə bağlı deyib: "Azərbaycan üçün Yuxarı Qarabağ problemi baxımından Lissabon toplantısının nəticələri olduqca müsbətdir. Bu, Azərbaycan diplomatiyasının, möhtərəm prezident Heydər Əliyevin böyük uğurudur. İndi ən mühüm vəzifə bu uğurdan istifadə edərək Dağlıq Qarabağ probleminin sürətli və müsbət həllinə nail olmaqdır".

Rusiyanın "Delovoy mir" qəzetinin yazdığına görə, Heydər Əliyevin mövqeyi Avropa üçün gözlənilməz oldu, o, sort mövqə tutmaqla Avropanı Azərbaycan problemlərinə diqqətli yanaşmağa, onlarla hesablaşmağa məcbur etdi".

Rusiya XİN-nin xüsusi nümayəndəsi bu barədə bəyanat verib.

1996-cı il dekabrın 9-dan 13-dək İndoneziyanın paytaxtı Cakartada İslam Konfransı Təşkilatının (İKT) üzvü olan dövlətlərin xarici işlər nazirlərinin XXIV konfransında qəbul olunmuş ümumi rəsmi məlumatda qeyd edilir ki, İKT konfransı Ermənistan – Azərbaycan münafişesinin aradan qaldırılması prinsipləri – Azərbaycanın ərazi bütövlüyü, Azərbaycan Respublikasının tərkibində Dağlıq Qarabağ regionuna muxtariyyət verilməsi və Dağlıq Qarabağ əhalisinin təhlükəsizliyinin təmin olunması prinsipləri barədə Lissabon zirvə toplantısında ATƏT-in hazırkı sədrinin bəyanatını yekdilliklə dəstəkləyir. Bununla da İKT-nin 53 dövləti Ermənistan – Azərbaycan münafişesinin aradan qaldırılması məsələsində Azərbaycanın ədalətli mövqeyini və xüsusi Lissabon zirvə toplantısında ölkəmizin nümayəndə heyətinin tutduğu mövqeyi yekdilliklə müdafiə etdiyini bildirmiş və ATƏT dövlətlərinin böyük əksəriyyətinin qəti mövqeyinə qoşulmuşlar.

Onu da qeyd etmək yerinə düşər ki, Lissabon sammitində əsas dünya dövlətlərinin Azərbaycanın ərazi bütövlüyü prinsipini dəstəkləməsindən ruhlanan İslam Konfransı Təşkilatının üzvləri Ermənistanın Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzünü pisləyən qətnaməni də yekdilliklə qəbul edərək faktiki Ermənistanı təcavüzkar kimi tanıdılar və ATƏT, BMT kimi beynəlxalq təşkilatlara müvafiq addımın atılması üçün müraciət etdilər. Konfransda Azərbaycan Respublikasına iqtisadi yardım göstərilməsi haqqında da qətnamə qəbul edildi və İKT üzvü olan dövlətlərə Ermənistanla silah və hərbi sarıdan hər hansı əməkdaşlıq formasından çəkinmək tövsiyə edildi.

Azərbaycan nümayəndə heyətinin Lissabon sammitindəki fəaliyyətini müsbət qiymətləndirən ABŞ-ın vitse-prezidenti Albert Qor Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyev cənablarına məktub göndərərək ATƏT-in hazırkı sədrinin Dağlıq Qarabağ haqqındakı bəyanatını sülh yolunda gedən axtarışlarda dəyərli bir nailiyyət olduğunu qeyd etdi və əsas vəzifənin Lissabon sammitinin nəticələrindən səmərəli surətdə istifadə etməkdən ibarət olduğunu bildirdi. "Arxayınçılıq bu vəziyyətdə ən pis düşməndir", – deyərək xəbərdar edən A. Qor H. Əliyev cənablarına öz təkliflərini Ter-Petrosyana verməyi xahiş etdi və 1997-ci ilin sülh ili olacağı fikrini vurğuladı.

Məlum olduğu kimi, BMT Təhlükəsizlik Şurasının Lissabon sammitindən sonra keçirilən iclasında da sammitin Dağlıq Qarabağ münafişesinin həlli ilə bağlı irəliləyici prinsiplər müdafiə olunub.

Göründüyü kimi, bütün dünya – dostlar sevindiklərindən, düşmənlər isə Heydər Əliyevin məntiqi qarşısında çıxılmaz və-

ziyyəyə düşdüklərindən Azərbaycan diplomatiyasını dəstəklədilər.

Azərbaycan diplomatiyasının uğurlarını ermənilər də e'tiraf edirlər. Onlar sammit ərəfəsində deyirdilər: "Lissabonda Azərbaycanın mövqeyi dəstəklənib, biz heç nə ilə razılaşmayacağıq". Rəyter Agentliyi yazır ki, görüşün son iclasında Ermənistan prezidenti "daş sifətlə" oturmuşdu. Levon Ter-Petrosyanın nəzərdə tutulmuş mətbuat konfransına gətməməsi də az iş deyil.

Ermənistan prezidentinin xarici məsələlər üzrə müşaviri Liparidyən Lissabonda Azərbaycandan olan jurnalistə deyib: "ATƏT-in simasında Azərbaycan özünə layiq dayı tapıb". Lissabon sammiti bitən kimi qondarma "DQR"-in xarici işlər nazirliyi müraciətlə çıxış edib Lissabon zirvə toplantısında ATƏT-in sədrinin bəyanat qəbul etməsi münasibətilə təəssüf hissi ifadə etmişdir. "DQR"-in "XİN"-in yaydığı sənəddə deyilib ki, Lissabonda qəbul edilən bəyanat münaqişənin bütün iştirakçılarının mənafeyini deyil, yalnız bir tərəfin (Azərbaycanın) mənafeyini əks etdirir. Sənəddə həmçinin deyilir ki, ATƏT beynəlxalq hüquqi və tarixi prinsipləri bir tərəfə qoyaraq Azərbaycan neftinə maraq göstərən dövlətlərin nümayəndələrinin səyi, habelə Azərbaycan nümayəndə heyətinin şantajı (?) nəticəsində Minsk qrupunun ruhuna zidd olan sənəd qəbul edib.

Lissabon sammitindən sonra Ermənistan rəhbərliyinin son günlərdə çox güclü beynəlxalq təzyiqlə altına qoyulduğunu və bu təzyiqlə Levon Ter-Petrosyan rəhbərliyini ciddi təşvişə düşməyə vadar etdiyini "Azadlıq" radiosu Azərbaycan redaksiyasının müdiri Mirzə Xəzərin Ermənistandakı son vəziyyətlə bağlı şərhində də əks olunub.

Ermənistan belə xəbərlər yayılır ki, 1996-cı il dekabrın 10-da Daşnaksütyun partiyasının terrorçu dəstəsi olan "Dro"-nun üzvlərinin məhkəmə işi tələm-tələsik başa çatsa da, onlardan 4-nə ölüm hökmü, 7-nə isə 4 ildən 15 ilədək azadlıqdan məhrum etmə cəzası verilsə də, Lissabon sammitindən sonra pis vəziyyətdə düşən Levon Ter-Petrosyan müxalifətə güzəştə gedərək "Dro"-nun məhkəmə hökmünün mətnindən onun Daşnaksütyun partiyasına mənsub olmasının çıxarılmasını təklif etmişdir. Ermənistan nümayəndə heyətinin Lissabonda öz qarşısına qoyduğu məqsəddə nail ola bilməməsi ilə yanaşı, Qarabağ məsələsində beynəlxalq təzyiqlə bir neçə istiqamətdən gəlir, xüsusilə, Rusiya ilə Türkiyənin son bəyanatları və atdıqları addımlar Yerevanı öz mövqeyini nəzərdən keçirməyə vadar edir.

Lakin bütün bu həqiqətlərin qarşısında "barışmaz müxalifət" yenə də tənqid etmək, iqtidarın uğurlarına kölgə salmaq yolunu tutdu.

Azərbaycanda mövcud olan siyasi partiyalardan bir çoxu iqtidarın

Lissabon sammitindəki uğurlarını rəsmən dəstəkləmələri haqqında bəyanat verdilər.

Cammitin nəticələrindən ən çox "narazı" qalan isə Müsavat Partiyası oldu.

Müsavat Partiyası sammit qurtarmamış, yəni 03.05.12. 95-ci il tarixli "Yeni Müsavat" qəzetində "Qarabağda hərbi əməliyyatlar başlanacaq mı?" – deyə intizarla sual verdi və bildirdi ki, danışıqlar heç bir səmərə verməsə də, hərbi əməliyyatların yenidən başlanması ehtimalı azdır. Çünki atəşkəs rejiminin öldürülməsində Qərblə Rusiya arasındakı razılaşma əsas rol oynayır. Sammit qurtaran kimi isə müsavatçılar öz adətlərinə bu dəfə də xilaf çıxmədilər. Qollarını çırmalayıb "işə" girişdilər. Vəzifə isə aydın idi. Mümkün qədər çalışıb daha tez ictimaiyyətə anlatmaq ki, Azərbaycan diplomatiyası yenə heç nə əldə edə bilmədi, çıxış yolu müharibədir.

Müsavat liderləri bəyanatlar verməyə başladılar. Müsavat Partiyasının lideri İsa Qəmbər ATƏT sədrinin Dağlıq Qarabağın statusunun Dağlıq Qarabağla Azərbaycan arasında razılıq əsasında müəyyən edilməsi haqqında bəyanatını beynəlxalq prinsiplərə zidd adlandırdı. "Demokratik Konqres təcili bəyanat yaydı: "Lissabon Azərbaycan üçün iflasla başa çatdı... O heç deklorativ və heç bir qeyri-adiliyi olmayan (!) , bir sənəddə də layiq görülmədi... Elə buna görə də Azərbaycanın uğursuzluğu daha rəzil görünür" ("Azadlıq" qəzeti, 16.)

İsa Qəmbər Lissabon sammitinin nəticələrini uğursuz hesab edir və ATƏT-i günahlandırır. O deyir: "ATƏT digər respublikalarda cərayan edən hadisələrə öz prinsiplərinə uyğun şəkildə yanaşır, Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinə isə öz prinsiplərindən kənarda baxmağı mümkün hesab edir. Bu, çox ciddi bir uğursuzluqdur. Bütün bu uğursuzluqlara baxmayaraq, bu günahı kimlərsə üstünə yıxmaq fikrində deyilik".

Müsavat Partiyasının siyasi əlaqələr katibi Sülhəddin Əkbərov partiyanın mövqeyini daha açıq ifadə edib: ATƏT yaranmış vəziyyət qarşısında öz zəifliyini göstərmiş oldu... Mən bunu Azərbaycan diplomatiyasının uğursuzluğu hesab edirəm. Sülhəddin bəyin fikrincə, ATƏT Gürcüstanın müdafiəsi ilə bağlı bir sıra ciddi addımlar atıb, Gürcüstanın suverenliyi, ərazi bütövlüyü və sərhədlərinin toxunulmazlığı birmənalı və hərtərəfli təsdiq olunub, "etnik təmizləmə" praktikası pislənib. Abxaziya və Osetiyada seçki keçirilməsi pislənib, lakin bunlar Azərbaycana şamil edilməyib. Amma Gürcüstana və ya Moldovaya qarşı duran ATƏT üzvü olan dövlətin olmaması faktını bəylər nədənsə gizlədir, yaxud unudurlar. Eyni zamanda Sülhəddin bəy "indi də təbliğat kampaniyası iqtidarın Lissabonda irəli sürdüyü fikirlər, etdiyi cəhdlər üzərində qurulacaq" – deyə iqtidardakilərə ən yaxşısı susmağı məsləhət bilir.

"Yeni Müsavat" 06.09.96-cı il tarixli sayında "Lissabon sammiti

Azərbaycana nə verdi" başlıqlı məqalədə qeyd etdi ki, "sammitdə əksər iştirakçıların Azərbaycanın Qarabağ münaqişəsinin həllindəki mövqeyini dəstəkləməsi problemin nizama salınmasında beynəlxalq şəraitin Azərbaycanın xeyrinə dəyişdiyini göstərdi. Lissabon sammiti bir daha göstərdi ki, Qarabağ münaqişəsinin həlli ATƏT çərçivəsində mümkün olmayacaq. Bu da ATƏT-in real fəaliyyət mexanizminin olmamasından irəli gəlir. Münaqişənin danışıqlar yolu ilə həlli Ermənistanı təzyiqlər göstərərək onun mövqeyini dəyişməklə mümkündür".

Ümumiyyətlə, sammit ərəfəsində və sonrakı günlər beynəlxalq ictimaiyyətin və Azərbaycan vətəndaşlarının rəyləri ilə hesablaşmaq məcbur olan müsavətçilər tədricən iqtidarı günahlandırmaq taktikasının ATƏT-i günahlandırmağa doğru obyektli sürüşdürmüş, bununla da özlərini ictimaiyyətin məzəmmətindən xilas etməyə cəhd etmişlər. Sammit ərəfəsində və sonra da Müsavat Partiyasının rəsmi orqanlarında ziddiyyətli, bir-birini təkzib edən və dolaylı fikirlər də getmişdir. Məsələn, bir çox məqalədə Müsavat iqtidarı Lissabon sammitinin həddindən ziyadə təbliğ etməkdə günahlandırılır (bax: "Yeni Müsavat qəzeti, son nömrələr), başqa bir "Yeni Müsavat" qəzetinin 20-23 dekabr 1996-cı il tarixli 71-ci sayında dərc edilən "İqtidar qələbə deyir, müxalifət məğlubiyət, bəs xalq bu barədə nə düşünür?" rubrikası ilə verdiyi məqalənin girişində yazır ki, "... **küçəyə çıxıb fikrini öyrənmək istədiyimiz qadın müsahiblərimizin hamısı ümumiyyətlə Lissabon sammitinin nə demək olduğunu anlamadıklarını söylədilər**".

Müsavat bir tərəfdən Dağlıq Qarabağ probleminin hər hansı dinc vasitələrlə və beynəlxalq təşkilatların köməyi ilə həlli yolunun qeyri-mümkünlüyünü iddia edən fikirlər irəli sürür, "Lissabon sammitində iqtidarın ümidləri puça çıxdı", "ATƏT bankrot oldu" və s. kimi yazılar dərc edərək yeganə yol kimi problemin həllinin müharibə vasitəsi ilə mümkün olduğunu bildirir, digər tərəfdən isə yazır ki, Azərbaycan özünün bundan sonrakı səylərini problemin BMT və NATO səviyyəsinə qaldırılmasına yönəltməlidir. Zavallı oxucu bunların hansına inansın.

Müsavat üzvləri deyirlər: "Məğlub olmaq faciə deyil, ancaq məğlubiyəti qələbə kimi qələmə vermək fəlakətdir. Bu, biz gələcəkdə yeni məğlubiyətlərə hazırlayır. Xaricdən buna baxıb uyğun addımlar atacaqlar". Müsavətçilərin "fəryadı" birinci dəfə deyil.

Siyasi partiyalardan Lissabon sammiti ilə bağlı iqtidarı ən çox tənqid edən, onu ən ədalətsiz mövqedən qiymətləndirənlərdən biri də AXCP və onun mətbu orqanları idi.

04.12.96-cı il tarixli "Azadlıq" qəzetində dərc olunan "Tövsiyə çərçivəsi" adlı məqalədə qeyd edilir ki, əgər iki il öncə ATƏT çərçivəsində real addımlar haqqında söhbət gedirdisə, indi sanki

danışıqlar yenidən aşağı nöqtəyə enib. Lakin hər halda bu münaqişələrin məhz ATƏT tərkibində qurulacaq yeni təhlükəsizlik çərçivəsində həll edilməsi məqsəduyğundur.

Daha sonra 05.12.96-cı il tarixli "Azadlıq" qəzeti "Bu da Lissabon" başlıqlı ön məqalədə Lissabon sammiti Azərbaycan üçün prinsipsiz güzəştlərə əsaslanan xarici siyasətin növbəti iflası kimi qiymətləndirilir. Orada qeyd edilir: "Yüksək status və Dağlıq Qarabağ əhalisinin təhlükəsizliyinin təminatı vədləri tərəflərdən birinin irəli sürəcəyi ən son mümkün güzəştlər idi. Azərbaycanın 20-ci maddə uğrunda axıradək mübarizə aparmasının səbəbi sırr olaraq qalır. Müəllifə görə, beynəlxalq ictimaiyyət yekun qətnamədə ölkəmizin ərazi bütövlüyünün vurulanmasını və ölkə rəhbərliyinin tez geri çəkilməsini gördükdə beyinlərində Azərbaycanın Dağlıq Qarabağsız da keçinə biləcəyini yəqinləşdirdi".

"Azadlıq" qəzetinin 06.12.96-cı il tarixli sayında dərc olunmuş "Azərbaycan üzərində təcrübə" adlı ön yazıda qeyd edilir ki, **"Lissabon Azərbaycan üçün iflasla başa çatdı. Lissabon Qarabağ münaqişəsinin həlli üçün heç bir prinsiplə çərçivə qoymadığından onu düstursuz məsələyə çevirdi. ATƏT-də bir şey tələb olunmalı idi – ərazi bütövlüyümüzün təsdiqi"**.

AXCP Lissabon zirvə toplantısından sonra xüsusi bəyanat yaydı. Orada deyilir: "Dekabrın "2-3-də Portuqaliyanın paytaxtı Lissabonda ATƏT üzvü olan dövlətlərin başçılarının Zirvə toplantısında Azərbaycan diplomatiyasında heç nəyə qadir olmadığı özünü göstərdi... Bədnam məğlubiyətlərdən və uğursuzluqlardan xilas olmanın yeganə yolu daxili potensiala arxalanmaqdan ibarətdir".

AXCP öz funksiyasını təkcə iqtidarı tənqid etməklə bitmiş hesab etmir, həm də bu çətin vəziyyətdən çıxmaq üçün iqtidara yol da göstərir: **"Deməli, yaxın vaxtlarda xarici siyasətimizə məs'ul olanlardan biri qurban verilməli, ya da opponentlərin arasından Vətən xainləri çıxmalı, arxasında real güc olmayan xalqın bütün təbəqələrinin birliyinə əsaslanmayan müharibə iş-tarikasına əl atılmalıdır"**.

AXCP də Azərbaycan cəmiyyətində yaşayır. Azərbaycan ictimaiyyətinin Lissabon sammiti ilə bağlı rəyinin təsiri altında və dünyada son günlər Azərbaycanın xeyrinə sammitin açdığı perspektivlərin nəticəsi olan dəyişikliklər AXCP-ni də tədricən öz mövqelərini dəyişməyə məcbur etdi. 17 dekabr 1996-cı il tarixdə Lissabon sammitinin nəticələrinin parlament müzakirəsində AXCP-nin sədr müavini Əli Kərimov 13 dəqiqə çıxış edib sammitdə "Azərbaycan tələblərinin təmin edilməməsinə son illərdəki hərbi və diplomatik uğursuzluqların nəticəsi kimi qiymətləndirərsə də, onu da qeyd etməyi unutmadı ki, Azərbaycan diplomatiyası sammitdən bundan artıq heç nə əldə edə bilməzdi, çünki ATƏT-in özünün statusu buna imkan vermir". Əli Kərimov

bildirib ki, "həmin bəyanatın qəbul olunması yaxşıdır, lakin Ermənistan veto hüququndan məhrum olunmasına cəhd etmək və buna nail olmaq daha yaxşı olardı". Göründüyü kimi, Əli Kərimovun bu fikirləri onun və digər silahdaşlarının əvvəllər verdiyi bəyanatları və fikirləri təkzib edir. Əvvəllər hansı fikirləri söyləməsindən asılı olmayaraq hadisələrə get-gedə daha soyuq başla qiymət verməyə başlayan müxalifət tədricən öz mövqeyini dəyişir, dövrə, zamana, ictimai rəyə uyğunlaşmağa çalışır.

Sammitin nəticələrini özünəməxsus yazanlardan biri də AMİP oldu. "Millət" qəzetinin 03.12.96-cı il tarixli "Lissabon sammiti: Ümidlər doğrulacqmı?" başlıqlı məqaləsində müəllif Ermənistan-Azərbaycan müharibəsi ilə bağlı qəbul oluna biləcək hər hansı bir sənədin ilk növbədə Minsk qrupu və ATƏT-də təmsil olunan dövlətlərdən birbaşa asılı olacağını Azərbaycanın ərazi bütövlüyü prinsipinə hörmət və DQ-yə Azərbaycan Respublikası tərkibində özünüidarə statusu verilməsinə əsaslanacağını qeyd edir. Lakin sammit sona yetdikdən sonra, əldə edilən nəticənin isə təqribən oxşar olmasına baxmayaraq, 05.12.96-cı ildə "Millət" qəzeti "Yalnız qılıncdadır haqq, şərəf və hüriyyət" başlıqlı yazısında Lissabon sammitinin yekunlarının Azərbaycan üçün ürəkaçan olmadığını göstərilir. Müəllif qeyd edir ki, ATƏT-in əsas sənədi olan yekun qətnaməsində DQ probleminin həllinin əsas prinsipləri öz əksini tapmadığı üçün, qətnamənin 20-ci paragrafının Ermənistan istisna olmaqla 52 dövlətin adından ayrıca bəyanat kimi verilməsi heç də Azərbaycan diplomatiyasının qələbəsi deyil. Müxtəlif görüşlərdə AMİP liderləri də Lissabon sammitinin yekunlarının Azərbaycan üçün o qədər də ürəkaçan olmadığını və Azərbaycan diplomatiyasının uğursuzluğu kimi qiymətləndirdilər.

Beləliklə, əsas müxalifətçi partiyalar Lissabon sammitində Azərbaycan nümayəndə heyətindən razı qalmadılar. Bəs dünya səviyyəli siyasətçi olan Heydər Əliyev cənablarının diplomatik fəaliyyətini qəbul etməyən müxalifət liderləri əvəzində hansı real təkliflər, addımlar atılmasını daha doğru hesab edirlər.

Demokratik Konqres: "Azərbaycanın mənafeyinə qarşı yönəlmiş addımlara (Lissabon sammitinin yekun sənədləri nəzərdə tutulur) e'tiraf etməyi olaraq iqtidarın və əsas siyasi qüvvələrin birgə mitinqini keçirməyə çağırır".

AXCP nümayəndələri isə yazırlar ki, "ATƏT-in konfransının işçi qrupuna dost dövlətlərin nümayəndələrindən birini saldırmaq bəs edərdi". Sonra: "Azərbaycana dost ölkələrin? ayrıca bəyanatını təşkil etmək? və Ermənistana təzyi q götürməyə çalışmaq gərək idi".

Təklif edilən variantların nə qədər gülcnc doğurduğunu izah etməyə ehtiyac yoxdur. Yaxşı ki, Azərbaycan Respublikası

prezidentinin xarici siyasət məsələləri üzrə dövlət müşaviri Vəfa Quluzadə 1992-ci ilin axırında Helsinkidə keçirilən ATƏM-in müşavirəsində Azərbaycan prezidenti Əbülfəz Elçibəyin və onun xarici işlər naziri Tofiq Qasımovun "fəaliyyəti" haqda öz tələmsahibəsində (19 dekabr 1996-cı il) geniş mə'lumat verdi. Oradan bir məqamı xatırlatmaq istədim: "Gülməli vəziyyət yaranırdı. Məsələn, ən mühüm məqamlarda Azərbaycan nümayəndə heyəti heç salonda oturmurdu.

...Mənim tələbə dostum Əbülfəz Elçibəy utandığından dövlət başçılarının birinə də yaxın durmurdu. Onda mən gedib Buşun qolundan tutub dedim ki, hörmətli prezident bizim prezident özünü sizə təqdim etmək istəyir. Onlar bir-birinin əlini sıxanda bütün dünya mətbuatı şəkil çəkdi. Lakin orada bir nəfər də azərbaycanlı mətbuat işçisi yox idi, ona görə bizim mətbuatda heç bir şəkil də çıxmadı". Vəfa Quluzadə deyir ki, mən demirəm ki, istəmərdilər, bacarmırdılar, yə'ni onları saymırdılar. Tarixi yaddaşdan məhrum olan müxalifətçilər nədənsə bu faktları unudurlar.

Azərbaycanın "Barışmaz müxalifəti" indi çox kəskin iki problem qarşısında qalır: Ya Lissabon sammitində əldə edilmiş tarixi uğuru e'tiraf etməklə bu məsələdə gec də olsa ümumxalq rə'yinə qoşulmalı, ya da əvvəllər olduğu kimi səs-küy salıb onun nəticələrinə kölgə salmaqla davam etməli. Müxalifət düşərgəsində cəmləşən bə'zi siyasətçilər məsələnin mahiyyətini tez anladılar. Onlar bir tərəfdən Azərbaycan rəhbəri Heydər Əliyevin bu tarixi xidmətini, dünyanı təəccübləndirən diplomatik gedişlərini e'tiraf etməli oldular, digər tərəfdən isə bu ümummill məsələdə siyasi motivləri saxlamağı üstün tutdular.

ASDP-nin həmsədri Zərdüşt Əlizadə açıq bildirdi ki, "Lissabon sammiti Azərbaycana heç nə vermədi" fikri düzgün deyil. Belə yüksək səviyyəli görüş tə'sirsiz olmur. "Mən belə hesab edirəm ki, ümumilikdə Ermənistanın xeyrinə olmayan meyl öz inkişafında davam etdi və Azərbaycan Respublikası öz fəaliyyətini daha çoxcəhətli və əlaqəli qursa bu meyl sür'ətlənə və güclənə bilər".

Vəhdət Partiyasının həmsədri Leyla Yunusova dedi ki, Lissabon sammitinin nəticələrini nə müsbət, nə də mənfi qiymətləndirmək olar.

Özlərini "barışmaz müxalifət" adlandıran və əksəri Demokratik Konqres üzvü olan siyasi partiyalar isə mə'lum, köhnə, "sınanmış" taktikanı seçdilər. Yə'ni ağına-bozuna baxmadan hər şeyi inkar etmək, danmaq, mümkün qədər əhalidə Azərbaycan rəhbərliyinə qarşı inamsızlıq və e'timadsızlıq hissləri aşılamaq "praktika"sından istifadə olundu. Və bununla da "barışmaz müxalifətçilər" öz siyasi mübarizə tarixlərində növbəti səhvə yol verdilər. Balıq ağzından tilova düşdüyü kimi, onlar da dilindən tələyə düşdülər. Lissabon sammitində əldə edilmiş uğuru uğur-

suzluq kimi qələmə verən müxalifət ümumxalq nifrətinə səbəb oldu. Əvvəla ona görə ki, xalq müxalifətə bu tarixi ədalətsizliyi ona görə bağışlamır ki, bütün dünyanın e'tiraf etdiyi, hətta ermənilərin özünün təsdiq etdiyi bir qələbəni, uğuru e'tiraf etmək istəmir, bizim müxalifətçilər onu inkar edir.

Digər tərəfdən müxalifətin hər şeyi inkar etmək, ermənilərin yenə də qələbə çalmasını təbliğ etməklə və çıxış yolunu göstərməməklə ümummilli problemin sarsıntısı içərisində yaşayan respublikamızın əhalisinin ümidlərini puça çıxarır və onları kütləvi pessimizmə qərq edir. Çadırlarda yaşayan qaçqın və köçkünlərin istək və arzularının üstündən xətt çəkir, əvəzində isə yeni müharibə təklif edir. E'tibar Məmmədov deyib ki, "Lissabon sammiti Qarabağ münaqişəsinin danışıqlar yolu ilə həll olunma imkanlarına son qoydu. Bundan sonra Azərbaycan daha sür'ətlə müharibəyə hazırlaşmalıdır" (bax: "Avrasiya" 17.12.96). Ümumiyyətlə, müxalifətin bu gün müharibəyə çağırışları toydan sonra nağaranı xatırladır.

Müxalifətin əksinə olaraq Lissabon sammitindən uğurla geri dönen Heydər Əliyev cənabları bütün dünyaya bir daha bəyan etdi ki, Azərbaycan problemin bundan sonra da sülh yolu ilə, dinc vasitələrlə həllinə çalışacaq. Azərbaycan sülh şəraitində yaşamaq, Qafqazda dinclik, əmin-amanlıq olmasını istəyir. Ona görə yox ki, vuruşmaq istəmir, ya gücü yoxdur. Ona görə ki, öz qarşısında duran problemləri dinc yolla, sülh şəraitində həyata keçirmək istəyir.

"Azərbaycan" qəzeti

28-29 dekabr 1996-cı il

Hikmət BABAOĞLU
politoloq

LİSSABON SAMMİTİ: DİPLOMATİK MÜHARİBƏDƏ NÖVBƏTİ QƏLƏBƏ

1996-cı il dekabr ayının 2-si və 3-də Portuqaliyanın paytaxtı Lissabonda artıq tarixə qovuşmuş ATƏT-in üzvü olan ölkələrin zirvə toplantısı keçirildi. Məqsəd XXI əsrin Avropası üçün təhlükəsizlik məsələlərinin müzakirəsi və bu haqda hərtərəfli razılıqların əldə edilməsi idi.

Hələ görüşdən əvvəl politoloqlar toplantının son dərəcə kəskin və ciddi mübahisələr şəraitində keçəcəyini proqnozlaşdırmışlar. Doğrudan da, Lissabona yola düşməzdən əvvəl Rusiya Federasiyasının baş naziri V. Çernomyrdin NATO-nun Şərqi doğru genişlənməsi məsələsi müzakirə ediləcəyi halda öz veto hüququndan istifadə edəcəyini bildirmişdi. Eyni mövqeyi Ermənistan prezidenti L. Ter-Petrosyan da bu dövlətin maraqlarının təmin olunmayacağı təqdirdə nümayiş etdirəcəyini söyləmişdi. Deməli, görüşdə heç bir ümumi siyasi sənədin qəbul edilməməsi haqqında artıq əvvəlcədən güclü ehtimal var idi.

Azərbaycan isə zirvə toplantısına populist bəyanatlar vermədən ciddi hazırlaşaraq getməyi qərara almışdı. Belə ki, Lissabon sammitinə qədər ATƏT-in üzvü olan ölkələrin rəhbərliyi ilə müxtəlif səviyyəli danışıqlar aparılmış, respublikamızın təhlükəsizlik məsələlərində tutduğu mövqe beynəlxalq təşkilatın prinsipləri ilə uzlaşdırılmış və bu haqda həmin ölkələrə rəsmi məlumat verilmişdi. Bundan başqa görüşdən bir neçə gün əvvəl Dağlıq Qarabağ probleminin həllində Azərbaycanın ATƏT-in prinsiplərinə sadıq qalaraq münaqişənin məhz həmin prinsiplər əsasında həll edilməsini açıqlayan xüsusi məktubu toplantı iştirakçısı olacaq ölkələrin rəhbərliyinə göndərilmişdir. Lissabon sammitinin birinci günündə prezident Heydər Əliyevin keçirdiyi intensiv görüşləri də nəzərə alsaq, respublikamızın sammit ərəfəsində bütün diplomatik vasitələrdən istifadə etdiyini söyləmək mümkün idi.

Ermənistan özünü ifşa etdi

Toplantının sonunda XXI əsrin Avropası üçün ümumi hərtərəfli təhlükəsizlik modelinə dair bəyannamə, Avropadakı adi silahlı qüvvələrin məhdudlaşdırılması prosesinin parametrləri və əhatə dairəsi haqqında sənəd qəbul edildi. Yekun sənəddə Dağlıq Qarabağ probleminin həlli ilə bağlı 20-ci paragraf da yer almışdı. Həmin bənd üç əsas maddədən ibarət idi.

1. Azərbaycan və Ermənistan respublikalarının ərazi bütövlüyü.

2. Dağlıq Qarabağın Azərbaycanın daxilində öz müqəddaratını təyin etməsi.

3. Dağlıq Qarabağın bütün əhalisinin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi.

Sənəd oxunduqdan sonra Ermənistan Respublikasının prezidenti L. Ter-Petrosyan 20-ci paragrafa veto qoyduğunu bildirdi. Bununla da o, ATƏT-in prinsiplərini qəbul etmədiyini, qonşu dövlətin ərazi bütövlüyünü tanımadığını, Avropada təhlükəsizlik məsələlərinə e'tinasız yanaşdığını və nəhayət, aqressiv bir dövlət olduğunu bütün Avropaya nümayiş etdirdi. Əlbəttə, belə mövqe Ermənistanın özünü ifşa etməsi və iç üzünün açılması idi. Sözsüz ki, Avropanın 52 dövlətinin qəbul etdiyi prinsiplərin əleyhinə getməklə bu iddialı ölkə indiyədək pul və yalançı informasiya hesabına Qərbdə formalaşdırdığı imicinə böyük zərbə vurdu.

Heydər Əliyev qətiyyəti və diplomatik uğur

Hadisələrin bu cür inkişafı Azərbaycanın növbəti kəskin addımlar atmasını şərtləndirirdi. Belə məqamda yalnız qətiyyəti və möhkəm iradəsi olan siyasi liderlərin e'də biləcəyi hərəkəti respublika prezidenti Heydər Əliyev cənabları etdi. O, bütövlükdə sənədin ümumi mətninə veto qoyaraq, 20-ci paragrafda nəzərdə tutulan prinsiplərin yekun aktda öz əksini tapmasını istədi. Bu cəsarətli addım Azərbaycanı artıq məğlub tərəf kimi qəbul etmək istəyən bə'zi dövlətlərin açıq heyrətinə səbəb oldu. Azərbaycan tərəfi isə hələlik yalnız döyüşləri uzadığını, müharibədə isə məğlub olmadığını nümayişkarənə şəkildə sübut etdi. Bu diplomatik qətiyyət həm də psixoloji qələbə idi. Belə olduqda ATƏT-in üzvü olan ölkələrin Azərbaycan prezidentinin haqlı mövqeyini dəstəkləməkdən başqa çarələri qalmadı. Lissabon sammitində qərar və bəyannamələrin konsensus əsasında qəbul edildiyindən yeganə yol 20-ci paragrafın mətnindən çıxarılması idi.

ATƏT-in üzvü olan 52 ölkə dolayısı ilə Ermənistanın təcavüzkar dövlət olmasını qəbul etdi

... Beləliklə, ATƏT-in sədri Flavio Kotti qətnamədən 20-ci paragrafın çıxarılması və əvəzinə sammitin yekun sənədinə əlavə edilməklə 52 dövlətin adından verilən bəyanət daxil olduğunu bildirdi. Həmin bəyanatda əvvəlcə mətnə 20-ci paragrafda göstərilən və Azərbaycan Respublikasının tələb etdiyi üç əsas prinsip öz əksini tapdı və 52 ölkə tərəfindən təsdiq

edildi. İrlandiyanın nümayəndə hey'ətinin başçısı, Rusiya Federasiyasının baş naziri, ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədri, Türkiyə nümayəndəsi çıxış edərək bəyanatda əks olunan prinsipləri dəstəklədiklərini bildirdilər.

ATƏT-in prinsiplərini qəbul etməyən bir ölkənin iradəsinin əleyhinə yönəlmiş bəyanat başqa sözlə, həmin dövlətin təcavüzkar olması faktının təsdiq edilməsi kimi qiymətləndirilməlidir.

Q e y d: Əslində bu vaxtdək ATƏT-in Minsk qrupu daxilində danışıqların aparılmasına və məsələnin bu beynəlxalq təşkilatın çərçivəsində həll edilməsinə xüsusi e'tiraz etməyən Ermənistan nəyə görə həmin prinsiplərin əks olunduğu sənədə imza atmaqdan imtina etdi? Bəlli olduğu kimi ATƏT-in yekun aktında 10 əsas prinsip öz əksini tapıb: suveren bərabərlik; zor işlətməmək və ya hədə-qorxu gəlməmək; sərhədlərin toxunulmazlığı; dövlətlərin ərazi bütövlüyü; münaqişələrin dinc yolla nizama salınması; bir-birinin daxili işinə qarışmamaq; insan hüquqlarına və əsas azadlıqlara hörmət; bərabərlik və xalqların öz müqəddəratını təyin etmək hüququ; dövlətlər arasında əməkdaşlıq; beynəlxalq hüquqa dair öhdəliklərin yerinə yetirilməsi. Bu vaxtdək Azərbaycan və Ermənistan ATƏT-in həmin sənədində göstərilən ayrı-ayrı prinsiplərə istinadən problemin həll edilməsini istəyirdilər. Azərbaycanın istinad etdiyi prinsip "dövlətlərin ərazi bütövlüyünün toxunulmazlığını", Ermənistanın istinad etdiyi prinsip isə "bərabərlik və xalqların öz müqəddəratını təyin etmək hüququ" idi. Ona görə də Minsk qrupunun daxilində məsələlərin çözülməsi istiqamətində irəliyə doğru prinsiplərdən addımların atılması çətinləşirdi. Əlbəttə, bu qeyri-müəyyənlik Ermənistan tərəfinin xeyrinə idi. Lakin indi qəbul edilən sənəddə "Dağlıq Qarabağın Azərbaycanın tərkibində müqəddəratını təyin etmək hüququ" olduğu konkret olaraq göstərilir. Erməniləri narazı salan da məhz həmin prinsipdir.

Sonda bir şeyi təkrar vurğulamaq vacibdir ki, Lissabon sammitində qəbul edilən bəyanat Dağlıq Qarabağ probleminin həll edilməsi yollarının qəti istiqamət və prinsiplərini özüündə əks etdirmişdir.

"Yeni Azərbaycan" qəzeti

7 dekabr 1996-cı il

LİSSABON SAMMITİNİN NƏTİCƏLƏRİ VƏ AZƏRBAYCAN MÜXALİFƏTİ

ATƏT-in Lissabon zirvə görüşündə Azərbaycan nümayəndə heyətinin əldə etdiyi nəticə hörmətli prezidentimiz H. Əliyev cənablarının apardığı xarici siyasətin məntiqi yekunu kimi qiymətləndirilməlidir. 3 il idi ki, Azərbaycan respublikası dövlət başçısının rəhbərliyi ilə dönmədən, addım-addım bu böyük uğura doğru yol gəlirdi. Bu baxımdan dövlətin və xalqın mənafeyini hər şeydən üstün tutanlar üçün bu uğur gözlənilməz deyildi.

Müxalifətin həm bəzən hissəsi, həm də hökumətdə boş vəzifələrin sayı artanda onlardan böyük sürətlə uzaqlaşmış, mülayim mövqe tutan, vəzifələr tutulduqdan sonra eyni sürətlə geri qayıdan hissəsi bu müvəffəqiyyəti inkar etmək yolunu tutdu. Burada da qeyri-adi heç nə yoxdur və son illər biz buna da adət etmişik.

Lissabon sammitindən sonra KİV-də başlanan inkarçılıq və tənqid kampaniyasının önündə gedənlər içərisində AXCP sədrinin müavini Ə. Kərimov xüsusi fəallıq göstərir və Elçibəy hakimiyyəti dövründə aparılan xarici siyasətin "incəliklərindən" və "uğurlarından" nədənsə hamıdan çox o danışır. Görünür keçmiş iqtidar dövründə xarici siyasətlə bilavasitə məşğul olanların – sabiq xarici işlər naziri T. Qasımovun və sabiq Baş nazir P. Hüseynovun müxtəlif səbəblərdən susmaları, Kələkidə məskən salmış Ə. Elçibəyin indiki hakimiyyəti tənqid edən çıxışlarını və "Niyə Bakıda mitinq keçirilmir" nostalgiyasını nəzərə almasaq, ümumilikdə onun dövründə aparılan xarici siyasət barədə həvəssiz danışması Ə. Kərimovu "zərəndiplomat" olmağa vadar edib. Çünki AXC iqtidarı dövründə onun tutduğu postun xarici siyasətlə heç bir əlaqəsi yox idi və Rusiya səfirliyi qarşısında piket keçirib, səfir V. Şoniyanı öldürməklə hədələyən daxili işlər naziri nə qədər xarici siyasətlə məşğul olurdusa, Ə. Kərimov da təqribən bir o qədər məşğul olurdu.

Lissabon zirvə görüşünün nəticələrini qiymətləndirərkən nəzərə alınmalıdır ki, sammitdə Azərbaycan torpaqlarını Ermənistanla birləşdirmək istəyənlərə, Qarabağın müstəqil olacağına hələ də ümid edənlərə dünyanın 53 dövləti tərəfindən qəti şəkildə "yox" deyilməsi, Azərbaycanın mövcud realıqları nəzərə alaraq irəliləyən Qarabağ konfliktini nizamasalma prinsiplərinin qəbul edilməsi və sonrakı dövrdə 100-dən artıq dövlətin, ən nüfuzlu beynəlxalq təşkilatların bu mövqeni müdafiə etməsi son illər haqsızlıqlarla üzlənmiş, təklənmiş, yalqızlığını daim hiss edən xalqımızın və dövlətimizin böyük qələbəsidir. Müəyyən xarici qüvvələrə arxalanıb dünya birliyinə

meydan oxuyan ermənilər gördülər ki, hətta güvəndikləri ölkələr belə nəinki onları dəstəkləmədi, əksinə, Azərbaycanın tərəfində durduqlarını açıq şəkildə bəyan etdilər. Bu baxımdan, cəsarətlə demək olar ki, Azərbaycan prezidenti H. Əliyev Lissabonda son illər xalqımıza çoxlu sıxıntılar gətirən təklək, yalqızlıq mənəşəsini sındırdı, Ermənistanı siyasi təcrid vəziyyətinə saldı və rəqib üzərində çox ciddi psixoloji üstünlüyə nail oldu.

Müxalifət tərəfindən tez-tez təkrar olunan iradlardan biri də ondan ibarətdir ki, "Azərbaycan tərəfi Lissabonda daha qətiyyətli mövqe tutsaydı və Ter-Petrosyana bir az da təzyiqlə göstərilseydi, o, 20-ci bəndə qoyduğu vetonu götürməyə məcbur olacaqdı."

Bu fikri söyləyənlər bir neçə mühüm məqami nəzərə almırlar:

– Unudulur ki, həm ermənilərə, həm də xalqımıza çoxlu faciələr gətirmiş "Miatsum" avantürasının təşkilatçılarından biri olan Ter-Petrosyana təzyiqlər Lissabon sammitindən xeyli əvvəl başlamışdı. Hələ qalmaqallı prezident seçkilərindən əvvəl o, xarici dövlətlərin, ilk növbədə qərb dövlətlərinin ona təzyiqlə göstərmələrindən şikayət edirdi. Bu təzyiqlə H. Əliyev cənablarının Lissabonda verdiyi olduqca cəsarətli və təhlükəli bəyanatdan sonra bir az da güclənmişdi. Xatırladıram ki, həmin gün dekabrın 1-i idi və Ermənistanla Qarabağın birləşməsi haqqında Ermənistan Ali Sovetinin 1989-cu il 1 dekabr tarixli qərarından düz 7 il keçirdi. Beynəlxalq normaların ziddinə olan həmin qərarın qəbul olunmasında Ter-Petrosyan həlledici rol oynamışdı və bu fakt onun geri çəkilməsini qeyri-mümkün edən amillərdən idi.

Nəhayət, Ter-Petrosyan Lissabona yola düşərkən Yerevanda müxalifətin təzyiqlərindən laxlamış və silklənərkən davam edən kreslo qoyub gəlmişdi və belə vəziyyətdə onun ciddi addım atmağa qadir olduğunu düşünmək düzgün deyil. Bizim eyni vəziyyətdə olan, yəni, fasiləsiz silklənən hakimiyyət kreslosunda əyləşmiş başbələ rəhbərlərimizin son hakimiyyət günlərini xatırlayın. İndi müxalifətdə olan həmin adamların bəziləri hakimiyyəti əldə saxlamaq üçün xarici süngülər axtarırdılar, digərləri isə babalarımızın nə vaxtsa zarafatla söylədikləri və dövlət başçılarına qətiyyətli olmayan "İgidlik ondur, doqquz qaçmaq, biri də gözə görünməmək!" şüarını əldə rəhbər tutub qaçmaq aradan çıxmaq məqamını gözləyirdilər.

Bütün bu dediklərim və demədiyim digər məsələlər bir fikri qətiyyətlə söyləməyə imkan verir: – Azərbaycan prezidentinin iclasın son günü əsas sənədə qoyduğu vetonu götürməsi çox ciddi təhlillərin nəticəsi olmaqla, həmin vəziyyətdə yeganə düzgün addım idi: Milyonlarla insanın faciəsi üzərində hakimiyyətə gəlmiş və hər an məhşər ayağına çəkiləcəyi günün yaxınlaşdığını

hiss edən, sammitdən sonra hətta mətbuat konfransı keçirməyə belə özündə güc tapmayan Ter-Petrosyan Lissabonda elə vəziyyətdə idi ki, məşhur babası kimi qulağının kəsilməsinə razı olardı, ancaq, 20-ci bəndə qoyduğu vetonu götürməyə cəsarət edə bilməzdi.

Lissabonda Azərbaycan xarici siyasətinin iflası uğradığını iddia edənlər sayısız-hesabsız məsləhətlər verərək, Azərbaycan rəhbərliyindən tələb edirlər ki, daha qəti mövqə tutsun. Mən həmin təkliflərin yalnız birinin üzərində dayanmaq istəyirəm. Son illərin ən maraqlı ideyalarından birinin müəllifi də Ə. Kərimovdur. Güman edirəm ki, aradan bir qədər keçməsinə baxmayaraq həmin "dahiyanə" fikrin bir daha xatırlanması yerinə düşər. Vaxtilə, "Avrasiya" qəzetinin müxbirinə qonşu Rusiyanı necə ram etdiklərinin sirlərini açan Ə. Kərimov: "Biz Rusiyaya dirsək göstərdik" - deyirdi və nədənsə göstərilən dirsəyin sonrakı taleyi barədə məlumat vermirdi. Bu gün iqtidarı kəskin mövqə tutmağa çağıran müxalifətçilər görünür xarici işlər nazirini və onun işçilərini "dirsək diplomatiyası"ndan geniş şəkildə istifadə etməyə çağırırlar.

Müxalifətin ATƏT-in sonuncu zirvə görüşündə qazanılan və hamının e'tiraf etdiyi qələbəni uğursuzluq, hətta "iflas" adlandırmaları nə ilə bağlıdır? Mə'lumdur ki, müxalifət liderləri "Qarabağ problemi" ümummilli məsələlərdə iqtidar-müxalifət ola bilməz - fikrini tez-tez təkrar edirlər. Bəs, həqiqətdə necədir? Çox təəssüf ki, heç vaxt belə olmayıb və belə deyil. Çox təəssüf ki, Azərbaycana çoxlu faciələr gətirmiş Qarabağ problemindən indiki müxalifət həmişə hakimiyyəti ələ almaq üçün istifadə etmişdir və bu cəhdlər bu gün də davam edir. Reallıqları nəzərə almadan Qarabağ problemini çox asanlıqla həll edəcəklərini və'd edən AXC liderləri hakimiyyətə gəldikdən sonra bunun necə ağır yük olduğunu gördülər və aldatdıqları xalqa həqiqəti deməyə qorxdular. Yalnız 1993-cü ildə, Kəlbəcər işğal olunandan sonra AXC liderləri populizmdən uzaqlaşmağa və real mövqə tutmağa cəsarət etdilər. Səbiq Baş nazir P. Hüseynov "Cinayətimiz-məğlubiyətimizdir" - adlı məqaləsində yazır ki, 93-cü ilin mayında "bizə rəğbət bəsləyən dövlətlərin və qərb ölkələrinin tələblərini nəzərə alaraq Ə. Elçibəy siyasi bəyanat xarakterli müsahibə ilə çıxış etdi." Səbiq Baş Nazir daha sonra əlavə edir: "... 93-cü ilin mayında biz artıq 92-ci ilin mayındakı təsəvvürlərlə yaşamırdıq."

Bəs, Siz bu gün hansı təsəvvürlərlə yaşayırsınız? Bizə dost dövlətlərin və qərb ölkələrinin mövqeyini yenə nəzərə alırırmı?

Azərbaycan rəhbərliyini sonsuz güzəştlər etməkdə təqsirləndirənlərə bir faktı da xatırlatmaq istəyirəm. 1993-cü ilin yazında Türkiyəyə səfər edərək, qardaş dövlətin rəhbərlərinə hərbi yardım barədə müraciət edib, onlardan istədiklərinin əvə-

zində "Rusiya ilə dil tapın" - məsləhətini alan P. Hüseynov xarici işlər naziri Kozirevlə görüşür və ona "Rusiya ermənilərin müstəqillik tələbindən başqa nə istəyir?" - sualını verir. Kozirevin tam e'tinasızlığı ilə üzləşən P. Hüseynov e'tiraf edir ki, "Rusiya rəhbərləri bizə saymazana yanaşmaqda haqlı idilər və aprelin əvvəllərində bizim beynəlxalq mövqeyimiz belə idi." Bundan sonra xalqın unudulmuş əxarətinə aparılan uğurlu xarici siyasətdən danışmağa cəsarət edir, "dirsək diplomatiyası" sahəsindəki uğurları ilə öyünür və iş o yerə çatır ki, parlamentdə müzakirələr zamanı çıxış edən Ə. Kərimov özlərini Azərbaycan xalqının maraqlarının yeganə müdafiəçisi e'lan edir. Mən həmin adamlara müraciətlə bir şeyi söyləmək istəyirəm: - "Sizin hakimiyyətdə olanda bir cür, müxalifətdə olanda başqa cür düşünməyiniz, vəzifə həsrətini xalqın maraqları ilə cynlaşdırıb onu düşündüyünüzü e'lan etməyiniz Azərbaycana çox baha başa gəldi: torpaqlarımızın 20%-i işğal olundu, milyondan artıq insan öz yurd-yuvalarından didərgin düşdü, ömrü boyu heç kimə əyilməyən, dağ vüqarlı ağsaqqallar, ağbırçəklər humanitar yardım məhtacı oldular, on minlərlə oğullarımız şəhid oldu, yaralandı, erməni əsirliyində min cür rəzalətlə üzləşdi, mə'nəviyyatımıza ağır yaralar vuruldu. Bəlkə kifayətdir? Bəlkə törətdiyiniz faciələri nəzərə alıb, gec də olsa hörmətli şairimiz Qabilin:

... Müsibət oluruq biz,

səhv düşəndə yerimiz - xəbərdarlığından nəticə çıxarıb, bacardığımız işin arxasınca gedəsiniz.

Bu gün müxalifətin söylədiklərinə sadələşməsinə inanaraq onların həqiqətdən də dövlət maraqlarını hər şeydən üstün tutduqlarını güman edənlərə 1993-cü ilin iyununda və ondan sonra baş verən hadisələri xatırlatmaq məcburiyyətindəyəm. Bacarıqsız, qətiyyətsiz AXC iqtidarı ölkəni vətəndaş müharibəsi həddinə gətirmişdi və həmin faciəli günlərdə H. Əliyev Bakıya gəlməsəydi xalqımızın daha böyük müsibətlərlə üzləşəcəyi şəksiz idi. Ölkəni vətəndaş müharibəsindən xilas etmək üçün H. Əliyevin Bakıya də'vət olunduğunu söyləyən P. Hüseynov qeyd edir ki, xalqın içərisində çox böyük nüfuza malik olmasına baxmayaraq H. Əliyevin arxasında heç bir silahlı qüvvə yox idi. Həmin günləri unudanlara çox böyük təəssüflə xatırlatmaq istəyirəm ki, AXC dövründə siyasətçinin gücü xalqın içərisində nüfuzunun olması ilə deyil, arxasında güclü silahlı dəstələrin olması ilə ölçülürdü. Bax, həmin faciəli günlərdə H. Əliyevin tək-tənha Bakıya gəldiyini yazan P. Hüseynov deyir:

- H. Əliyev dövlətçiliyi xilas etdi!

İndi həmin günləri xatırlamaq istəməyən müxalifət nümayəndələrindən soruşmaq istəyirəm: H. Əliyev dövlətçiliyi bir gün ərzindəmi xilas etdi?

Xeyr. 1993-cü ilin iyununda parlamento sədr seçilməklə

H. Əliyevin Azərbaycan xalqı və dövləti uğrunda ağır mübarizəsi yalnız başlandı və həmin mübarizə bu gün də davam edir. Bu müddətdə çox ciddi fəlakətlərin qarşısı alınıb. Bəs, bu müddətdə siz harda olmusunuz? Necə oldu ki, Azərbaycanı xilas etmək lazımdır – deyib H. Əliyevi Bakıya dəvət etdiniz və bir neçə gündən sonra onun ən qatı əleyhdarına çevrildiniz? Sizinçün dövlətçilikdən əziz olan nədir ki, özünüzdən e'tiraf etdiyiniz kimi Azərbaycan dövlətini və xalqını xilas etmiş bir insana səcdə etmək əvəzinə, 93-ün faciəli iyun günlərindən başlayaraq bu günə kimi barışmaz müxalifət mövqeyində dayanmışınız? Mən çox arzu edirəm ki, bu barədə müxalifəti müdafiə edən sair, bəstəkar, alim, müğənni siyasətçilər düşünsünlər.

Cavab aydındır. H. Əliyev iyun hadisələri zamanı heç bir silahlı dayaq olmadan, ölümün gözünün içinə dik baxaraq Bakıya gəldi və gurultulu vədlər vermədən hər şeydən artıq sevdiyi Azərbaycanı və zavallı insanları xilas etdi, sizin vəzifə kreslolarınızı xilas etmədi. Çox böyük silahlı dəstələrə malik olan, az qala hər məclisdə R. Behrudinin "Salam, dar ağacı" şe'rinə tömtəraqla deyən AXC liderləri isə təhlükədən qorxub, qaçıb aradan çıxdılar və bu günə kimi vəzifələrini qorumadığını H. Əliyevə bağışlaya bilmirlər. Bir tərəfdən onu dövlətçiliyin xilaskarı adlandırırlar, digər tərəfdən ona qarşı barışmaz müxalifət mövqeyində dayanıb, hər şeyi inkar edirlər. Lissabon sammitinə və ümumiyyətlə bu vaxta kimi görülmüş və bundan sonra görülməli işlərə qərəzli münasibət necə olursa-olsun hakimiyyəti ələ almaq istəyilə bağlıdır.

Son illər xalqın başına gətirdikləri faciələrdən və öz uğursuzluqlarından nəticə çıxarmayaraq yenə də bütün vəsitələrlə hakimiyyətə can atan vəzifə xəstələrinə məsləhət görürdüm ki, tarixdən ibrət dərsi götürsünlər və V. Klyuçevskinin: "Tarix ondan öyrənmək istəməyənləri belə öyrədir, onları cahilliklərinə və e'tinasızlıqlarına görə tənbeh edir." – xəbərdarlığını unutmasınlar.

ATƏT-in LISSABON SAMMİTİNİN NƏTİCƏLƏRİNİN RESPUBLİKA İCTİMAİYYƏTİ TƏRƏFİNDƏN MÜZAKİRƏSİ DAVAM EDİR

ATƏT-in Lissabon zirvə toplantısında Azərbaycan nümayəndə heyətinin iştirakı və toplantının nəticələri, əldə olunmuş uğurlar respublika ictimaiyyəti tərəfindən öyrənilir və ətraflı müzakirə olunur.

Respublikanın bütün nazirlikləri, komitə, şirkət, konsern, birlik, mərkəzi idarə, ictimai təşkilatlar, habelə şəhər və rayonların əmək kollektivləri, idarə, müəssisə və təşkilatlarında 11 mindən çox mitinq və yığıncaqlar keçirilmişdir. Tədbirlərdə respublika əhalisinin müxtəlif təbəqələrinin 2 milyona yaxın nümayəndəsi iştirak etmişdir. Müzakirələrdə 100 mindən çox məruzə və çıxışlar olmuş, Respublika Prezidentinin ünvanına 12 mindən çox müraciət, qətnamə, teleqram və məktublar göndərilmişdir. Toplantılardakı çıxışlarda və qəbul olunmuş sənədlərdə başda Prezident Heydər Əliyev cənabları olmaqla Azərbaycan nümayəndə heyətinin ATƏT-in zirvə toplantısındakı fəaliyyəti yüksək qiymətləndirilmiş, sammitdə qəbul olunmuş sənəd ölkə başçısının son üç ildəki gərgin, məhsuldar, məqsədyönlü, qətiyyətli və əzmkar əməyinin bəhrəsi kimi qiymətləndirilmişdir.

ATƏT-in üzvü olan dövlət başçılarında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev cənablarının məktubu vətəndaşlarda böyük fərəh hissi yaratmışdır. Bu təşəbbüs ATƏT-in prinsiplərinə, BMT nizamnaməsinə, qəbul olunmuş beynəlxalq hüquq normalarına uyğun olaraq münafiqşən aradan qaldırılması yolunda çox uğurlu bir addım kimi qiymətləndirilmişdir. Lissabon zirvə toplantısından əvvəl bir sıra dövlətlərin, o cümlədən ABŞ, Türkiyə, Rusiya, Fransa, Almaniya, Yunanıstan kimi nüfuzlu ölkələrin rəhbərlərindən müsbət cavabların alınması bir daha Heydər Əliyev cənablarının diplomatik fəaliyyətinin təntənəsi kimi vurğulanmışdır. Şəki şəhər təhsil işçilərinin yığıncağında 11 sayılı orta məktəbin müəllimi K. Cabbarova Prezidentin fəaliyyətini yüksək qiymətləndirərək bu cür səciyələndirmişdir: "Heydər Əliyev adı siyasətçi deyil, siyasət nəhəngidir, işi isə mö'cüzə kimi heyranedicidir. Biz müəllimlər onu yalnız müdafiə etməli deyil, elə olduğu kimi təbliğ etməliyik".

Ermənistan nümayəndə heyətinin münafiqşən həlli prinsiplərinə e'tirazi və səs verməməsi ilə əlaqədar Heydər Əliyev cənablarının son dərəcə qətiyyətli hərəkət edərək zirvə toplantısının bütün sənədlərinə "veto" qoyacağı haqqındakı bəyanatı respublika ictimaiyyəti arasında böyük əks-sədaya səbəb olmuşdur. Çıxış edənlər Heydər Əliyev cənablarının Lissabonda gördüyü qəti tədbirlə nəticəsində əvvəlcə bəyannamənin layihəsinə Azər-

baycanı qane edən variantın salınmasını yüksək qiymətləndirmişlər. Son nəticədə isə 53 dövlətin adından ATƏT-in indiki sədrinin bəyanatının Ermənistandan başqa digər iştirakçılar tərəfindən yekdilliklə qəbul olunmasını xalqımız üçün tarixi əhəmiyyət kəsb edən sənəd adlandırmışlar.

Suraxanı rayon fəallarının Lissabon zirvə toplantısının yekunlarına həsr olunmuş yığıncağının iştirakçılarının Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev cənablarının ünvanına qəbul olunmuş müraciətində deyilir: "Siz Azərbaycanın yeni inkişaf erasının, təkamül tarixinin yaradıcısı və müəllifisiniz. Zaman keçəcək Siz yaratdığınız bu tarixin başlanğıc səhifəsində iri, silinməz və qızıl hərflərlə yazılacaqsınız. Bu tarix indi Sizinlə yaranır. Sizin dahiliyiniz indiki nəsilərə ərək olduğu kimi gələcək nəsillərə də böyük siyasət məktəbi olacaqdır".

Azərbaycanın Prezidenti Heydər Əliyev cənablarının dramatik vəziyyətdən düzgün çıxış yolu tapmaq bacarığı əksər yığıncaqlarda dəfələrlə alqışlanmışdır.

Əzizbəyov rayonu ictimaiyyəti adından Prezidentə ünvanlanmış müraciətdə isə iştirakçıların ürək sözləri bu cümlələrlə ifadə olunmuşdur: "Yüzlərlə mətbuat orqanlarının illərlə görə bilmədiyi işi Siz məharətlə həyata keçirdiniz. Sizin bəyanatlarınız nəhəng buz dağlarına bənzədilən informasiya blokadasını şimşək tək parçaladı. İllərlə qaranlıqda qalmış incə mətləblər bütün dünya xalqlarına mə'lum oldu. İllər boyu qara maska altında hərəkət edən Ermənistanın sifəti yırtıldı və onun təcavüzkar dövlət olduğu beynəlxalq aləmə açıqlandı".

Keçirilmiş bütün tədbirlərdə Lissabon sammitində belə bir sənədin qəbul edilməsi hər şeydən əvvəl Heydər Əliyev cənablarının son üç ildə Dağlıq Qarabağ probleminin həlli ilə əlaqədar apardığı məqsədyönlü fəaliyyətinin bəhrəsi, onun uğurlu siyasətinin tontənəsi kimi vurğulanmışdır.

Müzakirələr zamanı qəbul olunmuş müraciətlərdə Heydər Əliyev cənablarının səyi nəticəsində qazınan uğurlu diplomatik qələbə alqışlarla və yekdilliklə bəyənilmiş və ona bu sahədə uğurlar və müvəffəqiyyətlər arzu olunmuşdur. İştirakçılar əmin olduqlarını bildirmişlər ki, başqa sahələrdə olduğu kimi Dağlıq Qarabağ problemi də Heydər Əliyev cənablarının rəhbərliyi ilə yaxın gələcəkdə öz uğurlu həllini tapacaqdır.

Lissabon zirvə toplantısında qazınlanmış uğurun artıq öz bəhrəsini verməsi yığıncaqlarda xüsusilə vurğulanmışdır. BMT Baş Məclisinin 1996-cı il dekabr ayının 12-də keçirilən sessiyasında, bir gün sonra isə Cakarta da İslam Konfransı Təşkilatının iclasında Dağlıq Qarabağın Azərbaycan Respublikasına mənsub olduğunun təsdiq olunması və Lissabon bəyanatının dəstəklənməsi görülən işlərin məntiqi davamı kimi qiymətləndirilmişdir. Dünya ictimaiyyəti tərəfindən Ermənistanın təcavüzkar, işğalçı ölkə kimi qəbul edilməsi ifadə olunmuş, gələcəkdə Ermənistanı

qarşı BMT-in və digər beynəlxalq təşkilatların müxtəlif sanksiyalarının tətbiq olunacağı vurğulanmışdır. Nəticə etibarlı ilə təcavüzkar Ermənistanın təklənmiş vəziyyətə tab gətirməyərək Azərbaycanın mövqeyi ilə razılaşacağı haqda dəfələrlə fikirlər söylənmişdir.

Müzakirələrdə iştirak etmiş vətəndaşlar bu məsələlərdə müxalifətin mövqeyini kəskin şəkildə pisləyərək, onların hərəkətlərini ölkənin başçısı Heydər Əliyev cənablarının apardığı uğurlu daxili və xarici siyasətə kölgə salmaq cəhdləri kimi qiymətləndirmişlər. Dağlıq Qarabağ dalğası üzərində hakimiyyətə gələn indiki müxalifətin xalqın başına gətirdiyi müsibətlərdən geniş söz açılmışdır. Onların apardığı uğursuz və sərəstəsiz siyasətin Azərbaycan Respublikasını məhv olmaq təhlükəsi qarşısında qoyması, ərazisinin 20 faizindən çoxunun erməni işğalçı qüvvələri tərəfindən zəbt olunması, 1 milyondan çox vətəndaşın öz yurdlarından didərgin salınması dəfələrlə qeyd olunmuşdur.

Yığıncaqlarda Milli Məclisin deputatları, Respublikanın ziyalıları, elm adamları, yaradıcı kollektivlərin rəhbərləri, Prezident Aparatının, Nazirlər Kabinetinin, nazirliklərin, komitələrin, şirkət və konsernlərin məs'ul işçiləri iştirak və çıxış etmişlər.

ATƏT-in Lissabon Zirvə toplantısının yekunları respublikanın Kütləvi İnformasiya Vasitələrində aparıcı mövzu olmuşdur. Mətbuat səhifələrində dərc olunan materialların bir hissəsini Lissabon zirvə toplantısının nəticələri ilə bağlı rəsmi sənədlər təşkil etmişdir.

Lissabon sammitinin nəticələrinin Azərbaycan diplomatiyasının mühüm nailiyyəti kimi qiymətləndirilməsinə dair respublikamızın müxtəlif rayonlarından, əmək kollektivlərindən, ayrı-ayrı vətəndaşlarından daxil olan 600-dən çox müraciət, bəyanat və teleqram mətbuatda dərc olunmuşdur. Sənədlərin əksəriyyətində Lissabon zirvə toplantısının yekunları ilə bağlı müxalifətin tutduğu mövqə kəskin tənqid olunmuş və xalqın birliyini pozmağa çalışan qüvvə kimi pislənmişdir.

Mətbuat səhifələrində respublikanın 100-dən artıq görkəmli ictimai-siyasi xadimi, millət vəkili, partiya lideri və tanınmış ziyalılarının Lissabon Zirvə görüşünün yekunları ilə bağlı müsahibəsi, rəyi və şərhli işıqlandırılmışdır. "Xalq qəzeti", "Azərbaycan", "Respublika", "Bak.raboçiy", "İki sahil", "Naxçıvan" və s. qəzetlərdə dərc olunan 100-dən artıq məqalələrdə Lissabon sammitinin yekunlarının mahiyyəti və Azərbaycan dövləti üçün əhəmiyyəti açıqlanmaqla yanaşı, onun nəticələrini Azərbaycan diplomatiyasının uğursuzluğu kimi qiymətləndirən müxalifət qüvvələrinə qarşı əsaslı dəlillərlə cavablar verilmişdir.

"Azərbaycan", "Həyat", "Respublika" və s. qəzetlərdə "Azərbaycan diplomatiyası ictimai rəy prizmasından", "Lissabon sammiti Heydər Əliyev diplomatiyasının böyük nailiyyəti", "Lis-

sabon sammiti" və s. başlıqlı rublikalar açılmış və Lissabon sammitinin yekunlarının mahiyyəti, Azərbaycan xalqı arasında doğurduğu əks-səda geniş işıqlandırılmışdır. "Dəyirmi stol" ətrafında təşkil olunmuş söhbətlər qəzet səhifələrində də əksini tapmışdır.

Lissabon Zirvə toplantısının yekunları Respublikamızın Kütləvi İnformasiya Vasitələri içərisində xüsusi yeri olan Azərbaycan televiziyası və radiosu ilə də geniş işıqlandırılmışdır. Lissabon sammitinin yekunları ilə bağlı idarə, müəssisə və təşkilatlarda keçirilən yığıncaqlar və qəbul olunan müraciətlər televiziya və radionun ictimai-siyasi, "Xəbərlər" və "Günün nəbzi" proqramlarında 1 ay müddətində müntəzəm olaraq işıqlandırılmış, çoxsaylı müsahibələr, rəylər, şərhlər və analitik çıxışlar verilmişdir.

Hazırda sammitin yekunlarının müzakirəsi davam edir. Təşkilatlarda mütəxəssislərin, ziyalıların iştirakı ilə "dəyirmi stol"lar, siyasi mükəllimələr, elmi-nəzəri konfranslar və digər tədbirlər keçirilir.

KİTABIN İÇİNDƏKİLƏR

Ön söz..... 3

BİRİNCİ HİSSƏ

LİSSABON SAMMİTİ ƏRƏFƏSİNDƏ AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ HEYDƏR ƏLİYEVİN ERMƏNİSTAN-AZƏRBAYCAN MÜNAQİŞƏSİNİN VƏ DAĞLIQ QARABAĞ PROBLE- MİNİN HƏLLİ İLƏ BAĞLI FƏALİYYƏTİ

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Heydər Əliyev Prezident Sarayında ABŞ Konqresinin
ATƏT komissiyasının məsləhətçi nümayəndəsi Maykl
Oksu qəbul etmişdir

2 oktyabr 1996-cı il..... 9

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Heydər Əliyev Prezident Sarayında ATƏT-in Minsk
konfransının həmsədrləri Valentin Lozinski (Rusiya) və
Heyke Talvitiye (Finlandiya) başda olmaqla Minsk qrupunun
həmsədrləri Rene Niberq (Finlandiya), Yuri Yukalov (Rusiya),
həmçinin ABŞ, Türkiyə, Danimarka, Polşa, İsveçrə və başqalarından
ibarət ATƏT-in nümayəndə hey'ətini qəbul etmişdir

3 oktyabr 1996-cı il..... 12

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Heydər Əliyevin Moskvada səfərdə olarkən Ermənistan
Prezidenti Levon Ter-Petrosyanla görüşü

25 oktyabr 1996-cı il.....17

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Heydər Əliyev Prezident Sarayında Finlandiyanın Xarici
İşlər naziri xanım Tarya Haloneni qəbul etmişdir

3 noyabr 1996-cı il.....20

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Heydər Əliyev Prezident Sarayında ATƏT-in parlament as-
sambleyasının sədri Xavyer Ruperesin başçılıq etdiyi
nümayəndə hey'ətini qəbul etmişdir

5 noyabr 1996-cı il.....22

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
zati-aliləri Heydər Əliyev cənablarına.....26

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Heydər Əliyev Prezident Sarayında ATƏT-in demokratik
tə'sisatlar və insan hüquqları bürosunun direktoru xanım
Odri Qloveri qəbul etmişdir

11 noyabr 1996-cı il..... 28

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Heydər Əliyev Prezident sarayında ABŞ Dövlət katibinin
yeni müstəqil dövlətlər üzrə xüsusi müşaviri, səfir Ceyms
F. Kollinzin başçılıq etdiyi nümayəndə hey'ətini qəbul
etmişdir.

13 noyabr 1996-cı il..... 30

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Heydər Əliyevin Prezident Sarayında Rusiya Təhlükəsizlik
Şurası katibinin müavini Boris Berezovski ilə görüşü

14 noyabr 1996-cı il.....34

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Heydər Əliyev Prezident Sarayında ABŞ-ın ölkəmizdəki
fövqəladə və səlahiyyətli səfiri Riçard Kozlariçi qəbul
etmişdir

19 noyabr 1996-cı il.....36

Azərbaycan Respublikası Xarici
İşlər Nazirliyi mətbuat mərkəzinin mə'lumatı.....38

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Heydər Əliyev Prezident Sarayında ATƏT-in Parlament
Assambleyası sədrinin müavini və Bundestaqın Almaniya –
Qafqaz qrupunun rəhbəri Villi Vimmeri qəbul etmişdir

23 yanvar 1996-cı il.....40

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Heydər Əliyev Prezident Sarayında Niderland Krallığı
Xarici İşlər Nazirliyinin təhlükəsizlik sahəsində siyasi
idarəsinin rəisi Frenk Mayooru qəbul etmişdir

26 noyabr 1996-cı il.....43

Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər Nazirliyinin
bəyanatı

İKİNCİ HİSSƏ

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ
PREZİDENTİ HEYDƏR ƏLİYEV
LİSSABONDA

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Heydər Əliyevin ATƏT-in üzvü olan ölkələrin dövlət və
hökumət başçılarının növbəti zirvə toplantısında iştirak
etmək üçün noyabrın 30-da Portuqaliyanın paytaxtı
Lissabona yola düşməzdən əvvəl Binə
hava limanında müsahibəsi 49

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Heydər Əliyevin ABŞ Dövlət Katibinin təhlükəsizlik
məsələləri üzrə müavini xanım Linn Devis ilə görüşü

1 dekabr 1996-cı il 52

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Heydər Əliyevin Ukrayna Prezidenti Leonid Kuçma ilə
görüşü

1 dekabr 1996-cı il 54

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Heydər Əliyevin Türkiyə Prezidenti Süleyman Dəmirəl ilə
görüşü

1 dekabr 1996-cı il 56

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Heydər Əliyevin Rusiya Federasiyasının Xarici İşlər naziri
Yevgeni Primakov ilə görüşü

1 dekabr 1996-cı il 58

ATƏT-in Lissabon zirvə görüşündə Azərbaycan
Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin nitqi

2 dekabr 1996-cı il 60

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Heydər Əliyevin ABŞ-ın vitse-prezidenti Albert Qor ilə
görüşü

2 dekabr 1996-cı il 65

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Heydər Əliyevin İsrailin Baş naziri Benyamin Netanyahu
ilə görüşü

2 dekabr 1996-cı il 67

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Heydər Əliyevin ATƏT-in hazırkı sədri Flavio Kotti ilə
görüşü

2 dekabr 1996-cı il 69

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Heydər Əliyevin Rusiya Federasiyasının Baş naziri Viktor
Çernomırdin ilə görüşü

2 dekabr 1996-cı il 71

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Heydər Əliyevin Finlandiya Prezidenti Marti Ahtisaari ilə
görüşü

2 dekabr 1996-cı il 73

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Heydər Əliyevin Ermənistan prezidenti Levon Ter-
Petrosyan ilə görüşü

2 dekabr 1996-cı il 75

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Heydər Əliyevin Almaniya Federativ Respublikasının
xarici işlər naziri Klaus Kinkel ilə görüşü

3 dekabr 1996-cı il 76

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Heydər Əliyevin Portuqaliyanın baş naziri Antonio
Qutyerres ilə görüşü

3 dekabr 1996-cı il.....	78
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin Böyük Britaniyanın xarici işlər naziri Malkolm Rifkind ilə görüşü	
3 dekabr 1996-cı il.....	80
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin Fransanın xarici işlər naziri Erve De Şarett ilə görüşü	
3 dekabr 1996-cı il.....	82
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin ATƏT-in hazırkı sədri Flavio Kotti ilə yekun görüşü	
3 dekabr 1996-cı il.....	84
ATƏT-in üzvü olan ölkələrin yüksək səviyyədə Lissabon görüşününün yekun iclası	
3 dekabr 1996-cı il.....	86
ATƏT-in lissabon zirvə toplantısında.....	92
Lissabon zirvə toplantısı başa çatdı.....	94
ATƏT-in üzvü olan ölkələrin dövlət və hökumət başçılarının Lissabonda görüşü başa çatdıqdan dərhal sonra Azərbaycan Respublikası Prezidenti Heydər Əliyevin mətbuat konfransında bəyanatı	
3 dekabr 1996-cı il.....	95
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin Portuqaliya televiziyaının müxbirinə müsahibəsi	
3 dekabr 1996-cı il.....	100

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin Danimarka televiziyaının müxbirinə müsahibəsi	
3 dekabr 1996-cı il.....	102
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin Rusiyanın "Vesti" informasiya televiziya proqramının müxbirinə müsahibəsi	
3 dekabr 1996-cı il.....	104
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin Türkiyə jurnalisti ilə müsahibəsi	
3 dekabr 1996-cı il.....	105
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin jurnalisti ilə müsahibəsi	
3 dekabr 1996-cı il.....	106
Azərbaycan diplomatiyası Lissabon zirvə görüşündə böyük uğur qazandı (A. Aslanov).....	107
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin 1996-cı il dekabrın 5-də ATƏT-in Lissabon zirvə görüşündən Vətənə qayıdarkən təyya- rədə respublika jurnalistləri ilə müsahibəsi	110

ÜÇÜNCÜ HİSSƏ

AZƏRBAYCAN XALQI RESPUBLİKA PREZİDENTİ HEYDƏR ƏLİYEVİN BAŞÇILIQ ETDİYİ NÜMAYƏNDƏ HEY'ƏTİNİN LISSABON SAM- MİTİNDƏKİ FƏALİYYƏTİNİ DƏSTƏKLƏYİR

ATƏT-in Lissabon zirvə toplantısının yekunları ilə
əlaqədar 1996-cı il dekabrın 6-da Prezident Sarayında

Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin respublika ictimaiyyətinin nümayəndələri ilə görüşdə nitqi	119
Milli Məclisin sədri Murtuz Ələsgərovun çıxışı.....	133
Bakı Şəhər İcra Hakimiyyətinin başçısı Rəfael Allahverdiyevin çıxışı	137
Şuşa Şəhər İcra Hakimiyyətinin başçısı Nizami Bəhmənovun çıxışı.....	139
Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər naziri Həsən Həsənovun çıxışı.....	141
Akademik Bəkir Nəbiyevin çıxışı.....	149
Naxçıvan MR Ali Məclisinin sədri Vasif Talibovun çıxışı	150
Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin sədri Anarın çıxışı	152
Gəncə Şəhər İcra Hakimiyyətinin başçısı Rasim Daşdəmirovun çıxışı	155
Milli Məclisin üzvü Şahlar Əsgərovun çıxışı	158
Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin sədri Şeyxülislam Hacı Allahşükür Paşazadənin çıxışı	160
Milli Məclisin üzvü Məmməd Məmmədovun çıxışı.....	162
Xalq artisti bəstəkar Vasif Adıgözəlovun çıxışı.....	165

Azərbaycan Gənclər Təşkilatları Milli Şurası İdarə Hey'ətinin üzvü Eldar Aslanovun çıxışı	167
--	-----

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev ilə görüşdə Azərbaycan ictimaiyyəti nümayəndələrinin bəyanatı	170
---	-----

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin yekun sözü	175
---	-----

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin mətbuat konfransı <i>6 dekabr 1996-cı il</i>	177
--	-----

DÜNYA LISSABON SAMMİTİNİN NƏTİCƏLƏRİNİ ALQIŞLAYIR

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev Türkiyə və Rusiya jurnalistlərini qəbul etmişdir.....	193
---	-----

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev 1996-cı il dekabrın 11-də Prezident Sarayında ABŞ-ın ölkəmizdəki səfiri Riçard Kozlariçi qəbul etmişdir..	193
---	-----

Lissabon sammiti Rusiya mətbuatında.....	196
Rusiya Federasiyası Xarici İşlər Nazirliyi nümayəndəsinin bəyanatı	196

Azərbaycan diplomatiyasının yeni uğuru.....	198
---	-----

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti zati-aliləri Heydər Əliyev cənablarına	199
---	-----

Azərbaycan Respublikası Prezidenti mətbuat xidmətinin mə'lumatı.....	201
---	-----

BMT-də də Ermənistan tək qaldı (Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər Nazirliyinin mətbuat mərkəzinin xəbəri).....	203
---	-----

İslam konfransı təşkilatı ATƏT-in hazırkı sədrinin bəyanatını yekdilliklə bəyənir (Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər Nazirliyinin mətbuat mərkəzinin xəbəri).....	205
--	-----

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI MİLLİ MƏCLİSİNDƏ

1996-cı il dekabrın 17-də Milli Məclisdə Azərbaycan Respublikasının nümayəndə heyətinin ATƏT-in Lissabon zirvə toplantısında iştirakının nəticələri haqqında geniş müzakirə keçirilmişdir

Milli Məclisin dövlət quruculuğu və hüquq siyasəti komissiyasının sədri Zakir Zeynalovun çıxışı.....	210
--	-----

Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər naziri Həsən Həsənovun çıxışı.....	215
---	-----

Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin qərarı.....	225
--	-----

DÖRDÜNCÜ HİSSƏ

LİSSABON SAMMİTİNDƏ AZƏRBAYCAN NÜMAYƏNDƏ HEY'ƏTİNİN FƏALİYYƏTİ RESPUBLİKA MƏTBUATINDA VƏ İCTİMAİYYƏTİN YİĞİNCAQLARINDA TƏHLİL EDİLİR

ATƏT və Azərbaycan Helsinkidən Lissabona qədər (Əli Həsənov).....	231
---	-----

Qarabağ öz müqəddəratını təyin edə bilərmə? (Əlikram Abdullayev)	251
---	-----

Ermənistan nə "uddu" və nə uduzdu (Budaq Budaqov).....	258
--	-----

"Şücaət zəfərin açarındır" (Cəmil Quliyev).....	262
--	-----

Lissabon zirvə toplantısı texnokrat gözü ilə (Şahlar Əsgərov).....	265
--	-----

Azərbaycan Lissabonda istədiyinə nail oldu (Elmira Əmrahqızı).....	267
--	-----

Lissabon Sammiti müxalifət üçün növbəti "Lakmus"oldu (Qafar Əliyev).....	278
--	-----

Lissabon Sammiti: diplomatik müharibədə növbəti qələbə (Hikmət Babaoğlu).....	289
---	-----

Lissabon Sammitinin nəticələri və Azərbaycan müxalifəti (Abutalib Səmədov).....	292
---	-----

ATƏT-in Lissabon Sammitinin nəticələrinin respublika ictimaiyyəti tərəfindən müzakirəsi davam edir.....	297
---	-----

Rəssamı Rafael Əzizov

Redaktor Tofiq Babayev

Texniki redaktoru Zoya Nəcəfova

Korrektorları Elmira Feyzullayeva, Batul Eyvazlı

Ədəbi qarnitur. Ofset üsulu ilə. Formatı 84x108 1/32 Ofset kağızı. Şərti çap vərəqi 16.38. Uçot nəşr fəraqi 19.5. Tirajı 2000. Sifariş 114. Müqavilə qiyməti ilə.

Azərbaycan Respublikası Mətbuat və İnformasiya Nazirliyi.
Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı. Bakı - 370005. Hüsü Hacıyev küçəsi №4.

"Qismət" Nəşriyyat, Poliqrafiya və Ticarət LTD tərəfindən çap olunmuşdur.

1997

721